

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ RAPORU

2023

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ RAPORU 2023

ANKARA, 2025

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE
EŞİTLİK KURUMU

**İNSAN HAKLARININ
KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ RAPORU 2023**

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Mithatpaşa Cad. No: 52 | 06650 | Kızılay/ANKARA
Tel.: +90 312 422 78 00 | Faks: +90 312 422 78 99
www.tihek.gov.tr | tihek@tihek.gov.tr

YAPIM

Ajans Düş Pınarı

Adres: Birlik Mh. 467 Cd. No:25/4 Birlik Park Suit Çankaya/ANKARA
Tel: +90 (543) 235 12 25 - +90 (532) 658 93 11
E-posta: bilgi@duspinari.com
Genel Ağ: www.duspinari.com

Baskı Yeri ve Tarihi Ankara, 2025
Baskı ve Cilt: ----

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**İNSAN HAKLARININ
KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ
RAPORU 2023**

İçindekiler

6	KISALTMALAR
10	YÖNETİCİ SUNUŞU
13	1. BÖLÜM
15	1. Başlangıç
15	1.1. Yasal Dayanak
15	1.2. Yöntem ve Kısıtlar
17	2. BÖLÜM
19	2. Türkiye’de İnsan Hakları: 2023 Yılı
19	2.1. Yaşam Hakkı
24	2.2. İşkence ve Kötü Muamele Yasağı
29	2.3. Göç Olgusu ve Sığınma Hakkı
33	2.4. Adil Yargılanma Hakkı
38	2.5. İfade ile Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü
44	2.6. Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı ve Kişisel Verilerin Korunması Hakkı
49	2.7. Seçme ve Seçilme Hakkı
55	2.8. Çalışma Hakkı
61	2.9. Eğitim Hakkı
67	2.10. Sağlık Hakkı
72	2.11. Çocuk Hakları
78	2.12. Kadın Hakları
86	2.13. Yaşlı Hakları
91	2.14. Gençlik Hakları
97	2.15. Engelli Hakları
103	2.16. Çevre Hakkı
109	2.17. Terörle Mücadele
110	2.18. İdari Hak Arama Mekanizmaları ve Etkililiği
117	3. BÖLÜM
118	3. Genel Değerlendirme ve Tavsiyeler
129	KAYNAKÇA

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ACEP	Akıllı Teknolojilerin Ceza İnfaz Kurumlarına Entegrasyonu
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AGO	Adli Görüşme Odaları
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AYM	Anayasa Mahkemesi
BM	Birleşmiş Milletler
BTK	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
COP	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇİM	Çocuk İzlem Merkezi
ÇÖZGER	Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ÇŞİB	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı
DKİHB	Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Dairesi
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
EHİS	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

E.T.	Erişim Tarihi
GANHRI	Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel Ağı (Global Alliance of National Human Rights Institutions)
GSB	Gençlik ve Spor Bakanlığı
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IOM	Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration)
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İHEP	İnsan Hakları Eylem Planı
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KDK	Kamu Denetçiliği Kurumu
KVKK	Kişisel Verileri Koruma Kurumu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MIPAA	Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı (Madrid International Plan of Action on Ageing)
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
NEET	Öğretimde, İstihdamda veya Eğitimde Değil (Not in Education, Employment, or Training)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OHAL	Olağanüstü Hal
OPCAT	İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol (Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)
PISA	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment)
RTÜK	Radio ve Televizyon Üst Kurulu
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SUT	Sağlık Uygulama Tebliği
SUY	Sosyal Uyum Yardımı
ŞEY	Şartlı Eğitim Yardımı
ŞÖNİM	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMK	Türk Medeni Kanunu
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TÖHOB	Tüm Özel Halk Otobüsleri Birliği
TRSM	Toplum Ruh Sağlığı Merkezi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UİHK	Ulusal İnsan Hakları Kurumları
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (United Nations Population Fund)
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations Children's Fund)
UÖM	Ulusal Önleme Mekanizması
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
Y-ŞEY	Yabancılarla Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı

Yönetici Sunuşu

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle totaliter rejimler için yeni bir "demokratikleşme dalgası" başlamış ve insan haklarının korunması adına önemli adımlar atılmıştır. Bu küresel dalga, yalnızca ulusal parlamentoların ve demokratik kurumların kurulmasına değil, aynı zamanda demokratik seçimler gibi yerel düzeyde de köklü değişimlere yol açmıştır. Literatürde, ulusal insan hakları kurumlarının artışı, uluslararası insan hakları normlarının yerel düzeyde entegrasyonu ile açıklanan küresel bir 'demokratikleşme dalgasıyla' izah edilmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunda 1993 yılında kabul edilen ve ulusal insan hakları kurumlarını tanımlayan uluslararası 'standartlar' ya da 'minimum gereklilikler seti' olarak işlev gören Paris Prensipleri, ulusal insan hakları kurumlarının oluşturulmasında ölçü norm olarak kabul görmüştür.

1990'lı yıllarda dünya genelinde ulusal insan hakları kurumlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, Türkiye'de de insan hakları alanında kurumsal yapılar oluşturulmaya başlanmıştır. Bu süreçte, "yapısal dönüşümler, mevzuat değişiklikleri ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi"

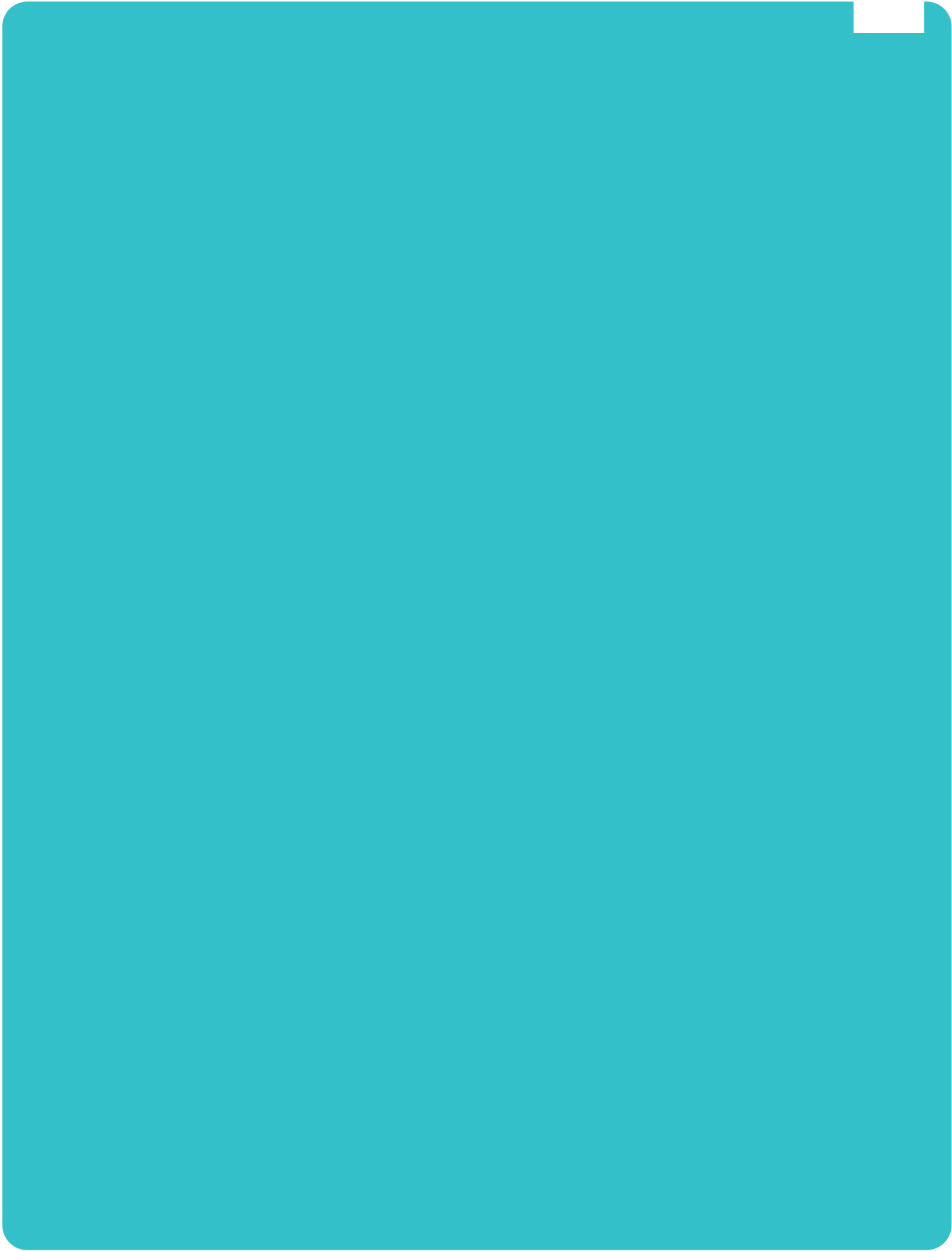
gibi somut politikalar geliştirilmiştir. “İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi adına gerçekleştirilen bu düzenlemelerin “uygulanması, izlenmesi ve etki analizlerinin yapılması” önem arz etmektedir.” şeklinde revize yapılması gerekmektedir. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), “insan haklarını koruma ve geliştirme, eşit muamele görme hakkını güvence altına alma ve işkence ile kötü muameleye karşı etkin mücadele” misyonu doğrultusunda, kamu otoriteleri ve sivil toplumla kurduğu iş birlikleri sayesinde insan haklarının gelişimine önemli bir katkı sağlamaktadır.

İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2023, uluslararası düzeyde Paris Prensipleri’nin 3’üncü maddesinde düzenlenen “hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirilmesi, tavsiyelerde bulunulması, öneriler ve raporlar sunulması”; ulusal düzeyde ise 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu’nun 9’uncu maddesi gereği, “Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlanması” maddeleri kapsamında kaleme alınmıştır. Ayrıca, 2/3/2021 tarihli İnsan Hakları Eylem Planı’nda yer alan her yıl ‘Türkiye İnsan Hakları Raporu’ hazırlanması ve kamuoyu ile paylaşılması taahhüdü de bu raporun bir diğer temelini oluşturmaktadır.

Raporda, yaşam hakkından hak arama hürriyetine varıncaya kadar geniş bir yelpazeyi kapsayacak biçimde ulusal ölçekte yaşanan sorun alanları tespit edilmekte ve bunlara ilişkin çözüm önerileri sunulmaktadır. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş ili Pazarcık ilçesi ve Elbistan ilçesi merkez üslerinde 9 saat arayla 7.7 ve 7.6 büyüklüklerinde iki büyük deprem felaketi yaşanmıştır. Depremler; Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa illerimizde ağır yıkımlara neden olmuştur. Depremin yıkıcı sonuçlarından bölge nüfusunun tamamı etkilenmiştir. Raporda, deprem felaketinin etkileri, yaşam hakkı ve diğer temel haklar açısından bir bütün olarak ele alınmıştır.

Rapor hazırlık sürecine katılarak görüş ve değerlendirmelerini sunan ve destek veren kamu kurum ve kuruluşlarının değerli çalışanlarına, sivil toplum kuruluşlarına ve Kurum personeline şükranlarımı sunarım.

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı

01

■ BÖLÜM

BAŞLANGIÇ

1. Başlangıç

TİHEK tarafından hazırlanan bu rapor; hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirlik ve şeffaflık gibi ilke ve değerler üzerinden başta yaşam hakkı olmak üzere temel insan haklarına yönelik Türkiye'deki mevcut durumun tespit edilmesi ve ilgili hak kategorilerine ilişkin sorun alanlarına yönelik bir perspektif sunulması amaçlarını taşımaktadır. Raporun referans çerçevesine, insan hakları odağında dikkate alınması gereken öncelikli sorun alanları dâhil edilmiştir. Bu açıdan rapor hem sorun alanlarının tespitini hem de bu sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlayan bir çerçeve sunmaktadır.

1.1. Yasal Dayanak

6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun "Kurumun görevleri" başlıklı 9'uncu maddesinin birinci fıkrasının "k" bendi, "*Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamak*" ve Paris Prensipleri'nin 3'üncü maddesi "*Ulusal Kuruluşlar (...) Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar*" hükmünü ihtiva etmektedir. Ayrıca, 2/3/2021 tarihinde açıklanan İnsan Hakları Eylem Planı'nın (İHEP) 9.3.a. maddesinde, her yıl "Türkiye İnsan Hakları Raporu" hazırlanacağı ve kamuoyu ile paylaşılacağı belirtilmiş olup TİHEK bu faaliyetin yerine getirilmesinde sorumlu kurum olarak belirlenmiştir. TİHEK tarafından bu raporlama, söz konusu kurumsal görevin ifası kapsamında gerçekleştirilmiştir.

1.2. Yöntem ve Kısıtlar

Raporda yer alan değerlendirmelere temel oluşturan veriler, paydaşların sunmuş olduğu kaynaklardan edinilmiştir. Bu doğrultuda, TİHEK'in yıl boyunca çalışmaları esnasında edindiği bilgi ve belgeler, mahkeme kararları, kamu kurum ve kuruluşlarından resmî yazı ile edinilen bilgi ve belgeler, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının (STK) çalışmalarından edinilen çıktılar, ulusal ve uluslararası kuruluşların raporları ve değerlendirmelerinden edinilen bilgiler raporlama sürecinin referanslarını oluşturmuştur. Raporun yazımı aşamasında ilgili kamu kurumlarından ve ilgili konularda çalışma yürüten STK'lardan kendi görev alanlarına ilişkin mevcut ve muhtemel insan hakları sorunları hakkında değerlendirme ve bu sorun alanlarına dair bilimsel verilere dayalı çözüm önerileri ile bilgi, belge ve istatistikler talep edilmiştir. Ancak raporlama sürecinde STK'lardan beklenen düzeyde veri akışı gerçekleşmemiştir.

Raporun ana başlıkları belirlenirken hak ve özgürlüklere ilişkin ayrım esas alınmıştır. Birden fazla hak alanının kesişiminde yer alan konular bir ana başlığın altında ele alınmış ve mükerrer anlatımdan kaçınılması amaçlanmıştır. Ayrıca 2023 yılı açısından Kahramanmaraş merkezli depremlerin insan hak ve özgürlüklerine doğrudan tesiri göz önüne alınarak önceki yıllık raporlardan farklı bir yöntem benimsenmiş, depremlerin hak ve özgürlükler üzerinde ortaya çıkardıkları neticeler ve bunlara ilişkin bilgi ve değerlendirmeler için ayrı bölümler oluşturulmuştur. Bu çerçevede, 2023 yılı İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu, Türkiye'de insan haklarının genel durumunu tespit etme amacı taşımakta ve belirli hak ve özgürlük alanlarında birtakım tespit ve önerileri ihtiva etmektedir.

02

BÖLÜM

TÜRKİYE'DE
İNSAN HAKLARI:
2023 YILI

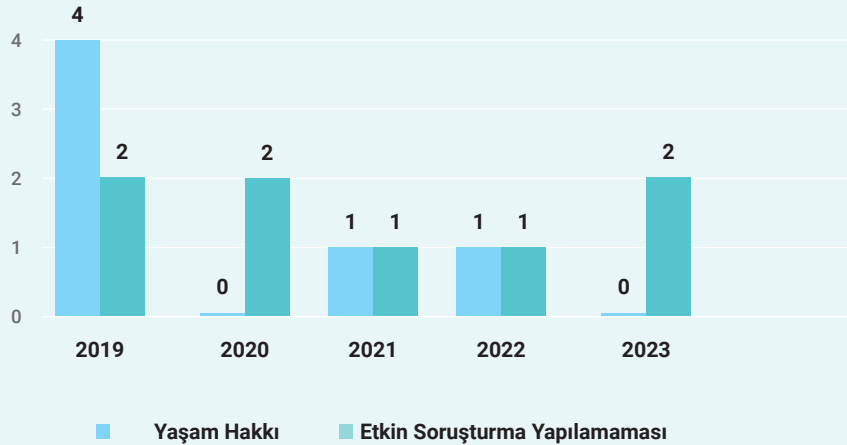
2. Türkiye’de İnsan Hakları: 2023 Yılı

2.1. Yaşam Hakkı

Ulusal ve uluslararası müktesebatta güvence altına alınan yaşam hakkı insanın en temel hakkı ve diğer temel hak ve özgürlüklerin varlık nedenidir. Yaşam hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin (İHEB) 3’üncü maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 2’nci maddesi ve Anayasa’nın “Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı” başlıklı 17’nci maddesinde koruma altına alınmıştır.¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) göre devletin yaşam hakkı bağlamında bireyi öldürmeme, yaşamı koruma ve ölümü soruşturma olmak üzere üç tür yükümlülüğü bulunmaktadır.

AİHM tarafından Türkiye aleyhine yaşam hakkının ihlal edildiğine yönelik verilen kararların dağılımına bakıldığında 2019 yılında 6; 2020, 2021 ve 2022 yıllarında ise her yıl 2 ihlal kararı verildiği görülmektedir. 2023 yılında da önceki 3 yılda olduğu gibi 2 ihlal kararı verilmiş ve bu ihlal kararlarının gerekçesi etkin soruşturma yapılamaması olmuştur.

Grafik 1: Yıllara Göre AİHM Tarafından Yaşam Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararları²

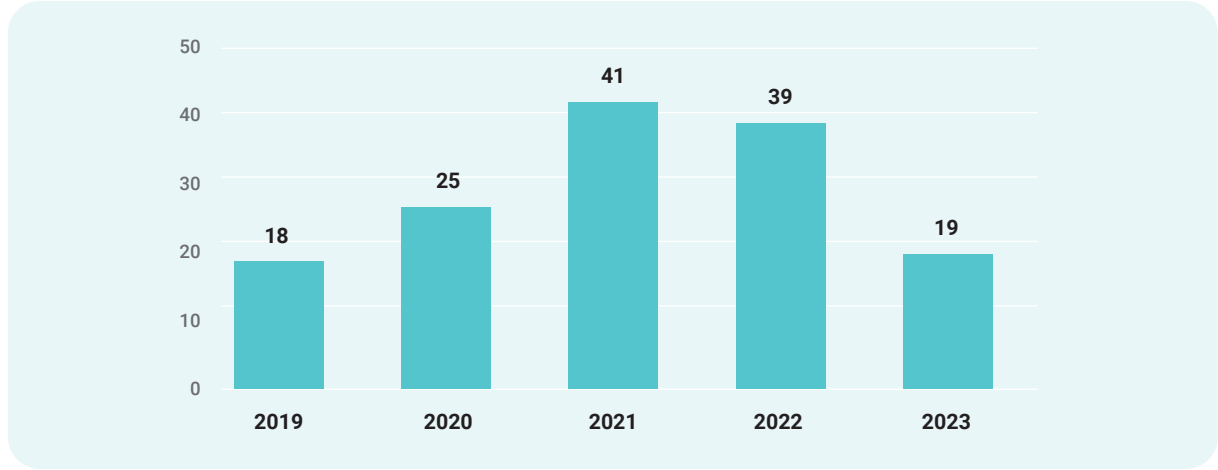

Anayasa Mahkemesi tarafından (AYM), 23/9/2012 – 31/12/2023 tarihleri arasında yapılan toplam 579.754 bireysel başvurudan³ 72.560’ı hakkında ihlal kararı verilmiştir. Hak ve özgürlüklere göre tasnif edildiğinde 2012-2023 yılları arasında yaşam hakkının ihlal edildiğine hükmedilen başvuru sayısı 227 olmuştur. Bu sayının tüm ihlal kararları içerisindeki oranı ise % 0,3’tür.

¹ Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, 2021, s.68, <https://insanhaklarieylemplanı.adalet.gov.tr/resimler/eylemplanı.pdf> (E.T. 7/2/2024).

² Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10> (E.T. 7/2/2024).

³ Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012-31/12/2023), https://www.anayasa.gov.tr/media/9152/bb_2023_tr_son.pdf (E.T. 7/2/2024).

Grafik 2: Yıllara Göre AYM Tarafından Yaşam Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararları⁴

Yaşam hakkı başlığında değerlendirilmesi gereken sorun alanlarından biri iş kazaları neticesinde meydana gelen ölümlerdir. İş kazaları, kişilerin çalışma hayatında 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda sayılan hallerden birinin meydana gelmesi ile sigortalıyı bedenen veya ruhen engelli hale getiren olaylardır.⁵ İşyerinde sağlık ve güvenlik koşullarının sağlanmaması; bir iş kazası veya meslek hastalığından kaynaklı olarak kişilerin yaşamını yitirmesi ya da vücut bütünlüğüne zarar gelmesi sonuçlarını ortaya çıkardığından yaşam hakkı ile bağlantılıdır. 2023 yılında Türkiye'de iş kazası geçiren ve iş kazası sonucu hayatını kaybeden sigortalılara ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.⁶

Tablo 1: İş Kazası Geçiren Sigortalılar (2023)⁷

İş Kazası Geçiren Sigortalılar	
İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayısı	677.450
İş Kazası Sonucu Ölen Sigortalı Sayısı	1.489

2023 yılında iş kazası sonucu hayatını kaybeden sigortalılara ilişkin veriler önceki yıllarla birlikte incelendiğinde; 2021 yılında 1.371, 2022 yılında 1.443 çalışan iş kazası sonucu hayatını kaybetmiş iken⁸ 2023 yılında bu sayının 1.489'a yükseldiği görülmektedir. Yaşam hakkı bağlamında çalışma yaşamında

⁴ Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> (E.T. 15/1/2024). Söz konusu grafik; AYM'nin web sitesindeki istatistiki veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2018 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2020 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2022 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2023 yılına ilişkin veri ise; 23/9/2012-31/12/2023 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır.

⁵ SGK, <https://www.sgk.gov.tr/Content/Post/7b0b48c6-ceba-472b-8011-c4a9b3125133/Is-Kazasi-2022-07-21-09-56-51> (E.T. 17/3/2024).

⁶ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

⁷ 2023 yılı verileri 4/a uzun vade sigorta kolları kapsamında çalışanları içermektedir. 2023 yılı verileri geçicidir.

⁸ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, Ankara, 2024, s.8.

önlenebilir nedenlerden kaynaklanan ölümler için gerekli tedbirlerin alınması ve buna ilişkin izlemelerin gerçekleştirilmesi bakımından devletin pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır.⁹ 2023 yılında meydana gelen iş kazaları ve bu kazalara bağlı can kayıpları göz önüne alındığında önlenebilir nedenlerden kaynaklanan iş kazalarının azaltılması için iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin daha etkin denetlenmesi gerekliliği ortadadır. Yıllara göre artan ölüm sayıları dikkate alındığında mevcut tedbirlerin gerekiyorsa revize edilmesine ve bunların ihlali halinde uygulanan yaptırımların artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Yaşam hakkı bağlamında değinilmesi gereken konular arasında trafik kazaları sonucunda meydana gelen ölüm ve yaralanma olayları da bulunmaktadır. AİHM kararlarında sıklıkla belirtildiği üzere karayollarında can ve mal güvenliğinin sağlanması devletin yaşam hakkına ilişkin pozitif yükümlülüklerinden biridir.¹⁰ 2023 yılında ülke genelinde meydana gelen ölümlü-yaralanmalı trafik kazası sayısı 234.992, maddi hasarlı trafik kazası sayısı ise 1.079.065 olarak tespit edilmiştir. Trafik kazalarının %82,1'i maddi hasarlı, %17,9'u ise ölümlü-yaralanmalı olarak gerçekleşmiştir.¹¹ İHEP'te insan hayatının korunması için gerekli tedbirlerin alınması hedefi öngörülmüştür. Dolayısıyla önlenebilir nedenlerden kaynaklı ölümlerin azaltılması kapsamında trafik kazaları nedeniyle oluşabilecek ölüm ve yaralanma riskinin engellenmesi için mevcut tedbirlerin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.¹² 2023 yılında yazılı ve görsel basında yoğun bir şekilde gündeme gelen moto kurye ölümleri de, yaşam hakkı ile güvenli ortamda çalışma hakkına bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Kurye Hakları Derneği'nin kamuoyuna paylaştığı raporda; bir önceki yıl 58 olarak saptanan moto kurye ölümlerinin 2023 yılında 68'e yükseldiğine işaret edilmiştir. Yıllara göre artan ölüm sayısı dikkate alındığında moto kuryelik mesleğinin çok tehlikeli meslekler sınıfına dâhil edilmesi, çalışma koşullarının sıkı bir şekilde denetlenmesi, yolların ve trafiğin motosiklet sürücülerine uygun hale getirilmesi ve özellikle bariyerlerin motorcu dostu bariyerlere dönüştürülmesi gibi önlemlerin hayata geçirilebileceği, ayrıca pilot bölgelerde motosikletliler için özel şeritli yolların oluşturulabileceği değerlendirilmektedir.¹³ Niteliklerini ve farkındalıkları artırmak üzere, moto kuryelik mesleğini icra edecek kişilerde sertifika ve eğitim programlarına katılım ve benzeri şartların aranmasına ilişkin düzenlemeler de gündeme alınabilir.

Türkiye'de bebek ölüm oranları da yaşam hakkına dair yapılacak değerlendirmeler açısından önem taşımaktadır. BM Kadınlar Çocuklar ve Adolesanların Sağlığı Küresel Stratejisi (2016-2030) ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) gibi sayısız küresel girişim bebek ve çocukları hayatta tutma hedefini benimsemiştir. Türkiye'de bebek ölüm oranı, 2022'de 1000 canlı doğumda 7,595 iken 2023'de %4,31 düşüşle 7,268 olmuştur.¹⁴ Bebek ve çocuk ölüm oranındaki bu olumlu değişimin sürdürülmesi için mevcut

⁹ TIHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, Ankara, 2022, s.14.

¹⁰ AİHM, *Fatih Çakır ve Merve Nisa Çakır/Türkiye*, B. No. 54558/11,2018, para.41.

¹¹ İçişleri Bakanlığının 3/4/2024 tarihli ve E226596170007857 sayılı yazısı (İçişleri Bakanlığından edinilen söz konusu veriler, polis ve jandarma bölgesini kapsamaktadır).

¹² Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, 2021, s.79.
<https://insanhaklariylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf> (E.T. 5/4/2024).

¹³ Kurye Hakları Derneği, 2023 Moto Kurye Ölümleri Raporu, 2024, s.52-53.

¹⁴ Turkey Infant Mortality Rate 1950-2024,
<https://www.macrotrends.net/countries/TUR/turkey/infant-mortality-rate> (E.T. 8/2/2024).

tedbirlerin etkili şekilde uygulanması ve tıp bilimindeki gelişmelerin yakından takip edilmesi gerekliliği ifade edilmelidir.

Yaşam hakkı başlığında değinilmesi gereken alanlardan biri de insan haklarının yatay etkisi bağlamında kasten öldürme ve kasten yaralamaya ilişkin verilerdir. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sorumluluk alanında 2023 yılı içerisinde 1.842 kasten öldürmeye teşebbüs ve 318.765 kasten yaralama olayı yaşanmış ve 1.878 kişi hayatını kaybetmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı'nın sorumluluk alanında ise 2023 yılı içerisinde meydana gelen 449 kasten öldürme olayında 374'ü erkek ve 97'si kadın olmak üzere 471 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁵

Yaşam hakkının yoğun olarak ihlaline sebebiyet veren konulardan biri de terör faaliyetleridir. Yaşam hakkının korunmasında terörle mücadele kapsamında alınan güvenlik önlemlerinden terör faaliyetlerinin önlenmesine varıncaya kadar yürütülen çalışmaların önemi göz önünde bulundurularak raporun terörle mücadele başlığında bu konuda ayrıntılı değerlendirmelere yer verilecektir.

- 6 Şubat Depremleri ve Yaşam Hakkı

Yaşam hakkı bağlamında, doğal afet durumlarında devletler vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak amacıyla afet öncesinde, afet esnasında ve afet sonrasında ortaya çıkan zararların ve risklerin önlenmesine yönelik tedbirler almakla yükümlüdür. Her ne kadar doğal afetler, öngörülebilirlik açısından mücbir sebep olarak değerlendirilse de Danıştay içtihadında belirtildiği üzere idarenin yükselen standartları karşısında doğa olayları sonucu meydana gelebilecek can kayıplarının engellenmesi konusunda devletlerin pozitif yükümlülükleri devam etmektedir. Bu nedenle doğal afetlerden kaynaklı can kayıplarının en aza indirilmesi amacıyla risk azaltma çalışmaları yapılmalı, afetlere dayanıklı güvenli yerleşim birimleri oluşturulmalı ve bu konuda farkındalık çalışmaları yürütülmelidir.¹⁶

2023 yılı Kahramanmaraş merkezli depremlerde meydana gelen ölümlerin yaşam hakkı bağlamında incelenmesi gerekmektedir. Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde 6/2/2023 tarihinde saat 04:17'de 7,4 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. Deprem Türkiye'nin çok geniş bir bölümünü oluşturan Kahramanmaraş, Hatay, Osmaniye, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Malatya ve Adana başta olmak üzere çevre illerde yoğun şekilde hissedilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu'na göre; deprem bölgesinden etkilenen 11 ilin toplam nüfusu, Türkiye nüfusunun yüzde 16,4'üne tekabül etmektedir.¹⁷ Resmî verilere göre 6 Şubat depremlerinde 50.783 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁸ Depremin etkilediği illerin tümü ağır hasar aldığı için birbirlerine yeterli destek sağlayamamış, bu durum afet yönetimi ve yardım çalışmalarını önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Bölgedeki kritik durum, yardımların ve koordinasyonun ağırlıklı olarak dış bölgelerden sağlanmasını gerektirmiştir. Bu süreçte, ulusal ve uluslararası desteklerin hızlı ve etkin bir şekilde yönlendirilmesi, bölgedeki ihtiyaçların karşılanması açısından hayati önem taşımıştır. Depremlerin ardından arama kurtarma faaliyetlerinin ve diğer çalışmaların verimli bir şekilde yürütülmesi amacıyla 8/2/2023 tarihinde Anayasa'nın ilgili hükümleri uyarınca deprem illerinde 3 ay süre ile Olağanüstü Hal (OHAL)

¹⁵ İçişleri Bakanlığının 3/4/2024 tarihli ve E226596170007857 sayılı yazısı.

¹⁶ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.12-13.

¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, 2023, s. 33.

¹⁸ "Depremde can kaybı 50 bin 783" (22/4/2023). Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Haber, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/depremde-can-kaybi-50-bin-783-762132.html> (E.T. 8/2/2024) .

ilan edilmiştir. Deprem bölgesinde Mart ayına kadar 35.250'si arama kurtarma personeli olmak üzere kamu görevlileri, STK'lar, uluslararası arama kurtarma personeli ve gönüllüler dâhil toplam 271.060 kişi görev almıştır.¹⁹ Gönüllü vatandaşlar, arama-kurtarma konusunda uzman STK gönüllüleri, operatörler, sağlık çalışanları ve kolluk kuvvetleri tarafından enkaz altında kalanların kurtarılması bakımından hayati önem arz eden ilk 72 saatin en az zararla atlatılabilmesi için hızlı müdahalelerde bulunulmuştur. Bu müdahalelerde başta madenciler olmak üzere on binlerce işçi aktif olarak görev almıştır. Özellikle bölgede görev yapan 7.600 maden işçisinin günde 20 saate ulaşan fedakârca çalışmaları neticesinde deprem bölgelerinde bu defa "kömür değil ömür" çıkarılmasına destek olunmuştur. Deprem felaketi sırasında sendikal örgütlenmenin önemi ve gücü, toplumsal dayanışmaya katkısı bir kez daha ortaya çıkmış, ulusal birlik beraberlik örneği sergilenmiştir.²⁰ Buna rağmen özellikle ilk 72 saatte etkin ve koordineli müdahalede yaşanan aksaklıklar, arama-kurtarma ekiplerinin sayıca yetersiz olması ile birlikte gerekli donanımına sahip yetişmiş eleman ve teknolojik donanım eksikliği, ekip olan yerlerde ise iş makinesi, vinç ve jeneratör ekipmanlarının bulunmaması gibi kritik faktörler, kurtarma faaliyetlerini olumsuz etkilemiş, bunların yanında zorlu kış şartları da can kayıplarında artışa yol açmıştır.²¹

Yetersiz yapı denetimi, deprem felaketlerinde can ve mal kaybını artıran diğer bir faktördür. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİB) müfettişlerinin 2011 ve 2015 tarihli raporlarında denetimle ilgili konulardaki sorunlar sıralanmıştır. Buna göre yapı denetim kuruluşlarının maddi yönden müteahhide bağımlı olması, şantiye ve proje kontrolü yapmayan denetçiler, bilgi sistemindeki eksiklikler dolayısıyla yanlış veri girişleri, inşaatlarda teknik eleman istihdamındaki sıkıntılar, yapı denetim sektöründe çalışanlara ödenen düşük ücretler bu raporlarda tespit edilen sorunlardır. Raporlarda soruşturulan birçok mühendisin sadece kâğıt üzerinde denetçi olduğu ve yapı denetim sistemindeki "kiralık diploma" sorununa da ayrıca dikkat çekilmiştir.²² Bu kapsamda mühendislerin deprem özelinde bilgi düzeyi, teknik mevzuatı uygulama ve tasarım tecrübelerinin ölçüldüğü bir sınavla değerlendirmeye tabi tutulmaları önem taşımaktadır. Benzer şekilde müteahhitlik hizmetlerinin sunumunda da teknik kapasite ve tecrübenin gözetildiği tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır.²³ Bu konularla bağlantılı olarak depremlerin ardından 12/5/2023 tarihli ve 32188 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Planlı Alanlar İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile mevcut önlemlerin artırıldığı görülmektedir. Düzenleme kapsamında yürütülecek projelerin kat sayıları da dikkate alınarak mühendislerde belirli bir meslek kıdeminin aranması şartı getirilmiştir. Yönetmelik'te kısa kolon oluşturulmaması, ticari zemin kat yüksekliğinin 4.5 metreyi geçmemesi, güvenlik sebebiyle asma katlar ve zemin artı 4 katlı yapılarda kapalı çıkma yapılamaması konuları da düzenlenmiştir.²⁴

Adalet Bakanlığından alınan bilgilere göre deprem felaketinin akabinde yapı sorumluları hakkında yürütülen soruşturma ve davalarda toplam 2.825 kişi hakkında işlem yapılmıştır. Bunlardan 984'ü hakkında adli kontrol, 267'si hakkında tutuklama kararı verilmiştir. Yürütülen soruşturmalar neticesinde toplam 678 kişi hakkında 371 dava açılmıştır.²⁵ Deprem bölgesinde yıkılan binalardan sorumlu olduğu iddia edilen müteahhitlerin soruş-

¹⁹ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, s.30.

²⁰ TÜRK-İŞ'in 15/2/2024 tarihli ve 2024-331/3612 sayılı yazısı.

²¹ MAZLUMDER, 6 Şubat 2023 Depremleri Gözlem, Tespit, Değerlendirmeler ve Zarara Uğramış Kişilerin Hak Arama Süreçleri Raporu, 2023, s.17-21.

²² "6 Şubat depremlerinde neden en yeni binalar bile yıkıldı, yapı denetim sistemindeki sorunlar neler?" (5/2/2024). BBC, 6 Şubat depremlerinde neden en yeni binalar bile yıkıldı, yapı denetim sistemindeki sorunlar neler? - BBC News Türkçe (E.T. 30/4/2024)

²³ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, s. 135.

²⁴ 12/5/2024 tarihli ve 32188 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Planlı Alanlar İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, m. 1-4.

²⁵ Adalet Bakanlığının 8/3/2024 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı yazısı.

turma işlemleri başlatılarak kamuoyu bilgilendirilmiş, binalarda bilirkişi incelemesi ve karot örneği alımına ait görüntüler basınla paylaşılmış, böylece kamuoyuna kesintisiz bilgi akışı sağlanmıştır.²⁶

6 Şubat deprem felaketi sonrasında, yaşam hakkı ile ilgili birtakım tespitlere ulaşılmış ve bu tespitlere dayalı olarak bazı öneriler ortaya konulmuştur.

6 Şubat depremlerinin etkileri yaşam hakkının korunması bağlamında incelendiğinde, afet dönemlerinde kamu kurumları, özel kurumlar, yardım kuruluşları ve vatandaşlar arasında koordinasyonun güçlendirilmesi için AFAD'ın daha etkin bir yapıya kavuşturulması gerektiği ve gönüllü arama kurtarma derneklerinin teşvik edilmesi ve sayılarının artırılmasının önemli olduğu tespitlerine ulaşılmıştır. Yaşam hakkının korunması ile bağlantılı olarak, yapıların depremlere dayanıklılığının artırılması için iskân ve yapı ruhsatlarının verilmesi süreçlerinin mevzuata uygunluğunun bağımsız denetim mekazımları tarafından kontrol edilmesi gerekmektedir. Depremde yıkılan binaların iskân ve/veya yapı ruhsatlarının verilmesinde görev alan ve yapım sürecinde gözetim ve denetimle yükümlü olanlardan sorumluluğu olanların belirlenerek etkin soruşturma yükümlülüğünün yerine getirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte afet hazırlık yatırımlarının artırılması, risk azaltma önlemlerinin uygulanması, erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi ve mobil uygulamalar ve diğer iletişim platformları aracılığıyla deprem izleme ağları kurulması önerilmektedir. Müteahhitlerin teknik kapasite ve tecrübelerinin artırılması, bu kapsamda müteahhit olabilmek için eğitim ve sertifika şartı gibi tedbirlerin uygulanması gerektiği değerlendirilmektedir.

2.2. İşkence ve Kötü Muamele Yasağı

BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme'ye göre işkence; bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle cezalandırmak amacıyla, bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatiyle uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ıstırap veren bir fiil anlamına gelmektedir. Bu, yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arizi olarak husule gelen acı ve ıstırapı içermemektedir. Kötü muamele ise Anayasa ve uluslararası sözleşmeler tarafından kişi üzerindeki etkisi gözetilerek derecelendirilmiş farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Buna göre işkence, insanlık dışı, insan haysiyetiyle bağdaşmayan muamele, aşağılayıcı muamele kavramları arasında bir yoğunluk farkı söz konusudur.²⁷ Anayasa'nın 17'nci maddesi ve AİHS'nin 3'üncü maddesi herhangi bir sınırlama öngörmeksizin işkence, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele ile cezaların yasaklanmasının mutlak mahiyetini belirtmektedir. Anayasa'nın 15'inci maddesi de savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde dahi kötü muamele yasağının mutlak mahiyetine bir istisna öngörmemiştir.²⁸

AİHM'in, AİHS'in 3'üncü maddesi ile güvence altına alınan işkence ve kötü muamele yasağı bağlamında Türkiye aleyhine vermiş olduğu kararlar incelendiğinde son 5 yılda etkin soruşturma yapılamaması gerekçesi olan ihlal kararı sayısının her yıl 3 ila 4 olduğu, son 5 yılda işkence yasağının ihlaline hükmedilen bir

²⁶ Adalet Bakanlığının 8/3/2024 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı yazısı.

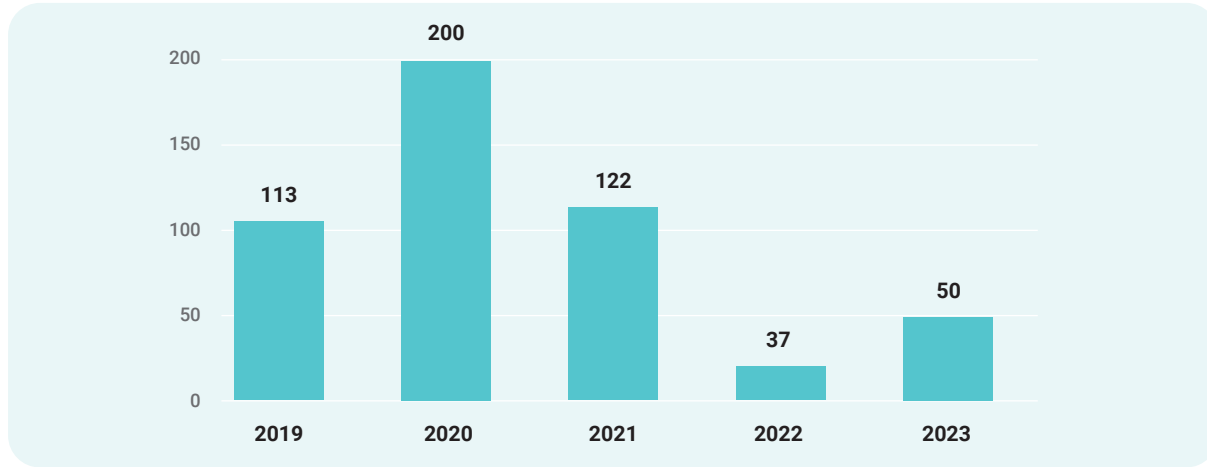
²⁷ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s.17.

²⁸ AYM, *Turan Günana*, B. No: 2013/3550, 19/11/2014, para.33.

kararın bulunmadığı görülmektedir. Mahkeme tarafından, 2022 yılında 6 kötü muamele yasağı ihlali ve 3 etkin soruşturma yükümlülüğü ihlali olmak üzere toplam 9 ihlal kararı verilmiştir. 2023 yılında ise 3 kötü muamele yasağı ihlali ve 4 etkin soruşturma yükümlülüğü ihlali olmak üzere toplam 7 ihlal kararı verilmiş olup bir önceki yıla göre kötü muamele yasağının ihlaline hükmedilen karar sayısında düşüş yaşanmıştır.²⁹

AYM'nin 23/9/2012 – 31/12/2023 tarihleri arasında incelediği bireysel başvurulardan kötü muamele yasağının ihlaline hükmettiği başvuru sayısı 590 olmuştur. Bu sayının tüm ihlal kararları içerisindeki oranı ise % 0,8'dir.³⁰

Grafik 3: Yıllara Göre AYM Tarafından Kötü Muamele Yasağına Yönelik Verilen İhlal Kararları³¹

Türkiye, 2003 yılından itibaren *işkenceye sıfır tolerans politikası* doğrultusunda işkence ve kötü muamelelerin önlenmesi ve etkili şekilde soruşturulması için gerekli yasal ve idari tedbirleri almış ve mevzuat değişikliklerini gerçekleştirmiştir. İşkence suçu faillerinin cezасız bırakılmaması ve işkence ile etkin mücadele edilebilmesi amacıyla 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda işkence suçu açısından zamanaşımı kaldırılmıştır. 23/1/2017 tarihli ve 29957 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 682 No.lu Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile işkence fiili, kolluk kuvvetleri açısından devlet memurluğundan çıkarma sebeplerinden biri olarak öngörülmüştür.³²

²⁹ Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10> (E.T. 15/1/2024).

³⁰ Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> (E.T. 15/1/2024).

³¹ Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> (E.T. 15/1/2024). Söz konusu grafik, AYM'nin web sitesindeki istatistiki veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2018 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2020 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2022 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2023 yılına ilişkin veri ise; 23/9/2012-31/12/2023 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır.

³² 23/1/2017 tarihli ve 29957 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname; 8/3/2018 tarihli ve 30354 Sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 7068 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun.

TİHEK, 6701 sayılı Kanun ile işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM) işlevini yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Kanun'un 9'uncu maddesine göre Kurumun görevleri arasında *"İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol (OPCAT) hükümleri çerçevesinde ulusal önleme mekanizması olarak görev yapmak"* sayılmıştır. Kanun'un 2'nci maddesinde UÖM'nin *"OPCAT hükümleri çerçevesinde kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı yerlere düzenli ziyaretler yapmak üzere oluşturulan sistemi"* ifade ettiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda TİHEK özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin tutuldukları yerlere haberli veya habersiz ziyaretler gerçekleştirerek ziyaret raporları hazırlamaktadır. Söz konusu raporlar ilgili kurum ve kuruluşlara iletilmekte, Kurul kararına istinaden kamuoyuna açıklanmaktadır.³³ TİHEK, 2023 yılında toplam 66 alıkonulma/koruma altına alınma mekânına ziyaret gerçekleştirmiştir.³⁴ Bununla birlikte TİHEK özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin başvurularını incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmekle de görevli kılınmıştır. 2022 yılında özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınmış kişiler tarafından TİHEK'e 701 başvuru yapılmıştır 181 kabul edilmezlik kararı, 2 hukuki yol gösterme, 75 ihlal yok kararı, 33 ilgili idareye gönderme, 17 karar verilmesine yer olmadığı kararı ve 6 uzlaşma kararı alınmış; 3 arşive kaldırma işlemi yapılmıştır. Diğer başvurular için inceleme süreci devam etmektedir.³⁵

Rapor kapsamında Yargıtay Başkanlığından alınan verilere göre 2022 yılında temyiz yolundaki işkence suçu dosyalarında dosya ve sanık sayıları sırasıyla 9 ve 46 iken 2023 yılında karar verilen işkence suçu dosyalarındaki dosya ve sanık sayıları sırasıyla 4 ve 22 olarak gerçekleşmiştir.³⁶ Sağlık Bakanlığından alınan verilere göre de 2023 yılında işkence veya kötü muamelede bulunduğu iddiasıyla 12 doktor, 9 hemşire, 1 veri hazırlama ve kontrol işletmeni, 1 memur, 1 hasta bakıcı, 1 sağlık memuru, 2 sürekli işçi hakkında idari soruşturma yapılmış, 1 hemşire hakkında da Cumhuriyet Başsavcılığınca adli soruşturma başlatılmıştır.³⁷ İçişleri Bakanlığından alınan verilere göre 2023 yılında kötü muamele iddiasıyla Emniyet Genel Müdürlüğünden 69 personele, Jandarma Genel Komutanlığından 42 personele idari soruşturma açılmış olup Emniyet Genel Müdürlüğünden 9 personele ve Jandarma Genel Komutanlığından 9 personele çeşitli cezalar verilmiştir.³⁸

Adalet Bakanlığından alınan verilere göre 2023 yılında ceza infaz kurumlarında kurum görevlileri tarafından hükümlü-tutukluların darp edildiği iddiasını taşıyan olay sayısı 227 olup bu kapsamda soruşturma yürütülen personel sayısı 802'dir. Başlatılan idari soruşturmalar neticesinde 366 personel hakkında disiplin cezası verilmesine yer olmadığına dair karar verilmiş ve 8 personele disiplin cezası verilmiştir. 239 personel hakkında yürütülen soruşturmalar hâla devam etmektedir. Ayrıca Bakanlık tarafından ceza infaz kurumla-

³³ 20/4/2016 tarihli ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, m. 2 (k) ve 9 (h), (i) ve (j).

³⁴ TİHEK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s.50.

³⁵ TİHEK, İşkence ve Kötü Muameleyle Karşı Ulusal Önleme Mekanizması 2022 Yılı Raporu, 2023, Ankara, s. 72.

³⁶ Yargıtay Başkanlığının 8/2/2024 tarihli ve 99113045/2024/170/1299 sayılı yazısı.

³⁷ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

³⁸ İçişleri Bakanlığının 3/4/2024 tarihli ve E226596170007857 sayılı yazısı.

rının gönderdiği vukuat raporlarına göre 1/1/2023-31/12/2023 tarihleri arasında ceza infaz kurumlarında 61 kişinin intihar ederek hayatını kaybettiği ve 1.317 kişinin intihara teşebbüs ettiği belirtilmiştir.³⁹

2023 yılında, işkence ve kötü muamele ile mücadele kapsamında Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanlığı tarafından düzenlenen eğitimlerde “İnsan Hakları, Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Bilgilendirme, Toplumsal Olaylarda Müzakere, Toplumsal Olaylara Müdahale Esasları, Orantılı Güç Kullanımı, Kitle Psikolojisi ve Grup Dinamiği” konularında 27.729 personele eğitim verilmiştir. 2023 yılında insan hakları dersinin bulunduğu hizmet içi eğitimlere 61.436 Emniyet Genel Müdürlüğü personeli katılım sağlamıştır.⁴⁰ Adalet Bakanlığı verilerine göre 2023 yılında 5.462 ceza infaz personeli insan hakları temalı eğitim programlarına ve meslek içi eğitim programlarındaki insan hakları derslerine katılmıştır.⁴¹

Ceza infaz kurumlarında tutulanların haberleşme hürriyetleri bakımından Yargı Reformu Stratejisi ile İHEP’te yer verilen Akıllı Teknolojilerin Ceza İnfaz Kurumlarına Entegrasyonu Projesi (ACEP) önem taşımaktadır. Bakanlık, pilot denemelerin akabinde ilgili projenin gerekli revizelerinin gerçekleştirildiğini ve ülke genelinde tüm ceza infaz kurumlarında bu projenin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaların başlatıldığını aktarmıştır.⁴² ACEP ile ceza infaz kurumlarında görüntülü görüşme imkânı sunularak hükümlü ve tutukluların aileleri ile çok daha rahat bir şekilde iletişime geçmesi sağlanmıştır. Ayrıca hükümlülerin çocuklarının ceza infaz kurumuna gelmeden ebeveyni ile görüşebilme imkânları dolayısıyla ceza infaz kurumu ortamında bu çocukların örselenmelerinin de önüne geçilmiştir. ACEP’in çok yönlü yararlarının bulunduğu ve hükümlülerin yeni teknolojik uygulamalardan istifade etmesi sağlanarak rehabilitasyonlarına destek olunduğu değerlendirildiğinden mevcut durumda 159 kurumda altyapı ve kurulum işlemleri tamamlanan uygulamanın diğer ceza infaz kurumlarına yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar olumlu karşılanmaktadır.

İşkence ve kötü muamele yasağı başlığı altında alıkonulma mekanlarının kalabalıklaşma sorunu da ele alınmalıdır. 2023 yılında ceza infaz kurumları bakımından Türkiye, Avrupa’daki en yüksek kalabalıklaşma oranına sahip ülke konumunda olmayı sürdürmüştür.⁴³ 30/12/2022 tarihinde Türkiye’de ceza infaz kurumlarında 298.926 hükümlü ve 42.082 tutuklu olmak üzere toplam 341.008 mahpus tutulmakta iken; 29/12/2023 tarihi itibarıyla 246.299 hükümlü ve 44.756 tutuklu olmak üzere toplam 291.055 mahpusun tutulduğu, 2023 yıl sonunda önceki yıla göre toplam mevcudun %14,65 azaldığı görülmektedir.⁴⁴ Bu verilerden hareketle 2023 yılında ceza infaz kurumlarında tutulan sayısının önemli oranda azaldığı görülse de Avrupa ülkelerine kıyasla mevcut sayının hâla yüksek olduğu anlaşıldığından kalabalıklaşma sorununun çözümüne dair çalışmaların sürdürülmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

³⁹ Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 4/4/2024 tarihli ve E-81509476-3373/60058 sayılı yazısı.

⁴⁰ İçişleri Bakanlığının 3/4/2024 tarihli ve E226596170007857 sayılı yazısı.

⁴¹ Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 4/4/2024 tarihli ve E-81509476-3373/60058 sayılı yazısı.

⁴² Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 4/4/2024 tarihli ve E-81509476-3373/60058 sayılı yazısı.

⁴³ Avrupa Komisyonu, 2023 Türkiye Raporu, s.32.

⁴⁴ Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 4/4/2024 tarihli ve E-81509476-3373/60058 sayılı yazısı.

- 6 Şubat Depremleri ve Kötü Muamele Yasağı

Adalet Bakanlığından alınan bilgilere göre 6 Şubat depremleri nedeniyle bölgedeki ceza infaz kurumlarından 15 kurumun *hasarsız*, 56 kurumun *az hasarlı* 3 kurumun *orta hasarlı* 11 Kurum *ağır hasarlı* olduğu tespit edilmiştir. Adalet Bakanlığı, doğal afet ve asayiş olayları nedeniyle boşaltılan kurumlardan; Elbistan E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Ceyhan M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Diyarbakır D Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Gölbaşı K1, Saimbeyli K1 ve Tufanbeyli K1 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarının kapatıldığını, ayrıca Kahramanmaraş E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Malatya E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, İskenderun M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunun ise ağır hasarlı olarak değerlendirilen kapalı kısımlarının kapatılarak açık ceza infaz kurumu şeklinde faaliyetlerine devam etmelerinin uygun görüldüğünü belirtmiştir. Riskli görülerek boşaltılan ceza infaz kurumlarının yerine 2024 yılı yatırım programı Etüt- Proje kapsamında 12 adet ceza infaz kurumu ile 1 adet denetimli serbestlik müdürlüğü hizmet binası yapımı teklif edilmiştir. Tedbir amacıyla 11 ceza infaz kurumundan toplam 7.601 adli tutuklu, hükümlü ve hükümlünün başka ceza infaz kurumlarına nakilleri gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, deprem felaketi sırasında firar eden 5 hükümlünün hâla firarı olduğu bilgisi verilmiştir.⁴⁵

Depremlerden sonra Hatay T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda tutulan özgürlüğünden mahrum bırakılanların, ailelerinden haber alabilmek için isyan çıkardıkları ve bu olay nedeniyle isyan çıkardıkları basına yansımıştır. Adalet Bakanlığı tarafından 12 adli hükümlünün ve tutuklunun yaralandığı, hastaneye sevk edilen yaralılarından 3'ünün vefat ettiği, Ceza İnfaz Kurumunda bulunan bir kısım adli hükümlü ve tutuklunun firar teşebbüsünde bulunması ve ardından yangın çıkarması nedeniyle; firarı önlemek, yangını söndürmek ve ceza infaz kurumunun tutuklu ve hükümlülerin güvenliğini sağlamak için yasal mevzuat çerçevesinde gerekli müdahalenin yapıldığı kamuoyu ile paylaşılmıştır.⁴⁶ TİHEK'in İzleme Raporu'nda da bu konuya ilişkin *"Kurum personelinin, bir yandan görevini yürüten diğer yanda afet sürecini deneyimleyen ailesinin güvenlik şartlarından endişe duyması olasıdır. Bu nedenle, doğal afet süreçlerinde yaşanan hadiseler, bu süreçlerin zorlu şartları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bununla beraber, doğal afet süreçlerinde, ceza infaz kurumundaki tutulanlara karşı gerçekleştirilen müdahalelerin uluslararası insan hakları hukuku ve ulusal mevzuatımıza uygun bir biçimde gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir"* tespitleri bulunmaktadır.⁴⁷ Rapor kapsamında Adalet Bakanlığından alınan cevabi yazıda; *"Hatay T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda bulunan bir kısım adli hükümlü ve tutuklunun firar teşebbüsünde bulunması ve ardından yangın çıkarması nedeniyle; firarı önlemek, yangını söndürmek ve ceza infaz kurumunun tutuklu ve hükümlülerin güvenliğini sağlamak için yasal mevzuat çerçevesinde gerekli müdahalenin yapıldığı, ayrıca hadisenin soruşturulması için Adalet Bakanlığı müfettişleri ile Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü kontrolörlerinin görevlendirildiği, olayla ilgili adli ve idari tahkikat başlatıldığı, söz konusu olaylar neticesinde hükümlü ve tutukluların başka ceza infaz kurumlarına nakillerinin gerçekleştirildiği"* bilgileri aktarılmıştır.⁴⁸ Sonuç olarak, yaşanan olayların ardından ceza infaz kurumlarında bu tür olaylara karşı önceden hazırlıklı olunması amacıyla kapsamlı afet sonrası planlarının oluşturulması ve düzenli tatbikatlar yapılması gereklilikleri ortaya çıkmıştır.

Deprem bölgesinde asayiş ve güvenlikle ilgili sorunlarla birlikte çeşitli hırsızlık ve yağma iddiaları gündeme gelmiştir. Adalet Bakanlığından alınan bilgilere göre deprem bölgesinde 462 hırsızlık, 6 yağma, 7 dolandırıcılık olmak üzere toplam 475 olay kapsamında 469 kişi hakkında işlem yapılmış, bunlardan 60'ı hakkında adli kont-

⁴⁵ Adalet Bakanlığının 8/3/2024 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı yazısı.

⁴⁶ Adalet Bakanlığı, Hatay T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Hakkında Basın Açıklaması, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/hatay-t-tipi-kapali-ceza-infaz-kurumu> (E.T.:28/11/2024).

⁴⁷ TİHEK, Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, s.57.

⁴⁸ Adalet Bakanlığının 8/3/2024 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı yazısı.

rol kararı verilmiş, 314 şüpheli ise tutuklanmıştır.⁴⁹ Diğer yandan bu suçların faili olduğu ileri sürülen kişilere yönelik linç girişiminde bulunulduğu, kolluk kuvvetlerince işkence ve kötü muameleye tabi tutuldukları yönünde haberler basına yansımıştır.⁵⁰ Suç iddiasıyla yakalanan kişilerin can güvenlikleri sağlanarak adalete teslim edilmeleri gerekirken yargısız infaza başvurulması olağanüstü şartlarda dahi kabul edilemeyecek bir durumdur. Görev tanımının dışına çıkılarak yapılan bu türden eylemlerin aynı zamanda kötü muamele yasağına aykırılık boyutunun bulunduğu da ifade edilmelidir.⁵¹

2.3. Göç Olgusu ve Sığınma Hakkı

Yakın zamanda Suriye ve Ortadoğu kaynaklı yaşanan kitlesel göç hareketleri, ortaya çıkardığı insanlık dramları ve güvenlik problemleri dolayısıyla başta Avrupa olmak üzere dünya gündeminde önemli bir yer işgal etmeye devam etmektedir. Bu göç dalgalarında Türkiye ciddi ekonomik ve sosyal sorumluluklar üstlenmiştir.⁵² Ayrıca 2021 yılında Afganistan'daki siyasi karışıklıklardan kaçan yüz binlerce Afgan'ın düzensiz göç hareketleri ülkemizde bulunan mülteci⁵³ sayısında artışa yol açmıştır. Çatışma, şiddet ve zulüm nedeniyle zorla yerinden edilenlerin sayısı küresel çapta rekor düzeylere ulaşmışken Türkiye, yaklaşık 3.300.000 kayıtlı Suriyeli geçici koruma kapsamındadır.⁵⁴

2023 yılında, Türkiye'nin danışmanlığında yerel meclislerce, eğitimden sağlığa, ulaştırmadan altyapıya, spordan gençlik çalışmalarına ve ticaretin artırılmasına yönelik yatırımlarla cazip hale getirilen Kuzey Suriye bölgesine Suriyelilerin gönüllü dönüşleri devam etmiştir. 2023 Mayıs ayı itibarıyla Suriyelilerin yoğun yaşadığı 12 ilde kurulan Göç İdaresi Başkanlığının Gönüllü Geri Dönüş Bürolarında yürütülen çalışmalarla ülkesine dönen Suriyeli sayısı 554.609'a ulaşmıştır.⁵⁵

2021 yılında Taliban'ın Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmesinden sonra yüz binlerce Afgan ülkeden çıkmanın yollarını aramış ve düzensiz göç kapsamında 2021 yılında 70.237, 2022 yılında 115.775, 2023 yılında ise 68.687 Afgan'ın ülkemize giriş yaptığı kaydedilmiştir.⁵⁶ Afganistan BM Yardım Misyonunun Taliban yönetiminin ilk 10 ayını değerlendirdiği raporda; Afganistan'da toplantı ve düşünce özgürlüklerinin kısıtlandığı, işkence ve kötü muamele yöntemlerine başvurulduğu, kadınların zorla evlendirilmesi ve çocuk evliliğine zorlama iddialarına dair belgelerin mevcudiyetine rağmen bu konuların ulusal yargı mercilerine

⁴⁹ Adalet Bakanlığının 8/3/2024 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı yazısı.

⁵⁰ Uluslararası Af Örgütü, "Türkiye: Deprem bölgesinde polis ve jandarma ihlalleri", <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-deprem-bolgesinde-polis-ve-jandarma-ihlalleri-iskence-ve-diger-turde-kotu-muamele-yapildi-siddetli-saldirilar-onlenmedi> (E.T. 12/2/2024).

⁵¹ MAZLUMDER, 6 Şubat 2023 Depremleri Gözlem, Tespit, Değerlendirmeler ve Zarara Uğramış Kişilerin Hak Arama Süreçleri Raporu, 2023, s.26.

⁵² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019-2023 Stratejik Planı, <https://www.goc.gov.tr/stratejik-planlar> (E.T. 11/4/2024), s.7.

⁵³ Raporda şemsiye kavram olarak kullanılan "mülteci" teriminden; "eziyet, çatışma, saldırı veya toplum huzurunu ciddi şekilde bozan diğer durumlarda, geldikleri ülkelerin dışında bulunan kişiler" anlaşılmaktadır.

⁵⁴ Göç İdaresi Başkanlığı, Geçici Koruma, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (E.T. 11/4/2024).

⁵⁵ "Suriyelilerin ülkelerine gönüllü geri dönüşü sürüyor" <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/suriyelilerin-ulkelerine-gonullu-geri-donusu-suruyor/2906617> (26/5/2023). Anadolu Ajansı, (E.T. 12/2/2024).

⁵⁶ Göç İdaresi Başkanlığı, "Yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayısı", <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (E.T. 12/2/2024).

yansımadığı tespitleri bulunmaktadır.⁵⁷ Bu açıklamalar ışığında ülkemizin göç hareketlerini yönetme sorumluluğu kapsamında geri göndermeme ilkesi, işkence ve kötü muamele yasağı, çocukların üstün yararı da dâhil olmak üzere yabancıların hakları güvence altına alınmalıdır. Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı düzensiz göç hareketleri bakımından insan hak ve özgürlüklerine saygılı, uluslararası standartlara uygun iyi örneklerin ve güncel gelişmelerin sürekli gözden geçirildiği proaktif bir göç yönetiminin elzem olduğu değerlendirilmektedir.

2023 yılında düzensiz göçmenlerin tespitini kolaylaştırmak ve işlemleri hızlandırmak amacıyla pilot il İstanbul'da *Mobil Göç Noktası* uygulaması başlatılmıştır. Başarıya ulaşan uygulama diğer 25 büyükşehirde 1/12/2023 tarihi itibarıyla faaliyete geçirilmiş ve Mobil Göç Noktası araç sayısı 57'den 97'ye çıkarılmıştır.⁵⁸ Söz konusu uygulamada düzensiz göçmen olduğundan şüphelenilen kişilerden kimlik, pasaport ve belge kontrolleri sırasında yasal kalış hakkı netleştirilemeyenler, mobil göç noktalarına getirilmekte ve Göç İdaresi personeline veri tabanı üzerinden biyometrik verilere ilişkin sorgulama yapılarak yasal kalış haklarının olup olmadığı tespit edilmektedir. Bu uygulama sayesinde şüphelenilen kişilerin doğrudan geri gönderme merkezlerine gönderilmesi usulü terk edilmiştir.⁵⁹

2023 yılında Göç İdaresi Başkanlığı ile BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından ortaklaşa yürütülen *Geri Gönderme Merkezlerinin Kapasitelerinin Desteklenmesi ve İdari Gözetime Alternatif Tedbirlerin Geliştirilmesi Projesi* kapsamında geri gönderme merkezlerinin dış izleme ve denetimi konusunda çalıştay düzenlenmiştir.⁶⁰ İçişleri Bakanlığı, Türkiye'deki yabancı uyruklu kişilere yönelik ayrımcılık ve nefret söylemleri ile mücadele eden göçmen derneklerine göç ve uyum başlığı altında 7 adet proje desteğinde bulunmuştur.⁶¹

Geri gönderme merkezleri, TİHEK'in UÖM görevi kapsamında haberli veya habersiz ziyaretler düzenlediği alıkonulma mekanlarından biridir. Söz konusu merkezlere gerçekleştirilen ziyaretlerin akabinde gözlem, görüşme ve temin edilen bilgi-belgelerin çıktıları doğrultusunda merkezlere ve ilgili idarelere yönelik tavsiyeleri de içeren bir rapor hazırlanmakta, bu raporlar ilgili idareler ve kamuoyu ile paylaşılmaktadır. TİHEK tarafından 2023 yılında 3 adet geri gönderme merkezi ziyareti yapılmış, merkezlere ilişkin ziyaret raporları kamuoyuna açıklanarak ilgili kurum ve kuruluşlara iletilmiştir.⁶²

2023 yılında AYM, yabancıların adalete erişim hakkına ilişkin önemli bir karar vermiştir. *Mohamma Saleem Pashto ve Nazi Salem kararının* gerekçesinde; yabancıların adli yardım müessesesinden faydalanabilmeleri açısından 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda öngörülen müteakabiliyet (karşılıklılık) koşu-

⁵⁷ UNAMA, Human Rights In Afghanistan 15 August 2021 – 15 June 2022, 2022.

https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_human_rights_in_afghanistan_report_-_june_2022_english.pdf (E.T. 6/4/2024).

⁵⁸ Göç İdaresi Başkanlığı, "Düzensiz Göçmenlerin Tespitini Kolaylaştıran Mobil Göç Noktası Uygulamasını Hedef Alan Paylaşımlar Hakkında Basın Açıklaması", <https://www.goc.gov.tr/mobil-goc-noktasi-basin-aciklamasi-02122023> (E.T. 13/2/2024).

⁵⁹ Göç İdaresi Başkanlığı, "Mobil Göç Noktalarında 21 Bin 192 Yabancı'nın Yasal Kalış Hakkı Olmadığı Tespit Edildi", <https://www.goc.gov.tr/mobil-goc-noktalarinda-21-bin-192-yabancinin-yasal-kalis-hakki-olmadigi-tespit-edildi> (E.T. 13/2/2024).

⁶⁰ TİHEK, "Geri Gönderme Merkezlerinin Dış İzlenmesi Çalıştayına Katılım Sağlandı" <https://www.tih.gov.tr/geri-gonderme-merkezlerinin-dis-izlenmesi-calistayina-katilim-saglandi> (E.T. 12/2/2024).

⁶¹ İçişleri Bakanlığının 3/4/2024 tarihli ve E226596170007857 sayılı yazısı.

⁶² TİHEK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s.83.

lunun sıkı bir şekilde uygulanması ve somut olayda şartlı mülteci statüsünde olan başvurular için 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun ilgili hükümlerine başvurulmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine kanaat getirilmiştir. Mahkeme, benzer ihlallerin önüne geçilebilmesi için kanuni düzenleme yapılması hususundaki keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) bildirilmesine karar vermiştir.⁶³

Türkiye'de yabancıların entegrasyonu ve uyumuna yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Göç İdaresi Başkanlığınca yayımlanan *Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı* kapsamında belirlenen stratejik önceliklerden biri de toplumsal katılım ve uyumdur. Plan doğrultusunda; göçmenlere ilişkin toplum algısının araştırılması ve olumlu algının desteklenmesine yönelik farkındalık çalışmaları yapılması, etkin bir kültürlerarası iletişim stratejisi oluşturulması ve medya kuruluşlarının düzenli olarak bilgilendirilerek tüm görsel ve yazılı medya için yenilikçi programların hazırlanması, medyada göçmenlere yönelik kullanılan dilin toplumsal uyuma katkı sağlayacak şekilde olması, göçe ilişkin doğru terminolojinin kullanımı, olumlu hikayelerin öne çıkarılması ve etkin habercilik için çalışmalar yapılması ve medyada göçmenlere ilişkin doğru kavramların kullanılması gibi faaliyetler öngörülmektedir.⁶⁴

Türkiye'de yabancıların entegrasyonu bağlamında Sosyal Uyum Yardımı (SUY) ve Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı olmak üzere Sosyal Uyum Yardım Programı uygulanmaktadır. Programdan yalnızca geçici koruma altındaki Suriyeliler değil, uluslararası koruma kapsamındaki yabancılar ile insani ikamet izniyle ülkemizde ikamet eden yabancılar da faydalanabilmektedir.⁶⁵ SUY geçici barınma merkezleri dışında ikamet eden, muhtaçlık ve demografik kriterlerden en az birine uygun olma şartını taşıyan uluslararası koruma veya geçici koruma altındaki yabancılar verilen ekonomik bir yardımdır. Kızılay tarafından yayınlanan raporda Temmuz 2023 tarihi itibarıyla SUY alan kişi sayısı 1.497.932 olarak açıklanmıştır. Bu yardımlar Türkiye genelinde 274.743 haneye ulaşmıştır.⁶⁶

Geçici koruma statüsündeki bireylerin eğitim hakkının korunması değinilmesi gereken konulardan biridir. Göç İdaresi Başkanlığının 2023 verilerine göre ülkemizde yaklaşık olarak 4.708.555 yabancı uyruklu nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun 1.317.122'sini (%29,97) eğitim çağındaki (5-17 yaş) nüfus oluşturmaktadır. 1/1/2024 tarihi itibarıyla eğitim çağındaki tüm yabancı nüfusun %76,44'sı eğitim öğretime dâhil edilmiştir. Okul dışı kalmış çocukların eğitime erişimlerinin sağlanması amacıyla çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda ilgili kamu kurumları ve ulusal ve uluslararası kuruluşların katılımıyla yürütülen çalışmaların artırılması önem taşımaktadır.⁶⁷ 2023 yılında Suriyeli çocukların eğitimlerine devam etmeleri konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmişse de eğitim sistemine dâhil olmayan çocukların oranı önemli bir değişik-

⁶³ AYM, *Mohamma Salem Pashto ve Nazı Salem*, B. No: 2019/26339, 17/05/2023. Kararda, "mütekabiliyet" koşulu gerçekleşmediğinden yabancı uyruklu kişinin adli yardım talebinin reddedilmesi nedeniyle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine kanaat getirilmiştir. Söz konusu uyuşmazlıkta ilk derece mahkemesi kararını HMK m.334/(3)'e dayanarak vermiştir. Anılan hüküm, "Yabancıların adli yardımdan yararlanabilmeleri ayrıca karşılıklılık şartına bağlıdır" şeklindedir. Ancak adli yardım talebinde bulunan başvuruçular şartlı mülteci olup uluslararası koruma statüsüne sahiptirler. Kişiler hakkında öncelikle uygulanacak hüküm YUKK m.88/(1) uyarınca "Uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler, karşılıklılık şartından muafır" olması gerekirken HMK m.334/(3)'te mütekabiliyet şartı, kişilerin statüleri, ödeme güçleri vs. dikkate alınmadan, kişileri "yabancı" diye kategorize ederek sınırlandırmıştır.

⁶⁴ Göç İdaresi Başkanlığı, "Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı"

<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Planı.pdf>, (E.T. 28/2/2024).

⁶⁵ TIHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.22-23.

⁶⁶ SUY Programı, <https://multeciler.org.tr/yabancilara-yonelik-sosyal-uyum-yardimi-programi-suy/> (E.T. 12/2/2024).

⁶⁷ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

lik göstermemiştir. Eğitime devam konusundaki sorunların çözümü için telafi ve hızlandırılmış öğrenme programlarının yanında Türkçe dil kursları açılması ve mesleki eğitim fırsatlarının desteklenmesinin önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Yükseköğretimdeki duruma bakıldığında 3RP Bölgesel Mülteci & Dayanıklılık Planı 2023-2025 Raporu'nda, 2021-2022 akademik yılında geçici koruma statülü Suriyeli öğrencilerin üniversite kayıt sayılarında artış yaşandığı, Suriyeli öğrencilerin kayıt oranının Türkiye'deki toplam kayıtların %10'una ulaştığı, bu oranın yabancılar için dünya ortalaması olan %5'e kıyasla oldukça yüksek bir kayıt oranı olduğu tespitleri yapılmıştır.⁶⁸

Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (Y-ŞEY) Projesi; yabancı uyruklu öğrencilerin okula kayıtlarını ve okula devamlılıklarını teşvik etmek üzere AB tarafından finanse edilmektedir. Ödemeler iki ayda bir (Ocak, Mart, Mayıs, Temmuz, Eylül ve Kasım aylarında yapılmaktadır) okula düzenli devam etmek koşuluyla öğrenci başına ailelerin Kızılay kartları kullanılarak yapılmaktadır. Nakit yardımlardan yararlanan öğrenci sayısı, projenin başlatıldığı 2017 yılında 56.245 iken, bu sayı 2023 yılında 459.110'a ulaşmıştır. Toplamda Y-ŞEY yardımından en az bir defa yararlanan öğrenci sayısı 946.252'dir.⁶⁹

Geçici koruma statüsündeki bireylerin kayıt dışı istihdam edilmesi süregelen sorunlar arasındadır.⁷⁰ Kayıt dışı istihdam edilen sığınmacılar yoğun olarak fiziksel risk etmenleri yüksek olan inşaat, tarım ve tekstil gibi iş kollarında çalıştırılmaktadır. Basına yansıyan haberlerde 1.000.000'a yakın Suriyelinin kayıt dışı çalıştığı tahmin edildiği ve çoğunun sigortasız ve asgari ücretin çok altında ücretlerle çalıştığı ifade edilmektedir.⁷¹ Bu işçiler güvencesiz çalışmaları nedeniyle iş hukuku kapsamında öngörülen tedbir ve korumalardan mahrum kalmaktadır. Kayıt dışı istihdam edilen işçilerin kısa ve uzun vadede başta sağlık ve malullük sigortası olmak üzere birçok önemli hak kaybına uğraması söz konusudur. Bu durumun önüne geçilebilmesi için geçici koruma statüsünde olan bireylerin çalışma izni şartlarının kolaylaştırılması ve kayıt dışı istihdama yönelen işverenlere yönelik caydırıcı tedbirlerin uygulanması gerektiği değerlendirilmektedir.

- 6 Şubat Depremleri ve Yabancılar

6 Şubat depremleri, yabancı nüfusun yoğun olduğu (özellikle geçici koruma statülü 1.738.035 Suriyeli) 11 ili etkilemiştir. Depremler yabancılar dâhil olmak üzere ülkede büyük çapta insan hareketliliğine yol açmıştır.

IOM, Türkiye ve Suriye 2023 Depremleri Destek Faaliyeti Raporu'nda 6 Şubat depremlerinin akabinde geçici koruma statüsündeki bireylerin, idari gözetim altındaki yabancıların ve Suriye'de bulunan depremzedelerin maruz kaldığı hijyen koşullarındaki olumsuzluklara değinmiştir. Raporda, depremlerden sonra salgın hastalıklarla mücadele edilmesi için Kuzey Suriye Bölgesi'nin sağlık personeli ihtiyacının söz konusu olduğu, kanser tedavisine kısıtlı erişim nedeniyle kanser hastaları ve aileleri ile aktivistler tarafından bölgenin Babül Hava sınır kapısında protestolar düzenlendiği ve kanser hastalarından oluşan bir grubun Türk hastanelerinde tedavi olmak için sınırı geçtikleri belirtilmiştir.⁷²

⁶⁸ UNHCR, 3RP Bölgesel Mülteci & Dayanıklılık Planı Türkiye Ülke Bölümü 2023-2025 (İhtiyaçlar, Hassas Durumlar & Hedefleme), 2023, s.48.

⁶⁹ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

⁷⁰ UNDP & UNHCR, Bölgesel Mülteci Dayanıklılık Planı, "Kalıcı Çözümlere Hazırlık Kapsamında Geçim Kaynaklarına Erişimin İyileştirilmesi için Öneriler", 2021-2022.

⁷¹ "Suriyeli kadın işçiler: 6 bin liraya kayıt dışı çalışmak zorundayız" (13/9/2023). BBC, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cyd912vo1110> (E.T. 13/4/2024).

⁷² IOM, Türkiye ve Suriye 2023 Depremleri – Destek Faaliyeti Raporu, 2023, s.1.

Göç İdaresi Başkanlığının Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Malatya ve Osmaniye il müdürlüğü hizmet binaları kullanılamaz hale gelmiştir. Deprem öncesinde 7 geçici barınma merkezinde yaklaşık 47.000 Suriyeli hayatını idame ettirirken, deprem sonrasında geçici barınma merkezlerinin sayısı 12'ye çıkarılarak bu merkezlerde ikamet eden kişi sayısı yaklaşık 88.000'e ulaşmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı tarafından göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve kamu hizmetlerini örgütlemek amacıyla depremden etkilenen illerde yaklaşık 7.000 personele ilaveten diğer illerden 500 personel görevlendirilmiştir.⁷³ Hatay'da bulunan geri gönderme merkezi ağır hasar aldığı için tahliye edilmiştir.⁷⁴

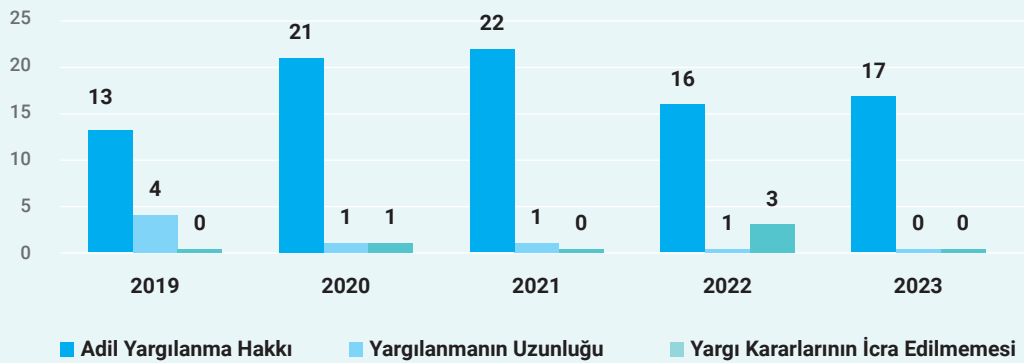
Depremlerden sonra bölgede yaşayan yabancılar nefret söylemi ve düşmanlaştırma gibi zorluklarla da karşılaşmıştır. Özellikle sosyal medyada bazı hesaplar tarafından yabancılara karşı nefret söyleminin kışkırtıldığı görülmüştür.

2.4. Adil Yargılanma Hakkı

AİHS'in 6'ncı maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı, yargılama süreçlerine ilişkin haklar arasında önemli bir yere sahiptir. Adil yargılanma hakkı aynı zamanda bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma, makul sürede yargılanma, aleni yargılanma, hakkaniyete uygun yargılanma haklarını da kapsamaktadır.

AİHM tarafından Türkiye aleyhine adil yargılanma hakkının (yargılamanın uzunluğu ve yargı kararlarının icra edilmemesi) dâhil ihlal edildiğine yönelik verilen kararların dağılımına bakıldığında 2019 yılında 17, 2020 ve 2021 yıllarında 23, 2022 yılında 19 ve 2023 yılında 17 ihlal kararı verildiği görülmektedir. Bu hak alanında verilen ihlal kararı sayısının 2020 yılından itibaren her yıl azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Grafik 4: Yıllara Göre AİHM Tarafından Adil Yargılanma Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararları⁷⁵

⁷³ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, s. 110.

⁷⁴ "Hatay'da ağır hasarlı binaların kontrollü yıkımı sürüyor" (31/10/2023) <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/hatayda-agir-hasarli-binalarin-kontrollu-yikimi-suru-yor/3038452> Anadolu Ajansı, (E.T. 15/1/2024).

⁷⁵ Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10> (E.T. 15/1/2024).

AYM'nin 23/9/2012 – 31/12/2023 tarihleri arasında incelediği bireysel başvurulardan adil yargılanma hakkının ihlaline hükmettiği başvuru sayısı 4240 olmuştur. Bu sayının tüm ihlal kararları içerisindeki oranı ise % 5,8'dir. Ayrıca bu tarih aralığında makul sürede yargılanma hakkının ihlaline hükmedilen bireysel başvuru sayısı 56.443 olmuştur.⁷⁶

Türkiye'de adil yargılanma hakkının güçlendirilmesi amacıyla güven veren ve erişilebilir bir adalet sistemi hedefi doğrultusunda hazırlanan Üçüncü Yargı Reformu Strateji Belgesi 30/5/2019 tarihinde kamuoyuna ilan edilmiştir. 2023 yılında kamuoyunda 7. Yargı Paketi olarak anılan düzenlemelerle ceza adalet sisteminin etkinliğinin artırılması için bazı adımlar atılmıştır. Bu kapsamda göçmen kaçakçılığı suçu için verilen cezanın alt sınırı üç yıldan beş yıla çıkarılmış, on yıl veya daha az süreli hapis cezasına mahkum olan veya infaz sürecinde adli para cezası hapis cezasına çevrilen kadın hükümlünün, çocuğunun hasta olması halinde infazının bir yıla kadar ertelenebileceği düzenlenmiştir. Yargının iş yükünü azaltma amacını taşıyan arabuluculuk kurumunun kapsamı genişletilerek kiralanın taşınmazların ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler hariç olmak üzere kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar, taşınır ve taşınmazların paylaşılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin uyuşmazlıklar, 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'ndan kaynaklanan uyuşmazlıklar, komşu hakkından kaynaklanan uyuşmazlıklar arabuluculuk kapsamına alınmıştır.⁷⁷

Suçluluğu kesin hükümle sabit oluncaya kadar kişinin suçsuz kabul edilmesi anlamına gelen masumiyet karinesi ve bu karineye bağlı olarak şüpheli veya sanığın lekelenmeme hakkı, adil yargılanmanın temel ilkelerindendir.⁷⁸ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 158'inci maddesi uyarınca soyut, genel, suç oluşturmeyen ihbar ve şikâyetler hakkında soruşturmaya yer olmadığına dair karar verileceği öngörülmüştür. Ceza yargılaması sisteminde soruşturmaya yer olmadığına dair karar sayılarındaki artış ile masumiyet karinesi ve lekelenmeme hakkının korunması arasında doğru orantı olduğu söylenebilir. Adalet Bakanlığı verilerine göre 2023 yılında açılan 268.362 ihbar dosyasının 227.200'ünde soruşturma yapılmasına yer olmadığına dair karar verilmiş, bu şekilde bireylerin doğrudan şüpheli sicili almalarının önüne geçilerek muhtemel zararlardan korunmaları ve lekelenmemeleri sağlanmıştır.⁷⁹

Adil yargılanma hakkının teminat altına alınması için hukuki dinlenilme hakkı ve silahların eşitliği ilkesinin etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Silahların eşitliği ilkesi, davadaki tarafların usuli haklar bakımından aynı koşullara tabi olmalarına ve mahkeme önünde iddia ve savunmalarını daha zayıf bir konuma düşürülmeden makul bir şekilde dile getirme fırsatına sahip olmalarına karşılık gelmektedir.⁸⁰ Bireylerin mahkemenin işleyiş usulünü gözeterek etkili bir biçimde savunma haklarını kullanması daha çok avukat marifetiyle temsille mümkündür. Etkili savunma makamı oluşturmanın yolunun da avukatların niceliklerinden ziyade niteliklerinin artırılmasından geçeceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda adil yargılanma ve savunma hakkının geliştirilmesi amacıyla hukuk fakültesi öğrencilerinin eğitimleri devam ederken staj

⁷⁶ Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/>, (E.T. 15/1/2024).

⁷⁷ "7. Yargı Paketi çalışmaları tamamlandı", (2/1/2023). TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/7-yargi-paketi-calismalari-tamamlandi-iste-detaylar-735102.html> (E.T. 29/2/2023).

⁷⁸ Hakan Hakeri, Yener Ünver, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022, s.240.

⁷⁹ Adalet Bakanlığı, "2023 Yılında 227 Bin 200 Kişi Hakkında SYOK Verildi", <https://www.adalet.gov.tr/2023-yilinda-227-bin-200-kisi-hakkinda-syok-verildi> (E.T. 26/1/2024).

⁸⁰ Cumhur Şahin, Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C.21, Özel Sayı, 2019, s.3051.

tecrübesi edinmeleri oldukça önemlidir. 2023 yılında İstanbul 1 No.lu Barosu tarafından hukuk fakültesi öğrencilerine mezuniyet sonrası avukatlık stajının dışında hukuk fakültesi öğrencilerine eğitimleri devam ederken bir aylık staj imkânı sağlanmıştır.⁸¹ Diğer baroların da hukuk fakültesi öğrencilerine benzer eğitim ve imkânlar sağlayarak savunma kanadının güçlendirilmesine destek olunabileceği değerlendirilmektedir. Diğer yandan 2023 yıl sonu itibarıyla 185.749 olan avukat sayısının artış hızının azaltılması için geçmiş yıllarda kontenjan azaltma yoluna gidilmiştir.⁸² 2024 yılında hukuk fakültesi mezunlarına yönelik ilk kez Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı uygulanacak olup bundan sonra hukuk mesleklerinin icra edebilmesi için bu sınavda başarılı olma şartı aranacaktır.

Adli yardım, hukuki yardıma ulaşmada maddi olanakları yetersiz olan bireylere devlet tarafından sağlanan destek vasıtasıyla avukat ataması gerçekleştirilmesi ve/veya dava harç ve giderlerinden muafiyet sağlanması hizmetleridir. İnsan hakları temelli bir yaklaşımda adli yardımın sosyal devletin bir yükümlülüğü olduğu ifade edilmelidir. 2023 yılında Barolar tarafından sisteme girilen verilere göre toplamda 41.203 adli yardım başvurusunda bulunulmuş ve bunlardan 25.963'ü kabul edilmiştir. Türkiye'de uygulanan adli yardım/CMK hizmetleri sadece avukatlık hizmetlerine odaklanmakta ancak birçok özel ihtiyaç sahibi kişi başkaca hizmetlere de gereksinim duymaktadır. Bu kapsamda hukuki farkındalık, hukuk danışmanlığı ve mahkeme dışı forumlarda savunuculuğu da içeren geniş çerçeveli bir adli yardım hizmetinin geliştirilmesi ve söz konusu imkânları karşılamayabilmeleri için Baroların mali açıdan desteklenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.⁸³

Adil yargılanma hakkı başlığında makul sürede yargılanma hakkı da incelenmelidir. AİHM makul sürede yargılanmayı; "hak arayanları yargılama işlemlerinin sürüncemede kalmasına karşı korumak; özellikle ceza davalarında, suçlanan kişinin, uzun süre davasının nasıl sonuçlanacağı endişesiyle yaşamasını önlemek" olarak açıklamıştır.⁸⁴ Ülkemizin yapısal bir sorunu haline gelen uzun yargılamalar için çeşitli çözüm arayışlarına gidilmiştir. İHEP doğrultusunda Adalet Bakanlığınca Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, 23/6/2017 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu düzenleme kapsamında, soruşturma ve kovuşturma işlemleri için yargılamada hedef süre belirlenmekte ve bu süre soruşturmanın ve davanın taraflarına bildirilmektedir. Öte yandan 2023 yılında AYM'nin makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasına yönelik bireysel başvurular hakkında düşme kararları vermeye başladığı görülmektedir. AYM, 2022 tarihli pilot kararında (*Nevriye Kuruç Kararı*)⁸⁵ makul sürede yargılanma hakkının ihlali nedeniyle ortaya çıkacak zararların tazmin edilmesi için Anayasa'nın 40'ıncı maddesi gereğince bireysel başvurudan önce etkili bir başvuru yolunun kurulması gerektiğini vurgulamıştır. 2023 yılında ise Mahkeme *Keser Altıntaş* kararında adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olan makul sürede yargılanma hakkının temin edilmesi için daha önce hayata geçirilen Adalet Bakanlığı Tazminat Komisyonu Başkanlığı kurulduğuna fakat makul sürede yargılanma hakkına ilişkin yapısal sorunların devam ettiğine dikkat çekmiş, nitekim 9/3/2023 tarihinden sonra yapılan başvurular için herhangi

⁸¹ İstanbul 1 No.lu Barosu, "Hukuk Öğrencileri için Yaz Programı", <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=18056&Desc=Hukuk-%C3%96%C4%9Frencileri-i%C3%A7in-YAZ-PROGRAMI> (E.T. 14/2/2024).

⁸² Türkiye Barolar Birliği, "Avukat Sayıları" <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/2023-avukat-sayilari-31122023-84464> (E.T. 26/1/2024).

⁸³ TBB'nin 29/2/2024 tarihli ve E- 16949670-804-31659 sayılı yazısı.

⁸⁴ AİHM, *Stogmüller/Avusturya*, B. No: 1602/62, 10/11/1969, para.5.

⁸⁵ AYM, *Nevriye Kuruç Başvurusu*, B. No: 2021/58970, 5/7/2022.

bir mekanizma öngörülmemiştir. Bu nedenle AYM, yalnızca tazminat miktarının belirlenmesinden ibaret olan kararların, makul sürede yargılamaya ilişkin 55.000'den fazla ihlal kararından sonra insan haklarının korunması ve geliştirilmesine artık bir katkı sağlamadığının açık olduğunu ve pilot kararın gereği olarak makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvurulara ilişkin etkili bir başvuru yolu oluşturulduktan sonra bu yöndeki başvuruların incelenebileceğini ifade etmiştir.⁸⁶

2023 yılında AİHM, Türkiye hakkında toplam 5.039 başvuruyu sonuçlandırmıştır. Bunlardan 72'si için ihlal kararı verilirken, 4.967'si için ihlal olmadığı, düşme veya çeşitli nedenlerle kabul edilemezlik kararları verilmiştir. İhlal kararı verilen 72 başvurunun hak kategorilerine göre dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁸⁷

Tablo 2: AİHM'nin Türkiye Hakkındaki İhlal Kararlarının Hak Kategorilerine Göre Dağılımı

Hak-Özgürlük	İhlal Sayısı
Yaşam Hakkı Kapsamında Etkili Soruşturma Yükümlülüğü (2. madde)	2
Kötü Muamele Yasağı (3/2. madde)	3
Kötü Muamele Yasağı Kapsamında Etkili Soruşturma Yükümlülüğü (3/3. madde)	4
Özgürlük ve Güvenlik Hakkı (5. madde)	16
Adil Yargılanma Hakkı (6. madde)	17
Kanunsuz Ceza Olmaz İlkesi (7. madde)	1
Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı (8. madde)	15
İfade Özgürlüğü (10. madde)	10
Toplantı ve Gösteri Yapma Özgürlüğü Hakkı (11. madde)	16
Ayrımcılık Yasağı (14. madde)	1
Mülkiyet Hakkı (Ek 1/1 Protokol)	4
Eğitim Hakkı (Ek 1/2 Protokol)	1

Son 5 yılın verilerine bakıldığında, Türkiye 2019 yılında 732, 2020 yılında 168, 2021 yılında 222 dosyanın icra sürecini sonlandırmış ve üyeler arasında en çok dosya kapatan ülke olmuş; 2022 yılında 107 dosyanın icra süreci sonlandırılarak en çok dosya kapatan ikinci ülke konumuna gelmiştir (109 dosya - Macaristan ilk sıradadır). 2023 yılında 111 dosyanın icra süreci tamamlanmıştır. Bu sayı ile ülkemiz 2023 yılında en çok dosya kapatan üçüncü ülke konumundadır (123 dosya - Macaristan birinci sırada, 121 dosya - Romanya ikinci sıradadır). 19/1/2023 itibarıyla Türkiye, Bakanlar Komitesi önünde incelenmekte olan 443 dosya ile tüm üye ülkeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır (Ukrayna'nın Bakanlar Komitesi önünde ince-

⁸⁶ AYM, *Keser Altıntaş Başvurusu*, B. No: 2023/18536, 25/7/2023.

⁸⁷ Bir kararda birden fazla hakkın ihlaline karar verilebildiği için toplam ihlâl sayısı, karar sayısından fazla olabilmektedir.

lenmekte olan dosya sayısı 768, Romanya'nın ise 478 olup, Türkiye'den sonra 336 dosya ile Azerbaycan dördüncü sırada yer almaktadır).⁸⁸

AYM yasal düzenlemelerin Anayasa'ya uygunluğunu denetlemekte, bunun yanında bireysel başvuru olarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından önemli görevler ifa etmektedir. 2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un hükümleri doğrultusunda AYM, insan haklarının korunması hususunda birtakım sorumluluklarını yerine getirmektedir.⁸⁹ 2013-2023 yıllarını kapsayan dönem içinde AYM, görevli mercilere ihlalin kaldırılması için yeniden yargılama, yeniden soruşturma, TBMM'ye çağrı yapılması, maddi ve manevi tazminat gibi giderim türlerini içeren toplam 7.860 bildirimde bulunmuştur. 2013-2022 yılları arasında verilen ihlal kararlarının (6.307 adet ihlal kararı) izlenmesi neticesinde ihlalin kaldırılmadığı kesin olarak anlaşılan dosya sayısı ise 61'dir (%2,22).⁹⁰

Yargının bağımsızlığı için hakimlerin özlük hakları, görev güvenceleri ve çalışma koşulları önem taşımaktadır. Bu nedenle adil yargılanma hakkı başlığında hâkim ve savcılara ilişkin veriler de incelenmelidir. Türkiye'de 2013 yılından bu yana hakim ve savcı sayısı yaklaşık iki kat artmıştır. 2023 yıl sonu itibarıyla toplam 23.759 hakim ve savcı görev yapmaktadır.⁹¹ Türkiye'de yargı mercilerinin birikmiş dava yükü yerleşik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda özellikle tutukluluğa hükmedilen ceza davalarındaki gecikmeler, adil yargılanma hakkı ihlaline yol açabilecektir. Yargılama süreçlerindeki hak ihlallerinin (makul sürede yargılanma) önlenmesi açısından yazılı yargılama usulünde duruşmaların istisnai hâle getirilmesi gibi mevzuat değişiklikleri yapılması önem taşımaktadır.

Adil yargılanma hakkının korunması bakımından yargının görevlerini bağımsız ve tarafsız şekilde gerçekleştirmesine imkân tanıyan siyasi ve hukuki bir ortam oluşturulması, yürütme ve yasama tarafından kuvvetler ayrılığı ilkesine tam olarak riayet edilmesi koşuluyla yargısal sorumlulukların güçlendirilmesi ve AİHM kararları ile AYM kararlarına alt derece mahkemeleri tarafından riayet edilmesinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Hâkimler ve Savcılar Kurulu Genel Kurulunun 15/1/2020 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan kararı ile *"Yargı bağımsızlığı ve Hâkimlik teminatı ilkeleri temelinde; AİHM ve AYM tarafından yapılan incelemelerde ihlal kararına sebebiyet verip vermedikleri, neden oldukları ihlalin niteliği ve ağırlığı ile ilgililerin AİHS ve Anayasa ile teminat altına alınan hakların korunması konusundaki gayretleri"* meslek mensuplarının terfi kriterleri arasına eklenmiş ve Nisan 2020 terfi incelemesinden itibaren AYM ve AİHM kararlarına uyum, hakim ve savcılarının terfilerinde dikkate alınmaya başlamıştır.⁹²

⁸⁸ Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 13/2/2024 tarihli ve 62461015-3.10.46.2022 sayılı yazısı.

⁸⁹ Aynı yöndeki tespitler için bkz. TİHEK İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.32.

⁹⁰ Anayasa Mahkemesinin 25/1/2024 tarihli ve 2024/146 sayılı yazısı.

⁹¹ HSK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/0403202413092023-yili-faaliyet-raporupdf.pdf> (E.T. 2/4/2024).

⁹² Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 13/2/2024 tarihli ve 62461015-3.10.46.2022 sayılı yazısı.

- 6 Şubat Depremleri ve Adil Yargılanma Hakkı

Doğal afetlerin ardından, ispat, delil ve bunların tespiti gibi temel yargılama hukuku sorunları ortaya çıkmakta olup bu durum yargı organlarının hukuki ve fiili birçok engelle karşılaşmasına neden olabilmektedir. Nitekim 6 Şubat depremleri sonrasında da yargılama faaliyetlerinde birtakım aksaklıklar yaşanmış ve ilgili merciler tarafından bu sorunların çözümü için gecikmeksizin hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Depremzedelerin hukuki uyuşmazlıklarda hak kaybına uğramamaları için Adalet Bakanlığı tarafından Cumhuriyet Başsavcılıklarına Doğal Afet Bölgelerinde Afetten Kaynaklanan Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümü ve Bazı İşlemlerin Kolaylaştırılması konulu yazı gönderilmiştir.⁹³ Cumhurbaşkanı Kararı ile yalnızca OHAL ilan edilen illerde geçerli olmak üzere bir kısım yargısal süreler 6/2/2023 tarihinden 6/4/2023 tarihine kadar durdurulmuştur. Bu kapsamda adli süreler deprem bölgesindeki avukatlar için 2 ay, deprem bölgesi dışında olmakla birlikte deprem bölgesinde yakınları bulunan, kurtarma, zararın telafisi ve yardım çalışmaları için deprem bölgesine giden avukatlar için 1 ay sürelerle durdurulmuştur.

Deprem felaketi sonrasında akademisyenlerin de katılımıyla oluşturulan çalışma grubunun toplantıları neticesinde bilirkişilere rehber olması amacıyla *Deprem Nedeniyle Yıkılan veya Ağır Hasar Gören Binalarla İlgili Delil Toplama veya Delil Tespiti Hakkında Bilirkişilik Kılavuzu* hazırlanmıştır.⁹⁴ Birçok avukatın ofisi ve bazı baro binaları yıkılmış, deprem bölgesindeki avukatlara destek sağlanmışsa da yargıya erişimle ilgili sorunlar yaygın olarak devam etmiştir.

2.5. İfade ile Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü

AlHS'in 10'uncu maddesinde yer alan *"Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar"* hükmü ile ifade özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 25'inci maddesinin *"Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz"* hükmü ifade özgürlüğünü korumaktadır.

İfade özgürlüğü, herkesin düşünce ve kanaatlerini sözlü, yazılı veya mevcut her türlü yolla ifade etmesine ya da tam tersine etmemesine izin vermektedir. Bu özgürlük aynı zamanda yakın çevrede ve dünyada olup bitenlerden haberdar olunmasını sağlamaktadır. Çerçeve bir hak olarak nitelendirilebilecek bu hak; düşünce ve düşünceyi ifade etme özgürlüğünden basın özgürlüğüne kadar uzanan tezahürlere sahiptir.⁹⁵ Uluslararası hukuk; rahatsızlık verici olanlar dâhil olmak üzere her türlü fikri ifade özgürlüğü kapsamında korumakta, ancak bir başkasının haklarını ihlal ettiğinde ya da nefret söylemine yol açtığında bu özgürlüğün meşru olarak kısıtlanabileceğini kabul etmektedir. İfade özgürlüğü ülkesel sınırlara bağlı olmadan her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kişinin kendi seçeceği

⁹³ Adalet Bakanlığı, Doğal Afet Bölgelerinde Afetten Kaynaklanan Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümü ve Bazı İşlemlerin Kolaylaştırılması Konulu Yazı, <https://hgm.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/160220231812305.pdf> (E.T. 26/1/2024).

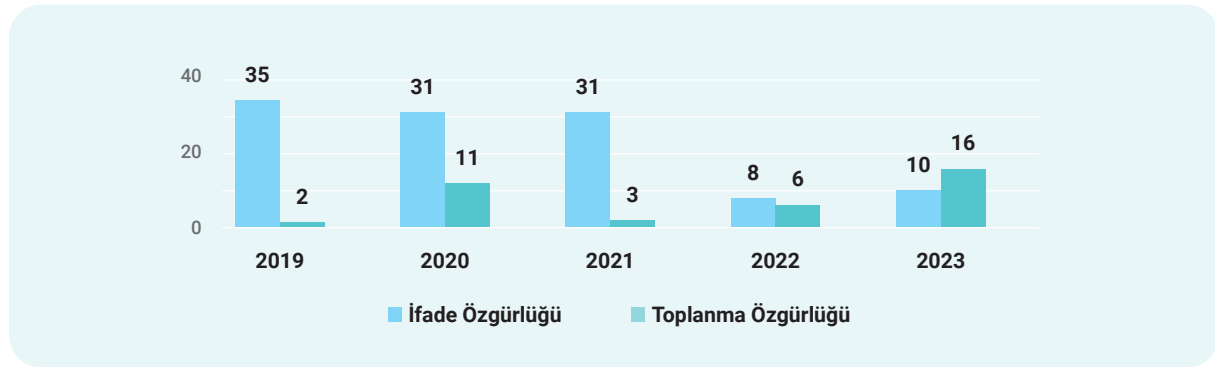
⁹⁴ Adalet Bakanlığı, "Deprem Nedeniyle Yıkılan veya Ağır Hasar Gören Binalarla İlgili Delil Toplama veya Delil Tespiti Hakkında Bilirkişilik Kılavuzu" <https://bilirkişilik.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/kilavuzu14022023080803> (E.T. 7/4/2024).

⁹⁵ TİHEK, Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Bağlamında Ayrımcılık Yasağı İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü, 2023, s. 49.

herhangi bir başka biçimde “araştırma”, “edinme” ve “iletme” özgürlüklerini kapsamaktadır.⁹⁶ Uluslararası sözleşme ve denetim organları ifade özgürlüğünü yalnızca kitap, makale, hikaye yazmak ve yayınlamak olarak değil, bir heykel yapmak, tiyatro sahnelemek, belirli bir kıyafeti giymek ve bir topluluk kurmak gibi geniş açılardan ele almaktadır. Bununla birlikte nasıl ve ne zaman açıklandığı ve doğru ya da yanlış olmaları fark etmeksizin ortaya konulan her türlü bilgi ve fikrin, ifade özgürlüğünün koruma alanında olduğu ifade edilmelidir.⁹⁷

2023 yılında AİHM tarafından Türkiye hakkında ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine dair 10 ihlal kararı verilmiştir. Bu hak kategorisinde 2019 yılında 35, 2020 ve 2021 yıllarında 31’er, 2022 yılında ise 8 ihlal kararı verilmiştir. 2023 yılı ihlal kararlarında önceki yıla göre artış yaşansa da son 5 yılın verileri kıyaslandığında azalma söz konusudur. Öte yandan son 5 yılın verilerine kıyasla 2023 yılında toplantı ve gösteri yapma özgürlüğünün ihlal edildiğine ilişkin karar sayısında önemli bir artış meydana gelmiş ve 16 ihlal kararı verilmiştir. Daha önce 2019 yılında 2, 2020 yılında 11, 2021 yılında 3 ve 2022 yılında 6 ihlal kararı verilmiştir.⁹⁸

Grafik 5: Yıllara Göre AİHM Tarafından İfade ve Toplanma Özgürlüğüne Yönelik Verilen İhlal Kararları⁹⁹

23/9/2012 – 31/12/2023 tarihleri arasında AYM tarafından verilen ihlal kararlarının hak ve özgürlüklere göre dağılımı incelendiğinde ifade özgürlüğüne ilişkin 4.131, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin 1.403 ve örgütlenme özgürlüğüne ilişkin 83 ihlal kararı verildiği görülmektedir. Son iki yılda ifade özgürlüğü ihlallerine dair kararlardaki artış dikkat çekmektedir.¹⁰⁰

⁹⁶ BM İnsan Hakları Komitesi, “Düşünce Özgürlüğü”, 10 No.lu Genel Yorum, 1983.

⁹⁷ Enver Bozkurt, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7/1, 2002, s.48.

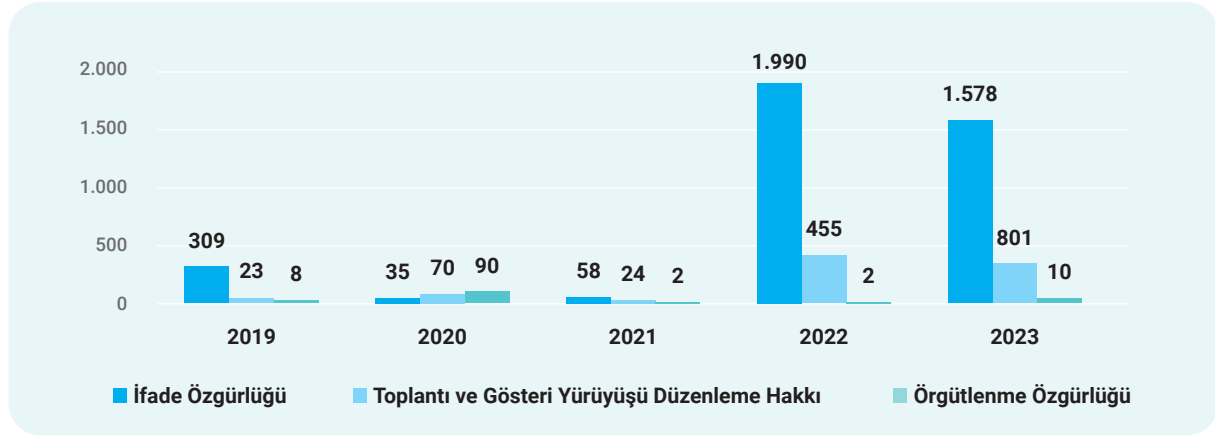
⁹⁸ Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10> (E.T. 9/3/2024).

⁹⁹ Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10> (E.T. 15/1/2024).

¹⁰⁰ AYM, İstatistikler, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> (E.T. 9/3/2024).

Grafik 6: Yıllara Göre AYM Tarafından İfade Özgürlüğü, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Örgütlenme Özgürlüğüne Yönelik Verilen İhlal Kararları¹⁰¹

İfade özgürlüğü çerçevesinde incelenmesi gereken temel konulardan biri de basın özgürlüğüdür. AİHM'ye göre hukuk devleti çerçevesinde yönetilen bir ülkede basının üstün rolünü unutulmaması gerekmektedir. Basın özgürlüğü, kamuoyuna, siyasi liderlerinin fikir ve tutumlarını keşfetmek ve görüş oluşturmak için en iyi araçlardan birini sunmaktadır. Özellikle siyasetçilere kamuoyunun görüşlerini dile getirme ve yorumlama fırsatı vermektedir, böylece demokratik bir toplum kavramının özünde bulunan özgür siyasi tartışmaya herkesin katılması sağlanır.¹⁰² Anayasa'da basın özgürlüğüne ilişkin olarak ayrıntılı düzenlemeler yer almıştır. Basın özgürlüğü alanındaki temel düzenleme Anayasa'nın 28'inci maddesinde yer almaktadır. Anayasa'nın 28'inci maddesine ek olarak 29'uncu maddede süreli ve süresiz yayın hakkı 30'uncu maddede medya araçlarının korunmasına yer verilmiştir. Anayasa'nın 31'inci maddesinde ise kamu tüzel kişilerinin elindeki medya dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı düzenlenmiştir. Radyo ve televizyon yayınları, Anayasa'nın 26'ncı maddesinin birinci fıkrasında düşünce ve kanaatlerin açıklanması, yayılması, haber veya fikir almak ya da vermek serbestliği bağlamında düzenlenmiştir. Bu kapsamda ifade özgürlüğünün, işitsel ve görsel medya alanında faaliyet yürüten kuruluşların izin sistemi ile faaliyetlerini yürütmesine engel olmadığı belirtilmiştir. Bu düzenlemenin, işitsel ve görsel medyanın haber ve fikirlerin iletilmesindeki öneminden kaynaklandığı açıktır.¹⁰³

¹⁰¹ AYM, İstatistikler, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> (E.T.9/3/2024). Söz konusu grafik; AYM'nin web sitesindeki istatistik verileri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2018 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2020 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2022 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2023 yılına ilişkin veri ise; 23/9/2012-31/12/2023 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır.

¹⁰² AİHM, *Castells/İspanya*, B. No: 11798/85, 23/4/1992, para.43.

¹⁰³ AYM, *R.V.Y. A.Ş. Başvurusu*, B. No: 2013/1429, 14/10/2015, para. 29-33.

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ile radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmeti sunan kuruluşlarca gerçekleştirilen yayınların düzenlenmesi ve denetlenmesi görevi Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna (RTÜK) verilmiştir. Kurul, gerektiğinde ilgili kuruluşlara uyarı, idari para cezası, katalogdan çıkarma, program durdurma, geçici yayın durdurma ve lisans iptali şeklinde müeyyideler uygulayabilmektedir. Kurulun denetimleri neticesinde insan onuruna ve özel hayatın gizliliğine saygılı olma ilkesine aykırı; ırk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözetilen ya da masumiyet karinesini ihlal eden yayınların önüne geçilmesi ve bağlantılı olarak insan haklarının korunması sağlanmaktadır. Ahlaki değerleri ihlal eden, şiddet, ayrımcılık ve kötü alışkanlıkları özendiren programlar bireysel ve toplumsal düzeyde birçok soruna yol açabilmektedir. Toplumun kültürel, ahlaki ve psikolojik dengelerini korumak, özellikle çocuklar ve gençler gibi hassas gruplar üzerinde oluşabilecek olumsuz etkileri en aza indirmek açısından yayın içeriklerinin denetimi kritik öneme sahiptir.

RTÜK, 2022 yılında 2893 adet, 2023 yılında ise 990 adet idari yaptırım uygulamış olup yaptırımlara ilişkin detaylar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.¹⁰⁴

Tablo 3: RTÜK 2022 ve 2023 Yılları İdari Yaptırımları Sayısal Bilgiler ¹⁰⁵

Yaptırım Türü	2022			2023		
	İlke İhlali	Mükellefiyet	Toplam	İlke İhlali	Mükellefiyet	Toplam
Uyarı	1	-	1	0	-	0
İdari Para Cezası	1400	785	2185	389	345	734
Katalogdan Çıkarma	2	-	2	7	-	7
Program Durdurma	243	-	243	61	-	61
Geçici Yayın Durdurma	419	-	419	181	-	181
Yayın Lisansı İptali	43	-	43	7	-	7
Toplam Yaptırım Sayısı	2108	785	2893	645	345	990

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, dünyadaki iletişim teamüllerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Artık bilgi ve fikir alışverişi için geleneksel kitle iletişim araçlarının mutlak varlığına ihtiyaç duymayan küresel bir ağ mevcut olduğundan devletler, bu yeni medyanın bağımsızlığını teşvik etmek ve bireylerin bu ağlara erişimini sağlamak için gerekli adımları atmalıdır.¹⁰⁶ AİHM'in internet ortamında ifade ve basın özgürlüğüne dair kararları incelendiğinde çevrim dışı olarak geçerli olan her kuralın çevrim içi olarak da geçerli olduğu ilkesinden hareket ettiği, bununla birlikte internet ortamının kendine özgü özelliklerini de dikkate aldığı anlaşılmaktadır. AİHM, internet ortamını ifade özgürlüğünü genişleten yeni bir mecra olarak

¹⁰⁴ RTÜK'ün 13/2/2024 tarihli ve E-44096195-040.05-70976 sayılı yazısı.

¹⁰⁵ Tabloda belirtilen "İlke İhlali" adlı başlık yayın içeriklerine yönelik uygulanan idari yaptırımları, "Mükellefiyet" başlığı ise medya hizmet sağlayıcı kuruluşlarca ilgili Kanun hükümlerince belirlenen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi sebebiyle uygulanan idari yaptırımları ifade etmektedir.

¹⁰⁶ BM İnsan Hakları Komitesi, 34 No.lu Genel Yorum, 2011.

değerlendirerek bilgiyi alma, aktarma ve yaymaya yarayan bir yayın aracı olarak nitelendirmektedir. AİHM, internet içeriğine erişimin engellenmesi ile ilgili verdiği ilk karar olan Ahmet Yıldırım/Türkiye kararı ile 3 yıl aradan sonra aynı yönde verdiği Cengiz ve diğerleri/Türkiye kararında erişimin engellenmesi tedbirlerinin öngörülebilir olup olmadığına, yasal dayanaklarının bulunup bulunmadığına odaklanmış; bununla birlikte taraf devletlere AİHS'ye uygun iç hukukun ve uygulamanın nasıl tesis edileceğine dair kapsamlı bir kılavuz sunmamıştır.¹⁰⁷

AYM kararlarında sıklıkla ifade edildiği üzere içinde bulunduğumuz çağın en önemli bilgi paylaşım aracına dönüşen internet konusunda yetkili kurumların ifade özgürlüğü açısından hassas bir denge kurmaları gerekmektedir. Bu kapsamda yetkili kurumlar tarafından koruma tedbiri olarak internet içeriklerine erişimin engellenmesine ancak ilk bakışta haklılık koşulunu sağlayan (prima facie) durumlarda ve bunların birer koruma tedbiri oldukları bilinciyle orantılı şekilde başvurulmalıdır.¹⁰⁸

İfade özgürlüğünün görünümlerinden biri de örgütlenme özgürlüğüdür. Örgütlenme özgürlüğü, bireylerin örgütlenme hakkını kullanarak ve belirli bir amaç için bir araya gelerek sendikal faaliyetlerde bulunma, dernek kurma, protesto yapma, toplumsal sorunları tartışma ve çözme hakkına sahip olmalarını ifade etmektedir. Bu özgürlük, demokratik bir toplumun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁹ 2023 yılında, AYM tarafından Beyoğlu Kaymakamlığının yasaklamalarının hak ihlali olduğuna karar verildikten sonra Kasım ayında yaklaşık 5,5 yıldır Galatasaray Meydanı'nda yapılmasına müsaade edilmeyen gösterilere izin verilmiştir.¹¹⁰

AYM içtihadına göre, temel hak ve özgürlüklere yönelik bir müdahalenin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun kabul edilebilmesi için zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılaması ve orantılı bir müdahale olması gerekir.¹¹¹ Bu bağlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine karşı yapılan müdahalelerin hangi toplumsal ihtiyacı karşıladığı yetkili makamlar tarafından açıklanmalı ve ifade ve örgütlenme özgürlüğünün bir görünümü olan toplanma ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğünün ihlaline sebebiyet verebilen olaylar yaşanmaması için özen gösterilmelidir. İhlallerin önlenmesi için, barışçıl olarak düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine polis müdahalesinin engellenmesi, eğer müdahale için gerekli kanuni şartlar oluşmuşsa AİHM ve AYM standartlarına uygun şekilde müdahale edilmesi tavsiye edilmektedir.¹¹²

¹⁰⁷ AYM, *Artı Media Gmbh*, B. No: 2019/40078, 14/9/2023, para. 18-19.

¹⁰⁸ Ceren Sedef Eren, "İnternette Erişimin Engellenmesi Uygulaması Hakkında Anayasa Mahkemesi İçtihadı", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 37/2, 2020, s.295.

¹⁰⁹ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.36.

¹¹⁰ "Cumartesi Annelerinin Galatasaray Meydanı'nda basın açıklamasına onay çıktı" (23/5/2024). Habertürk, <https://www.haberturk.com/cumartesi-annelerinin-galatasaray-meydaninda-basin-aciklamasina-onay-cikti-3689114> (E.T.30/5/2024).

¹¹¹ AYM, *Bekir Coşkun*, B. No: 2014/12151, 4/6/2015, para.53-55.

¹¹² TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.36-37.

- 6 Şubat Depremleri ve İfade ile Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü

RTÜK, 6 Şubat Depremleri ile ilgili yayınlar açısından kanıtlanmayan birtakım iddialardan yola çıkılarak toplumda dezenformasyona sebep olan, yayınlarıyla insanları korku ve paniğe sevk ederek afetle mücadeleye olumsuz etki ettiğine kanaat getirilen medya hizmet sağlayıcı kuruluşlarına mezkûr Kanun'un muhtelif maddelerine aykırılık nedeniyle 5 adet müeyyide raporu düzenlendiğini ifade etmiştir.¹¹³ Öte yandan, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) popüler sosyal ağlardan biri olan çevrimiçi tartışma forumu Ekşi Sözlük'e deprem sonrası yayınları dolayısıyla erişim engeli getirmiştir.¹¹⁴

Kişî davranışlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileme potansiyeli olan sosyal medya, afet dönemlerinde de etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Yapılacak çalışmalara gönüllü bulunması, bilgi tabanlı destek sağlanması, enkaz altında kalanların yardım talep etmesi ve kurtarılması, afetzedeler için bağış toplanması sosyal medyanın afet dönemlerindeki olumlu işlevlerinden bazılarıdır. Nitekim 6 Şubat depremlerinde sosyal medyanın bu gücü fazlasıyla görünür olmuştur.

Resim: 6 Şubat tarihli bir Twitter mesajı¹¹⁵

#deprem #afad #ahbaphatay #kızılay #yardım #cebrail hatay cebrail mahallesi, Çiper apartmanına yardım gönderin, enkaz altında yaşayanlar var

Sosyal medyanın yaygın kullanımı, afet yönetimi açısından önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Herhangi bir denetim olmaksızın internet ve sosyal medya kullanımı, birtakım provokatif haber ve kamu karşıtı içeriklerin oluşturulması ve yayılması riskini doğurabilmektedir. Sosyal medyanın bilinçli ya da bilinçsiz şekilde kötü kullanımı ve mesajların ulaştığı kişilerin de bu içeriklere inanması sonucunda provokatif içerikler toplumsal kaosa yol açabilmektedir. Sosyal medya afet sürecinde dayanışma, yardımlaşma, haber, bilgi paylaşımı gibi olumlu özellikleri bünyesinde barındırmakla beraber; yalan içeriklerle arama kurtarma ekiplerinin işinin sekteye uğramasına ve kaotik bir ortamın doğmasına da sebep olmaktadır. Örneğin 6 Şubat depremlerinden etkilenen bölgelerdeki barajların çatladığı yönündeki paylaşımları nedeniyle bir sosyal medya fenomeni hakkında depremzede vatandaşlar arasında korku ve panik yarattığı gerekçesiyle soruşturma başlatılmıştır.¹¹⁶ Benzer yanıltıcı içerikler için Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı bünyesindeki Dezenformasyonla Mücadele Merkezi tarafından deprem sürecinde ortaya çıkan dezenformasyona karşı günlük "Deprem Dezenformasyon Bültenleri" yayımlanmıştır. Bu bültenlerde yalan haberler ve gerçeklere yer verilmiştir.¹¹⁷

¹¹³ RTÜK'ün 13/2/2024 tarihli ve E-44096195-040.05-70976 sayılı yazısı.

¹¹⁴ "Ekşi'ye 3'üncü kez erişim engeli getirildi" (15/12/2023). Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/eksiye-3uncu-kez-erisim-engeli-getirildi-7049553> (E.T. 29/2/2024).

¹¹⁵ Fehime Elem Yıldırım, "6 Şubat 2023 Depreminde Türkiye'de Twitter'ın Kullanımı" *Intermedia International e-Journal December*, 10/19, 2023, s.281.

¹¹⁶ "Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma" suçlamasıyla soruşturma başlatıldı" (12/2/2023). Habertürk, <https://www.haberturk.com/oguzhan-ugur-hakinda-halki-yaniltici-bilgiyi-alenen-yayma-suclamasiyla-sorusturma-baslatildi-3565055> (E.T. 29/2/2024).

¹¹⁷ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Deprem Dezenformasyon Bültenleri, <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/11-subat-bulten.pdf> (E.T. 8/4/2024). "Bazı sosyal medya hesaplarından paylaşılan ve basın yayın organlarında habere konu olan, "Kahramanmaraş'taki depremlere ABD'li şirketin açtığı 6 bin metrelik petrol arama kuyusu sebep oldu" iddiası gerçek dışıdır; Bazı sosyal medya hesaplarından paylaşılan ve basın yayın organlarında habere konu olan, "Hatay'da Yapı Denetim Müdürlüğü'ndeki evraklar yok edilmeye çalışılıyor" iddiası gerçek dışıdır. Bazı sosyal medya hesaplarından paylaşılan, "Türkiye-Suriye sınırındaki bazı duvarlar yıkıldı, çeteler Türkiye'ye giriyor" iddiaları gerçek dışıdır. Bazı sosyal medya hesaplarından paylaşılan ve basın yayın organlarında yer alan, "Kahramanmaraş'ta volkanik hareketlilik var" iddiası doğru değildir."

Adalet Bakanlığından edinilen bilgilere göre 6 Şubat depremlerinden sonra yapılan paylaşımlar neticesinde 55 ilde 132 kişi hakkında 431 soruşturma başlatılmış olup bu kişilerden 27'si hakkında adli kontrol kararı verilmiş ve 28 kişi hakkında ise tutuklama kararı verilmiştir.¹¹⁸

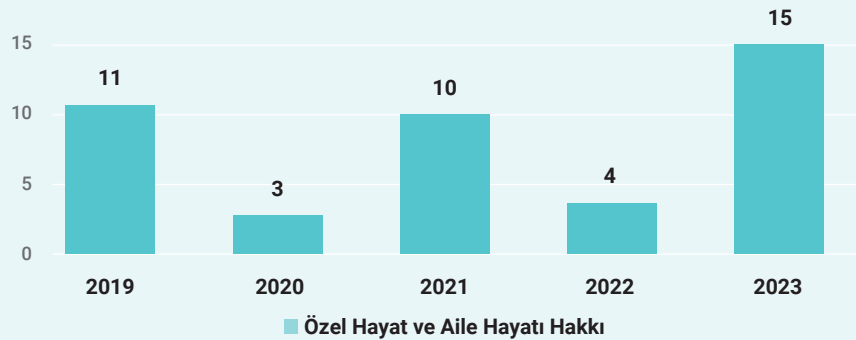
6 Şubat depremlerinden sonra Twitter platformuna bant daraltması uygulanmış ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından bu uygulamanın gerekli olduğu hususu paylaşılmıştır.¹¹⁹ BTK, depremlerle mücadeleyi doğrudan etkileyen ve yer yer sekteye uğratan dezenformasyon ve manipülasyon içerikli yayınların toplumda korku, panik ve kargaşa oluşturabileceği nedeniyle 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu'nun 60'ıncı maddesinin onuncu fıkrası kapsamında gerekli tedbirlerin alındığını ve bu tedbirlerin ilgili hakim tarafından onaylandığını, sosyal ağ platformları ile dezenformasyon içerikli yayınlarla mücadele konusunda etkin iş birliği yapılmasına yönelik görüşmeler neticesinde de söz konusu tedbirlerin kaldırıldığını ifade etmiştir.¹²⁰

2.6. Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı ve Kişisel Verilerin Korunması Hakkı

Uluslararası ve ulusal müktesebat, insan onuruna bağlantılı olarak özel ve aile hayatına saygı hakkını güvence altına almaktadır. Bu hak, İHEB'in 12'nci maddesi, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 17'nci maddesi ve AİHS'nin 8'inci maddesi ile korunmaktadır. AİHS 8'inci maddenin başlığı "zel hayata ve aile hayatına saygı hakkı" olmakla birlikte bu maddenin altında bağlantılı olarak dört hak (zel hayat, aile hayatı, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti) düzenlenmektedir.¹²¹

2023 yılında AİHM tarafından Türkiye hakkında özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine dair 15 ihlal kararı verilmiştir. Bu hak kategorisinde 2019 yılında 11, 2020 yılında 3, 2021 yılında 10 ve 2022 yılında ise 4 ihlal kararı verilmiştir. 2023 yılı ihlal kararı sayısında diğer yıllara nazaran artış yaşandığı görülmektedir.

Grafik 7: Yıllara Göre AİHM Tarafından zel Hayat ve Aile Hayatının Korunması Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararları¹²²

¹¹⁸ Adalet Bakanlığının 8/3/2024 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı yazısı.

¹¹⁹ BBC News, <https://twitter.com/bbcturkce/status/1644224766197354496> (E.T. 8/4/2024).

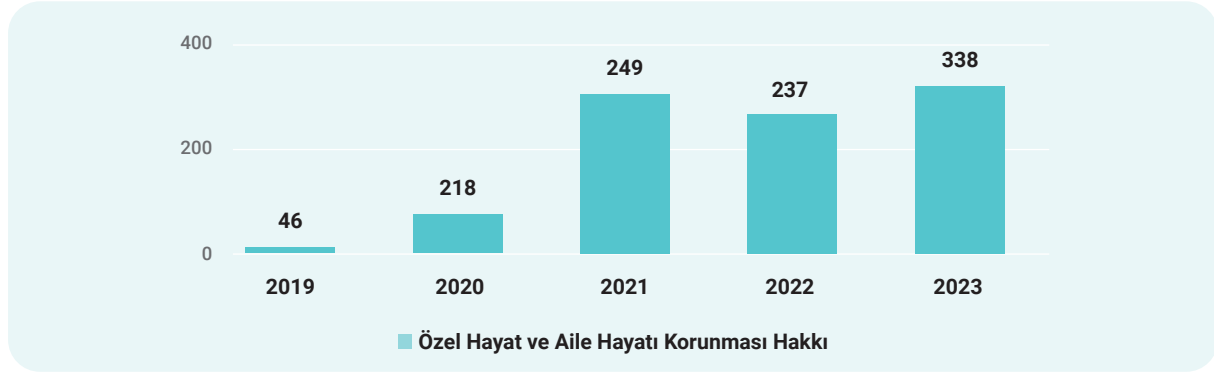
¹²⁰ BTK'nin 22/2/2024 E-96454180-045.99-11049 sayılı yazısı.

¹²¹ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.43.

¹²² Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10> (E.T. 29/2/2024).

23/9/2012 – 31/12/2023 tarihleri arasında AYM tarafından verilen ihlal kararlarının hak ve özgürlüklere göre dağılımı incelendiğinde, özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkına ilişkin toplam 1266 ihlal kararı verildiği ve son 5 yıldır ihlal sayısının istikrarlı bir şekilde artmakta olduğu görülmektedir.¹²³

Grafik 8: Yıllara Göre AYM Tarafından Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararları¹²⁴

İHEB'in 12'nci maddesinin "Hiç kimse, özel yaşamına, aile yaşamına, konutuna ya da haberleşmesine yönelik keyfi müdahalelere ya da onuruna ve şöhretine yönelik saldırılara maruz bırakılamaz. Herkesin, bu tür müdahale ya da saldırılara karşı hukuken (yasa tarafından) korunma hakkı vardır" hükmünden anlaşılabacağı üzere aile hayatı, özel hayatın bir unsuru olarak korunmaktadır. Buna paralel olarak AİHS de aile hayatına saygı hakkını, özel hayata saygı, konuta saygı ve haberleşmeye saygı hakkı ile aynı madde altında düzenlenmektedir. Anayasa'nın 41'inci maddesinin "Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar" hükmü de aile hayatını güvence altına almıştır.

2023 yılında, aile hayatına saygı hakkı bağlamında yaşanan gelişmelerden biri AYM tarafından anneye soy bağının reddi davası açma imkânı vermeyen 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) 286'ncı maddesinin iptal edilmesi olmuştur. Kararda, soy bağının reddi davasını açma hakkının koca ile çocuğa tanınmasına karşılık anne için tanınmamasının hukuk devleti ve eşitlik ilkeleriyle bağdaşmadığı, bu durumun özel hayata saygı gösterilmesini isteme hakkı bağlamında etkili başvuru hakkını da ihlal edeceği belirtilerek söz konusu hüküm iptal edilmiştir.¹²⁵ Özellikle aile kurumunun korunması ve resmî kayıtların

¹²³ AYM, İstatistikler, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> (E.T. 29/2/2024).

¹²⁴ AYM, İstatistikler, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> (E.T. 29/2/2024). Söz konusu grafik, AYM'nin web sitesindeki istatistiki veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2018 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2020 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2022 yılına ilişkin veri; 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2023 yılına ilişkin veri ise; 23/9/2012-31/12/2023 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır.

¹²⁵ AYM, E: 2023/37, K: 2023/140, 26/7/2023.

doğru ve düzenli şekilde tanzimi için kamusal menfaat dikkate alındığında çocuğun belirli hukuki işlemler neticesinde biyolojik baba ile olan bağının hukuken teşvik edilmesi ve buna ilişkin usullerin belirlenmesi açısından kamusal makamların takdir hakkı bulunmaktadır. Ancak söz konusu usullerin düzenlenmesi ve uygulanması bakımından aile hayatına saygı hakkının gerektirdiği güvencelerin gözetilmesi önem taşımaktadır.¹²⁶

2023 yılında aile ve özel hayatın korunması açısından yaşanan diğer önemli gelişme, 7445 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un yürürlüğe girmesi olmuştur. Bu düzenleme ile haciz yapılacak yerin konut olması halinde haciz kararının İcra Mahkemesi tarafından onaylanması zorunluluğu getirilmiş ve borçlu ile aynı çatı altında yaşayan aile bireylerine ait kişisel eşya ile ailenin ortak kullanımına hizmet eden tüm ev eşyası haczedilemeyecek mallar arasında sayılmıştır. Konut dokunulmazlığı hakkının devletin veya diğer bireylerin izinsiz olarak bir kişinin evine girmemesini veya kişisel eşyalarına müdahale edilmemesini kapsadığı göz önüne alındığında anılan düzenlemenin özel hayatın korunması açısından önemli olduğu ifade edilmelidir.¹²⁷

Rapor kapsamında AİHS'nin 8'inci maddesinin boyutlarından biri olan özel hayatın korunması hakkına da değinilmelidir. Özel yaşam kavramı genellikle mahremiyet kavramı ile özdeş bir şekilde anlaşılmaktadır. Oysa özel yaşam kişinin mahremiyetine indirgenemeyecek ve ondan ibaret olamayacak genişlikte ve çeşitlilikte bir kapsama sahiptir. Bireyin sosyal hayatı yani dış dünya ile olan ilişkileri de özel yaşam kavramı içindedir. Hatta, iş yaşamı/mesleki yaşam ile ticari faaliyetler de bu kavramın kapsamına dâhildir.¹²⁸ AİHM, özel hayat kavramının "*detaylı bir tanım getirilemeyen geniş bir kavram*"¹²⁹ olduğunu belirterek, her bireyin özgür olarak kişiliğini oluşturabildiği ve geliştirebildiği, hem diğer insanlarla hem de dış dünya ile ilişkili bir alanı kapsayan ve mahremiyetten daha geniş bir kavram olduğunu ifade etmiştir.¹³⁰ Bu bağlamda, özel hayat AİHM'in geniş ve detaylı bir şekilde yorumlamaya yöneldiği muğlak bir kavram olarak isim taşıma, kişinin görüntüsü veya itibarının korunması, aile kökeni hakkında bilgilenme, fiziksel ve manevi bütünlük, kimlik, sağlıklı bir çevre, kendi kaderini belirleme hakkı ve kişisel özerklik, arama ve el koymadan korunma, kişisel veriler ve telefon görüşmelerinin gizliliği dâhil olmak üzere birçok değişik duruma uygulanmıştır.¹³¹

Özel hayatın gizliliğinin korunmasını ve bu bilgilerin ancak kişilerin izin verdikleri sınırlı kişilerce bilinmesini isteme hakkı, özel hayat hakkının bir yönünü oluşturmaktadır.¹³² Dünya genelinde dijital verilerin yıllık ve aylık raporlarını yayımlayan We Are Social 2020 Yılı Raporu'nda¹³³, dünya çapında 4.54 milyar kişinin internet, 3.8 milyar kişinin sosyal medya kullandığı tespitine yer verilmiştir. Bununla birlikte çalışma kapsamında anılan rakamlar 2019 yılının verileri ile karşılaştırıldığında internet kullanımında %7'lik bir artış

¹²⁶ AYM, *Fatma Julia Ekinciler Başvurusu*, B. No: 2013/2758,17/2/2016, para.106.

¹²⁷ AYM, *Melihat Karkin Başvurusu*, B. No: 2014/17751, 13/10/2016, para.52.

¹²⁸ Gülay Arslan Öncü, "Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı", *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 8*, Avrupa Konseyi, 2019, s.24.

¹²⁹ AİHM, *Costello-Roberts/Birleşik Krallık*, B. No:47-C, 25/03/1993, para. 36.

¹³⁰ Ivana Roagna, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkının Korunması" *Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları*, Avrupa Konseyi Strazburg, 2012, s.12.

¹³¹ Roagna, a.g.e., s.12.

¹³² Öncü, a.g.e., s.23.

¹³³ "We Are Social", New York ve Los Angeles merkezli bir pazarlama uzmanlığı şirkettir.

olduğu, sosyal medya kullanımında ise %9'luk bir artış olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁴ Teknolojide yaşanan bu gelişme ve artan sosyal medya kullanımı, internet ve sosyal medya vasıtasıyla özel hayatın gizliliğini de kapsayan bazı suçların işlenmesi kolaylaştırmıştır. Ülkemizde bu sorunun çözümüne yönelik internet ortamında meydana gelen hukuka aykırı davranışların ve suçların önlenmesi amacıyla 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun yürürlüğe konulmuştur.¹³⁵ 5651 sayılı Kanun'da ayrıca internet ortamında yapılan yayınlar yoluyla özel hayatın gizliliğinin ihlali durumunda içeriğe erişimin engellenmesine ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.¹³⁶

Özel hayatın korunması hakkı açısından değerlendirilmesi gereken diğer bir başlık ise kişisel verilerin korunması hakkıdır. 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı, temel bir insan hakkı olarak anayasal güvenceye kavuşmuştur.¹³⁷ AİHS'in 8'inci maddesi ile kişisel verilerin korunmasına doğrudan atıf yapılmasa da esasen özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında yer alan kişisel veriler hukuken koruma altına alınmıştır. AİHM de kişinin ismi, etnik kökeni ve yaşam biçimi/hayat tarzı, ses rengi, telefon görüşmeleri, sağlık verileri, görüntü ve fotoğrafları gibi verilerini Sözleşmenin 8'inci maddesi kapsamında korumaktadır. Kişisel verilerin korunması hakkı, kişilerin verilerinin işlenmesinde temel hak ve özgürlüklerini korurken, aynı zamanda bireylerin kendi kişisel verileri üzerinde karar verme özgürlüğünü de güvence altına almaktadır. Ayrıca hukuka aykırı olarak kişisel verilerin işlenmesi, Anayasa'nın 17'nci maddesi ile güvenceye alınan kişi dokunulmazlığı, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının ihlali anlamına da gelebilmektedir. Bir gerçek kişinin kişisel verilerinin işlenmesi halinde bireyin kişisel verilerinin korunması hakkının sınırlandırıldığı, üst başlık olarak ise temel bir insan hakkı olan özel hayatın gizliliği hakkına müdahale teşkil edebildiği belirtilmelidir. Bunun yanında, Anayasa'da yer alan düşüncüyü açıklama özgürlüğü, din ve inanç özgürlüğü ve haberleşme özgürlüğü, kişisel verilerin ihlali iddialarının incelenmesinde değerlendirilen diğer temel hak ve özgürlüklerdendir.¹³⁸ Türkiye, 108 No.lu Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesini imzalayan ilk ülkelerden birisi olmuş ve 29/2/2016 tarihli ve 8576 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ve Sözleşme'nin Türkçe çevirisi Sözleşme 17/3/2016 tarihli ve 29656 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Daha sonra 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu 7/4/2016 tarihli ve 29677 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, Kanun'un 19'uncu maddesi¹³⁹ gereğince kamu tüzel kişiliğini haiz ve idari özerkliğe sahip ve Adalet Bakanlığı ile ilişkili Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) kurulmuştur.

KVKK, kişiler tarafından haklarının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan ihbar ve şikâyetler ile veri ihlal bildirimlerini incelemektedir. Kurumdan edinilen bilgilere göre, 2023 yılında Kuruma iletilen başvuruların; %53'ünü kişisel verilerin hukuka aykırı olarak işlenmesi, %23'ünü izinsiz SMS/arama, %13'ünü kişisel verilerin hukuka aykırı olarak paylaşılması, %5'ini ilgili kişilerin taleplerinin yerine getirilmemesi, %3'ünü silme, yok etme ve

¹³⁴ "Digital 2020: 3.8 Billion People Use Social Media " <https://wearesocial.com/uk/blog/2020/01/digital-2020-3-8-billion-people-use-social-media> (E.T. 7/3/2024).

¹³⁵ 4/5/2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun.

¹³⁶ 23/5/2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'un 9'uncu maddesinin (A) bendinin birinci fıkrası.

¹³⁷ TIHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.46.

¹³⁸ Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2024 tarihli ve E-90152618-804.99-0000178430 sayılı yazısı.

¹³⁹ 7/4/2016 tarihli ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu 19'uncu madde.

anonim hale getirmeye aykırılık ve %1'er olmak üzere unutulma hakkı, aydınlatma yükümlülüğünün yerine getirilmemesi konuları oluşturmaktadır. 2023 yılı içerisinde Kuruma intikal eden dilekçelerin konusunu oluşturan sektörleri; % 25 hizmet, %14 telekomünikasyon, %9 medya, %5 kamu, %4 bankacılık ve finans, %3'erlik bölümü eğitim ile insan kaynakları, %2'ser olmak üzere hukuk, sağlık ve sigortacılık, %1'er olmak üzere turizm ve bilişim ile %29'unu ise diğer alanlar oluşturmaktadır. 2023 yılında sonuçlandırılan 9.711 dilekçenin %58'i usul şartlarını taşıyamaması, %31'i Kanun'un kapsamı dışında kalması sebebiyle reddedilmiş olup dilekçelerin %6'sı hakkında Kanun hükümlerine herhangi bir aykırılık bulunmaması sebebiyle yapılacak bir işlem bulunmadığına %3'ü ile ilgili olarak veri sorumluları nezdinde idari para cezası uygulanmasına ve diğer %2'i ile ilgili olarak ise veri sorumlusunun talimatlandırılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁰

Çocuklar, maddi ve manevi olarak suistimal edilmeye açık olmaları nedeniyle kişisel verilerin korunması açısından daha savunmasızdır ve bu nedenle kişisel veri ihlallerine maruz kalma riskleri daha yüksektir. KVKK'dan alınan cevabi yazıda; şahsen ya da veli, vasi veya yasal temsilcisi vasıtasıyla başvuru yapan çocukların şikâyet veya ihbarlarının değerlendirilmesine özgü ayrı bir düzenleme bulunmadığı ve Kuruma başvuru yapan çocuklara dair istatistiki bir verinin tutulmadığı belirtilmiştir.¹⁴¹ TMK'nın 16'ncı maddesi uyarınca ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlıların, yasal temsilcilerinin rızası olmadıkça kendi işlemleriyle borç altına giremeyeceği; ancak kişiye sıkı sıkıya bağlı hakların kullanılmasında söz konusu rızanın gerekli olmadığı düzenlenmektedir. Şahsa sıkı sıkıya bağlı bir hak olduğu göz önüne alındığında çocuk başvuranlar için KVKK başvuru ve inceleme usulleri geliştirilmesinin önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Özel hayatın korunmasına ve kişisel veri mahremiyetine yönelik özel tedbirlerin iş ilişkilerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi önem taşımaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu, dış dünya ile olan ilişkilerini geliştirme olanaklarını en çok çalışma hayatları içerisindeki faaliyetleri ile elde etmektedirler. İnsanların dış dünya ile ilişki kurmaları ve sosyalleşmeleri yönünden en önemli araçlardan biri olan mesleki hayatın özel hayatla sıkı bir irtibat içinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışma hayatı içerisinde kişinin özel hayatına saygı duyulması hakkına ve bunun ihlali halinde uygulanacak yaptırımlara mevzuatta yer verilme-lidir. Diğer yandan, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerleme, kişisel verilerin çalışma hayatının içinde de korunmasını gerekli kılmaktadır. Çalışma hayatı bakımından kişisel veri işlemeyi mümkün kılan teknolojiler, gerek iş başvurusunda bulunan adayların gerekse işçilerin işyeri içinde ve dışında izlendiği uygulamaların yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Elektronik ve biyometrik giriş kontrol sistemleri, elektronik yer belirleme sistemleri ve sosyal medya vasıtasıyla gerçekleştirilen izleme her geçen gün çalışma hayatının olağan bir parçası haline gelmektedir. Bu dönüşüm karşısında, adayın veya çalışanın özel hayatının korunması hakkı ve işverenin işyerini korumadaki ekonomik ve kişisel menfaatleri (kamu sektörü için kamu yararı) arasında adil bir dengenin kurulması gerekliliğine ehemmiyet verilmelidir.¹⁴²

Dijital teknolojilerdeki hızlı değişim ve gelişim kişisel verilerin dijital platform ve uygulamalarda daha fazla ihlal edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu nedenle 6698 sayılı Kanun'un AB hukuki düzenlemelerine uyumluluğunun ve gerekli standartların sağlanmasını teminen mevzuat değişikliğinin hayata geçirilmesi

¹⁴⁰ Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2024 tarihli ve E-90152618-804.99-0000178430 sayılı yazısı.

¹⁴¹ Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2024 tarihli ve E-90152618-804.99-0000178430 sayılı yazısı.

¹⁴² TÜRK-İŞ'in 15/2/2024 tarihli ve 2024-331/3612 sayılı yazısı.

elzem görülmektedir. Bunun birlikte, kişisel verilerin korunması konusunda bireysel ve toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmesi gerekmektedir.¹⁴³

- 6 Şubat Depremleri ve Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı ve Kişisel Verilerin Korunması Hakkı

6 Şubat depremlerinden sonra enkaz altından çıkarılan bireylerin mahremiyetleri dikkate alınmadan bireylerin ve bilhassa çocukların görüntülerinin basın yayın organları tarafından doğrudan yayımlanması nedeniyle özel hayata saygı hakkı ve kişisel verilerin korunması hakkının ihlali sorunu gündeme gelmiştir.

Bu noktada hukuki bir mesele olarak "Deprem bölgesinde fotoğrafı çekilen kişilerin özel hayata saygı haklarının ihlali söz konusu mudur?" sorusu karşımıza çıkmaktadır. Daha önce 2020 yılında Ege Denizi Seferihisar açıklarında 6.6 şiddetinde gerçekleşen depremden günler sonra kurtarılan küçük çocukların görüntüleri basında ve sosyal medyada yoğun olarak yer almış, bu haber ve paylaşımlarda çocukların fotoğraflarının kullanılması tartışma konusu olmuştur. Seferihisar depreminin basına yansıyan içerikleri arasında, bir muhabirin depremzede çocuğa ait mektubu izinsiz okuması da çocukların özel hayatının ihlali tartışmalarının artmasına yol açmıştır.¹⁴⁴ Hukuki açıdan bakıldığında AİHM içtihatlarına göre kişilerin fotoğrafları özel yaşama saygı hakkı çerçevesinde korunması gereken bir kişisel veri teşkil etmektedir.¹⁴⁵ Bununla birlikte alınan-yayınlanan görüntünün daha çok toplumsal bir olaya ilişkin olması rıza şartına istisna oluşturabilmekte, nitekim depreme ilişkin yapılan bir haberde kamu yararı ve ilgisi ön plana çıkabilmektedir. Ancak, özellikle çocukların haklarının korunması amacıyla afet dönemlerinde kişisel verilerin paylaşımını çok boyutlu bir şekilde ele alan bir mevzuata ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir.

2.7. Seçme ve Seçilme Hakkı

Seçme ve seçilme hakkı, AİHS Ek 1 No.lu Protokol'ün 3'üncü maddesinin "*Taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler*" hükmü ile korunmaktadır. Anayasa'nın 67'nci maddesi vatandaşların kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma haklarına sahip olduklarını düzenlemektedir. Bireylerin yönetime etkin katılımları ve yasama organı düzeyinde taleplerini ve tercihlerini yansıtmaları, seçtikleri temsilciler vasıtasıyla mümkün olmaktadır. Bu nedenle güvenilir seçimler, demokrasinin inşasına yardımcı olmakla birlikte insan haklarının korunmasını da temin etmektedir. AİHM içtihatlarında insan hakları ve demokrasi arasındaki bağlantıya sıklıkla işaret edilmektedir.¹⁴⁶

Çoğulcu demokratik seçimlerin neticesinde sağlıklı bir temas sağlanması için siyasi partiler için öngörülen seçim barajlarının düşük tutulması gerekmektedir. Türkiye'de daha önce yüzde 10 olarak uygulanan seçim barajı 2022 yılında yürürlüğe giren 7393 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la yüzde 7'ye düşürülmüş, böylece temsilde adalet ilkesi bakımından önemli

¹⁴³ Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2024 tarihli ve E-90152618-804.99-0000178430 sayılı yazısı.

¹⁴⁴ Emrah Onur Karataş, "Çocuk Odaklı Haberlerin Ana Akım ve Alternatif Medyada Sunumu: İzmir Depremi Örneği", Uluslararası Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi (MEDİA), 5/2, 2022, s.304.

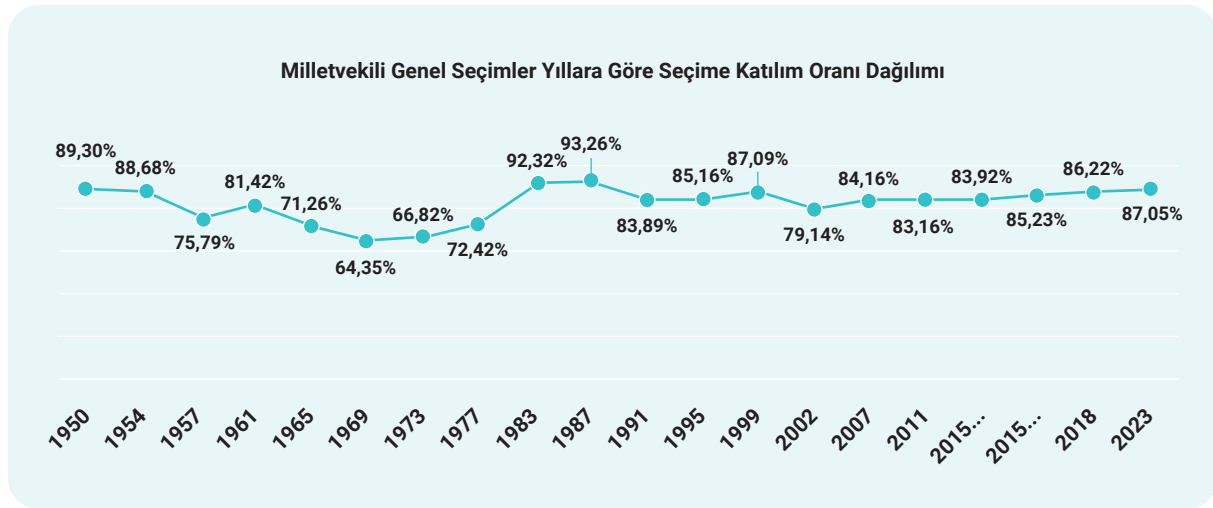
¹⁴⁵ Roagna, a.g.e., s.18.

¹⁴⁶ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, A Handbook on International Human Rights Standards on Election, Professional Training Series No. 2/Rev.1, 2021, s.5.

bir ilerleme kaydedilmiştir.¹⁴⁷ Ulusal mevzuatta seçimler 1982 Anayasası, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile 7062 sayılı Yüksek Seçim Kurulunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da düzenlenmektedir. Anılan mevzuatla Yüksek Seçim Kurulunun (YSK) düzenlemeleri ve kararları anılan yasal çerçeveyi tamamlamaktadır.

2023 yılında, Cumhurbaşkanının 10/3/2023 tarihli ve 2023/121 sayılı kararı ile TBMM genel seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin yenilenmesine karar verilmiş ve anılan Karar Resmî Gazete'nin 10/3/2023 tarihli ve 32128 Mükerrer sayılı nüshasında yayımlanmıştır. Bu karara istinaden YSK'nın 2023/90 sayılı kararıyla 28. Dönem Milletvekili Genel Seçiminin 14/5/2023 Pazar günü, Cumhurbaşkanı Seçiminin ikinci oylamasının da 28/5/2023 Pazar günü yapılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁸ YSK'dan edinilen veriler ışığında 14/5/2023 genel seçimine ilişkin bilgiler aşağıda tablolar/grafikler halinde gösterilmiştir.¹⁴⁹

Grafik 9: Yıllara Göre Seçimlere Katılım Oranları

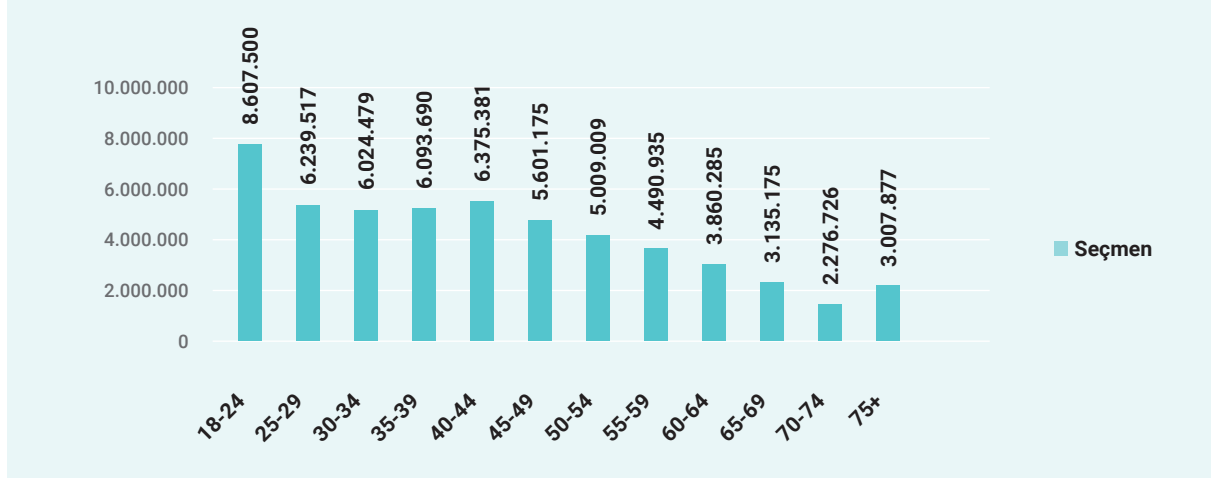
Tablo 4: 2023 Yılı Askı Öncesi Seçmen İstatistikleri

Yurt İçi Seçmen Sayısı	60.904.499
Yurt İçi Kadın Seçmen Sayısı (Oranı: %50,5)	30.786.017
Yurt İçi Erkek Seçmen Sayısı (Oranı: %49,5)	30.118.482
Engelli Seçmen Sayısı (Ortopedik ve Görme)	985.077
75 Yaş ve Üzeri Seçmen Sayısı	3.202.162
İlk Kez Oy Kullanacak Seçmen Sayısı	4.918.240

¹⁴⁷ 6/4/2022 tarihli ve 31801 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7393 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

¹⁴⁸ 14/3/2023 tarihli ve 32132 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2023/99 sayılı YSK Kararı.

¹⁴⁹ YSK'nın 26/2/2024 tarihli ve E.16644421-730.10-251171 sayılı yazısı.

Grafik 10: 2023 Yurt İçi Seçmen Kütüğüne Kayıtlı Seçmenlerin Yaş Dağılımı**Tablo 5:** 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi (Yurt İçi)

Kayıtlı Seçmen Sayısı	60.721.745
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	53.994.049
Geçerli Oy Sayısı	52.628.182
Geçersiz Oy Sayısı	1.365.867

Dünya genelinde seçimlere katılım oranları, parlamentolar için varılan mutabakatı yansıtırken, temsil olanağına sahip seçmenlerin ve temsil imkânı olmayan seçmenlerin sayısını da açığa çıkarmaktadır.¹⁵⁰ 2023 yılı genel seçimlerinde %87,05'lik bir katılımı 1999 seçimlerinden bu yana en yüksek seçime katılım oranı yakalanmıştır. Avrupa ülkelerine göre ülkemizde seçimlere katılım oranının yüksek düzeylerde olması demokratikleşme açısından memnuniyet vericidir. Diğer yandan siyasal katılma, seçime katılmaktan daha geniş ve sadece seçim dönemleriyle sınırlı olmayan bir faaliyetler dizisi olarak anlaşılmalıdır.

Uluslararası alanda seçimlerin izlenmesi bağlamında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Dairesi (DKİHB) katılımcı devletlere ve sivil topluma demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, hoşgörü ve ayrımcılık yasağını teşvik etmek üzere destek ve uzmanlık sağlamaktadır. DKİHB; ülkelerdeki seçimleri gözlemlemekte, mevzuatı gözden geçirmekte ve hükümetlere demokratik kurumların nasıl geliştirilip sürdürüleceği konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır.¹⁵¹ Türkiye'nin gözlemleme daveti üzerine, DKİHB seçim gözlem heyetini Ankara'da bulunan 17 kişiden oluşan çekirdek ekipten ve ülke çapında görev yapmak üzere görevlendirilen 28 uzun dönem gözlemciden oluşturmuştur. Seçim gözlem heyeti, Cumhurbaşkanlığı ikinci tur seçimlerini ve seçim sonrası gelişmeleri takip etmek üzere 6 Haziran'a kadar ülkedeki varlığını sürdürmüştür. Seçimlerde, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinden 39 üyeli bir delegasyon dâhil olmak üzere 40 ülkeden 401 gözlemci görevlendirilmiştir. Seçim gözlem heyeti seçimlerin AGİT taahhütlerine ve demokratik seçimlere ilişkin diğer uluslararası yükümlülükler ve

¹⁵⁰ Hakan Mehmet Kiriş, "Türkiye'de Seçim Sandığı Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi", *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20), 2015, s.27-28.

¹⁵¹ OSCE, "Office for Democratic Institutions and Human Rights" <https://www.osce.org/odihr> (E.T. 20/3/2024).

standartlar ile ülke mevzuatına uygunluğunu değerlendirmiştir.¹⁵² Diğer yandan, TBB tarafından oluşturulan seçim güvenliği merkezinde görevli seçim hukuku konusunda eğitim almış gönüllü avukatlar, Türkiye'nin her yerinden ulaşılabilen telefon destek hattı üzerinden vatandaşlara ve sandık müşahitlerine gün boyu hukuki destek vermiştir. Seçim güvenliğine ilişkin ihbarlar, sorunun yaşandığı illerdeki gönüllü avukatların müdahil olabilmesi için Barolarla paylaşılmıştır. 14/5/2023 seçimlerinde TBB Seçim Güvenliği Merkezi tarafından 1.680 çağrı, 28/5/2023 tarihinde yapılan ikinci seçimde ise 811 çağrı cevaplandırılmıştır.¹⁵³

Seçim öncesi hazırlık döneminden başlayıp seçim sonrası belirli bir süreyi de kapsayacak biçimde herkesin haklarını güvenli ve erişilebilir şekilde kullanmasını olanaklı kılacak zeminin oluşturulması gerekmektedir. Başta düşünce ve ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve ayrımcılık yasağı olmak üzere temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesi, seçim süreçlerine etkin katılımın sağlanması için önem arz etmektedir.¹⁵⁴ Anayasa'nın 79'uncu maddesi ile seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma görevi YSK'ya verilmiştir.

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un ilgili hükümleri uyarınca seçim takviminin başlangıcından bitimine kadar olan dönemde basın ve yayın kuruluşlarının yayın hizmetleri YSK kararları doğrultusunda RTÜK tarafından incelenip değerlendirilmektedir. Bu çerçevede 2023 yılı genel seçim döneminde radyo ve televizyon yayın içerikleri YSK'nın 15/3/2023 tarihli, 2023/126, 2023/127 ve 2023/128 sayılı kararları kapsamında incelenmiştir. RTÜK tarafından 18/3/2023 – 28/5/2023 tarihleri arasında seçim dışındaki konular da dâhil olmak üzere toplam 68 müeyyide uygulanmıştır.¹⁵⁵ AGİT Seçim Gözlem Heyetinin Nihai Raporu'nda yayın organlarının düzenleyicisi olan RTÜK'ün tarafsızlık ve yansız haberciliği denetlemekle sorumlu olduğu ancak seçim döneminde medya denetimini yeterli düzeyde yapmadığı, resmî şikayetleri incelemek için resen eyleme geçmekten imtina ettiği belirtilmiştir.¹⁵⁶

Devletlerin seçme ve seçilme hakkı bağlamında bireyleri ayrımcılığa karşı koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesinin hâkim olmadığı bir seçim ortamında özgür ve adil seçim ilkesi zarar görecektir.¹⁵⁷ Bu nedenle yetkili makamlardan, ayrımcılığı önleme ve ayrımcılıktan kaçınma konusunda aktif rol almaları, ayrımcılık meydana gelmesi durumunda ise sorumlular hakkında etkili ve tarafsız soruşturma yürütmeleri beklenmektedir. Genel seçimler öncesinde bazı siyasetçiler, yabancı karışıklığını kışkırtan konuşmalar yaparak göçmenler ve Suriyelilerin sınır dışı edilmeleri çağrısında bulunan sert söylemler kullanmıştır. Demokratik hukuk devletlerinde, seçim süreçlerinde insan haklarının tartışma konusu yapılarak siyasi vaatlere konu edilmesini kabul etmek mümkün değildir. Siyasi düzlemde politik amaçlarla kullanılan ayrımcı dil ve nefret söylemlerinin insan hakları ihlallerine neden olma riski, her zaman dikkat edilmesi gereken bir risk faktörüdür.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin (EHİS) 29'uncu maddesi engelli bireylerin siyasi ve kamusal yaşama katılma ve kamusal görevleri üstlenme hakkını güvence altına almaktadır.¹⁵⁸ Anılan madde ile

¹⁵² AGİT, 14/5/2023 ve 28/5/2023 DKİHB Seçim Gözlem Heyeti Nihai Raporu, 2023, s.4.

¹⁵³ TBB'nin 29/2/2024 tarihli ve E-41870694-659-8805 sayılı yazısı.

¹⁵⁴ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Monitoring Human Rights in the Context of Elections, 2011, s.3.

¹⁵⁵ RTÜK'ün 13/2/2024 tarihli ve E-44096195-040.05-70976 sayılı yazısı.

¹⁵⁶ AGİT, 14 ve 28 Mayıs 2023 DKİHB Seçim Gözlem Heyeti Nihai Raporu, 2023, s.22.

¹⁵⁷ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, A Handbook on International Human Rights Standards on Election, Professional Training Series No. 2/Rev.1, 2021, s.16.

¹⁵⁸ 2006 tarihli BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, m.29.

Taraf devletler için seçim usullerinin, tesislerinin, materyallerinin uygun, erişilebilir ve anlaşılması ve kullanılmasının kolay olmasını sağlama; engellilerin seçimlerde ve referandumlarda baskıya uğramadan, gizli oy kullanarak, aday olma ve etkili bir mevkide görev alma ve devletin tüm kademelerinde tüm kamu görevlerini yerine getirme haklarını koruyarak uygun olan yardımcı ve yeni teknolojilerin kullanılmasını kolaylaştırma yükümlülükleri öngörülmüştür. *Türkiye’de 2023 yılı genel seçimleri için sandık kurulu görevlilerine yönelik eğitim filmi hazırlanmış ve bu eğitim filminde engellilerin oy kullanması ile birlikte görme engellilerin oy kullanması için hazırlanan şablonun nasıl kullanılacağı konusunda bilgilere yer verilmiştir. Engelli bireylerin oy kullanmasına ilişkin kamu spotları hazırlanarak bunların TRT ile özel radyo ve televizyonlarda yayınlanması sağlanmıştır.*¹⁵⁹

Engelli bireylerin seçme hakkı bağlamında 2023 genel seçimlerinden önce 7393 sayılı Kanun’un 4’üncü maddesi ile görme engelli seçmenlerin, “oyun gizliliği” esasına uygun olarak bağımsız bir şekilde oy kullanabilmelerine ilişkin olumlu bir düzenleme yapılmıştır.¹⁶⁰ Bu çerçevede 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun’un 14’üncü maddesiyle “görme engelli seçmenlerin kullanabilmesi için oy pusulalarına uygun şablon” tasarlanması ve basımı YSK’nin görevleri arasına eklenmiştir.¹⁶¹ YSK, sandık kurulu başkanları tarafından görme engelli seçmenlere oy pusulalarına uygun olarak hazırlanan şablon ile oylarını kullanabileceklerinin hatırlatıldığını ve talep halinde engellinin oy pusulasının sandık kurulu başkanı, akrabalarından biri, akrabası yoksa diğer herhangi bir seçmenin yardımıyla şablona yerleştirilmek suretiyle oy kullanılabildiğini belirtmiştir.¹⁶² AGİT Seçim Gözlem Heyetinin Nihai Raporu’nda seçim günü oy kullanma yerlerinin sadece yarısının engelli seçmenlerin erişimine uygun olduğu ve %77’sinin iç düzeninin bu seçmenlere uygun bulunduğu, 2022 yılındaki yasal değişiklik doğrultusunda sandık kurullarının görme engelli seçmenlerin oylarını işaretlemeleri için oy kullanma şablonlarını tedarik ettiği ancak bu şablonların tasarımının seçmenlerin tercih ettikleri adayları yardım almadan belirlemesine olanak vermediği, bu nedenle oy verme işleminin gizliliğinin tam olarak sağlanamadığı tespitlerine yer verilmiştir.¹⁶³ Seçimlerin akabinde bahsedilen tespitlere paralel şekilde, görme engelli bir başvuran tarafından genel seçimlerde görme engellilere uygun şablon bulundurulmadığından engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiasıyla TİHEK’e başvuru yapılmıştır.¹⁶⁴ Bu açıklamalardan hareketle engelli bireylerin seçimlere eşit katılımını teşvik etmek amacıyla fiziksel engelli seçmenlere kolay ve bağımsız erişim sağlayacak şekilde oy verme merkezleri için yeterli alanın tahsis edilmesi ve görme engellilerin de yardımsız oy verebilmesini kolaylaştırmak üzere mevcut araçların revize edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

298 sayılı Kanun’un 14’üncü maddesinde hastalığı veya engeli sebebiyle yatağa bağımlı olan seçmenlerin, muhtarlık seçimleri hariç, oy kullanmalarını sağlamak için seyyar sandık kurulu kurulmasına, oy kullanılmasına, sayım ve döküm ile birleştirme işlemlerine ilişkin usul ve esasları belirlemek görevi YSK’ya verilmiştir. Seyyar sandıkta oy kullanmak isteyen seçmenin, bir yakını tarafından seyyar sandık kurulu talep

¹⁵⁹ YSK’nın 26/2/2024 tarihli ve E.16644421-730.10-251171 sayılı yazısı.

¹⁶⁰ 31/3/2022 tarihli ve 7393 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, m.4.

¹⁶¹ 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, m.14.

¹⁶² YSK’nın 26/2/2024 tarihli ve E.16644421-730.10-251171 sayılı yazısı.

¹⁶³ AGİT, 14/5/2023 ve 28/5/2023 DKİHB Seçim Gözlem Heyeti Nihai Raporu, 2023, s.28.

¹⁶⁴ TİHEK’e yapılan 15/6/2023 tarihli ve 2023/1197 sayılı başvuruda başvuran; genel seçimlerde oy kullanacağı sandık görevlilerinden Braille yazı içeren şablon talep ettiğini ancak görevliler tarafından verilen şablonda Braille yazı olmadığını ve oyunu başka bir seçmen yardımıyla kullanmak zorunda kaldığını, görme engellilerin akrabaları veya tanımadıkları herhangi bir seçmen yardımıyla oy kullanmak zorunda bırakılarak gizli oy kullanma haklarının ihlal edildiğini ifade etmiştir.

formu ile ilçe seçim kurulu başkanlığına veya ilçe seçim kurulu başkanlığına gönderilmek üzere muhtarlığa başvurması gerekmektedir. YSK, 14 Mayıs genel seçimlerinde 924 adet seyyar sandık kurulduğu bilgisini paylaşmıştır.¹⁶⁵ YSK'nın 2023/100 No.lu Kararında, hastalığı veya engeli sebebiyle yatağa bağımlı olan seçmenlerin seyyar sandık başvurularında "seyyar sandık kurulu talep formu" ile birlikte "engeli nedeniyle yatağa bağımlı olduğu" veya "hastalığı sebebiyle yatağa bağımlı olduğu" ibaresinin yer aldığı sağlık raporunun ibraz edilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Seyyar sandık uygulaması bakımından, engelli bireylerin durumu ve seçim döneminde sağlık raporu ibrazı için tanınan sürelerin kaçırılması ihtimali göz önüne alınarak ilgili bakanlıklarla engelli seçmen bilgilerinin edinilmesi konusunda ortak çalışmalar yapılması ve sağlık raporu ibrazı şartının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Seyyar sandık uygulamasının kırsal bölgelerde ve köylerde yaygın olmaması özellikle sağlık durumu nedeniyle sandığa gidemeyecek durumda olan yaşlı ve engellilerin siyasi haklarını kullanamamalarına sebep olmaktadır. Seyyar sandık uygulamasının adil ve kapsayıcı olacak şekilde yaygınlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

- 6 Şubat Depremleri ve Seçme ve Seçilme Hakkı

6 Şubat depremleri nedeniyle 14/5/2023-28/5/2023 tarihlerinde gerçekleştirilen seçimlerin huzur ve güven içinde tamamlanması amacıyla YSK yetkililerince deprem bölgesinde saha incelemeleri yapılmış, deprem bölgesinde görev yapan seçim personeli ile iletişim halinde sandık alanları ve bürolarda hasar gören alanlar tespit edilmiştir.¹⁶⁶ Yapılan incelemeler neticesinde, seçimlerin yürütülmesinin önünde büyük bir engel olmadığı sonucuna varmıştır. Bununla birlikte 15 ilçede seçim idarelerine ait tesislerin yerinin değiştirilmesine gerek duyulmuş ve oy kullanma yerleri için alternatif lokasyon belirlenmeye çalışılmıştır.¹⁶⁷ Seçim bölgesinde sandıkların konulacağı yerler hakkında ilgili birimlerle iletişime geçilerek konteyner ihtiyacı giderilmiştir. YSK yetkilileri, deprem bölgesinde toplam 655 adet seçim konteyneri ve 33 adet ofis-depo tipi konteyner kullanmıştır.¹⁶⁸ Bu süreçte YSK'nın 13/3/2023 tarihli ve 2023/100 sayılı kararı ile "Yurt İçi Seçmen Kütüğünün Güncelleştirilmesi Usul ve Esaslarına Dair 140/I Sayılı Genelge" kabul edilmiştir.¹⁶⁹

20 Şubat tarihinde, depremzedelere barınma sağlamak amacıyla yükseköğrenim ülke genelinde askıya alınmış, sonrasında 30 Mart tarihinde YÖK yükseköğrenim kurumlarında yüz yüze eğitime dönülmesine karar vermiştir. Öğrencilerin okudukları illere ikametlerini taşıyabilmeleri için kısa bir süre tanınması nedeniyle bu kararın öğrencilerin oy kullanma hakkını etkilediği konusu kamuoyunda gündeme gelmiştir.

Deprem felaketinin yaşandığı 11 il açısından 2018 genel seçimi ile 2023 genel seçimlerine katılım oranlarındaki değişim aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Tablodan anlaşılabacağı üzere depremde daha ağır hasar alan Kahramanmaraş, Hatay ve Adıyaman illerinde bir önceki seçime göre seçime katılım oranlarında düşüş yaşanmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁵ YSK'nın 26/2/2024 tarihli ve E.16644421-730.10-251171 sayılı yazısı.

¹⁶⁶ YSK'nın 26/2/2024 tarihli ve E.16644421-730.10-251171 sayılı yazısı.

¹⁶⁷ AGİT, 14/5/2023 ve 28/5/2023 DKİHB Seçim Gözlem Heyeti Nihai Raporu, 2023, s.7.

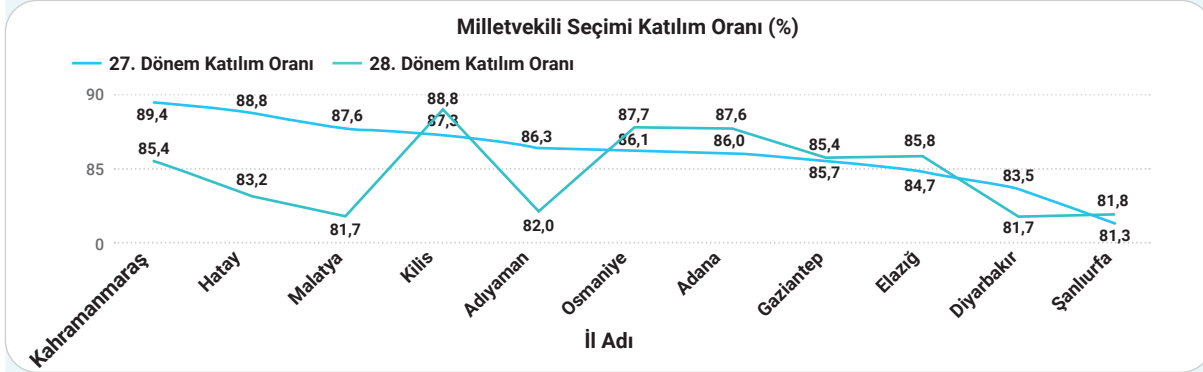
¹⁶⁸ YSK'nın 26/2/2024 tarihli ve E.16644421-730.10-251171 sayılı yazısı.

¹⁶⁹ YSK, Yurt İçi Seçmen Kütüğünün Güncelleştirilmesi Usul ve Esaslarına Dair 140/I Sayılı Genelge.

¹⁷⁰ YSK'nın 26/2/2024 tarihli ve E.16644421-730.10-251171 sayılı yazısı.

Grafik 11: Deprem Bölgelerinde Seçime Katılım Oranları

AGİT Seçim Gözlem Heyetinin Nihai Raporu'nda, YSK başkanlığındaki seçim idaresinin son depremlerin yarattığı zorluklara, aynı günde gerçekleştirilecek iki seçime hazırlanmak ve sonrasında gelen ikinci tur için, kısa bir süre olmasına rağmen yasal sürelerle bağlı kalarak seçim sürecini verimli bir şekilde yönettiği değerlendirilmesine yer verilmiştir.¹⁷¹

2.8. Çalışma Hakkı

Çalışma hakkı, herkesin yaşamını sürdürmeye yetecek bir iş ve gelire sahip olması, onurunu koruyacak ve kişiliğinin gelişmesine olanak sağlayacak bir toplumsal düzende yaşamaları olarak tanımlanmakta, aynı zamanda bu genel tanım; iş güvenliği hakkı, işyerlerinin çalışma ve sağlık koşullarına uygun olmasını isteme hakkı, çalışma sürelerinin uygun ölçülerde tutulmasını isteme hakkı, adil ücret hakkı, ücretli tatil hakkı, dinlenme hakkı, boş zaman bulabilme hakkı, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun işlerde çalıştırılmayı isteme hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve vergide adalet gibi çalışma hayatına ilişkin birçok hakkı bünyesinde barındırmaktadır. Anayasa'nın 48'inci maddesine göre "Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir". Anayasa'nın 49'uncu maddesi ise "Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır" hükmünü ihtiva etmektedir.

2023 yılına ait istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım oranlarına dair veriler, çalışma hakkı başlığı altında incelenmelidir. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) Şubat 2024 yılında yayınladığı verilere göre işsizlik oranı 0,1 puanlık azalış ile %8,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı erkeklerde %7,1 iken kadınlarda %12,0 olarak tahmin edilmektedir. 2023 yılı Aralık ayı verilerine göre istihdam oranı 0,6 puanlık artış ile %48,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. İstihdam oranı erkeklerde %66,1 iken kadınlarda %31,9 olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılma oranı ise %0,5 puan artışı ile %53,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran erkeklerde %71,1 iken kadınlarda %36,3 olmuştur.¹⁷² Öte yandan, 2023 yılı Ocak-Aralık döneminde Türkiye İş Kurumu

¹⁷¹ AGİT, 14/5/2023 ve 28/5/2023 DKİHB Seçim Gözlem Heyeti Nihai Raporu, 2023, s.2.

¹⁷² TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Aralık 2023,

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BC%C3%BC-%C4%Bostatistikleri-Aral%C4%B1k-2023-49379&dil=1> (E.T. 7/3/2024).

Genel Müdürlüğü (İŞKUR) vasıtasıyla işe yerleştirilenlerin sayısı toplam 1.237.026'dır. Bunların 464.138'i kadın, 457.724'ü genç, 35.177'si engelli ve 251.852'si yükseköğrenim mezunudur.¹⁷³ 2022 yılı verileri ile karşılaştırıldığında, 2023 yılında hem kadınlarda hem de erkeklerde işsizlik oranlarında azalma eğilimi gözlenmiştir. Dezavantajlı grupların işgücüne katılımları ise raporun ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İşgücü piyasasının ihtiyaçlarına göre bireylerin bilgi, beceri ve mesleki niteliklerini geliştirerek işgücüne katılımlarını sağlamak amacıyla 2023 yılında 963 erkek ve 557 kadın olmak üzere toplam 1.520 kişi mesleki eğitim kurslarından yararlandırılmıştır.¹⁷⁴ 2023 yılında alınan olumlu istihdam tedbirlerine ek olarak, özel politikalar gerektiren gruplardaki bireylerin istihdamda kalmalarını sağlamak ve mevcut becerilerini günümüzün ihtiyaçlarına uyarlamak için hayat boyu öğrenme olanaklarının artırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

TİHEK'in önceki yıllık raporlarında vurgulandığı üzere, çalışma hakkı çerçevesinde ülkemizde son yıllarda artış gösteren ve beyin göçü olarak nitelendirilen iyi eğitim görmüş, nitelikli iş gücünün göçünün incelenmesi gerekmektedir. Eğitimi tamamlamış uzmanlık kazanmış kişilerin daha çok göç ettiği görülmektedir.¹⁷⁵ 2023 yılında yayımlanan 2024 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının istihdam ve çalışma hayatı bölümünde, nitelikli işgücünün işgücü piyasasıyla bağlantılı göç nedenleri belirtilerek sektör bazında kitlesel işgücü kaybını önlemeye yönelik adımlar atılacağına ilişkin politika tedbiri öngörülmüştür.¹⁷⁶ Bu kapsamda nitelikli beyin göçünü azaltmak, nitelikli işgücünün ülkemizde kalmasını sağlamak ve geri dönüşlerini teşvik etmek için beyin göçüne sebep olan durumların ortadan kaldırılmasına çaba sarf edilmesi gerekmektedir.¹⁷⁷

İnsan haysiyetini ve onurunu koruyacak bir gelirle hayatı idame ettirme hakkı göz önünde bulundurularak, çalışma imkânlarının geliştirilmesi, istihdamın artırılması ve korunması için gerekli tedbirlerin alınması elzemdir.¹⁷⁸ 2023 yılında işsizlik ödeneğine yaklaşık 1.600.000 kişi başvuruda bulunmuş, 734.800 kişi ödenek almaya hak kazanmış ve daha önceki yıllardan ödenek almaya devam edenlerle birlikte yaklaşık 1.200.000 kişiye toplam 17.300.000.000 TL ödeme yapılmıştır.¹⁷⁹ 2024 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında; işgücü piyasasındaki dönüşüme uyum sağlama hedefi doğrultusunda, ara ve kalifiye işgücü ihtiyacını karşılamak üzere beceri geliştirme faaliyetleri gerçekleştirileceği ve gençlere yönelik yetenek yönetimi uygulamaları geliştirileceği belirtilmektedir.¹⁸⁰

Çalışma hakkı kapsamında ele alınması gereken konulardan biri de, işçilerin temel haklarından yoksun bırakıldığı, sosyal güvenlikten mahrum kaldığı ve çalışma koşullarının güvencesiz olduğu kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı istihdam verileri, TÜİK tarafından 2023 yılı için % 26,1 olarak açıklanmıştır. Kayıt dışı istihdamla mücadele amacıyla kalkınma planları, strateji ve üst politika belgeleri, spesifik tedbir ve faaliyetler içeren yol haritaları belirlemektedir. Bu çerçevede, Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları ve ilgili kurumların eylem planlarında, kayıt dışılığın yoğun olduğu sektörlerle yönelik denetim faaliyetleri ön plana çıkarılmaktadır.¹⁸¹

¹⁷³ İŞKUR, 2023 Yılı Aralık Ayı İstatistik Bülteni, <https://media.iskur.gov.tr/79380/12-aralik-2023-aylik-istatistik-bulteni.pdf> (E.T. 7/3/2024).

¹⁷⁴ İŞKUR Genel Müdürlüğü'nün 26/2/2024 tarihli E-90302961-804-00015560196 sayılı yazısı.

¹⁷⁵ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.54.

¹⁷⁶ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, 2023, s.299.

¹⁷⁷ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.55.

¹⁷⁸ TÜRK-İŞ'in 15/2/2024 tarihli ve 2024-331/3612 sayılı yazısı.

¹⁷⁹ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

¹⁸⁰ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, s.298.

¹⁸¹ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

Çalışma hakkının etkin biçimde kullanılabilmesi için işçilerin can ve mal güvenliğinin korunması, sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamının tesis edilmesi önem taşımaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamını, beş temel çalışma ilke ve haklarından biri olarak benimsemiş ve insana yaraşır bir işin ön koşulu olarak tanımlamıştır. Özellikle inşaat, maden, metal gibi iş sağlığı ve güvenliği risklerinin yüksek olduğu sektörlerde çalışanların iş sağlığı ve güvenliği hizmetinden yararlanabilmeleri oldukça önemlidir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 2013 yılından 2023 yılı sonuna kadar iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerini sunan ortak sağlık ve güvenlik birimi sayısı %143, iş güvenliği uzmanı sayısı %153 ve işyeri hekimi sayısı %189 düzeyinde artmıştır. Tüm çalışanların iş sağlığı ve güvenliği bağlamında temel insan hakkından faydalanabilmeleri için çalışanların etkin bir şekilde iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinden yararlanabilmeleri, sunulan iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin niteliğinin geliştirilmesi gerekmektedir.¹⁸²

İş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemek için ulusal politika ve programlar doğrultusunda güvenli ve sağlıklı çalışma ortamlarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. İş sağlığı ve güvenliğinde sürdürülebilir iyileşme ise toplum genelinde iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yerleşmesine bağlıdır. İş sağlığı ve güvenliği mevzuatındaki düzenlemelere rağmen, iş kazaları ve meslek hastalıklarına dair veriler mevzuatın bazı durumlarda yetersiz kaldığını ve iş sağlığı ve güvenliği bilincinin henüz oluşmadığını göstermektedir. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (TÜRK-İŞ) göre 6331 sayılı Kanun'daki istisnaların kaldırılması yoluyla bu konuda ilerleme sağlanabileceği değerlendirilmektedir.¹⁸³

İşçilerin örgütlenme ve çalışma yaşamına ilişkin haklarının korunması için hayati önem taşıyan sendikalaşma hakkı, bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Nitekim örgütlenme hakkının özünde sendikal hak ve özgürlükler yatmaktadır. Çağdaş demokrasilerde sendikalar, demokratik sistemin önemli kurumlarından biridir. Türkiye'de 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu kapsamında işkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2022 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ'e göre işçi sayısı 15.987.428, sendika üyesi işçi sayısı ise 2.280.285 ve sendikalaşma oranı ise %14,26'dır.¹⁸⁴ 2023 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ'e göre işçi sayısı 16.413.359, sendika üyesi işçi sayısı 2.421.940 ve sendikalaşma oranı ise %14,76'dır. 2023 yılında tüm işçiler arasında sendikalaşma oranı, bir önceki yıla göre yaklaşık %0,50 artmıştır.¹⁸⁵

Sendikal örgütlenmenin önündeki engeller sadece işçilerin değil bütün toplumun meselesidir. Çoğulcu, özgürlükçü ve katılımcı demokrasinin tüm kurum ve kuralları ile ülkemizde egemen olması için sendikal hak ve özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması amaçlanmalıdır. Bunun için de başta Anayasa olmak üzere tüm ulusal mevzuatın, evrensel insan hakları ilkelerine, ILO sözleşmeleri ve tavsiye kararlarına, Avrupa Sosyal Şartı'na ilişkin kabul edilmeyen sözleşme ve hükümler ile onaylanmış diğer uluslararası sözleşmelere uygun hale getirilmesi önem arz etmektedir.¹⁸⁶

Rapor kapsamında TÜRK-İŞ tarafından iş hukuku ve yargı süreçlerine yönelik bazı tespit ve tavsiyeler iletilmiştir. Bunlar; içtihat birliği oluşturulması için İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku alanında verilen tüm yargı

¹⁸² ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

¹⁸³ TÜRK-İŞ'in 15/2/2024 tarihli ve 2024-331/3612 sayılı yazısı.

¹⁸⁴ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.58-59.

¹⁸⁵ 356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2023 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ, 31/7/2023 tarihli ve 32265 sayılı Resmî Gazete.

¹⁸⁶ TÜRK-İŞ'in 15/2/2024 tarihli ve 2024-331/3612 sayılı yazısı.

kararlarının paylaşıldığı platformlar kurularak sendikalar ve hukukçular için bu platformlara erişim imkânı tanınması, üç aşamalı iş yargısının adaletin gecikmesine yol açması nedeniyle sistemin ıslah edilmesi, uzun yargılama süreçlerini kısaltan tedbirlerin alınması, uygulanmakta olan kısa zamanaşımı süreleri hak kayıplarına neden olabildiğinden iş ilişkisi devam ederken zamanaşımı sürelerinin işlememesine yönelik düzenleme yapılması, yetki tespitine haksız itirazların önlenmesi, yetki tespitine itiraz davalarındaki işyeri-işletme itirazlarının önlenmesi, yargıdaki iş yükünü hafifletmek amacıyla topluluk davasının özendirilmesi ve etkin kullanımının sağlanması, iş mahkemesi hakimlerinin periyodik eğitime tabi tutularak iş yargısının kendisine has özellikleri gereği tecrübe kazanmalarının sağlanması olarak sıralanmıştır.¹⁸⁷

2023 yılında çalışma hakkı açısından irdelenmesi gereken diğer bir sorun alanı da sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olgusudur. Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneğinin verilerine göre, 2023 yılında 1/1/2023-20/12/2023 tarihleri arasında 457 sağlıkta şiddet vakası tespit edilmiş, sağlık çalışanlarının %60,4'ü hasta yakınlarının şiddetine maruz kalmış, sağlık çalışanlarının %75,3'ü hem sözlü hem fiziksel, %13,6'sı fiziksel, %9,8'i sözlü şiddete ve %1,3'ü mobbinge maruz kalmıştır.¹⁸⁸ Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, çalışanların mesleki tatminlerinin azalmasına ve buna bağlı olarak sağlık hizmeti sunumunun olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Sağlık Bakanlığı, 2015 yılında sağlık çalışanlarına yönelik şiddetle mücadele amacıyla "Beyaz Kod Uygulaması" başlatmıştır. Beyaz Kod, sağlık çalışanlarının, hasta veya hasta yakını tarafından şiddete, tehdide veya diğer suçlara maruz kaldıkları durumlarda olay yerine güvenlik görevlilerinin en hızlı şekilde intikal etmesi için verilen bir alarm sistemidir. 2023 yılında ise Beyaz Kodun bir önceki aşaması olarak "Gri Kod Uygulaması"nın başlatılacağı ve muhtemel bir şiddet eylemi için derhal adli süreç başlatılması yerine hastane güvenliği ve hastane polisinin gerekli müdahaleyi yapmak üzere durumdan haberdar olmasının sağlanacağı paylaşılmıştır.¹⁸⁹ Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet oranlarında son yıllarda yaşanan artış göz önüne alınarak konuya ilişkin toplumsal farkındalık artırma faaliyetlerinin yürütülmesi, şiddeti önleyici ve mağdurlara yönelik koruyucu politikaların sistemli bir şekilde hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

İşyerinde psikolojik taciz (mobbing) olgusunun çalışma hayatının önemli sorunlarından biri olduğu ifade edilmelidir. Çalışma yaşamında çok sayıda birey kötü ve olumsuz davranışlara, baskı ya da hakaretlere maruz kalmaktadır. "Çalışanların kabusu" olarak nitelenen mobbing olgusu, çalışma yaşamında önemli bir problem alanı olarak tebarüz etmektedir. Bu konuda özellikle TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Mobbing Raporu'nda¹⁹⁰ işaret edilen "mobbing olgusunu şikayet eden taraflara destek sağlayacak sosyal mekanizmaların geliştirilmesi, yeni işe başlayanlara verilen hizmet içi eğitimlerin kapsamına mobbinge mücadele konusunun dâhil edilmesi, işverenlerin keyfi davranışlarının sınırlandırılması için sendikaların etkinliğinin artırılması önem taşımaktadır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun disiplin hukukuna ilişkin düzenlemelerinde mobbingin tanımına ve hangi eylemlerin mobbing kapsamına girdiği konusuna da açıklık getirilerek mobbingin açıkça disiplin suçu kapsamına alınması kamu çalışanlarının mobbingden korunması için önemlidir.

¹⁸⁷ TÜRK-İŞ'in 15/2/2024 tarihli ve 2024-331/3612 sayılı yazısı.

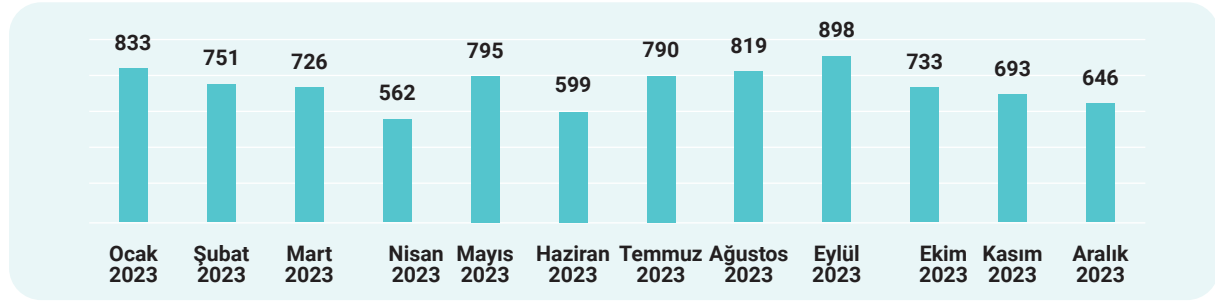
¹⁸⁸ Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği, Sağlıkta Şiddet 2023, https://imdat.org/media/raporlar/2023_SAGLIKTA_SIDDET_RAPORU.pdf (E.T. 17/3/2024).

¹⁸⁹ Sağlık Bakanlığı, "GRİ KOD Uygulamasında Sona Gelindi", <https://www.saglik.gov.tr/TR,99948/gri-kod-uygulamasinda-sona-gelindi.html> (E.T. 8/2/2024).

¹⁹⁰ İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 6, 2011, s.80-89.

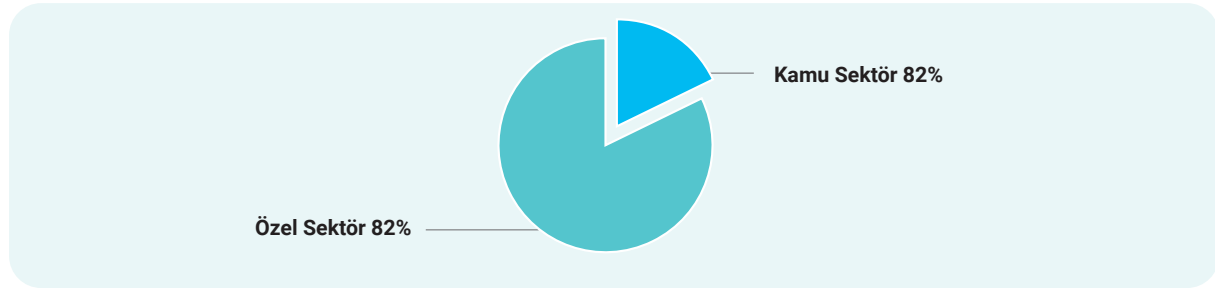
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), 1/1/2023-31/12/2023 döneminde toplam 8.845 mobbing başvurusu almıştır. Bunların aylara göre dağılımı aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.¹⁹¹

Grafik 12: Mobbing Başvurularının Aylara Göre Dağılımı (2023)

ÇSGB'nin ALO 170 Hattı ve diğer yollardan yapılan mobbing başvuruları/çağrılar; % 82 oranla özel sektör çalışanlarından (7.228) ve % 18 oranla kamu sektörü çalışanlarından (1.617) gelmiştir.¹⁹²

Grafik 13: Mobbing Başvurularının Sektörel Bazlı Dağılımı

ÇSGB'ye yapılan 8.845 mobbing başvurusunun sektörlere göre dağılımı aşağıda gösterilmektedir.¹⁹³

Tablo 6: Özel Sektör Başvuru Dağılımı (Mobbing)

Özel Sektör		
Sektör Adı	Adet	Yüzde
Bilgilendirme ve Psikolojik Destek	4.866	67,32%
Sanayi Sektörü	801	11,08%
Mağaza, Restorant ve Market Sektörleri	566	7,83%
Hizmet Sektörü	203	2,81%
Turizm Sektörü	133	1,84%
Sağlık Bakanlığı	113	1,56%
Nakliye Sektörü	95	1,31%
İletişim Hizmetleri	91	1,26%

¹⁹¹ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

¹⁹² ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

¹⁹³ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

Özel Sektör		
Sektör Adı	Adet	Yüzde
Milli Eğitim Bakanlığı	67	0,93%
Özel Güvenlik Hizmetleri	65	0,90%
.	.	.
.	.	.
.	.	.
Toplam	7.228	100%

Tablo 7: Kamu Sektörü Başvuru Dağılımı (Mobbing)

Kamu Sektörü		
Sektör Adı	Adet	Yüzde
Bilgilendirme ve Psikolojik Destek	1.026	63,45%
Sağlık Bakanlığı	188	11,63%
Milli Eğitim Bakanlığı	94	5,81%
Belediyeler ve İktisadi Teşekkülleri	93	5,75%
Üniversite	50	3,09%
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	23	1,42%
Tarım ve Orman Bakanlığı	15	0,93%
Adalet Bakanlığı	14	0,87%
Hazine ve Maliye Bakanlığı	13	0,80%
Gençlik ve Spor Bakanlığı	12	0,74%
.	.	.
.	.	.
.	.	.
Toplam	1.617	100%

- 6 Şubat Depremleri ve Çalışma Hakkı

6 Şubat depremlerinin çalışma yaşamına önemli düzeyde olumsuz etkileri olmuş, pek çok işyeri fiziki olanaksızlıklar nedeniyle faaliyetine ara vermek zorunda kalmıştır. Deprem bölgesinde işgücü piyasalarının mevcut sorun ve ihtiyaçları ile bu sorun ve ihtiyaçların giderilmesi ve bölgede işgücü piyasalarının toparlanmasını sağlamaya yönelik kısa, orta ve uzun vadeli politikalar belirlenmiştir. Depremden etkilenen işyerlerine yönelik olarak kısa çalışma ödeneğine ilişkin ödemelerin uygunluk denetimi beklenmeksizin ivedilikle yapılabilmesi ve hak sahipliği yönünden kısa çalışma ödeneğine şartları tutmayan kişilere nakdi ücret desteği sağlanmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.¹⁹⁴ 125 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile işvereni tarafından kısa çalışma uygulamasına tabi tutulandan gerekli prim şartlarını taşımadığı için kısa çalışma hak sahipliği belirlenemeyenler ile deprem sonucu işyerinin kapanması sebebiyle işsizlik ödeneği almak için başvuranlardan gerekli prim şartlarını taşımadığı için işsizlik ödeneği hak sahipliği belirlenemeyenlere nakdi ücret desteği verilmesi karar

¹⁹⁴ ÇSGB, "Bakanlık, Deprem Ardından Çeşitli Tedbirleri Uygulamaya Koydu", ÇSGB, <https://www.cs.gb.gov.tr/haberler/bakanligimiz-depremin-ardindan-cesitli-tedbirleri-uygulamaya-koydu/> (E.T. 5/3/2024).

altına alınmıştır.¹⁹⁵ Bu kapsamda hak sahiplerine günlük 133,44 TL olmak üzere aylık 3.973 TL ödeme yapılarak yaklaşık 82.000 kişiye 698.000.000 TL nakdi ücret desteği ödenmiştir.¹⁹⁶

Depremzedelerin tespiti ve etkili danışmanlık hizmetleri için İŞKUR personeli tarafından çadır kent, yurt ve otel gibi depremzedelerin yerleştirildiği geçici ikametgâhlar ziyaret edilerek bulundukları ilde çalışmak isteyenlere danışmanlık hizmetleri verilmiştir.¹⁹⁷

Kahramanmaraş, Kilis, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Gaziantep, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, Hatay ve Elazığ illerine verilen çalışma izni sayısı 126.593, çalışma izni muafiyeti sayısı 398 ve mevsimlik tarım ve hayvancılık işlerinde çalışacak yabancılara verilen çalışma izni sayısı 36.480 olarak tespit edilmiştir. Çalışma izinlerinin çoğunluğunun sırasıyla imalat, toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri ile inşaat sektörlerinde olduğu görülmüştür.¹⁹⁸

Sosyal Güvenlik Kurumu Sigorta Primleri Genel Müdürlüğü tarafından depremlerden etkilenen iller erteleme kapsamına alınarak 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre yapılan icra takiplerinin durdurulmasına ve erteleme süresince yeni icra takip dosyalarının açılmamasına karar verilmiştir. Ertelenen borçların 6183 sayılı Kanuna göre, faiz alınmaksızın ve ilgili mevzuat kapsamında belirtilen teminat şartının sağlanması kaydıyla azami 24 ay süreyle tecil edilmesine imkân sağlanmıştır.¹⁹⁹

ÇSGB Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı, 2023 yılı içerisinde depremden etkilenen illerde iş sağlığı ve güvenliği yönünden 150'si programlı, 38'i program dışı olmak üzere toplam 188 teftiş gerçekleştirmiştir. Bu teftişler neticesinde iş müfettişleri tarafından işyerinde işin durdurulması yönünde kanaat içerir 7 adet idari tedbir raporu tanzim edilmiş ve 56 işyeri için toplam 7.913.673 TL idari para cezasının uygulanması istenmiştir.²⁰⁰

6 Şubat depremleri çok ciddi iç göç hareketliliğine yol açmıştır. Afet sonrasında hayatın normale dönmeye başlamasıyla birlikte göç veren illerde ciddi bir iş gücü açığı ortaya çıkmıştır. Göç eden nüfusun içerisinde nitelikli çalışanların olması bu sorunları daha da derinleştirmektedir. Öte yandan göç alan illerde çalışma çağındaki nüfusta artış yaşanacağından buralarda işsizlik riski baş gösterecektir. Bu nedenle sorumlu kurumların işgücü hareketlerini takip ederek uygun program ve destek çalışmaları yürütmesi gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kamu ve özel sektör tarafından deprem bölgelerinde yeni istihdam alanları yaratılmalı, işverenlere dönük teşvik ve destekler gözden geçirilmeli, afetzedede istihdam eden işverenler için teşvik uygulamalarının geliştirilmesi yoluyla deprem bölgelerinde çalışma hakkının korunmasına katkı sağlanmalıdır.

2.9. Eğitim Hakkı

Anayasa'nın 42'nci maddesi ile güvence altına alınan eğitim hakkı, bireylerin sosyal ve kültürel gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan temel bir insan hakkıdır. Bu hak, uluslararası hukuk düzleminde de önemli

¹⁹⁵ 22/2/2023 tarihli ve 32112 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 125 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

¹⁹⁶ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

¹⁹⁷ İŞKUR Bülten, Şubat 2023, <https://media.iskur.gov.tr/66766/iskur-bulten-124-sayi.pdf> (E.T. 5/3/2024), s.5,7.

¹⁹⁸ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı (İlgili veriler, 6/2/2023-30/11/2023 tarihleri aralığını kapsamaktadır).

¹⁹⁹ SGK, "Kahramanmaraş'ta Meydana Gelen Depremlerden Etkilenen Bazı Yerler İçin Mücbir Sebep Halinin Uzatılmasına İlişkin Duyuru", <https://www.sgk.gov.tr/Duyuru/Detay/Kahramanmarasta-Meydana-Gelen-Depremlerden-Etkilenen-Bazi-Yerler-Icin-Mucbir-Sebep-Halinin-Uzatilmasina-Iliskin-Duyuru-2023-11-30-01-49-35> (E.T. 5/3/2024).

²⁰⁰ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

bir yere sahip olup bireylerin eğitim yoluyla toplumsal hayata aktif katılımını sağlamayı hedeflemektedir. Eğitim hakkı; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) ve AİHS Ek 1 No.lu Protokolü gibi çeşitli uluslararası anlaşmalar ile korunmaktadır. Uluslararası insan hakları hukuku, devletlere fırsat eşitliğini esas alan erişilebilir, kapsayıcı ve nitelikli eğitim sağlama yükümlülüğü getirmektedir.²⁰¹

2023 yılı Çocuk Hakları Komitesinin Türkiye'ye İlişkin Sonuç Gözlemleri Raporu'nda, savunmasız durumdaki çocuklara odaklanarak erken çocukluk eğitiminin geliştirilmesi ve genişletilmesi ile ilkokula hazırlık düzeyinin iyileştirilmesi amacıyla yatırımların hızlandırılması tavsiye edilmiştir.²⁰² MEB'in 2023 Eğitim Vizyonundaki erken çocukluk eğitimi başlığındaki hedefler; *"5 yaş, zorunlu eğitim kapsamına alınacaktır. Kırsal ve düşük yoğunluklu yerleşim bölgelerindeki çocuklar için esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitimi modelleri uygulanacaktır. Şartları elverişsiz yerleşim birimlerindeki çocukların beslenme ihtiyaçları karşılanacaktır. Şartları elverişsiz hanelerdeki çocukların erken çocukluk eğitiminde araç-gereç ihtiyacı karşılanacaktır. Erken çocukluk eğitiminde yoksul hane halkına çocuk gelişimini destekleyici temel materyaller sağlanacaktır. Toplum temelli erken çocukluk hizmetlerinin yayılımı bağlamında merkezler, atölyeler ve gezici otobüs sınıflar devreye sokulacaktır"* olarak sıralanmıştır.²⁰³ MEB'in 2023 Eğitim Vizyonu ile erken çocukluk eğitime dikkat çekilerek atılacak adımların belirlenmesi oldukça kıymetlidir. Bununla birlikte 2018 yılında yayınlanan Eğitim Vizyonunda öngörülen erken çocukluk eğitime ilişkin hedeflerin bir kısmının 2023 yılı itibarıyla tam olarak hayata geçirilemediği anlaşılmaktadır.

Türkiye'de ilkokul 4. sınıf düzeyinde "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersi okutulmakta, ortaöğretimde ise 9-12. sınıflarda "Demokrasi ve İnsan Hakları" dersi seçmeli ders olarak okutulmaktadır.²⁰⁴ BM Çocuk Hakları Komitesinin Türkiye'ye İlişkin Sonuç Gözlemleri Raporu'nda (2023); zorunlu okul müfredatına ve öğretmenler ile eğitim profesyonellerinin eğitimine, din veya inanç özgürlüğüne de vurgu yapan insan hakları eğitimi ve uluslararası sözleşme ilkelerinin entegre edilmesi, böylece çocuklar arasında hoşgörü ve anlayışın teşvik edilmesi tavsiye edilmiştir.²⁰⁵

Ders kitaplarının insan haklarına uygunluğunu sağlamak amacıyla, Talim ve Terbiye Kurulunun mütaalaasıyla kabul edilen "Ders Kitabı ve Eğitim Araçları ile Bunlara Ait E-içeriklerin İncelenmesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler ve Açıklamalar" kılavuzu, insan haklarına ilişkin inceleme ve değerlendirme kriterlerini içermektedir.²⁰⁶ 6701 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesinin birinci fıkrasını (c) bendi uyarınca da

²⁰¹ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2022 Raporu, Ankara, s.59.

²⁰² Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye'ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu, CRC/C/TUR/CO/4-5, 21/6/2023, para.43.

²⁰³ MEB, 2023 Eğitim Vizyonu, s.80.

https://caybasi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/26105410_vizyon2023.pdf (E.T. 17/2/2023).

²⁰⁴ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

²⁰⁵ CRC/C/TUR/CO/4-5, para.43.

²⁰⁶ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısında bahsedilen kriterler şu şekilde sıralanmıştır: "İçerik, Anayasa'da ve Millî Eğitim Temel Kanunu'nda açıkça hükme bağlanmış eşitlik ilkesi gözetilerek temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşımla hazırlanmalıdır; içerik 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2'nci maddesinde ifade edilen "Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları" ile "Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri" esas alınarak hazırlanmalıdır; konuların işlenişinde veya örneklerde, insanların betimlenmesi ve olayların sunulmasında, toplumsal eşitlik ilkesi gözetilmelidir; içerikte bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal edecek unsurlar bulunmamalıdır; içeriğin düzenlenmesinde bütün insanların eşit ve özgür olduğu ilkesi esas alınmalıdır; verilen örneklerde ve kullanılan karakterlerde kadın ve erkek dağılımı açısından makul bir denge gözetilmelidir; kadın erkek temsiliinde isnat, ön yargı, kalıp yargı vb. ifadeler bulunmamalıdır; içerikteki unsurlarda millî ve manevi değerler, toplumsal hassasiyetler göz önünde bulundurulmalı; toplumun giyim ve hayat tarzı gerçekliğe uygun olarak yansıtılmalıdır; İçerikte çoğulculuk ilkesi gözetilmelidir; toplumun bir kesiminin siyasi görüşünü veya düşünce biçimini küçük

milli eğitim müfredatında bulunan insan hakları ve ayrımcılık yasağıyla ilgili bölümlerin hazırlanmasına katkıda bulunmak, TİHEK'in görevleri arasında sayılmıştır.

MEB'e bağlı tüm resmî ve özel okullarda uygulanan haftalık ders çizelgelerinde "Yaşayan Diller ve Lehçeler" seçmeli dersi bulunmaktadır. Talep eden öğrenciler bu dersi seçme imkânına sahiptir. Bakanlığa bağlı özel kurslarda İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Çince, Japonca, Korece, Kürtçe ve Arapça dillerinde eğitimler de verilmektedir Bakanlığın uygulamaları, dil çeşitliliğinin desteklenmesi ve öğrencilerin dil öğrenme becerilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir.²⁰⁷

Türkiye'de azınlık okullarında Türkçe ve Türkçe kültür dersleri Türkçe; yabancı dil dışındaki diğer dersler ise okul yönetiminin tercihinine bağlı olarak kendi dillerinde veya Türkçe olarak okutulmaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi açısından azınlıklar tarafından kendi dinlerine uygun Bakanlık onaylı öğretim programları yürütülebilmektedir. Bu okullar öğretim programları çerçevesinde kendi ülkelerinin dil ve edebiyatını da öğretebilmektedir. Azınlık okullarında Türkçe ve Türkçe kültür dersleri için resmî okullarda görevlendirilen öğretmenlerin maaşları MEB bütçesinden karşılanmakta ve öğrencilerinin ihtiyaç duyduğu ders kitapları ve kaynak kitaplar ücretsiz verilmektedir. Türkiye'deki azınlık okullarına ilişkin detaylı veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²⁰⁸

Tablo 8: 2022-2023 Eğitim Öğretim Yılı Azınlık Okulu Bilgileri²⁰⁹

Eğitim Kademesi	Okul	Öğrenci*	Öğretmen
Toplam	69	10.410	1.583
Okul Öncesi*	4	541	32
İlkokul	23	1.076	283
Ortaokul	20	1.000	263
Ortaöğretim	22	7.793	1.005

*Bünyesinde anasınıfı olan kurumlarda (ilkokul, ortaokul, ortaöğretim) eğitim alan öğrenci sayısı dâhildir.

Eğitimde fırsat eşitliği, toplumun tüm bireylerinin ayırım gözetmeksizin eğitim hizmetlerinden eşit şekilde yararlanabilmesini ifade etmektedir. Eğitimde fırsat eşitliğinin temel amacı, gençlerin sosyal ve ekonomik statülerini kazanmalarında karşılaştıkları sosyal ve ekonomik ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasıdır.²¹⁰ Türkiye'de eğitimde fırsat eşitliği konusunda son yıllarda olumlu gelişmeler kaydedilmiş olsa da, kırsal

düşüren yahut bunlara karşı ön yargı oluşturabilecek anlatımlara yer verilmemelidir; farklı kültürel ve etnik yapılar ile din ve mezheplere dair olumsuz genellemeler bulunmamalıdır; içerikte bireysel, sosyal, mesleki kimlikleri ve kişilikleri küçültün; toplumsal barış ve anlayışı bozan veya bunlara zarar veren herhangi bir ifade veya ima yer almamalıdır; içerikte eşitlik, din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve ifade özgürlüğü, adalet, toplumsal barış ve insan hakları gözetilmelidir; içerikte ırk, renk, dil, din, siyasi tercih, etnik köken, mülkiyet veya başka herhangi bir ayırım gözetilmeksizin evrensel insan haklarının herkes için geçerli olduğu ilkesi esas alınmalıdır; içerik rol, statü ve kuşaklar arası çatışma oluşturmamak mahiyette olmalıdır; içerikte tarafsızlık ilkesi gözetilerek kişiler, meslek grupları, topluluklar vb.lerini aşağılayıcı, dışlayıcı, etiketleyici, aşırı yüceltici ifadeler bulunmamalıdır; içerik oluşturulurken toplumun tüm katmanlarına hitap edilerek toplumsal temsil yeti dikkate alınmalıdır."

²⁰⁷ 2022-2023 eğitim öğretim yılı Seçmeli Yaşayan Diller ve Lehçeler Dersini seçen öğrenci sayısı 30.870'tir. (Dersler: Arnavutça, Boşnakça, Gürcüce, Kiril Alfabeti esaslı Adıgece, Kurmanca, Latin Alfabeti esaslı Adıgece, Lazca, Zazaca, Diğer) 2023 yılı farklı dillerde açılan kurs sayısı: 18.505, kursiyer sayısı: 385.113'tür. 2023 yılı farklı lehçelerde açılan kurs sayısı: 221, kursiyer sayısı: 3.339'dur.

²⁰⁸ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

²⁰⁹ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

²¹⁰ Mahmut İnan, Murat Demir, "Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Kamu Politikaları: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/2, 2018, s.343-344.

bölgelerdeki kız çocuklarının eğitime erişimindeki sorunlar devam etmektedir. Bu sorunların tespiti ve çözümüne yönelik çalışmaların önceliklendirilmesi önem arz etmektedir.²¹¹

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması için MEB tarafından 2023 yılında ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin burs, pansiyon, kırtasiye ve harçlık giderleri için 6.848.000.000 TL tahsis edilmiş olup ek bütçe kanunu ile bu tutar toplamda 7.712.562.000 TL olmuştur. Bu kaleme tahsis edilen ödeneklerin 2023 yılı MEB bütçesi içindeki payı %7,7'dir. Temel Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı ortaokullarda 2023 yılı Ocak-Haziran ayında ödenen 863,03 TL burs ücreti Temmuz-Aralık ayı itibarıyla 1.014,49 TL olarak belirlenmiştir. 2023 yılında 57.552 kız ve 50.199 erkek olmak üzere toplam 107.761 öğrenciye burs verilmiştir. 2023 yılında toplam 1.040.426.309 TL burs ödemesi yapılmıştır.²¹² Her eğitim öğretim yılı başında ve yıl boyunca 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında bulunan ihtiyaç sahibi ailelerin ilk ve ortaöğretimde okuyan çocuklarının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından temel okul ihtiyaçları karşılanmaktadır. Vakıflar tarafından 2023 yılında eğitim materyali yardımı kapsamında 333.451 öğrenci için 247.850.000 TL tutarında yardım yapılmıştır. ASHB, 2023 yılında öncelikle eğitim materyali yardımları için kullanılmak üzere Vakıflara 750.000.000 TL tutarında kaynak aktarmıştır. ASHB'nin eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) ise sosyal güvencesi olmayan ve ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarının örgün eğitime devam etmelerini ve düzenli okula gitmelerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. 2023 yılında ŞEY kapsamında 1.966.429 kişiye 1.490.000.000 TL tutarında ödeme yapılmıştır.²¹³

Geleceğimizi şekillendiren öğretmenlerin öncelikle iyi yetiştirilmesi ve mesleki gerekliliklerine odaklanabilmeleri için maddi ve manevi koşullarının iyi olması son derece önemlidir. Bu kapsamda öğretmenlerin nitelikleri ve seçimi, mesleki gelişimlerini ve kariyer basamaklarını düzenleyen 7528 sayılı Öğretmenlik Mesleği Kanunu 14/02/2022 tarihli ve 31750 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Kanun kapsamında öğretmenlerin adaylık süreci, öğretmenlik mesleğine atanma, öğretmenlik kariyer basamakları, uzman öğretmen ve başöğretmen olmak için gerekli usul ve esaslar da düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere ilave olarak öğretmenlerin kariyer ilerlemesinde sadece sınava dayalı bir sistem yerine eğitim ve öğretim süreçlerinde gösterilen performansların da dikkate alınmasının, mesleki gelişimi için çaba gösteren öğretmenlerin teşvik edilerek kariyer ve maaş düzenlemelerinin buna uygun yapılmasının eğitim sistemini olumlu yönde etkileyeceği değerlendirilmektedir.²¹⁴

2023 yılında, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından uygulanan Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) 2022 sonuçları yayımlanmıştır. PISA 2022 sonuçları incelendiğinde Türkiye'nin matematik okuryazarlığı, okuma becerileri ve fen okuryazarlığı alanlarında tüm ülkeler ortalamasının üstünde yer aldığı ve OECD ülkeleriyle arasındaki farkı belirgin şekilde azalttığı görülmektedir. İlk PISA döngüsünden itibaren ülkelerin performansları incelendiğinde Türkiye'nin matematik ve fen okurya-

²¹¹ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.61.

²¹² MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

²¹³ ASHB, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, 2024, s.141-147; ŞEY; Sosyal güvencesi olmayan ve 3294 sayılı Kanun kapsamında ihtiyaç sahibi olan ailelere, çocukların örgün eğitime devam etmeleri ve okulun açık olduğu aylarda bir ay içerisinde 4 günden fazla devamsızlık yapmamları şartıyla yapılan yardımlardır. Ödemeler her ay için hesaplanıp 2 ayda bir yapılmaktadır. Yardım programına ilişkin tutarlar şu şekildedir: İlköğretim erkek öğrenci için aylık 90 TL, kız öğrenci için aylık 100 TL; Ortaöğretim erkek öğrenci için aylık 130 TL, kız öğrenci için aylık 150 TL.

²¹⁴ Türk Eğitim Derneği Düşünce Kuruluşu (TEDMEM), Bir Bakışta Eğitim 2023: Türkiye Üzerine Değerlendirme ve Öneriler, 2023, s.34.

zarlığı alanlarında istikrarlı bir şekilde iyileşme gösterdiği anlaşılmaktadır. Her yıl PISA'ya katılan ülke sayısı artarken Türkiye her üç alanda da sıralamasını yükseltmiştir. Tüm ülkelerin sonuçları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde görülmektedir ki Türkiye, PISA'da 10 yıldan uzun bir süre boyunca çoğu alanda iyileşme gösteren nadir ülkelerden biri olmuştur.²¹⁵ Buna karşılık Türkiye, OECD ülkeleri arasında eğitim sıralamasında hâla düşük seviyelerde yer almaktadır.

Herhangi bir ayırım gözetilmeksizin başta dezavantajlı gruplar olmak üzere toplumun her kesimi için eğitim fırsatlarına erişime önem verilmelidir. Bu kapsamda 2023 yılında MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından "Dijital Benim İşim Projesi (Kadınlar), Avrupa Yetişkin Öğrenimi Gündemi-6 Projesi (Yaşlılar), Yenilenebilir Enerji Sektöründe Suriyeliler ve Ev Sahibi Topluluklar İçin İstihdam Edilebilirliğin Artırılması Projesi (Göçmenler)" yürütülmüştür. Görev ve sorumluluk alanına göre ilgili uluslararası, ulusal ve yerel aktörlerin katılımıyla kapsayıcı eğitim politikalarının çeşitlendirilmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir.²¹⁶

Eğitim ortamında, öğrenciler arasındaki ilişkiler bireylerin sosyal ve duygusal gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Akran zorbalığı, öğrencilerin güvenli ve destekleyici bir öğrenme ortamından mahrum kalmasına, akademik başarılarını düşürmesine ve hatta okulu bırakmasına yol açarak eğitim hakkının ihlaline neden olan önemli bir sorundur. Okul çağındaki çocuklarda zorbalık, gerçek veya algılanan bir güç dengesizliğine dayalı, tekrarlayan veya tekrarlama potansiyeli olan saldırgan davranışları ifade etmektedir.²¹⁷ Akran zorbalığına uğrayan mağdurun kendisini sosyal alanda yetersiz hissederek değersizlik hissine kapılması ve akademik anlamda başarısızlık yaşaması söz konusu olabilmektedir. Araştırmalar, çocukluk döneminde zorbalık davranışı sergileyen bireylerin yetişkinlikte şiddet, madde bağımlılığı ve dürtüsel davranışlar gösterme olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.²¹⁸ 2023 yılında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından çocukların daha bilinçli ve sağlıklı yetiştirilmeleri amacıyla "Akran Zorbalığını Önlemede Bütüncül Okul Yaklaşımı Çalıştayı" düzenlenerek yeni bir yol haritası belirlenmiştir.²¹⁹ 2022-2023 eğitim öğretim yılında, Ortaöğretim Genel Müdürlüğüne bağlı okullarda akran zorbalığı, akran arabuluculuğu ve siber güvenlik konularında düzenlenen eğitimlere yaklaşık 1.075 yönetici ve öğretmen katılmıştır. 2023 yılında düzenlenen Ortaöğretimde Akran Zorbalığı Seminerine katılan 10.110 kişi, bu seminer kapsamında belge alarak akran zorbalığı konusundaki bilgi ve farkındalıklarını artırmıştır.²²⁰ Çocukların akademik ve ruhsal gelişimini olumsuz etkileyen akran zorbalığının giderek artması nedeniyle önümüzdeki yıllarda bu konuda yürütülen bilinçlendirme çalışmalarının yoğunlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

²¹⁵ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2022 PISA Türkiye Raporu. https://pisa.meb.gov.tr/meb_lys_dosyalar/2024_01/26152640_pisa2022_rapor.pdf (E.T. 18/2/2024).

²¹⁶ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

²¹⁷ Avrupa Konseyi, "Bullying" <https://www.coe.int/en/web/children/bullying> (E.T. 15/2/2023).

²¹⁸ Ahmet Furkan Süner, Ezgi Emli Alpay, Belgin Ünal, "Akran Zorbalığına Kısa Bir Bakış: Birinci Basamak Sağlık Çalışanlarına Tavsiyeler", *Süreklili Tıp Eğitimi Dergisi*, 30/6, 2021, s.447.

²¹⁹ "Akran zorbalığını akademisyenlerle masaya yatırıyor" <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/meb-akran-zorbaligini-akademisyenlerle-masaya-yatiriyor/2793468> (21/1/2023) Anadolu Ajansı, (E.T.16/2/2024).

²²⁰ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

- 6 Şubat Depremleri ve Eğitim Hakkı

Doğal afetler, özellikle depremler, sel ve heyelanlar, tsunamiler, yangınlar, kasırgalar, fırtınalar, çığlar ve diğer afetler, eğitim kurumlarına ciddi zararlar verebilmekte ve bu da öğrencilerin, öğretmenlerin ve diğer eğitim personelinin eğitim sistemi içerisinde yer alabilmesini güçleştirmektedir.²²¹ 6 Şubat depremlerinden etkilenen illerde aktif olarak kullanılan ve depremlerde yıkılan okul bina sayısı 39, derslik sayısı ise 273'tür. 1.591 bina orta ve üstü hasarlı durumdadır. Yıkılan ve ağır hasar alan binalar Kahramanmaraş, Adıyaman, Hatay, Gaziantep, Malatya ve Osmaniye illerinde bulunmaktadır. MEB tarafından yeni süreçte oluşan ihtiyaçların karşılanması amacıyla deprem bölgesinin yatırım planlaması kapsamında; toplam 22.039 derslikli 1.542 proje bulunmaktadır. Buna göre 2023 yıl sonu itibarıyla 3.100 derslikli 223 projenin yapımı tamamlanmış olup imalatı devam eden dersliklerin de 2024-2025 yıllarında yapımı tamamlandıkça hizmete alınması planlanmaktadır.²²²

23/11/2023 tarihi itibarıyla, depremlerden etkilenen 7 ilde 1.168 öğretmen, 19.884 öğrenciye 728 konteyner sınıfta eğitim vermeye devam etmekte olup iller arasında 286 konteyner sınıf sayısı ile Hatay ilk sırada yer almaktadır.²²³ Deprem bölgesinde ulaşım ve altyapı eksikliği gibi farklı nedenlerle çocukların bir kısmı okula devam etmemektedir. Aktif okul bulunmayan mahallelerde okul çağındaki çocukların eğitim için komşu mahallelere gitmesi gerekmekte, bu durum yaygın bir taşıma sistemi bulunmaması ve taşıma ücretleri gibi nedenlerle çocukların okul dışı kalmasına neden olabilmektedir. Depremin verdiği zarar nedeniyle okul binalarının kapasitesi azalmış, bu kapasite eksikliği konteyner ve prefabrik yapılar ile giderilmeye çalışılmışsa da eğitime erişim önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.²²⁴ Bu nedenle 6 Şubat depremlerinden etkilenen bölgelerde çocukların eğitime erişiminin güvenli ortamlarda sağlanması için bina yapımına yönelik yatırımların artırılması ve mevcut inşaa faaliyetlerinin hızlandırılması gerekmektedir.

MEB tarafından deprem bölgelerindeki öğrencilerin eğitime uzaktan devam edebilmeleri için gerekli malzeme ve teknolojik cihazlar sağlanmıştır. Bu kapsamda bölgedeki öğrencilere tablet, bilgisayar setleri ve televizyonlar dağıtılmıştır.

2023-2024 eğitim öğretim yılında depremin etkilediği illerdeki tüm resmî okul öncesi eğitim kurumlarındaki çocuklara yönelik bir öğünlük ücretsiz beslenme uygulamasına başlanmış olup uygulama devam etmektedir. Deprem sonrasında bölgede bulunan öğrencilere yönelik gerçekleştirilen psikososyal destek çalışmalarına Mobil Bilim Merkezi Projesi ile destek verilmiştir. Proje kapsamında, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Malatya illerindeki çadır kentler, yurtlar ve konteyner bölgelerinde yaklaşık 25.000 öğrenciye hizmet sunulmuştur.²²⁵

2023-2024 eğitim öğretim yılında öğrenci yoğunluğu nedeniyle ikili öğretim kapsamına alınan okullarda 40 dakikalık bir ders saati süresinin il, ilçe ve okul bazlı planlamalar çerçevesinde 30 dakika olarak uygulanabileceğine karar verilmiştir.²²⁶ İlgili düzenleme, deprem bölgesindeki okullarda yoğunluğun azaltılması açısından

²²¹ TİHEK, Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, 2023, s.30.

²²² MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

²²³ "Deprem bölgesindeki 7 kentte 728 konteyner sınıfta geleceğe hazırlanıyorlar" (23/11/2023) TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/egitim/deprem-bolgesindeki-7-kentte-728-konteyner-sinifta-gelecege-hazirlaniyorlar-815129.html> (E.T. 11/3/2024).

²²⁴ Sosyal Gelişim ve Dayanışma Derneğinin 5/1/2024 tarihli ve 2024/425 sayılı yazısı.

²²⁵ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

²²⁶ "Deprem bölgesinde ders saati süreleri ne kadar olacak?" (8/9/2023). Memurlar.Net, <https://www.memurlar.net/haber/1075952/deprem-bolgesinde-ders-saati-sureleri-ne-kadar-olacak.html> (E.T. 11/3/2024).

yararlı olsa da bölgede ikili öğretime geçen okulların azalan ders saatleri dolayısıyla bu okullarda öğrenim gören öğrencilere telafi programlarının uygulanması önerilmektedir.

Deprem felaketinden sonra eğitime erişimdeki engeller yalnızca deprem bölgesiyle sınırlı kalmamış, depremzedelerin göç ettikleri illerde de eğitim hakkından yararlanma konusunda bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda TİHEK, "deprem nedeniyle naklini Eskişehir'de bir özel okula aldirmek isteyen öğrencinin başörtülü olması sebebiyle okula kabul edilmemesi" hakkında ayrımcılık yasağına aykırılık kapsamında resen inceleme başlatmıştır. İncelemeler neticesinde TİHEK kararında; mağdur öğrencinin din ve inanç özgürlüğünün dışsal boyutu doğrultusunda başörtülü olmasından dolayı eğitim hizmeti sunan Okul İdaresi tarafından farklı muameleye maruz bırakıldığı, bu nedenle din ve inanç ile cinsiyet temellerinde doğrudan ayrımcılık yasağının ihlal edildiği belirtilerek muhatap hakkında 89.571 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.²²⁷

Özel okulların 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 13'üncü maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan *"Kurumlar, öğrenim gören öğrenci sayısının yüzde üçünden az olmamak üzere ücretsiz öğrenci okutmakla yükümlüdür. Bakanlıkça bu oran yüzde ona kadar artırılabilir..."* hükmü uyarınca ücretsiz öğrenci okutmakla yükümlü oldukları % 3'lük oranın % 10'a çıkarılması ve bu doğrultuda artırılan % 7'lik oranın sadece deprem illerinde öğrenim görmekte iken depremden etkilemiş olan öğrenciler için kullanılması sağlanmıştır. Artırılan kontenjan dâhilinde 2022-2023 eğitim öğretim yılında ilköğretim kademesinde 15.076, ortaöğretim kademesinde 6.818 öğrenci olmak üzere toplam 21.894 öğrenci ücretsiz okutma kontenjanından faydalanmıştır.

YÖK tarafından Adıyaman, Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya'daki üniversitelerde öğrenim gören öğrencilere, talepleri halinde kayıtlı oldukları programla eşdeğer ve öğretim dili aynı olan diğer devlet üniversitelerindeki programlarda özel öğrencilik hakkı verilmesine yönelik karar alınmış, ayrıca bu üniversitelerde kayıtlı olan tüm öğrencilerden talep edenlere, eğitim öğretim süresine dâhil edilmeden bir yıl kayıt dondurma hakkı tanınmıştır.²²⁸

6785 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile OHAL ilan edilen illerde, MEB'e bağlı olarak görev yapan öğretmenler için yayınlanan yer değiştirme duyurusu kapsamında, sağlık mazereti ve diğer gerekçelerle 4.391 öğretmenin atama işlemleri, talepleri doğrultusunda atama istenilen ildeki norm kadro dikkate alınmaksızın il milli eğitim müdürlükleri emrine gerçekleştirilmiştir. Adıyaman, Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya illeri ve Gaziantep'in İslahiye ve Nurdağı ilçelerinde görev yapan öğretmenlerden eşi veya çocuğu vefat edenler, kendisinin/eşinin anne veya babası vefat edenler ile deprem esnasında ikamet ettikleri binanın orta veya ağır hasarlı olduğunu ya da yıkıldığını belgelendirenler yer değiştirme başvurusunda bulunmuştur. Başvuruda bulunan 1.544 öğretmenin yer değişikliği gerçekleştirilmiştir.²²⁹

2.10. Sağlık Hakkı

Sağlık hakkı; sağlık hizmeti alma hakkını içermekle birlikte sağlığın temel belirleyicileri olarak nitelendirilen güvenli içme suyu, yeterli sanitasyon ve sağlıkla ilgili bilgilere erişim ile çocuk sağlığı, anne sağlığı ve temel ilaçlara erişim gibi konuları da kapsamaktadır. Ayrıca ayrımcılık yasağı ve istemsiz tıbbi tedaviye ma-

²²⁷ TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2023/610, 25/9/2023.

²²⁸ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, s.284.

²²⁹ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

ruz kalmama özgürlükleri de sağlık hakkına dâhil edilmektedir.²³⁰ Sağlık hakkına yönelik ilk düzenlemelerden biri olan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Anayasası'nın önsözünde *"sağlığın bir bütün olarak fiziksel, ruhsal ve sosyal esenlik durumlarını kapsadığından ve bunun yalnızca hastalık ya da maluliyet yokluğu anlamından ibaret olmadığından"* söz edilmiştir.²³¹ İHEB'in 25'inci maddesi, herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için yeterli yaşam standardına sahip olma hakkını düzenlemekte; bu bağlamda beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını güvence altına almaktadır. Benzer şekilde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 12'nci maddesi, sağlık hakkının korunmasına yönelik alınması gereken tedbirleri ayrıntılı bir şekilde sıralamaktadır.

Sağlık sisteminin geliştirilebilmesi ve bu yolla vatandaşların daha yüksek standartlarda sağlık hizmeti alabilmesinin sağlanması, sağlık harcamalarına yeterli kaynağın tahsisi ile doğrudan ilişkilidir. Sağlık Bakanlığı, sağlık hizmeti sunumu için 2023 yılında 404,3 milyar TL'si genel bütçe kaynaklarından ve 286 milyar TL'si döner sermaye kaynaklarından olmak üzere toplamda 690,3 milyar TL harcama gerçekleştirmiştir. Bu harcamaların program bütçe sınıflandırmasına göre %82,4'ü Tedavi Edici Sağlık, %17'si Koruyucu Sağlık ve %0,52'si ise Diğer Programlardan oluşmaktadır. Bu harcamaların %86,32'si cari giderler %13,68'i de yatırım giderleri için yapılmıştır. 2023 yılı itibarıyla Sağlık Bakanlığına ait 936, üniversitelere ait 68 ve 552 adet özel olmak üzere toplamda 1.056 hastane bulunmaktadır. 2023 yıl sonu itibarıyla 8.163 aile sağlığı merkezi, 540 toplum sağlığı merkezi, 143 göçmen sağlığı merkezi hizmet vermektedir.²³²

Anne ve çocuklarda kötü beslenme, tüm dünyada yaşamsal ve akut-kronik hastalıkların insidansı, sağlığın geliştirilmesi ve ekonomik üretkenlik üzerindeki etkileri sonucu küresel bir sorun olarak önem taşımaktadır. Günümüzde stunting/bodurluk (yaşa göre boy kısalığı), zayıflık (boya göre ağırlığın düşük oluşu), elzem vitamin ve minerallerin yetersizlikleri dikkatle irdelenen konuların başında gelmektedir. Bu sorunların prevalansı, kısa ve uzun dönem olumsuz etkileri tüm ülkelerde özel ilgi görmekte ve etkin beslenme müdahale programları ile çözümler üretilmeye çalışılmaktadır.²³³ 2018 yılında yapılan bir araştırmada, Türkiye'de 5 yaş altındaki çocukların % 6'sının bodur, % 1,5'inin ciddi şekilde bodur olduğu tespit edilmiştir. 2008-2018 yılları arasında Türkiye'de bodur çocukların oranında istikrarlı bir düşüş gözlemlenmiştir (2008-2018 yılları arasında % 12'den % 6'ya düşmüştür). Bu oranlar çocukların kronik kötü beslenme durumlarında bir iyileşme olduğunu göstermektedir.²³⁴ Bu iyileşmenin devamı için özellikle ebeveynlerin ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı konularında temel bilgileri edinmeleri ve bu bilgileri kullanmaları sağlanmalıdır.

Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 12'nci maddesi *"Taraf Devletler, aile planlaması dahil sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık alanında kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldırarak bütün önlemleri alacaklardır (...)Taraflar Devletler kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli*

²³⁰ Muharrem Kılıç, "Pandemik Tehdit Karşısında Sağlık Hakkının Sosyo-Legal Dinamiği", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2, 2020, s.22.

²³¹ DSÖ Anayasası, 1946, New York, "Sağlık bir bütün olarak fiziksel, ruhsal ve sosyal esenlik durumudur ve yalnızca hastalık ya da maluliyet yokluğu değildir. Ulaşılabilen en yüksek standartlarından yararlanma, ırk, din, siyasi görüş, ekonomik ya da sosyal durum farkı gözetilmeksizin, herkesin kısa sürede erişip yararlanabileceği düzeye getirilmiş sağlık hizmetlerini işaret etmektedir."

²³² Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

²³³ Sağlık Bakanlığı, Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması (TBSA), 2019, s.6.

²³⁴ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2018 Türkiye Nüfus Araştırması, 2019, s.140-141.

beslenme ile birlikte, gerektiğinde ücretsiz hizmet vereceklerdir” hükmünü içermektedir. Ülkemizde kadın sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar olsa da bu hizmetlere erişim oranları ve hizmetlerin pratikte uygulanabilirliği açısından bazı sorunlar yaşanabilmektedir. Sağlık hizmetlerine erişimde özellikle kırsal kesimdeki kadınlar bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu kapsamda, önyargıların neden olduğu kadınların sağlık hizmetlerinden yararlanmalarının önündeki engellerin kaldırılması amacıyla bilgilendirme çalışmaları yapılması ve özellikle kırsal kesimde yaşayan kadınlara yönelik sağlık hakkı eğitimlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Rapor kapsamında yaşlıların ihtiyaçlarına uygun ve kaliteli sağlık hizmetine erişimleri konusu ayrıca ele alınmalıdır. Sağlık hizmetlerinin aktif yaşlanma ilkesiyle uyumlu olarak sunulması, yaşlıların sağlık ve refahlarını en üst düzeye çıkarmada önemli bir stratejidir. Bu kapsamda ülkemizde yaşlılara sunulan imkânlardan biri de 65 yaş üstü hastalara poliklinik muayenelerinde öncelikli sağlık hizmeti sunulmasıdır.²³⁵ 2023 yılında Sağlık Bakanlığının 2023/5 sayılı Genelgesi kapsamında işleyiş ve uygulamaları belirlenen Sağlıklı Yaş Alma Merkezleri (YAŞAM) hizmet vermeye başlamıştır. 2023 yıl sonu itibarıyla 81 ilde 493 sağlık tesisinde faaliyet gösteren YAŞAM'larda 80 yaş üstü 68.849 yaşlı ile iletişim kurulmuş ve 43.907 yaşlı ziyaret edilmiştir. YAŞAM'ların kısa süre içinde yaygınlaştırılması ve bir sonraki aşamada 65 yaş üstü kişilere hizmet verecek şekilde kapsamın genişletilmesi planlanmaktadır. Bununla birlikte evde sağlık hizmeti alanında değişen ihtiyaçlar doğrultusunda Evde Sağlık Hizmeti Sunumu Hakkında Yönetmelik, 2/6/2023 tarihli ve 32209 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından tanısı konmuş hastalıklar sebebiyle cihaza, yatağa veya eve bağımlı olan veya yaşlılığından dolayı sağlık hizmetine ulaşmada zorluk yaşayan, yaşadığı mekânda evde sağlık hizmeti alma talebinde bulunan ve bu talebi uygun görülen bireylere evde sağlık hizmeti sunulmaktadır. 2011-2023 (Aralık) yılları arasında; 2.515.616 kişiye ulaşılarak evde sağlık hizmeti sunulmuştur. 136.951 hastaya evde ağız ve diş sağlığı hizmeti verilmiştir. Evde sağlık hizmeti almakta olan 721.931 kayıtlı hastanın takibi yapılmaktadır. Hastane evde sağlık hizmeti personel sayısı 6.174 olup, 1.821 araç ile hizmet sunulmaktadır.²³⁶ Sağlık Bakanlığı tarafından 2023 yılında hayata geçirilen YAŞAM'ların personel ve evde sağlık ekibi araç sayısının artırılmasının önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Artan kronik hastalık yüküyle başa çıkabilmek ve yaşlılara etkin bir şekilde sağlık hizmeti sunabilmek için teknolojinin etkin kullanımı da önem arz etmektedir.

2023 yılında yaşlıların sağlık hakkının korunmasına yönelik atılan olumlu adımlara ek olarak bir önceki yıllık raporda değinilen yaşlılık dönemi sağlık sorunlarına ilişkin toplumdaki farkındalığın artırılması amacıyla çalışmalar yürütülmesi, Demans-Alzheimer gibi erken teşhisin büyük önem taşıdığı hastalıklara yönelik tarama ve izleme faaliyetlerine ağırlık verilmesi, yaşlıların mevcut sunulan sağlık ve bakım hizmetleri konusunda bilgilendirilmesi hususları tavsiye edilmektedir.²³⁷

Engelli bireylere hizmet veren resmî yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısı 2002 yılında 21 iken bu sayı 2023 yılı sonunda bu sayı 106'ye ulaşmıştır. Ev tipi sosyal hizmet birimi olan Umut Evleri ile engelli bireylerin toplum yaşamına aktif katılımlarının sağlanarak bakımlarının gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. İlk Umut Evi 2008 yılında İzmir ilinde hizmete açılmış olup, bu sayı 2023 yılı sonunda 149'a ulaşmıştır.

²³⁵ Sağlık Bakanlığı, Poliklinik Hizmetlerinde Öncelik Sırasına Dair 2017/10 sayılı Genelge.

²³⁶ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-64199- sayılı yazısı.

²³⁷ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.86.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (ASHB) verilerine göre resmî bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alan engelli birey sayısı 2002 yılında 1.843 iken bu sayı 2023 yılı sonunda 7.003'e ulaşmıştır. Gündüz hizmetten 2002 yılında 2.065 engelli birey yararlanmakta iken bu sayı 2023 yılı sonunda 1.703 kişidir.²³⁸ Ulusal Engelli Veri Sistemi'nde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısının 2.511.950 ve ağır engeli olan kişi sayısının 775.012²³⁹ olduğu göz önünde bulundurulduğunda gündüzlü hizmetlerden yararlananların sayısının olması gerekene göre oldukça az olduğu ve gündüzlü hizmetlerin yaygınlaştırılması gerektiği kanaatine varılmaktadır.

Engelli bireylerin sağlık hizmetlerine erişim açısından yaşadıkları sorunlar, bazen engelli bireylerin engel durumlarından bazen de engelli bireylerin gereksinimi olan sağlık bakım hizmetlerinin ve yaklaşımlarının sağlık sistemi içine entegre edilmesine ilişkin eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Sağlık bakım tesislerinin ve sosyal tesislerinin eşit olmayan dağılımları engelli bireylerin sağlık hizmeti ve bakıma erişimini sınırlandırmaktadır. Türkiye'de 2010 yılında yapılan Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması sonuçlarında; engelli bireylerin %77'sinin sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik beklentisi olduğu tespit edilmiştir. Bu konuya ilişkin yapılan saha araştırmalarında; başkalarına bağımlılık, ulaşım, ilaçlar ve hizmetlerin maliyeti, sağlık bakım kaynaklarında yetersizlikler, bakımın maliyetinin yüksekliği, düşük mali destek, sağlık profesyonellerinin olumsuz tutum ve davranışları, sınırlı insan kaynakları ve lojistik gibi konuların engelli bireylerin sağlık hizmetine erişimlerini etkilediği belirtilmektedir. Sağlık hizmetine ve bakıma erişim hakkı bağlamında engelli bireyler için düzenlemeler yapılarak toplumun geneline sunulan erken tanı, tedavi, rehabilitasyon, sağlığı koruma geliştirme yaklaşımlarının tamamından engelli bireylerin etkin şekilde yararlanmaları sağlanmalıdır.²⁴⁰

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddetle mücadele kapsamında sağlık çalışanlarının güvenliğinin sağlanması hem sağlık çalışanlarının refahı hem de toplum sağlığı için önem arz etmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından hastanelerde emniyet personelinin sayısı artırılmış, Beyaz Kod²⁴¹ uygulaması hayata geçirilmiş ve Beyaz Kod öncesinde ara uyarı sistemi üzerine çalışmalar başlatılmıştır.²⁴² Bununla beraber sağlık hizmetlerinin sunumunda hastalar da bazı problemlerle karşı karşıya kalabilmektedir. 2023 yılında, TİHEK'e yapılan bireysel başvurularda sağlık hizmetlerine erişim konusunda çeşitli sorunlar öne sürülmüştür. 2023 yılından yapılan bir başvuruda, başvuran 2017 yılında eşiyle birlikte kendisine Beyaz Kod verildiğini, buna istinaden hakkında açılan ceza davasından beraat ettiğini, ancak eşi veya kendisi sağlık hizmeti almak istediğinde doktorlar tarafından yapılan incelemede sarı kod uyarısı alındığından kendisine ve eşine sağlık hizmeti verilmediğini ve hiçbir yerden randevu alamadığını ifade etmiştir.²⁴³ 1/8/1998 tarihli ve 23420 sayılı

²³⁸ ASHB, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2023, s.53.

²³⁹ A.g.e., s. 16.

²⁴⁰ Ekin Dila Topaloğlu Ören vd. , "Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetine ve Bakıma Erişimi ile İlgili Yaşadıkları Sorunlar", İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 6/3, 2021, s.185-190.

²⁴¹ Sağlık Bakanlığı, "Hukuki Yardım ve Beyaz Kod Genelgesi Yayınlandı", "Sağlık Bakanlığı Personeline Karşı İşlenen Suçlar Nedeniyle Yapılacak Hukuki Yardımın Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik kapsamında Beyaz Kod Uygulamasına başlanılmış, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarını takip etmek üzere 7 gün 24 saat hizmet verecek şekilde 113 Beyaz Kod Çağrı Merkezi kurulmuş, www.beyazkod.saglik.gov.tr internet adresi oluşturulmuştur." "https://www.saglik.gov.tr/TR-1972/hukuki-yardim-ve-beyaz-kod-uygulamasi-genelgesi-yayimlandi.html (E.T.: 29/11/2024).

²⁴² Sağlık Bakanlığı, "Hastanelerde Şiddeti Önlemek İçin Yeni Uyarı Sistemi Devreye Alınıyor", <https://www.saglik.gov.tr/TR,98273/hastanelerde-siddeti-onlemek-icin-yeni-uyari-sistemi-devreye-aliniyor.html> (29/11/2024).

²⁴³ TİHEK, B. No: 2023/207, K. No: 2024/922, 3/9/2024.

Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğü giren Hasta Hakları Yönetmeliği’nde hastaların hakları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Yönetmelik’in 5’inci maddesinde, (b) herkesin yaşama ve maddi-manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın kimsenin elinden alınamayacağını belirterek insancıl muameleyi, (c) sağlık hizmetlerinin sunumunda ayrımcılığın yapılmayacağını ve herkesin kolayca erişebileceği şekilde planlanıp düzenlenmesi gerektiğini düzenlemekte, sağlık hizmetinin temel ilkeleri sıralanmaktadır. Sağlık çalışanlarının, hasta veya hasta yakını tarafından şiddete, tehdide veya diğer suçlara maruz kaldıkları durumlarda olay yerine güvenlik görevlilerinin en hızlı şekilde intikal etmesini sağlamak amacıyla kullanılan Beyaz Kod’un, uygulamada bazı sorunlara neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sağlıkta şiddetin önlenmesi ile sağlık hizmetlerine erişim hakkı arasında makul bir denge kurulması amacıyla Beyaz Kod uygulamasının sağlık hizmetlerine erişim hakkını engellemeyecek şekilde düzenlenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri (TRSM) ağır ruhsal rahatsızlığı olan hastaların ve ailelerinin bilgilendirildiği, hastanın ayakta tedavisinin yapıldığı ve takip edildiği; rehabilitasyon, psikoeğitim, iş-üçraş terapisi, grup veya bireysel terapi gibi yöntemler kullanılarak hastanın toplum içinde yaşama becerilerinin artırılmasını hedefleyen, psikiyatri klinikleri ile ilişki içinde çalışan ve gerektiğinde mobilize ekiple hastanın yaşadığı yerde takibini yapan birimlerdir. 80 ilde Sağlık Bakanlığına ait yataklı sağlık tesislerine bağlı faaliyet gösteren 188 TRSM bulunmaktadır. Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü’nün Eylül 2023 verilerine göre ulaşılan hasta sayısı 130.330’dur. 2023 yılında 3 TRSM daha açılmış olup Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2020-2023) kapsamında TRSM sayısının artırılması hedeflenmektedir.²⁴⁴

TİHEK’in önceki yıllık raporlarda da vurgulandığı üzere ülkemizde “ruh sağlığı” konusunda müstakil bir yasa henüz yürürlükte değildir. Ruh sağlığı yasasının mevcudiyeti, ruh sağlığı hizmetlerinin düzenlenmesi ve bu alandaki uygulamaların denetlenmesi sağlık hakkının korunması bakımından önem taşımaktadır.²⁴⁵

- 6 Şubat Depremleri ve Sağlık Hakkı

6 Şubat depremleri nedeniyle bölgedeki hastaneler, aile sağlık merkezleri ve halk sağlığı laboratuvarları zarar görmüş ve sağlık tesisinden laboratuvara kadar uzanan teşhis zincirini kesintiye uğratmıştır. Depremlerden etkilenen bölgelerde sağlık sisteminin kapasitesi, ruh sağlığı, psikolojik destek ve beslenme ihtiyaçları gibi sağlık hizmeti gereksinimlerinin karşılanmasında önemli zorluklar ortaya çıkarmıştır. Deprem felaketi, halk sağlığı güvenliği ve refahının sağlanmasında acil durum önleme, hazırlık ve müdahale konularında sektörler arası bağlantı ve işbirliğinin çok önemli olduğunu göstermiştir.²⁴⁶

Deprem felaketinin ilk günü diğer illerden 1256 ambulans, 245 UMKE aracı ve 6590 sağlık personeli bölgeye ulaşmış, deprem bölgesi için ilave 1508 aile hekimi ve 1133 aile sağlığı çalışanı görevlendirilmiştir. Depremden sonra genel sağlık sigortası kapsamındaki kişilere Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık tesislerinde SGK ile imzalanan global bütçe protokolü çerçevesinde ücretsiz sağlık hizmeti sunulmuş, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan depremzedelere ücretsiz sunulan sağlık hizmetinin tutarı 36.754.975 TL olmuştur.²⁴⁷

²⁴⁴ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

²⁴⁵ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s.68.

²⁴⁶ Avrupa Komisyonu 2023 Türkiye Raporu, s.97.

²⁴⁷ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

Yıkılan ve ağır hasar gören hastanelerde bulunan hastaların diğer sağlık tesislerine nakilleri sağlanmış ve tedavileri için depremde etkilenmeyen illere nakilleri yapılmıştır. Depremde Hatay İskenderun Devlet Hastanesi Eski SSK Binasının A Bloğu ve Hatay Devlet Hastanesi Ek Binası yıkılmıştır. Ayrıca hasar tespitleri üzerine Gaziantep ilindeki Eski Nurdağı Devlet Hastanesi, Eski Oğuzeli Devlet Hastanesi, Dr. Ersin Aslan Devlet Hastanesi ile Hatay ilindeki Eski Altınözü Devlet Hastanesi, Eski Erzin Devlet Hastanesi, Eski Hassa Devlet Hastanesi, Eski Dört Yol Devlet Hastanesi Ek Binasının yıkımına karar verilmiştir.²⁴⁸ Depremden sonra bölgenin sağlık tesisi ihtiyacı ortaya çıktığı için yatırım programında yer alan kalıcı sağlık tesislerinin ivedi olarak hayata geçirilmesi ve buna yönelik çalışmaların hızlandırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Deprem bölgesinin altyapısının bozulması ve toplu yaşamın artması ile bulaşıcı hastalık tehdidine neden olabilecek riskler ortaya çıkmıştır. Bu hastalıklardan başlıcaları Kızamık, Hepatit A, Uyuz hastalığıdır. Deprem bölgesinde ve tahliye edilen depremzedelerin yerleştirildiği toplu barınma alanlarında gıda ve su kaynaklı salgınları önlemek ve erken dönemde tespit etmek amacıyla olası salgınlara karşı veriler İZCİ sistemiyle düzenli olarak izlenmektedir. İZCİ programında sendromik süreyans kapsamında bölgedeki vaka sayıları düzenli takip edilmektedir.²⁴⁹

Sağlık Bakanlığı tarafından 6 Şubat depremlerinden bu yana Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Şanlıurfa, Osmaniye, Gaziantep, Kilis, Adana, Malatya, Diyarbakır ve Elâzığ illerinde yerinde-evinde hizmet sunulan depremzede sayısı 78.657 olup takipli hasta sayısı 191.854'dür. Hizmet sunulan 75 yaş ve üstü kişi sayısı ise 95.619'dur.²⁵⁰

Deprem bölgesinde psikososyal destek faaliyetleri kapsamında; depremin ilk üç ayında on binlerce muayene hizmeti verilmiştir. Afet bölgelerinde oluşturulan çadır poliklinikler, konteyner poliklinikler ve gemi poliklinik aracılığıyla çocuk ve genç ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanları tarafından ruh sağlığı hizmeti verilmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından pandemi döneminde kullanılan Özel Çocuklar Destek Sistemi mobil uygulaması afet sonrası aktifleştirilmiş olup 7/24 görevli operatörler aracılığıyla çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanları ile çevrimiçi yüz yüze görüşme imkânı sağlanmıştır. Deprem bölgesinde 1/1/2023-31/12/2023 tarihleri arasında ruh sağlığı hizmetleri açısından 1.252.996 normal muayene ve 3.458 hasta yatışı yapılmıştır.²⁵¹ Öte yandan depremlerin ilk anından itibaren ASHB'nin psikososyal destek ekipleri sahaya inmiştir. Psikososyal destek ekipleri, sahadaki çalışmalarına ek olarak, depremde etkilenenlerin tahliye edildikleri diğer illerdeki hastaneler ve KYK yurtlarında da depremzedelere hizmet vermiştir. Bu kapsamda, 4.100.000 kişiye psikososyal destek sunulmuştur.²⁵²

2.11. Çocuk Hakları

Uluslararası müktesebatta münhasıran çocuk haklarının korunması amacıyla BM Genel Kurulu tarafından 20/11/1989 tarihinde ÇHS kabul edilmiştir. Sözleşme'nin 1'inci maddesinde *"Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır"* denilmektedir.

²⁴⁸ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

²⁴⁹ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

²⁵⁰ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

²⁵¹ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

²⁵² ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

ÇHS, küresel çapta çocuk hakları anlayışında köklü değişimlere kapı aralamıştır. Sözleşme, çocuk hakları açısından temel uluslararası metindir. ÇHS’de BM’nin temel ilkelerine, insan hakları bildirgelerinin ve sözleşmelerinin hükümlerine gönderme yapılarak bütün çocukların özel ilgi ve yardıma hakkı olduğu ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası iş birliğinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Sözleşme’de çocukların hakları ayrıntılı biçimde düzenlenerek çocukların her türlü ihmal, istismar, kötü muamele ve sömürüden korunmaları ve bağımsız bireyler olarak toplumsal yaşama dâhil olmaları amaçlanmıştır.²⁵³ Sözleşme’nin denetim organı olan Çocuk Hakları Komitesinin genel yorumları ise belirli bir konu ya da mevzuat alanıyla ilgili olarak hakların nasıl yorumlanacağına ilişkin hukuki rehberlik sağlamaktadır. 2023 yılında Komite tarafından İklim Değişikliği Bağlamında Çocuk Hakları ve Çevreye İlişkin 26 No.lu Genel Yorumu yayımlanmıştır. İklim değişikliği acil durumunu ele alan bu belge; biyolojik çeşitlilik kaybına ve yaygın çevre kirliliğine dikkat çekerek çocukların yaşamlarını ve geleceklerini korumak için alınması gereken önlemleri sıralamıştır.²⁵⁴

2023 yılı Çocuk Hakları Komitesinin Türkiye’ye İlişkin Sonuç Gözlemleri Raporu’nda, çocuk haklarının korunmasını güçlendiren yasal düzenlemelerle politika çerçevelerindeki gelişmeler olumlu karşılanmış ancak çocuk hakları temelli bütüncül bir mevzuatın eksikliğine dikkat çekilmiştir. Raporda TİHEK’in kuruluşundan duyulan memnuniyet dile getirilmiş ve bağımsız izleme faaliyetleri doğrultusunda çocuk mağdurların mahremiyetini de koruyan çocuk dostu şikayet mekanizmalarının oluşturulması veya mevcutların güçlendirilmesi, izleme ve takiplerin geliştirilmesi ile ülke çapında bu mekanizmaların çocuklar için görünürlüğünün artırılması tavsiye edilmiştir.²⁵⁵

Türkiye’de çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunarak sağlıklı gelişimlerini temin etmek üzere ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etme görevi 1 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile ASHB’ye verilmiştir. 2023 yılında ASHB tarafından 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nı yayımlanmıştır. Eğitim, sağlık, adalet hizmetleri, özel gereksinimli çocuklara yönelik hizmetler, aile bütünlüğünün korunması, çocuk koruma sistemi ve bakım hizmetleri, çocuk işçiliği, göç, afet, çocuk ve medya, çocuk katılımı, erken çocukluk gelişimi, bildirim ve izleme mekanizmaları gibi çocuklarla ilgili birçok alanı kapsayan Planda; çocuk hakları konusunun toplumda bilinirliğinin artırılmasına ve çocukların hak arama mekanizmalarını etkili bir şekilde kullanabilmesine yönelik toplumsal farkındalık çalışmaları yapılması gerektiği belirtilmiştir. İlaveten, hak arama yollarının güçlendirilmesi bakımından insan haklarının korunması ve geliştirilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi amacıyla kurulan TİHEK’in etkili bir mekanizma olduğuna vurgu yapılmıştır.²⁵⁶

Çocuk Evleri Siteleri, korunma ihtiyacı olan çocuklara bakım hizmeti sunmaktadır. İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitelerinde; korunma ihtiyacı olan suç mağduru, suça sürüklenen, madde kullanımı tedavisi tamamlanan, refakatsiz çocuk statüsünde bulunan ve sokakta risk altında olan/çalıştırılan çocuklara, ergen

²⁵³ TİHEK, “20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Gününe İlişkin Basın Açıklaması”, <https://www.tihek.gov.tr/20-kasim-dunya-cocuk-haklari-gunune-iliskin-basin-aciklamasi> (E.T. 21/2/2024).

²⁵⁴ İklim Değişikliği Bağlamında Çocuk Hakları ve Çevreye İlişkin 26 No.lu Genel Yorum, <https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/RIGY1fw8.pdf> (E.T. 21/2/2024).

²⁵⁵ CRC/C/TUR/CO/4-5, para.8-13.

²⁵⁶ ASHB, 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, s.58-66.

gebe/çocuk annelere yönelik bakım ve psikososyal destek hizmeti verilmektedir. 2023 yıl sonu itibarıyla Çocuk Evleri Sitelerinde 6.876 erkek ve 5.936 kız olmak üzere toplam 12.812 çocuk barındırılmaktadır.²⁵⁷ Şiddete maruz kalan çocukların korunması için 81 ilde, 82 Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM) de hizmet vermektedir. 2023 yılında bu merkezlerden 273.222 kadın, 28.352 erkek ve 11.901 çocuk olmak üzere toplam 313.475 kişi hizmet almıştır.²⁵⁸

2023 yılında çocuk hakları açısından yaşanan gelişmelerden biri *Çocuklar Güvende Ekiplerinin Çalışma ve Esaslarına İlişkin Yönergenin* hazırlanarak yürürlüğe konulması olmuştur. Çocuklar Güvende Ekipleri, farklı risk gruplarındaki çocukları korumaya yönelik tespit ve müdahale çalışmaları ile izleme faaliyetleri yürütmektedir. Bu kapsamda alan taramaları, çocuklarla mesleki çalışmalar, ailelere yönelik rehberlik faaliyetleri, eğitim kurumları ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. Çocuklar Güvende Ekipleri; okullarda rehberlik servisi, okul yönetimi ve öğretmenlerle yapılan görüşmeler neticesinde okula devamsızlık gibi göstergelerle yapılan değerlendirmeler sonucunda risk altında olduğu değerlendirilen veya sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan çocukların ihtiyaçlarının belirlenmesi için ailelerle de görüşmeler yapmaktadır. Görüşmeler sonrası çocuğun ve ailenin ihtiyaçları belirlenerek buna yönelik koruyucu, önleyici ve destekleyici tedbirler alınmakta, gerekli mesleki çalışmalar gerçekleştirilmekte, çocuğun aile ve okul ortamında takibi yapılmaktadır. ASHB verilerine göre 2023 yılı sonu itibarıyla 385 Çocuklar Güvende Ekibi, ülke genelinde okullar tarafından risk altında olduğu değerlendirilen çocuklara yönelik 20.465 ziyaret gerçekleştirmiştir. Yapılan okul ve aile ziyaretlerinde toplam 122.032 görüşme gerçekleştirilmiş, 46.752 çocuğa müdahale edilmiştir.²⁵⁹

2023 yılında çocuk hakları alanında yaşanan diğer gelişme ise Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu konulu 2023/7 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi uyarınca Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulunun teşekkül ettirilmesi olmuştur.²⁶⁰ 19/12/2023 tarihinde ASHB tarafından gerçekleştirilen Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu toplantısına TİHEK temsilcileri de katılım sağlamıştır.²⁶¹

Rapor kapsamında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin çocukların birçok temel hakkını doğrudan etkilediği konusuna ayrıca değinilmelidir. Çocuk Hakları Komitesince yayınlanan tavsiyeler uyarınca bütün çocuklar herhangi bir ayrımcılığa uğramadan yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve dijital medyaya güvenli bir şekilde erişebilmeli, bütün çocukların bunlara tam olarak katılımları ve bilgi aramaları temin edilmelidir.²⁶² Dijital medya, çocukları çevrim içi ve çevrim dışı risklere maruz bırakan bir dizi tehlikeyi barındırmaktadır. Bu riskler arasında mahremiyetin ihlali, siber zorbalık ve çevrim içi iletişimlerin gerçek dünyaya taşınma-

²⁵⁷ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

²⁵⁸ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

²⁵⁹ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

²⁶⁰ 1/4/2023 tarihli ve 32150 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2023/7 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi: "4/4/2012 tarihli ve 28254 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2012/9 sayılı Genelge ile kurulan "Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu" Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı veya gerektiğinde ilgili bakan yardımcısının başkanlığında; Adalet, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği, Dışişleri, Gençlik ve Spor, İçişleri, Milli Eğitim, Sağlık, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlıkları, Diyanet İşleri Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Yükseköğretim Kurulu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ile Türkiye Barolar Birliğinin karar vermeye yetkili üst düzey temsilcileri ve Çocuk Hizmetleri Genel Müdürü, Çocuk Hakları Türkiye Çocuk Koordinatörleri ile çocuklarla ilgili faaliyet gösteren ulusal düzeyde en çok temsil gücünü haiz iki sivil toplum kuruluşunun üst düzey birer temsilcisinden oluşacak şekilde yeniden teşekkül ettirilmiştir."

²⁶¹ TİHEK, "Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu 2023 Yılı Toplantısına Katılım Sağlandı", <https://www.tih.gov.tr/cocuk-haklari-izleme-ve-degerlendirme-kurulu-2023-yili-toplantısına-katılım-saglandı> (E.T. 21/2/2024).

²⁶² Avrupa Konseyi, Çocuk Hakları Stratejisi (2016-2021), para.56.

<https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-cocuk-haklar-stratejisi-2016-2021-/1680931c9b> (E.T. 21/2/2024).

şı gibi temas riskleri bulunmaktadır. Dijital dünyada çocukları bekleyen diğer bir risk de içerikle ilgilidir. Çocukların izlediği, dinlediği ve okuduğu içeriklerin genellikle yaşlarına ve gelişim düzeylerine uygun olmaması durumunda dijital ortam çocukların sağlıklı gelişimi için risk oluşturmaktadır. 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planında; dijital medyanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak üzere “*dijital ortamlarda çocukların zararlı içeriklerden korunmasına yönelik kontrol ve koordinasyon mekanizmasının oluşturulması, çocuk dostu görsel, işitsel ve yazılı yayın ilkelerinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve uygulanmasının teşvik edilmesi, çocukların dijital ortamda risklerden korunması, kişisel verilerin korunması, mahremiyetin sağlanması, dijital hakları konusunda farkındalıklarının artırılması*” gibi çeşitli faaliyetler öngörülmüştür.²⁶³ Diğer yandan 2023 yılında MEB tarafından siber zorbalık konusunda farkındalık oluşturmak amacıyla öğrenci, öğretmen ve veliler için içerikler hazırlanmıştır. Siber zorbalık farkındalık programı ile öğrencilerin teknolojinin olumlu ve olumsuz özelliklerini ayırt etmeleri, siber zorbalık kavramını tanımaları ve siber zorbalık davranışları hakkında bilgilenmeleri amaçlanmaktadır. Ailelerin ve öğretmenlerin farkındalık kazanmaları için hazırlanan sunum ve broşürlerde ise siber zorbalık konusunda bilgiler yer almakta olup siber zorbalığa maruz kalma ihtimali bulunan çocuklardaki davranış değişimlerini fark etmelerini sağlayacak bilgiler bulunmaktadır.²⁶⁴ Son yıllarda çocukların dijital medya ile olan temaslarındaki artış göz önüne alınarak çocuk hakları açısından öngörülen faaliyetlerin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesine önemiyet verilmelidir.

Çocuk hakları açısından değerlendirilmesi gereken diğer bir sorun alanı çocuk işçiliğidir. BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) çocuk işçiliğini “*Çocuğun yaşına ve işin türüne bağlı olarak, minimum çalışma saatini aşan ve çocuğa zararlı olan iş*” olarak tanımlamıştır. UNICEF’e göre çocuk işçiler ailelerinin geçimine katkıda bulunmak için çoğu zaman tehlikeli koşullarda, az bir ücret karşılığında saatlerce çalışmaktadır. Çocuk işçilerin çalışma koşulları dolayısıyla eğitim süreçleri, akranlarıyla kaynaşmaları ve boş zamanlarını değerlendirmeleri sekteye uğramaktadır. Bu imkânlardan mahrum kalan çocukların zihinsel, sosyal, fiziksel ve psikolojik gelişimleri olumsuz yönde etkilenmektedir. ÇSGB tarafından çocuk işçiliğinin önlenmesi temel hedefiyle hazırlanan Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) çalışma hayatının paydaşları ile birlikte uygulanmıştır.²⁶⁵ 2023 yılı bakımından TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre ülkemizdeki 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılma oranının %22,1 olduğu açıklanmıştır. Bu oranın erkek çocuklar için %32,2; kız çocuklar için %11,5 olduğu tespit edilmiştir.²⁶⁶ Türkiye’de çocuk işçiliği kısmen azalmış olsa da mevsimlik tarımsal üretim bakımından hâla bir sorun olmaya devam etmektedir. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı’na (2017-2023) göre tarım sektöründe aile işletmesi hariç olmak üzere gezici ve geçici tarım işçiliği, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Mevsimlik tarımda çalışan çocuklar çevre, eğitim ve sağlık sorunları ile bağlantılı olarak çalışma ve yaşam koşulları açısından en dezavantajlı gruplardan birini oluşturmaktadır.²⁶⁷ 2020 yılında uygulanmaya başlayan *Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi AB Projesinde* belirlenen illerde işçi, çiftçi, aracı ve

²⁶³ 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, s.145-146.

²⁶⁴ MEB’in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

²⁶⁵ Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, <https://www.csgeb.gov.tr/cgm/cimup/> (E.T. 21/2/2024).

²⁶⁶ TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Cocuk-2023-53679> (E.T. 5/5/2024).

²⁶⁷ ILO, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı (2021-2025)”, s.3, ILO, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_774760.pdf (E.T. 21/2/2024).

işveren gibi tarımsal üretim tedarik zinciri temsilcilerinin katılımıyla sektörler arası çalışma grubu toplantıları yapılmaktadır. Toplantıların sonuçları merkezi düzeydeki toplantıda gözden geçirilerek toplum temelli bir çocuk işçiliği izleme mekanizması oluşturmak için çalışmalar yapılması, bu faaliyetin bulgularının aynı zamanda mevzuat değişikliği veya mevcut mevzuatın daha iyi uygulanması için yürütülecek tartışmalara temel oluşturması hedeflenmektedir.²⁶⁸ Proje kapsamında 8-29/8/2023 tarihlerinde Mersin ve Hatay'a gerçekleştirilen saha ziyaretlerine TİHEK temsilcisi de katılım sağlamıştır.²⁶⁹ Sonuç olarak, sorumlu kurumların çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla başta sürdürülebilir finansal destekler olmak üzere sosyal politikalar belirlemesi ve okul kayıt oranları ile çocuk işçiliği arasındaki bağlantı da gözetilerek münhasıran bu konuda ihtisaslaşmış denetim mekanizmalarının oluşturulması gerektiği değerlendirilmektedir.

Çocuk haklarının korunması için çocukların adalete erişimleri ve çocuk dostu adalet sisteminin tesisi konuları önem taşımaktadır. Çocuk adalet sistemi kapsamında suç mağduru çocukların ikincil travmaya maruz kalmamaları için ifade ve beyanlarının özel ortamlarda alınması ve fail ile yüz yüze gelmemeleri gerekmektedir. Mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukların, cinsel suç ve aile içi şiddet suçu mağdurları ile insan ticareti mağdurları gibi kırılgan gruba dâhil olan mağdurların ifade ve beyanlarının alınmasına ve maddi hakikatin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamak üzere 2023 yılı sonu itibarıyla 81 ilde 162 adliyede 169 Adli Görüşme Odaları (AGO) faaliyet göstermektedir.²⁷⁰ Diğer yandan 67 ilde Sağlık Bakanlığına bağlı 70 Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM) mevcuttur.²⁷¹ TİHEK Çocukların Adalete Erişim Hakkı Raporuna göre; ülke genelinde ÇİM'ler yaygınlaşmadığından kolluğun mağdur çocuğu yakın ildeki ÇİM'e sevk etmek zorunda kalması ve mağdur çocukların işlemleri sırasında uygulanan randevu sistemi nedeniyle çocuğun örselenme riski ortaya çıkarabilmektedir.²⁷² Raporda ÇİM ve AGO süreçlerinin uygulamalı örneklerle anlatılması ve bu süreçlerin sağlıklı işleminde avukatın etkinliğini artıracak temel kuralların belirlenmesi gereklilikleri üzerinde durulmuştur.²⁷³

Çocuk haklarını doğrudan etkileyen konular arasında *erken yaşta ve zorla evlilik* sorunu bulunmaktadır. TMK'de olağan evlenme yaşı 17 olarak belirlenmişse de hakim tarafından olağanüstü durumlarda ve önemli bir sebeple 16 yaşını dolduran kişilerin evlenmesine izin verilebilmektedir. Çocuk yaşta evlilik, taraflardan en az birinin çocuk olduğu resmî veya gayri resmî evliliklerdir. Çocuk yaşta evlendirilen kızların çocuklukları ellerinden alınmakta ve eğitim hakkından yararlanmalarının önüne geçilmektedir. Çocuk yaşta evlenen kızların ev içi şiddete maruz kalma olasılığı da yükselmektedir. 2023 yılında, ASHB ve psikososyal destek sunulan UN Women iş birliğinde *Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planlarının*

²⁶⁸ ÇSGB, Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) Eylem Planı, Ocak - Haziran 2022 Dönemi İzleme ve Değerlendirme Mevcut Durum Dokümanı, s.1-2, <https://www.cs.gb.gov.tr/media/89897/cocuk-isciligi-ile-mucadele-ulusal-programi-eylem-plan-2017-2023-ocak-haziran-2022-mevcut-durum-dokumani.pdf> (E.T. 21/2/2024).

²⁶⁹ TİHEK, "Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Projesi Saha Ziyaretine Katılım Sağlandı", <https://www.tihek.gov.tr/mevsimlik-tarimda-cocuk-isciligin-onlenmesi-projesi-saha-ziyaretine-katilim-saglandi>, (E.T. 21/2/2024).

²⁷⁰ Adalet Bakanlığı, "Adalet Bakanlığı 2024 Yılı Bütçesi TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Kabul Edildi", <https://www.adalet.gov.tr/adalet-bakanligi-2024-yili-butcesi-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda-kabul-edildi> (E.T. 23/4/2024).

²⁷¹ "Çocuk İzlem Merkezi" <https://yenimahalleah.saglik.gov.tr/TR,157695/cocuk-izlem-merkezi.html#:~:text=Söz%20konusu%20merkezlerin%2C%2004.10.2012,ilde%20yaygınlaştırmaz%20faaliyetleri%20devam%20etmektedir.> (E.T. 23/3/2024).

²⁷² TİHEK, Çocukların Adalete Erişim Hakkı Raporu, Ankara, 2022, s.65.

²⁷³ TİHEK, Çocukların Adalete Erişim Hakkı Raporu, s.109-110.

Desteklenmesi Çalıştayı düzenlenmiştir. Çalıştay kapsamında öncesinde ASHB'nin sayısı 21 olan Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planlarına depremde etkilenen 6 ilin eklenmesiyle beraber 27 ilin Eylem Planlarının geliştirilmesi ve revize edilmesi hedeflenmiştir.²⁷⁴ 2023 yılında, erken yaşta evlendirme hakkında ALO 183 Hattına 1.455 adet bilgi amaçlı veya ihbar nitelikli arama gelmiş, tespit ve işlem yapılmak üzere bu ihbarlar ASHB il müdürlüklerine iletilmiştir.²⁷⁵ TÜİK evlenme istatistiklerine bakıldığında çocuk yaşta evlenen kızların sayısının oranı yıllara göre azalma eğiliminde olduğu görülse de 2023 yılında 10.471 kız çocuğunun (16-17 yaş arası) evlendiği dikkate alındığında erken veya zorla evliliklerin önlenmesi amacıyla alınan tedbirlerin sürdürülmesi gerektiği ifade edilmelidir.²⁷⁶

- 6 Şubat Depremleri ve Çocuk Hakları

Türkiye'nin toplam çocuk nüfusunun yaklaşık %20'si depremde etkilenen 11 ilde yaşamını sürdürmektedir. Diyarbakır ve Malatya hariç depremde etkilenen diğer illerin ortalama yaş düzeyi ülke genelinden daha gençtir.²⁷⁷

6 Şubat depremlerinden sonra *refakatsiz çocuklar* sorunu, kamuoyunda yankı bulan önemli konulardan biri olmuştur. Sosyal medyada öne sürülen "*uluslararası bir yardım kuruluşunun deprem bölgesindeki refakatsiz çocukların teslimi ile ilgili çalışmalar yürüttüğü*" iddiaları hakkında ASHB, çocukların Bakanlık haricinde herhangi bir kişi ya da kuruma teslim edilmesinin kesinlikle söz konusu olmadığını belirtmiştir.²⁷⁸ ASHB bu konuya ilişkin 11/2/2023 tarihli *Depremde Etkilenen, Henüz Yakınlarına Ulaşılamayan Kimliksiz veya Kendini İfade Edemeyen Çocuklar* konulu talimatı yayımlamıştır. ASHB, AFAD, MEB, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı koordinasyon içinde henüz yakınlarına ulaşamayan ve kimliksiz ve/veya kendini ifade edemeyen depremde çocukların süreçlerini yürütmüştür. Çocuklarla ilgili ihbar, talep ve bildirimlerin alınması amacıyla Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde 10 hatlı çağrı merkezi oluşturularak kamuoyu ile paylaşılmıştır. Gelen çağrılar için Göç İdaresi Başkanlığı YİMER ile koordineli olarak Türkçe konuşamayan kişilere gereken destek sağlanmıştır. ASHB, çağrı merkezine ulaşan 1.088 tekil ihbarın değerlendirildiğini; hakkında ihbar yapılan çocukların 38'inin o anda bakım ve koruma altında olduğunu, 301 çocuğun yakınlarına ulaşıldığını, 182 çocukla ilgili DNA sürecinin başlatıldığını, 567 çocuğun ise vefat ettiğinin tespit edildiğini, kayıp olduğu şüphesi bulunan çocuklara ilişkin ihbarların ise Emniyet Genel Müdürlüğüne yönlendirildiğini paylaşmıştır. Tedavisi tamamlanan henüz yakınlarına ulaşamayan kimliksiz veya kendini ifade edemeyen 1.912 çocuk devletin bakım ve gözetimine alınmış, depremde çocukların kimlik tespitinin yapılabilmesi için gerekli iş ve işlemler (parmak izlerinin alınması, fotoğraflarının çekilmesi, ayırıcı fiziki özelliklerinin belirlenmesi, farklı veri tabanlarından görsellerinin karşılaştırılması, DNA Eşleştirmesi) İçişleri Bakanlığınca yürütülmüştür. Bununla birlikte depremde sonra koruma altına alınan 77 çocuk 58 koruyucu aile yanına yerleştirilmiştir.²⁷⁹

²⁷⁴ BM Türkiye, "UN Women Erken Yaşta ve Zorla Evliliklere Karşı Mücadele İl Eylem Planları Çalıştayı düzenledi" <https://turkiye.un.org/tr/245142-un-women-erken-ya%C5%9Fta-ve-zorla-evliliklere-kar%C5%9F%C4%B1-m%C3%BCcadele-i%C3%87l-eylem-planlar%C4%B1-%C3%A7al%C4%B1-C5%9Ftay%C4%B1> (E.T. 21/2/2024).

²⁷⁵ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

²⁷⁶ TÜİK, "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2023", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-İstatistikleri-202353707#:~:text=Bin%20on%C3%BCfus%20ba%C5%9F%C4%B1na%20d%C3%BC%C5%9Fen%20evlenme,binde%206%2C63%20olarak%20oger%C3%A7ekle%C5%9Fti> (E.T. 27/3/2024).

²⁷⁷ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, s.9.

²⁷⁸ "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından deprem bölgelerindeki refakatsiz çocuklara ilişkin açıklama" (9/2/2023). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligindan-deprem-bolgelerindeki-refakatsiz-cocuklara-iliskin-aciklama/2812849> (E.T. 24/3/2024).

²⁷⁹ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

Depremlerden sonra Adıyaman, Hatay ve Kahramanmaraş ÇİM'leri hizmet sunamadığından mağdur çocuklar diğer illerdeki ÇİM'lere yönlendirilmiştir. Adıyaman, Hatay ve Kahramanmaraş'ta ÇİM'lerin yeniden faaliyete geçirilmesi için çalışmalar yürütülmektedir.²⁸⁰

6 Şubat depremleri bölgedeki dezavantajlı çocuk sayısında artışa yol açmıştır. Depremden etkilenen yabancı çocukların sosyal uyum ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaları söz konusu olmuş, bölgede engelli çocuk sayısında da artış yaşanmıştır. Depremzede çocukların sağlık hizmetlerine, psikososyal bakıma ve eğitime erişimleri kısıtlı olduğundan kaynak tahsisi konusunda deprem illerinin öncelenmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Deprem bölgesinde bakanlıklar, belediyeler ve STK'lar depremzede çocuklar için çeşitli psikososyal destek hizmetleri vermeye devam etmektedir. UNICEF'in raporunda, depremzede çocukların ebeveynleri ve öğretmenleriyle birlikte fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlıklarını etkileyen ve öğrenmeyi engelleyen travmalarla yüzleştikleri tespiti bulunmaktadır. UNICEF tarafından 2023 yılı sonu itibarıyla ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek hizmetleri ile 1.556.846 çocuk ve bakıcıya ulaşılmış, mobil alanlar dâhil toplam 47 çocuk, ergen ve aile destek merkezi kurulmuş, merkezlerde sunulan hizmetlerden 639.406 çocuk ve bakıcının yararlandığı bilgisi paylaşılmıştır.²⁸¹ ASHB, personelin sahada yaşadığı güçlüklerin aşılması amacıyla travma sonrası 6-18 yaş arası çocuk ve gençlere yönelik psikolojik hizmetlerin planlanması ve yürütülmesinde kullanılan yarı yapılandırılmış The Child and Adolescent Needs and Strengths Trauma Comprehensive / Çocuk ve Ergen İhtiyaçları ve Güçlü Yönleri - Travma Kapsamlı Versiyonu Kılavuzunu Türkçeye uyarlayarak depremzede çocuklar özelinde pilot olarak uygulanmasını planlamıştır.²⁸² Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, depremten etkilenen çocuklarla çalışan profesyonellere yönelik afet döneminde psikososyal destek çalışmalarında dikkat etmesi gereken ilkeleri içeren *Psikososyal Destek Çalışmalarında Afet Döneminde Çocuklara Yaklaşım Rehberini* hazırlamıştır.²⁸³ Bununla birlikte deprem illerindeki yerel yönetimler de önemli çocuk destek hizmetleri sunmuştur. Örneğin Elazığ Belediyesi tarafından Kahramanmaraş merkezde kurulan Çocuk Oyun Çadırında 1 ay boyunca özel oyun etkinlikleri ile çocukların deprem kaygısı ve travması ile baş edebilmelerine yardım edilmiştir.²⁸⁴

2.12. Kadın Hakları

Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, BM Şartı dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları belgelerinin tamamı tarafından güvence altına alınmış bir yükümlülüktür. BM Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi kadınların insan hakları için temel oluşturmakta, kadınlara karşı ayrımcılığı yasaklamakta ve devletlerin ayrımcılığı önlemek üzere somut adımlar atmasını gerektirmektedir.

Tarihsel süreçte kadın haklarının korunması açısından önemli gelişmeler yaşanmışsa da kadınların toplumsal alanda mücadele ettiği sorunların bir kısmı mevcudiyetini korumaktadır. Bu sorunların başında kadına yönelik şiddet ile kadın cinayetleri olgusu bulunmaktadır. Kadına yönelik şiddet terimi, cinsiyetleri nedeniyle kadınlara yönelen zararlı davranışları ifade etmektedir. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi

²⁸⁰ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

²⁸¹ UNICEF Türkiye, "UNICEF'in Türkiye'deki insani yardım çalışması: binlerce çocuğun hayatı risk altında", <https://www.unicefturk.org/yazi/depremten-etkilenen-cocuklar-icin> (E.T. 24/3/2024).

²⁸² ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

²⁸³ ASHB, Afet Döneminde Çocuklara Yaklaşım Rehberi, https://www.aile.gov.tr/media/131751/psd_rehber_20230315_poz_baski_web-1.pdf (E.T. 24/3/2024).

²⁸⁴ Elazığ Belediye Başkanlığının 27/2/2024 tarihli ve E74998567622.0265631 sayılı yazısı.

Komitesinin 19 No.lu Genel Yorumu'nda, kadınların erkeklerle eşit bir şekilde hak ve özgürlüklerden yararlanmalarına engel teşkil eden cinsiyete dayalı şiddetin, Sözleşme kapsamında yasaklanmış bir ayrımcılık biçimi olduğu belirtilmektedir. Komite, aile içi şiddeti de cinsiyete dayalı şiddet kategorisine dâhil ederek bu konuda devletlerin sorumluluklarına işaret etmektedir. Komite, kadınların her türde şiddetten korunması için cezai yaptırımlar, medeni çözümler ile tazminat dâhil *tüm yasal ve diğer tedbirlerin üzerinde önemle durulması gerektiğini* vurgulamaktadır.²⁸⁵

2023 yılı Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü'nde yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgesinde şiddetle mücadelede mevzuatın etkin uygulanacağı, mağdurların gizlilik ve güvenliklerinin sağlanması amacıyla gerekli idari ve mali tedbirlerin alınacağı, adalete erişimlerinin kolaylaştırılmasına yönelik gerekli hukuki ve idari tedbirlerin alınmasına devam edileceği belirtilmektedir. Şiddetle mücadelede kurumsal hizmet birimlerinden ŞÖNİM ve kadın konukevlerinin kapasitelerinin güçlendirilmesi, teknik yöntemlerle takip sistemlerinin etkin uygulanması ve dijital şiddetle mücadele kapsamında kadınlar için dijital okur-yazarlık eğitimleri gibi farkındalık çalışmaları yürütülmesi, Genelge'de yer alan diğer önemli hedeflerdir.²⁸⁶

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'la kadına yönelik şiddetle mücadele bir üst seviyeye taşınmıştır. Kadına yönelik şiddetle mücadelede etkin bir dayanak olan Kanun doğrultusunda kurumlar arası veri alışverişi ile mağdurlara daha hızlı ve zamanında ulaşılarak takip ve izleme süreçlerinin etkinliği sağlanmaktadır. 2023 yılında kadına yönelik şiddetle etkin mücadelenin sürdürülebilmesi için Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı iş birliğinde yıllık faaliyet planları hazırlanmıştır. Şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin veya tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi kapsamında kurulan ŞÖNİM'ler 2012 yılından 2023 yılının sonuna kadar 1.618.000 kişiye hizmet vermiştir.²⁸⁷

Kadına yönelik şiddetle mücadele için alınan tedbirlerden biri de kadın konukevleridir. ASHB verilerine göre Bakanlığa bağlı 112 kadın konukevi 2.805 kapasite ile hizmet vermektedir. 2023 yılında Bakanlığa bağlı kadın konukevlerinden hizmet alan kadınların %43,4'ü şiddet nedeniyle, %56,6'sı sosyal ve ekonomik yoksunluk nedeniyle hizmet almıştır. Kadın konukeviden hizmet alanların % 40'ını, anneleri ile beraber kadın konukeviden hizmet alan çocuklar oluşturmaktadır. Konukevi hizmeti alan kadınların farklı ihtiyaçları ve önceliklerinin olması nedeniyle konukevleri bakımından ihtisaslaşma çalışmaları yapılmakta olup 15 ilde 17 konukevi ihtisas kuruluşu olarak hizmet vermektedir. Örneğin 17 ihtisas kuruluştan 1 tanesi, 6284 sayılı Kanun kapsamında hakkında önleyici ve koruyucu tedbir kararı bulunan veya tedbir kararı alınması uygun görülen 12 yaş üstü erkek çocuğu ile birlikte kadın konukeviden hizmet alma talebi bulunan şiddetle maruz kalan kadın ve beraberindeki çocuklara hizmet veren 12 Yaş Üstü Erkek Çocuğu Olan Kadınlara Yönelik Kadın Konukevidir.²⁸⁸

²⁸⁵ Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Kadına Yönelik Şiddete İlişkin (1992) 19 No.lu Genel Yorum, A/47/38.

²⁸⁶ 25/11/2023 tarihli ve 32380 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2023/16 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi.

²⁸⁷ "Bakan Göktaş: Şiddeti önleme ve izleme merkezlerimizle 1 milyon 618 bin kişiye hizmet verdik", (23/11/2023). TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-goktas-siddeti-onleme-ve-izleme-merkezlerimizle-1-milyon-618-bin-kisiye-hizmet-verdik-815145.html> (E.T. 27/3/2024).

²⁸⁸ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

Kadına yönelik şiddet; kültürel, ekonomik ve coğrafi farklılıkları gözetmeksizin, tüm dünyada ciddi bir insan hakkı ihlali ve ayrımcılık biçimi olarak varlığını sürdürmektedir. Kadına yönelik şiddet; yaşam, güvenlik, özgürlük, saygınlık, fiziksel ve duygusal sağlık hakkı gibi temel hakları ihlal etmektedir. Engelli kadınlar ve kız çocukları gibi belirli gruplar çoğu zaman şiddet, yaralanma, suiistimal, ihmal, kötü muamele veya sömürü gibi risklere daha açık durumdadır.²⁸⁹ Bu kapsamda kadına yönelik şiddetle mücadelede mağdur odaklı bir yaklaşım benimsenmelidir. Şiddetle mücadele için alınacak önlemler kadınların katılımıyla tasarlanıp uygulanmalı, bilhassa çoklu ayrımcılık biçimlerinden etkilenen kadınların özel durumları dikkate alınmalıdır. Cinsiyete dayalı şiddetin altında yatan nedenler hakkında kapsamlı araştırmalar yapılarak kadınların siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının ihmal veya göz ardı edilmesini önlemek üzere etkin yasal önlemlerin alınması ve kadınların seslerini duyurmalarının teşvik edilmesi gerekmektedir.

Kadınların hak, fırsat ve imkânlardan eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması ve kadın-erkek fırsat eşitliğinin tüm plan ve politikalara yansıtılması amacıyla 2018-2023 yıllarını kapsayan *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi* ve *Eylem Planı* hazırlanmıştır. Söz konusu Plan kadın-erkek fırsat eşitliği ilkesinin uygulamada hayata geçirilmesi ve kadınlara karşı ayrımcılık içeren uygulamaların ortadan kaldırılmasını amaçlayan politika ve tedbirlerin geliştirilmesi bakımından önemli bir belgedir. 2018-2023 yıllarını kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planının tamamlanmış olması nedeniyle yeni bir eylem planı oluşturulması amacıyla hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda ASHB tarafından kapsayıcı bir yaklaşımla 2024-2028 yıllarını kapsayacak Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanmakta olup yeni eylem planının temel politika eksenlerinin; Eğitim, Sağlık, Ekonomi, Liderlik ve Karar Alma Mekanizmalarına Katılım, Çevre ve İklim Değişikliği konularından oluşacağı bilgisi paylaşılmıştır.²⁹⁰

2023 yılında kadın-erkek eşitliği açısından yaşanan gelişmelerden biri AYM'nin kadının soyadı hakkına sınırlama getiren düzenlemeyi iptal etmesi olmuştur. TMK'nın 187'nci maddesi dolayısıyla kadının evlenmeden önceki soyadını evlendikten sonra tek başına kullanabilmesi mümkün olmamıştır. Önceki yıllarda bu düzenlemenin ayrımcılık yasağını ihlal ettiği iddiası ile AİHM'e başvurular yapılmıştır. AİHM, bu konuda verdiği kararlarda²⁹¹, Sözleşme'nin 8'inci maddesi bağlamında 14'üncü maddesinin ihlal edildiğine kanaat getirmiştir. 2023 yılına gelindiğinde, AYM'nin 2023/38 sayılı Kararı²⁹² ile TMK'nın ilgili hükmü iptal edilmiştir. Kararda, kadının evlenmeden önceki soyadını evlendikten sonra tek başına kullanabilmesi hakkının kadının kişiliğinin bir parçasını oluşturduğu, erkeğin doğumla kazandığı soyadını ömrü boyunca kullanması mümkün iken aynı hakkın kadına tanınmamasının Anayasa'nın 10'uncu maddesinde değinilen eşitlik ilkesinin ihlaline yol açtığı, evlilik birliği içerisinde eşlere eşit söz hakkı tanınmasına engel olduğu ve insan haklarına saygılı devlet ilkesiyle bağdaşmadığı ifade edilmiştir.

Kadın hakları başlığında değerlendirilmesi gereken diğer bir konu kadınların siyasi karar alma mekanizmalarına katılım hakkıdır. Dünyada demokratik sistemler yoluyla kadınların siyasi hayata katılma fırsatlarında artış yaşanmışsa da kadınların karşılaştıkları ekonomik, sosyal ve kültürel engeller, bu katılımı ciddi bir şekilde sınırlandırmaktadır. Tarihsel olarak istikrarlı demokrasiler bile, siyasi sistemlerinde nüfu-

²⁸⁹ ASHB'nin 20.03.2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

²⁹⁰ ASHB'nin 20.03.2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

²⁹¹ AİHM, *Ünal Tekeli*, B. No: 29865/96, 16/11/2004; *Leventoğlu Abdulkadiroğlu*, B. No: 7971/07, 28/5/2013.

²⁹² AYM, E: 2022/155, K: 2023/38, 22/2/2023.

sun yarısının görüş ve çıkarlarının tam ve eşit bir şekilde temsil edilmesini sağlamada başarısız olmuştur. Türkiye’de ise 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma ve 1934 yılında milletvekilliği seçme ve seçilme hakkı tanınmış, bu şekilde birçok batılı devlete kıyasla kadınlar çok erken bir tarihte seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Türkiye’de 2023 yılında gerçekleştirilen yasama seçimlerinde Cumhuriyet tarihinin en yüksek kadın milletvekili temsiline ulaşılmış ve 119 kadın milletvekili meclisteki yerlerini almıştır. Nevşehir ve Giresun’dan ilk kez birer kadın milletvekili meclise girmiştir.²⁹³

Kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsurudur. Ekonomik büyümede sürekliliğin sağlanması ancak insan merkezli sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştircileri ve yararlanıcıları olarak kadınlarla erkeklerin toplumsal yaşamın tüm alanlarına tam ve eşit olarak katılımları ile mümkündür. Kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi ve kalkınmaya katılımlarının artırılabilmesi için eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerin iyileştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kadınların ekonomik hayata katılımlarına ilişkin politika düzenlemeleri açısından On İkinci Kalkınma Planı’nın (2024-2028) kadın bölümünde, ailede merkezi role sahip kadınların hak ettiği üstün kıymeti görmesi ve kalkınmamıza ivme kazandırılması için kadınların başta eğitim ve istihdam olmak üzere hayatın tüm alanlarındaki fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarının ve her tür şiddet ve ayrımcılıktan uzak şekilde yaşamalarının sağlanması, her alanda ve düzeyde temsil ve katılımın artırılması temel amaç olarak belirlenmişse de²⁹⁴ Türkiye’de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları henüz istenilen düzeyde değildir. Ülkemizde kadınların işgücü piyasasındaki durumu incelendiğinde TÜİK verilerine göre (15+ yaş) 2023 yılı Kasım ayı itibarıyla istihdam edilen kadın sayısının 10.551.000 olduğu görülmektedir. Kadın istihdamının artırılması amacıyla yürütülen çalışmalar neticesinde kadınların işgücüne katılım oranlarında önemli ilerlemeler olmuştur. Bu kapsamda kadınların işgücüne katılım oranı %35,9, kadın istihdam oranı %31,8 ve kayıt dışı çalışan kadın oranı ise %33,6’dır. Ülkemizde TÜİK İşgücü İstatistikleri 2023 yılı III. Çeyrek sonuçlarına göre (15+ yaş) işgücüne dâhil olan 11.999.000 kadın bulunmakta iken; işgücüne dâhil olmayan kadın nüfusu **21.080.000**’dir. Bu kadınların işgücüne dâhil olmama nedenleri incelendiğinde en yüksek payın %43 ile ev işleriyle meşguliyet olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁵

Kadın istihdamı açısından özellikle dijital ve yeşil dönüşümle değişen işgücü piyasasına kadınların tam, eşit, güvenceli ve etkin katılımlarının sağlanması ve bu kapsamda ihtiyaç duyulacak yeni beceri ve yeteneklerin kadınlara ve kız çocuklarına kazandırılması için özel programlar geliştirilmesi ve girişimcilik, finansal okuryazarlık, kooperatifçilik gibi alanlardaki programların yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

2023 yılında kamudaki kadın yönetici ve kariyer uzman/uzman yardımcısı oranlarında önemli artışlar gözlemlenmiştir. Örneğin; Kadın Genel Müdür oranı 2022 yılında % 8,81 iken 2023 yılında % 12,93’e; Kadın İl Müdürü oranı ise 2022 yılında % 5,26 iken 2023 yılında % 11,16’ya çıkmıştır. 2023 yılında kadın kariyer uzman/uzman yardımcılarının oranı % 42,83 seviyesine ulaşmıştır.²⁹⁶

²⁹³ TBMM, “28. Dönem Milletvekilleri

Sandalye Dağılımı” <https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi> (E.T. 10/4/2024).

²⁹⁴ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), 2023.

²⁹⁵ ASHB’nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

²⁹⁶ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 19/4/2024 tarihli ve E-28061488-604.03-28580 sayılı yazısı.

Tablo 9: Kadınların Kamu Sektöründe Çalışma Yaşamına Katılımına İlişkin Oranlar²⁹⁷

Yıl- Ünvan Grubu	Bakan Yardımcısı	Genel Müdür	Genel Müdür Yardımcısı	Başkan	Başkan Yardımcısı	Bölge Müdürü ve Yardımcısı	Daire Başkanı	İl Müdürü	Kariyer Uzman/ Yardımcısı
2020	12,77	7,46	11,82	0,00	4,42	6,11	15,77	4,79	41,86
2021	12,96	8,33	8,77	4,44	4,55	5,00	15,58	4,79	38,89
2022	16,92	8,81	10,06	4,44	6,96	6,31	16,45	5,26	40,99
2023	7,69	12,93	12,55	2,17	8,33	6,20	18	11,16	42,83

Cumhurbaşkanlığı Bütçe Genel Müdürlüğü Kamu Personeli Bilgi Sistemi Daire Başkanlığının 31/7/2023 tarihli verilerine göre; bürokraside üst düzey yöneticilerin % 86,51'i erkek, % 13,49'u kadındır. Toplam kamu çalışanlarının ise % 42,10'u kadın, % 57,90'ı erkektir.²⁹⁸ Dışişleri Bakanlığı verilerine göre kadın büyükelçi oranı 2011 yılında %11,9 iken 2023 yılında %27,3 olmuş, erkek büyükelçi oranı ise 2011 yılında %88,1 iken 2023 yılında %72,7 olmuştur.²⁹⁹ 2013-2022 yılları arasında cinsiyete göre üst ve orta düzey yönetici pozisyonlarındaki bireylerin oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: Cinsiyete göre üst ve orta düzey yönetici pozisyonlarındaki bireylerin oranları (2013-2022)³⁰⁰

Yıl	Erkek - %	Kadın - %
2013	83,4	16,6
2014	84,5	15,5
2015	85,6	14,4
2016	83,3	16,7
2017	82,7	17,3
2018	83,7	16,3
2019	82,5	17,5
2020	80,7	19,3
2021	79,3	20,7
2022	80,4	19,6

TÜİK'in açıkladığı verilere bakıldığında çalışma hayatında üst düzey yönetici pozisyonundaki kadın oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Kadın yönetici oranlarında yıllara göre olumlu değişim yaşanmış ancak bu oranlar son yıllarda yerinde saymış ve mevcut erkek yönetici oranının gerisinde kalmıştır. Bu durumun çözümüne yönelik kadınların liderlik ve karar alma mekanizmalarına katılımlarının artırılması için çalışmalar yürütülmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

²⁹⁷ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 19/4/2024 tarihli ve E-28061488-604.03-28580 sayılı yazısı.

²⁹⁸ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

²⁹⁹ TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadin-2023-53675> (E.T. 24/3/2024).

³⁰⁰ TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadin-2023-53675> (E.T. 24/3/2024).

Ülkemizde kadın istihdamı açısından sorunlu bir başka alan 18-29 yaş aralığındaki ne eğitimde ne de istihdamda olan - Not in Education, Employment or Training (NEET) kadınların durumlarıdır. ASHB ile ÇSGB iş birliğinde, BM Kalkınma Programı (UNDP) ve Sabancı Vakfı tarafından *Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi* yürütülmektedir. Proje, 3/12/2021 tarihinde başlamış olup 3 yıl sürecektir. Projenin amacı, NEET grubundaki genç kadınların sorunlarını ve ihtiyaçlarını daha görünür hale getirmek, yerel ve ulusal gündemdeki yerlerini pekiştirmek ve bu sorunların belirlenmesi ve ihtiyaçların karşılanması için mekanizmalar oluşturmaktır. Projenin hedef grubu; seçilen pilot illerdeki 18-24 yaş grubu öncelikli olmak üzere, 18-29 yaş arası NEET kadınlardır. Projenin pilot illeri; Adana, Ankara, Bursa, Diyarbakır, Erzurum İstanbul, İzmir, Konya, Mardin, Trabzon ve Van olmak üzere 11 ildir. Proje pilot illerinden İzmir, Diyarbakır ve Adana'da mevcut durum ve ihtiyaçları tespit etmek üzere saha araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Proje kapsamında; Adana, Diyarbakır ve İzmir illerinde Nisan-Mayıs 2023 döneminde 18-29 yaş arası depremzede NEET kadınlarla birlikte Genel Travma Bilgilendirme Grup Çalışmaları yapılmıştır.³⁰¹

Kadınların istihdamının artırılmasında kadın kooperatifleri önemli bir rol üstlenmektedir. 15/9/2021 tarihi itibarıyla ASHB ile Tarım ve Orman Bakanlığı iş birliğinde toplam 30 ilde (İstanbul, Kırklareli, Çanakkale, İzmir, Muğla, Afyonkarahisar, Bursa, Kocaeli, Ankara, Konya, Antalya, Adana, Hatay, Aksaray, Sivas, Karabük, Sinop, Çorum, Artvin, Erzurum, Kars, Malatya, Van, Gaziantep, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Batman, Isparta ve Eskişehir) kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, görünürlüklerinin artırılması ve yaygınlaştırılmaları hedefiyle *Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi* başlatılmıştır. Söz konusu Proje; hedef gruba yönelik hizmetler ve eğitimler, kurumsal kapasite geliştirme, farkındalık artırma, bilimsel ve teknik çalışmalar, koordinasyon ve iş birliği olmak üzere 5 bileşen ve 20 ana faaliyetten oluşmaktadır.³⁰²

İŞKUR'un çalışmaları da kadın istihdamının artırılmasına katkı sağlanmaktadır. 2023 yılında özel sektörde işe yerleştirilmesine aracılık edilen toplam 1.220.510 kişinin 459.203'ü kadınlardan (%37,6), 761.307'si erkeklerden (%62,4) oluşmuştur. 2023 yılında 4.935'i kadın (%30), 11.581'i erkek (%70) olmak üzere toplam 16.516 kişi kamu kurum ve kuruluşlarında İŞKUR aracılığıyla istihdam edilmiştir. Son üç yıl İŞKUR tarafından işe yerleştirilen kadın sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.³⁰³

Tablo 11: İŞKUR tarafından İşe Yerleştirilen Kadınlar

Yıl	Toplam	Özel Sektör	Kamu
2020	289.723	279.486	10.237
2021	464.683	458.709	5.974
2022	520.318	516.558	3.760
2023	464.138	459.203	4.935

2023 yılında aktif işgücü hizmetleri kapsamında İŞKUR tarafından toplamda 9.996 kurs açılmış, bu kurslara toplamda 50.471 kişi katılmıştır. Kurs ve programlardan yararlananların %97'si işbaşı eğitim prog-

³⁰¹ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

³⁰² ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

³⁰³ İŞKUR, 2023 Faaliyet Raporu, s.47-50.

ramlarına, %3'ü ise mesleki eğitim kurslarına katılmışlardır. Kurs ve programlardan yararlananların %54'ünü kadınlar oluşturmuştur.³⁰⁴ Kamu kurumlarınca kadın istihdamı için yürütülen projeler ve verilen eğitimler olumlu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte kadınların işgücü piyasasına katılımlarını kolaylaştırmak ve istihdamlarını artırmak amacıyla başkaca tedbirler de alınmalıdır. Bu kapsamda, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasını desteklemek amacıyla çocuk, engelli ve yaşlı bireylere yönelik nitelikli, uygun fiyatlı ve erişilebilir bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, işgücü piyasasının değişen ihtiyaçları çerçevesinde yeni gelişen meslek alanları göz önünde bulundurularak kız çocuklarının fen, teknoloji, mühendislik, matematik alanlarındaki mesleklere yönlendirilmesi, kadın girişimcilere finansal teşviklere ek olarak iş geliştirme süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sunulması ve kadın girişimcilerin e-ticarete güçlenmesi sağlanmalıdır. Kadınların kodlama, yazılım gibi teknoloji üretimi alanlarında mesleki eğitim ve becerilerinin geliştirilmesi, kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan desteklerin yaygınlaştırılması, kadınların finansal okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması istihdamın artırılması açısından önem arz etmektedir.³⁰⁵

Kadınların hem ailevi sorumluluklarını yerine getirip hem de iş hayatında varlık göstermeleri gerekebilmektedir. Çocukların erken gelişim döneminde anneleriyle fazla zaman geçirmeye ihtiyaç duymaları çalışma koşullarında esneklik gerektiren bir ihtiyaç yaratabilmektedir.³⁰⁶ Kadınların işe başlama ve bitiş saatlerini kendi ihtiyaçlarına göre belirleyebilmeleri, dijitalleşmenin avantajlarını kullanarak kısmi zamanlı da olsa uzaktan çalışabilmeleri gibi düzenlemeler yapılmasının kadınların iş yaşamı ve özel yaşam arasında denge kurmalarını kolaylaştıracığı değerlendirilmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu'nun "*Kısmî süreli ve tam süreli iş sözleşmesi*" başlıklı 13'üncü maddesinin beşinci fıkrasında³⁰⁷ doğum izni süresinin bitiminden sonra çocuğun mecburi ilköğretim çağına başladığı tarihi takip eden ay başına kadar ebeveynlerden biri kısmi süreli çalışma talebinde bulunabileceği düzenlenmiştir. Ancak Kanun'da yer alan bu düzenlemeye yönetmelikte yer verilmemesi hakkın kullanımının önüne geçmektedir. Çalışanların haklarından fiili olarak yararlanabilmeleri ve Kanun'da yer alan düzenlemenin uygulanabilmesi için detaylarının belirleneceği bir yönetmelik çıkarılması gerektiği değerlendirilmektedir. Çalışan kadınların yanı sıra ev hanımları da toplumun işleyişine önemli katkılar sunmaktadır. Çocukların yetiştirilmesi, ailenin yaşlı ve hasta bireylerinin bakımı, ev işleri gibi hayatın devamlılığı için vazgeçilmez görevleri üstlenmektedir. Üstelik bu görevlerin yerine getirilmesi için verilen emek ekonomik ve sosyal bir değer olarak kabul edilmemektedir ve resmî istatistiklerde görünmez kalmaktadır. Ev hanımlarının ekonomik bağımsızlığının olmaması ve sosyal güvence eksikliği önemli bir sorundur ve ev içinde emek veren kadınların maddi olarak güçlendirilmesi ve sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmesi gerekmektedir. Ev hanımlarının sosyal güvenlik haklarının güçlendirilmesi için ev hanımla-

³⁰⁴ İŞKUR, 2023 Faaliyet Raporu, s.47-50.

³⁰⁵ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.81.

³⁰⁶ "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Göktaş: Kadınlara esnek ve uzaktan çalışma modeli üzerinde çalışıyoruz" <https://www.aa.com.tr/tr/politika/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakani-goktas-kadnlara-esnek-ve-uzaktan-calisma-modeli-uzerinde-calisiyoruz/3062809> (23/11/2023). Anadolu Ajansı, (E.T. 27/2/2024).

³⁰⁷ Madde 74 – "*Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam onaltı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir. (Ek cümle: 13/2/2011-6111/76 md.) Kadın işçinin erken doğum yapması halinde ise doğumdan önce kullanamadığı çalıştırılmayacak süreler, doğum sonrası sürelerle eklenmek suretiyle kullanılır. (Ek cümleler: 29/1/2016-6663/22 md.) Doğumda veya doğum sonrasında annenin ölümü hâlinde, doğum sonrası kullanılamayan süreler babaya kullanılır. Üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinen eşlerden birine veya evlat edinene çocuğun aileye fiilen teslim edildiği tarihten itibaren sekiz hafta analık hâli izni kullanılır.*"

rının prim ödeme gün sayısının azaltılması, primlerinin bir kısmının devlet tarafından karşılanması gibi düzenlemeler yapılmalıdır.³⁰⁸

- 6 Şubat Depremleri ve Kadın Hakları

6 Şubat depremleri, Türkiye'nin birçok bölgesinde ciddi yıkıma ve toplumsal sorunların yaşanmasına neden olmuş, özellikle kadınlar gibi dezavantajlı gruplar için ilave zorluklar ortaya çıkarmıştır. BM Nüfus Fonu (UNFPA)'nın açıkladığı üzere depremlerden etkilenen bölgelerde kadın ve anne sağlığı hizmetlerine erişmesi gereken doğurganlık çağında yaklaşık 4.100.000 kadın ve tahmini 226.000 hamile kadın bulunmaktadır.³⁰⁹

Doğal afet süreçlerinde kadınların karşılaştığı sorunlardan biri kadına yönelik şiddettir. 6 Şubat depremlerin ardından ASHB, ŞÖNİM'lerde çevrim içi gruplar oluşturarak deprem bölgesinin günlük ihtiyaçları ve mevcut durum hakkında anlık bilgi akışı sağlamaktadır. Elektronik Kelepçe uygulaması ve gizlilik kararı uygulama sürecine ilişkin hizmet alan kadınların can güvenliğinin sağlanması adına Emniyet Genel Müdürlüğü ile iş birliği içinde çalışmalar yürütülmektedir. Bakanlık tarafından IPA-II kapsamında *Depremden Etkilenen Bölgede Kadınlara Yönelik Şiddete Karşı Önleyici ve Koruyucu Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılması ve Güçlendirilmesi Projesinin* değerlendirilme aşamasında olduğu bilgisi paylaşılmıştır. 2022 yılında 11 deprem ilinde ŞÖNİM'den 62.411 kişi, 1/1/2023 – 6/2/2023 tarihleri arasında 5.464 kişi, 6/2/2023 – 31/12/2023 tarihleri arasında ise 109.132 kişi hizmet almıştır.³¹⁰ Bu verilerden deprem felaketinden sonra şiddet vakalarında artış yaşandığı çıkarımını yapmak mümkündür.

Depremzedelerin barındırıldıkları yerlerde, güvenlik gereksinimleri dâhil olmak üzere kadınların ihtiyaçlarına özellikle dikkat edilmelidir. UN Women tarafından kırılgan grupların barınma ihtiyaçlarına ve haklarına öncelik veren, kadın haklarına duyarlı geçici yerleşim yerleri modeli geliştirilmiştir. Bu model; geçici barınma merkezlerinden kaynaklanabilecek riskleri azaltmayı, kadınların emniyetini ve güvenliğini artırmayı ve geçici barınma merkezlerinde kadınların korunmasına öncelik verilmesini sağlamayı amaçlamaktadır.³¹¹

Sağlık Bakanlığı tarafından depremzedelerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırabilmek için; çadır kent, konteyner kent ve geçici barınma merkezlerinde birinci basamak sağlık hizmet sunum noktaları kurulmuştur. Geçici barınma merkezlerinin yapılandırılmasının ardından özellikli bir grup olması nedeniyle kadın ve çocuk sağlığının korunması için bölgede kurulan sağlık sistemi içinde çocuk, ergen kadın ve üreme sağlığı biriminin kurulması sağlanmıştır. Sağlık Bakanlığınca gebe ve lohusa izlemelerinin etkin ve doğru bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla, MERNİS ya da aile hekimliği kaydı üzerinden iletişim bilgileri mevcut olan ve gebeliğinin son üç ayında olan kadınlara (özellikle doğuma yakın olması nedeniyle son gebelik ayında olanlardan başlamak üzere) ulaşılmış ve tıbbi yardım ihtiyacı tespit edilmesi durumunda bu kadınların tıbbi yardım almaları sağlanmıştır. Bununla birlikte depremlerden etkilenen illerde, Meme Kanseri Ulusal Tarama programı kapsamında mamografi çekilip sonucu pozitif-şüpheli raporlanan 860 kadın telefonla aranarak sonuç hakkında bilgilendirilmiş ve Kanseri Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezlerine yönlendirmeleri yapılmıştır.³¹²

³⁰⁸ TİHEK, İl. Uluslararası Ailenin Korunması Hakkı Sempozyumu Sonuç Bildirisi (29-30/4/2019 Ankara), 2019, Ankara, s. 18.

³⁰⁹ UNFPA, "UNFPA, Türkiye'deki Depremlerden Etkilenen Kadın ve Kız Çocukları için Sahada", <https://turkiye.unfpa.org/tr/unfpa-depremlerden-etkilenen-kadin-ve-kiz-cocuklari-icin-saha> (E.T. 25/3/2024).

³¹⁰ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

³¹¹ Gülriş Uygur, Deprem Bölgelerinde Toplumsal Cinsiyet Analizi: Kadınların Adalete ve Adli Yardıma Erişimi, Avrupa Birliği-Avrupa Konseyi, 2023, s.41.

³¹² Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

Bölgedeki STK'lar kadın depremzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması açısından önemli destek faaliyetleri yürütmüştür. Örneğin Kızılay Kadın gönüllüleri, yeni doğum yapmış, hamile veya özel ihtiyaçları olan kadınları dinlemek, onların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendileriyle bire bir görüşmek isteyen depremzede kadınlar için WhatsApp hattı kurmuş, hamile depremzedeleri bilgilendirmiş ve talebi olan kadınları gönüllü kadın doğum uzmanlarına yönlendirmiştir.³¹³ Kültürel alışkanlıklar nedeniyle kadınların ihtiyaçlarını açıkça dile getirememesi ihtimali mevcut olduğundan deprem bölgelerinde gönüllü kadınların varlığı son derecede önemlidir.

Depremlerden etkilenen bölgelerde kadınların siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesi yoluyla etkili bir yeniden yapılandırma süreci ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması mümkün olacaktır. Bu noktada depremzede kadınların kırılganlıklarından ziyade kapasiteleri ve etkililikleri üzerine odaklanılarak yeniden yapılandırma uygulamalarına eşit bir şekilde dâhil edilmeleri ve deprem bölgesindeki kadınlara yönelik uzun vadeli ekonomi politikalarının geliştirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

6 Şubat depremlerinden sonra ülkenin dört bir yanından gelen kadın kooperatiflerinin desteği ile Gaziantep'te 2, Malatya'da 5, Adıyaman ve Kahramanmaraş'ta 1'er tane olmak üzere konteyner kentlerde toplam 9 iş atölyesi açılmıştır. Hâlihazırda 7 tanesi hizmet veren iş atölyelerinde bugüne kadar yaklaşık 700 depremzede kadına ulaşılmıştır. Bununla birlikte ASHB tarafından Adana, Diyarbakır, Hatay, Malatya ve Gaziantep'te kadın kooperatiflerine ürün geliştirme ve gıda güvenliği gibi konularda danışmanlık hizmeti verilmiş, çevre illeri de kapsayacak şekilde ilgili kamu kurumları, üniversiteler ve STK'lara yönelik *Kadın ve Kooperatifleşme Eğitim Programı* düzenlenmiştir. Adana, Gaziantep ve Diyarbakır illerinde kadın kooperatiflerinin iş birliği ağı kurması amacıyla yerel yönetimler, özel sektör, e-ticaret temsilcileri ve kadın kooperatifleri temsilcilerinin bir araya geldiği Pazarlama Ağı Geliştirme Toplantıları yapılmıştır.³¹⁴

2.13. Yaşlı Hakları

Yaşlılar; sosyoekonomik, kültürel, politik ve çevresel nedenlere bağlı olarak çeşitli eşitsizliklerle karşılaşabilmektedir. Doğal afetler, iklim değişikliği, teknolojik gelişmeler, iş gücü piyasasının dönüşümü, savaş ve göç gibi faktörlerle birlikte yaşlı bireylerin yaşa dayalı olarak maruz kaldıkları ayrımcılık, mevcut eşitsizlikleri daha fazla derinleştirmektedir. Günümüzde yaşlılık alanında geleneksel bakış açısına sahip politika ve uygulamalar gözden geçirilmeye ve yaşlılık konusunun esasen bir insan hakları meselesi olduğu vurgusu ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında kapsayıcı bir toplumda yaşlıların ayrımcılığa uğramadan tüm haklardan yararlanabilmelerine yönelik tedbirler elzem hale gelmiştir.

2002 yılında II. Dünya Yaşlanma Asamblesinde kabul edilen Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı (MIPAA), yaşlı bireyleri ekonomik ve sosyal kalkınma süreçlerine katkı sağlayan değişimin özneleri olarak kabul etmiştir. MIPAA'da, yaşlıların haklarının ve temel özgürlüklerinin teşviki ve korunmasının "her yaş için toplum olma" hedefinin temel unsurlarından biri olduğu belirtilmektedir. Planda ayrıca, yaşlıların güvenli ve onurlu bir şekilde tüm haklara sahip vatandaşlar olarak topluma tam katılımlarının sağlanması gerekliliği

³¹³ Kızılay, "Kızılay Depremzede Kadınlara Özel Whatsapp Hattı Kurdu", <https://www.kizilay.org.tr/Haber/KurumsalHaberDetay/7221> (E.T. 25/3/2024).

³¹⁴ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

vurgulanmıştır. Küresel kalkınma gündemi olarak kabul edilen 2030 SKA da, yaşlılığın bir insan hakları meselesi olarak ele alınması anlayışını benimsemektedir.³¹⁵

2023 Dünya Sosyal Raporu'na göre dünya çapında 2021 yılında 761.000.000 olan 65 yaş ve üzeri nüfusun, 2050 yılına kadar 2 kattan fazla artarak 1,6 milyara ulaşması beklenmektedir. Rapor, sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak için atılacak adımların merkezinde yaşlı bireylerin yer alması gerektiğini vurgulamaktadır. Raporda, demografik değişim karşısında mevcut gelir kaynaklarının ve iş alanında yürütülen politikaların gözden geçirilmesi ve kaliteli eğitim, sağlık hizmetleri ve insan onuruna yakışır işlerin desteklenmesi için uzun vadeli girişimlerin hayata geçirilmesi gerektiği belirtilmektedir.³¹⁶ Türkiye'de 65 ve üstü nüfus, 2018 yılında 7.186.204 kişi iken son 5 yılda %21,4 artarak 2023 yılında 8.722.806 kişi olmuştur. Böylece yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %10,2'ye yükselmiştir.³¹⁷

2023 yılında Türkiye'de yaşlılık alanındaki gelişmelerin uygulamaya entegre edilmesi ve hak temelli, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir şekilde yapılması gerekenlerin ortaya konulması amacıyla *Yaşlı Hakları Eylem Planı* açıklanmıştır. Plan; *Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma, Toplumsal Hayata Katılım, Herkes İçin Yaş Dostu ve Erişilebilir Ortamlar, Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar, Yaşlı Hakları, Uygulama ve İzleme* başlıkları altında 6 politika alanına yönelik hedeflere ulaşmak için 2023-2025 yıllarını kapsayan tedbirleri içermektedir. Ayrıca Eylem Planının referans noktalarından biri olarak TİHEK'in Türkiye Yaşlı Hakları Raporu gösterilmiştir.³¹⁸ Eylem Planı'nın yaşlı haklarının korunması için oldukça kapsayıcı ve somut adımlar öngördüğü anlaşılmakta, bununla birlikte yaşlıların hak ve özgürlüklerinin açıkça düzenlendiği bir *Yaşlı Hakları Kanunu* ve ikincil hukuki düzenlemelere duyulan ihtiyacın 2023 yılında da devam ettiği belirtilmelidir. Yaşlı haklarının yasal zemine kavuşturulması neticesinde yaşlı bireylerin haklarının daha güçlü korunacağı ve mevcut olumlu politikaların tamamlanacağı değerlendirilmektedir.

2030 SKA 1.3. No.lu hedeftte öngörüldüğü üzere ulusal koşullara uygun sosyal koruma sistemlerinin ve önlemlerinin asgari güvenceleri de içerecek biçimde, herkes için uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu şekilde yaşlı yoksulluğunun bertaraf edilmesi aynı zamanda yaşa dayalı ayrımcılıkla mücadele politikalarıyla da yakından ilişkilidir.³¹⁹ Bu kapsamda 2023 yılı için de TİHEK'in önceki yıllık raporlarındaki tespitlere paralel şekilde yaşlı bireylerin istihdam süreçlerine katılımını kolaylaştıracak kota uygulamaları ve teşvik uygulamalarının hayata geçirilmesi, istihdam edilen yaşlıya verilen ücretin sürdürülebilir ve iyi yaşam standartlarını sağlayabilecek seviyede olması, yaşlı bireyleri ekonomik anlamda destekleyecek ve yaşlı yoksulluğunu önleyecek politikaların sürdürülmesi gereklilikleri hatırlatılmalıdır.³²⁰

Türkiye'de yaşlıların ekonomik şartlarının iyileştirilmesi kapsamında, herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan gelir ve aylık almayan muhtaç yaşlı Türk vatandaşlarına, herhangi bir sigortalılık ve prim ödeme

³¹⁵ ASHB, Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025, s.6.

³¹⁶ BM, "World Social Report 2023: Leaving No One Behind In An Ageing World Report, <https://desapublications.un.org/publications/world-social-report-2023-leaving-no-one-behind-ageing-world> (E.T. 27/2/2024).

³¹⁷ TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaşlılar-2023-53710&dil=1> (E.T. 27/3/2024).

³¹⁸ ASHB, Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025, s.7-8.

³¹⁹ Dünya Sağlık Örgütü, "Global Report On Ageism", 2021, s.55

³²⁰ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s.62.

şartı aranmaksızın aylık bağlanmaktadır.³²¹ Yaşlılık aylığı düzenlemesinin yaşlıların ekonomik durumlarına ve buna bağlı olarak insan haklarına müspet etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte yaşlılık aylıklarının 2023 yılı miktarlarının mevcut ekonomik koşullarda yeterli düzeyde olmadığı ve aylık tutarında iyileştirme yapılması hususunun gündeme alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Yaşlı bireylerin toplumsal yaşama etkin katılımlarını teşvik etmek ve sosyal entegrasyonlarını güçlendirmek, yaşlanma politikalarının temel hedefi olmalıdır. Katılım ilkesi yaşlı bireylerin sadece fiziksel anlamda değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan aktif olmalarının desteklenmesini ifade etmektedir. Yaşlıların toplumsal etkileşimlerde bulunmaları, gönüllü çalışmalar yapmaları, eğitim ve öğrenim faaliyetlerine katılmaları gibi aktiviteler, onların sosyal bağlarını güçlendirmekte ve yaşam doyumlarını artırmaktadır. Türkiye’de katılım ilkesi çerçevesinde yaşam boyu öğrenmeyi teşvik eden ortamların oluşturulması amacıyla 60 yaş ve üstü bireyler için *Üçüncü Yaş Üniversiteleri (Tazelenme Üniversiteleri)* modeli geliştirilmiş, bu eğitim modeli ile yaşlı bireylerin kendilerini yenilemeleri, meraklarını sürdürmeleri ve sosyal izolasyondan kurtulmaları hedeflenmiştir. 2023 yıl sonu itibarıyla 7 üniversitede 5.665 yaşlı birey eğitimlerine devam etmektedir.³²²

2013 yılından bu yana yürürlükte olan mevzuat uyarınca katılım ilkesine uygun olarak yaşlılar şehir içi ulaşımında karayolu, denizyolu ve demiryolu taşıma araçlarından ücretsiz yararlanmaktadır. 2023 yılında yazılı ve görsel medyada, Tüm Özel Halk Otobüsleri Birliği (TÖHOB) tarafından özel halk otobüslerinde 65 yaş üstü kişilere ve engelli bireylere sağlanan ücretsiz toplu taşıma hizmetinin kaldırılması yönünde bir karar alındığı haberleri yer bulmuştur.³²³ TÖHOB, artan maliyetlerin ve ücretsiz taşımanın olumsuz etkileri nedeniyle şehit aileleri, gaziler ve emniyet mensupları dışında ücretsiz taşıma yapılmaması yönünde görüş birliğine varıldığını açıklamıştır.³²⁴ ASHB tarafından yapılan açıklamada ise engelli ve yaşlı vatandaşları ücretsiz olarak taşıyan şehir içi özel halk otobüsü ve deniz ulaşım aracı sahiplerine aylık gelir desteği ödemelerinin yapıldığı, verilen desteğin Temmuz 2023 tarihi itibarıyla % 50 artırıldığı, yaşlı ve engelli bireylerin toplu taşımalarından ücretsiz yararlanmaya devam edecekleri ifade edilmiştir.³²⁵ TİHEK tarafından bu konu hakkında yapılan basın açıklamasında da, yaşlı ve engelli bireylerin haklarından eşit bir şekilde faydalanmasında ücretsiz seyahat hakkının önemine dikkat çekilmiş ve yazılı ve görsel medyaya yansıyan iddiaların Kurum tarafından yakından takip edildiği açıklanmıştır.³²⁶ 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un ilgili hükümleri uyarınca 65 yaş üstü vatandaşların belediyeler tarafından kurulan şirketlere, birlik, müessese ve işletmelere veya belediyeler tarafından yetki verilen özel şahıs ya da şirketlere ait şehir içi toplu taşıma

³²¹ 10/7/1976 tarihli ve 15642 sayılı Resmî Gazete. 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, madde 1.

³²² ASHB’nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

³²³ “65 yaş ve üstü için ücretsiz seyahatin bittiği iddiası” <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/aktuel/65-yas-ve-ustu-icin-ucretsiz-seyahatin-bittigi-iddiasi-/1816425> (21/8/2023). Anadolu Ajansı, (E.T. 27/2/2024).

³²⁴ “TÖHOB Twitter” <https://twitter.com/tohob/status/1681677855040700417> (E.T. 27/2/2024).

³²⁵ ASHB, “Engelli ve yaşlılarımızın ücretsiz şehir içi ulaşımı için yapılan gelir desteği ödemelerimiz sürüyor” <https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanimiz-goktas-engelli-ve-yasli-larimizin-ucretsiz-sehir-ici-ulasimi-icin-yapilan-gelir-destegi-odemelerimiz-suruyor/> (E.T. 27/2/2024).

³²⁶ TİHEK, “Özel Halk Otobüslerinden Ücretsiz Faydalanma Hakkına İlişkin Basın Açıklaması” <https://www.tih.gov.tr/ozel-halk-otobuslerinden-ucretsiz-faydalanma-hakkina-iliskin-basin-aciklamasi> (E.T. 27/2/2024).

hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanacağı öngörülmüştür.³²⁷ Sosyal devlet ilkesi, diğer birçok alanda olduğu gibi ulaşım hizmetleri açısından da dezavantajlı bireylere yönelik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için tedbirler alınmasını gerektirmektedir.³²⁸ Yaşlı bireylerin topluma katılımları desteklenerek gereken fırsatların tanınmasının insan haklarının gereklerinden olduğu hatırd tutularak ücretsiz toplu taşıma imkânı öngören mevzuatın uygulanmasının temin edilmesi ve sorumlu özel kuruluşların ve belediyelerin bu konuda denetlenmesi önem taşımaktadır.

Yaşlıların temel haklarının korunması bakımından değinilmesi gereken sorun alanlarından biri de yaşlılara yönelik şiddet, istismar ve ihmallerdir. Son yıllarda Covid-19 salgını, silahlı çatışmalar ve ekonomik bunalım gibi süregelen krizler dolayısıyla yaşlı bireylere yönelik şiddet vakalarında dünya genelinde artış yaşanmıştır. Ekonomik sorunları tetikleyen krizler, yaşlı destek sistemlerini olumsuz yönde etkileyerek daha fazla sayıda yaşlı bireyin şiddet eylemlerine maruz kalma riskini ortaya çıkarmaktadır. DSÖ, dünyadaki her altı yaşlı bireyden birinin şiddetin bir türüne maruz kaldığını tahmin etmektedir.³²⁹ Ülkemiz penceresinden bakıldığında ise Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planında yaşlı bireylere yönelik ihmal, istismar, sömürü ve şiddet gibi insan onur ve haysiyetini zedeleyici muamelelerle mücadelede uygulamanın güçlendirilmesi hedefinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Eylem Planında, yaşlı bireylere yönelik ihmal, istismar, sömürü ve şiddet gibi insan onur ve haysiyetini zedeleyici muameleler konusunda yaş bazında ayrıştırılmış veri elde edilmesine yönelik idari kayıt sistemlerinin güçlendirileceği belirtilmiştir.³³⁰ Veri kayıt sistemi oluşturulmasının yaşlı istismarıyla mücadelede son derece önemli olduğu, nitekim yaşlı bireylere yönelik şiddet ve istismar konuları açısından istatistik ve veri toplamada eksiklik yaşandığı ve bu alanda yürütülen saha faaliyetlerin yeterli düzeyde olmadığı değerlendirilmektedir.

Rapor kapsamında yaşlı hakları açısından önem teşkil eden ve yaşlı bireylere güvenli bir yaşam ortamı, sağlık hizmetine erişim, özerklik ve bakım hizmeti sunan huzurevlerine de değinilmelidir. Ülkemizde sosyal bakım ve rehabilitasyon hizmetleri, *Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi* adlı kuruluşlarda ASHB tarafından yürütülmektedir. 2023 yıl sonu itibarıyla ASHB'ye bağlı 168 huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi hizmet sumaktadır. Buralarda hizmet alan 14.644 yaşlının 6.493'ü kadın, 8.151'i de erkektir. Bunlara ek olarak ülke genelinde 267 özel bakım merkezi de bulunmaktadır.³³¹ TİHEK'in UÖM görevi kapsamında, haberli veya habersiz ziyaretler düzenlediği alıkonulma mekanlarından biri de huzurevi ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleridir. Bu merkezlere gerçekleştirilen ziyaretlerin akabinde gözlem, görüşme ve temin edilen bilgi-belgelerin çıktıları doğrultusunda merkezlere yönelik tavsiyeleri de içeren bir rapor hazırlanarak ilgili merkez idareleri ve kamuoyu ile paylaşılmaktadır. TİHEK, 2023 yılında 4 adet huzurevi ve rehabilitasyon merkezi ile 4 adet engelli ve özel bakım merkezi ziyareti gerçekleştirmiştir.³³²

³²⁷ 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Ek fıkra: 12/7/2013-6495/88.

³²⁸ TİHEK, Türkiye Yaşlı Hakları Raporu, Ankara, 2022, s.21

³²⁹ BM İnsan Hakları Konseyi, "Yaşlılara Yönelik Şiddet, İstismar ve İhmal Bağımsız Uzman Raporu", A/HRC/54/26, 7/8/2023, para.9.

³³⁰ ASHB, Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025, s.71-72.

³³¹ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

³³² TİHEK, 2023 Faaliyet Raporu, s.83.

TİHEK'in yaşlı hakları kapsamındaki diğer bir görev alanı ise bireysel başvuru incelemeleridir. TİHEK 2023 yılında yaşlıların haklarını ilgilendiren 2 bireysel başvuru (1 ayrımcılık yasağı - 1 kötü muamele yasağı) hakkında ihlal kararı vermiştir. Ayrımcılık yasağının ihlal edildiği sonucuna ulaşılan kararda; yoğun bakım servisinde tedavi görmekte olan yaşlı hastaya yönelik hastane personeli tarafından ayrımcı muamelelerde bulunulduğuna ilişkin sosyal medya platformlarına yansıyan haberlerin akabinde Kurum tarafından başlatılan resen inceleme neticesinde hastane personelinin yaşlı ve savunmasız yoğun bakım hastasına yönelik eylemlerinin insan onurunu zedeleyici, sindirici, aşağılayıcı ve küçük düşürücü nitelikte olduğu gerekçesiyle ayrımcılık yasağının ihlal edildiği sonucuna ulaşılarak muhataba üst limitten idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.³³³ TİHEK'in kötü muamele yasağının ihlal edildiği kanaatine vardığı diğer olayda ise özel bakım merkezinde tutulan başvurana kızıyla görüntülü görüşme yapma imkânı verilmemiştir. Buna ilişkin Kuruma yapılan başvuruya istinaden, başvuranın ileri yaşı ve engeli ile kızının engelli bakım merkezinden farklı bir ilde ikamet etmesi hususları özellikle dikkate alınması gerekirken görüntülü görüşme uygulamasına devam etmeme kararı alınması ile başvuranın bu imkândan mahrum kalarak vefat etmesi gerekçeleriyle muhatap tarafından kötü muamele yasağını ihlal edildiğine karar verilmiştir.³³⁴

- 6 Şubat Depremleri ve Yaşlı Hakları

6 Şubat depremlerinden etkilenen 11 ilde toplam 1.032.972 yaşlı nüfus bulunmaktadır. Depremlerin akabinde ASHB tarafından engelli ve yaşlı bireylere yatılı bakım hizmeti sunan kuruluşların mevcut durum tespiti yapılarak Bakanlığa bağlı 66 yatılı bakım kuruluşundan hizmet alan 1.133'ü engelli ve 533'ü yaşlı olmak üzere toplam 1.666 kişi tedbiren yakın illerdeki yatılı bakım kuruluşlarına yerleştirilmiştir. Adana, Osmaniye, Kahramanmaraş ve Mersin illerinde toplam 420 kapasiteli 5 gündüz hizmet merkezinde, depremzede engelli ve yaşlı bireyler için barınma hizmeti sunulmuştur.³³⁵

Engelli veya özel ekipmana ihtiyaç duyan yaşlıların sayısına ilişkin temel veriler, bir doğal afet sırasında tahliye, geçici barınakların planlanması ve yardımlar açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla daha ayrıntılı yaş dilimlerini ortaya koyan (örneğin, 50-59, 60-69, 70-79, 80-89 ve 90 yaş ve üzeri gibi) verilerin sistematik olarak toplanması, yeterli ve etkin ihtiyaca dayalı hizmet sağlanabilmesi için bu verilerin acil durum müdahalesinde yer alan insani yardım aktörleriyle paylaşılması gerekmektedir. Bu konuya ilişkin TİHEK'in Deprem İzleme Raporu'nda "Deprem sonrasında, özellikle çocuklar gibi belirli grupların ihtiyaçlarına odaklanma eğiliminin yüksek olması nedeniyle çocuklara yönelik yardımlarda stok fazlası oluşurken yaşlılar gibi grupların ihtiyaçları konusunda yeterli farkındalığın bulunmadığı ve yardım malzemelerinin farklı grupların ihtiyaçları doğrultusunda çeşitlendirilmesi gerektiği" tespit ve tavsiyesi bulunmaktadır.³³⁶

Afet ve insani acil durumlara ilişkin tüm planlamalar, yaşlı bireyler açısından içermeci bir anlayışla geliştirilmelidir. Özellikle veri toplama, risk değerlendirme ve afet riski azaltma planlarının hazırlık çalışmaları için yaşlı bireyler ile onları temsil eden STK'larla iş birliği yapılmalıdır. Yaşlı ve engelli bireyler de dâhil olmak üzere risk altındaki tüm gruplarla, yardım ve imar planlarının geliştirilmesinde istişarede bulunulmasını sağlamak için bu

³³³ TİHEK, K. No: 2023/769, 4/10/2023, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/cg1tq9.pdf> (E.T. 27/2/2024).

³³⁴ TİHEK, B. No: 2022/1, K. No: 2023/785, 15/11/2023.

<https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/wqfeqc.pdf> (E.T. 27/2/2024).

³³⁵ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

³³⁶ TİHEK, Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, s.89.

türden istişareleri kolaylaştıracak mekanizmalar tesis edilmeli ve bu kişilerin kendilerini ilgilendiren yardımlar ile orta ve uzun vadeli tedbirler hakkında bilgiye erişimleri güvence altına alınmalıdır.³³⁷

Depremlerden sonra bölgedeki engelli ve yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde tespit edilmesi ve çözüm üretilmesi amacıyla ASHB tarafından deprem destek hattı kurulmuştur. Bu hat üzerinden gıda, tahliye, kurum bakımına alınma, tekerlekli sandalye, işitme cihazı gibi taleplere ilişkin toplam 4.576 başvuru alınmış, başvurular ilgili kurum ve kuruluşlar ile iş birliğinde çözüme kavuşturulmuştur.³³⁸

Deprem bölgesinde kurulan çadır kent ve konteyner kentlerde, KYK'ya bağlı yurtlarda ve otellerde kalan ya da hastanede tedavi gören engelli ve yaşlı bireylerden profesyonel bakıma ihtiyacı olanların tespitine yönelik çalışmalar yürütülmüş, profesyonel bakıma ihtiyacı olduğu tespit edilen 312 yaşlı ve 978 engelli olmak üzere 1.290 kişi farklı illerdeki yatılı bakım kuruluşlarına yerleştirilmiştir.³³⁹ Acil durum öncesi bilgilendirme ve planlama çalışmaları ile acil durum sonrası yeniden inşa, yeniden yerleşim ve rehabilitasyon çalışmalarının, engelli ve yaşlı bireylerin özel gereksinimlerine uygun ve erişilebilir şekilde gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda depremzede yaşlıların daha erişilebilir orta ve uzun vadeli barınma yerlerine öncelikli olarak nakledilmesi ve gerektiğinde ihtiyaçları doğrultusunda bireysel olarak uyarlanmış barınma seçeneklerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bölgedeki yaşlı istihdamı daha çok tarımda yoğunlaşmıştır. Genele kıyasla depremzede yaşlıların yoksulluk riskleri daha yüksek olduğundan yaşlı nüfusun huzurunun devamı için bölgede yürütülecek sosyal politikalar önem taşımaktadır.³⁴⁰

2.14. Gençlik Hakları

Genç yaş grubunun evrensel olarak mutabık olunan bir tanımı bulunmamakla birlikte BM istatistiki amaçlar doğrultusunda gençliği "15-24 yaş arasındaki kişiler" olarak tanımlamıştır. 1985 Uluslararası Gençlik Yılı hazırlıkları bağlamında ortaya çıkan bu tanım, Genel Kurul tarafından 1981 tarihli 36/28 sayılı kararla onaylanmıştır. Demografi, eğitim, istihdam ve sağlık konulu yayımlanan yıllık raporlara da yansdığı üzere BM'nin gençlikle ilgili tüm istatistikleri bu tanıma dayandırılmaktadır.³⁴¹ TÜİK de araştırmalarında genç nüfus için 15-24 yaş aralığını temel almaktadır.³⁴²

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesinde *genç* ibaresi yer almakta, Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesinin genel yorumlarında gençlerden açıkça bahsedilmekte, ilaveten evrensel periyodik inceleme kapsamında Devletlere gençlerle ilgili bir dizi tavsiye verilmektedir. Buna karşılık uluslararası insan hakları mekanizmaları bağlamında henüz gençlik konularının ana akımlaştırılmasının sistematik olmadığı görülmektedir.³⁴³

³³⁷ Uluslararası Af Örgütü'nün 28/2/2024 tarihli ve ADM-2024/09 sayılı yazısı.

³³⁸ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

³³⁹ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

³⁴⁰ SETA, İstatistiklerle Deprem Bölgesindeki Yaşlılar, 2023, s.7.

³⁴¹ BM, "Who Are the Youth?" <https://www.un.org/en/global-issues/youth> (E.T. 8/3/2024).

³⁴² Örneğin bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Gençlik-2022-49670> (E.T. 19/2/2024).

³⁴³ BM İnsan Haklar Yüksek Komiserliği, "Youth and human rights", A/HRC/39/33, 2018, para.20.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Gençlerin Haklara Erişimi Konulu CM/Rec (2016) 7 Sayılı Tavsiye Kararı'nda " - Gençlerin haklara erişimi, günümüzde Avrupa'da insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü kültürünü inşa etmek için temel unsurlardan biridir. Gençlik kuruluşları ve gençlik çalışmaları, gençlerin haklara erişimini sağlamada ve aktif vatandaşlar olmaları için gençleri desteklemede kritik bir rol oynar. - Haklara erişim için gençlerin, gençlik kuruluşlarının ve gençlik çalışanlarının gençlerin yararlanması gereken haklar ve bu haklar ihlal edildiğinde ne yapılabileceği konusunda bilgi ve eğitime sahip olmaları gerekir. - Gençlerin toplum yaşamına ve karar alma sürecine aktif ve etkili katılımı erken yaşlardan itibaren hem korunmalı hem de teşvik edilmelidir. - Gençler herhangi bir sebepten dolayı ayrımcılığa uğramaksızın hak ve özgürlüklerinden tam anlamıyla yararlanmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için ayrımcılıktan etkilenenler de dâhil daha az imkânı olan gençlere özel ilgi gösterilmelidir" denilerek gençlik hakları açısından temel ilkelere vurgu yapılmıştır.³⁴⁴

TÜİK verilerine göre 2023 yılında Türkiye'nin toplam nüfusu 85.372.377 kişi iken 15-24 yaş grubundaki genç nüfusun 12.872.039 kişi olduğu açıklanmıştır. Genç nüfus, toplam nüfusun %15,1'ini oluştururken, genç nüfusun %51,3'ünü erkek nüfus, %48,7'sini ise kadın nüfus oluşturmuştur.³⁴⁵

TÜİK verilerine göre ülkemizde NEET gençlerin oranı 2021 yılında %24,7, 2022 yılında %24,2 iken³⁴⁶ 2023 yılında %22,5 olarak gerçekleşmiştir.³⁴⁷ Ülkemizde NEET gençler konusu giderek büyüyen bir soruna dönüşmüştür. Bu durumun temel nedeni ise gençlerin eğitimden işgücü piyasasına geçişte karşılaştıkları zorluklardır.³⁴⁸ Nitekim Türkiye dünya genelinde 25-64 yaş aralığı bakımından yükseköğretim mezunlarının en düşük istihdam oranına sahip olduğu OECD ülkesidir.³⁴⁹ Ülkemizde her ilde bir üniversite politikası sonucunda üniversite kontenjanlarında ciddi bir artış yaşanmıştır. Yükseköğretim mezunu oranındaki yükseliş de bu politikanın bir sonucudur. İşsizlik oranlarına bakıldığında ise yükseköğretim mezunu sayısındaki artışın istihdam oranlarına olumlu etkisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Genellikle OECD ülkelerinde eğitim düzeyindeki artışa paralel olarak işsizlik oranları düşmekte iken Türkiye'de bunun tam tersi söz konusudur. Bu çerçevede üniversitelerin eğitim kalitesinin iyileştirilmesi dâhil olmak üzere gençlerin eğitim düzeyindeki artışın işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla örtüşmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

ILO'nun raporuna göre dünya genelinde istihdam edilen gençlerin %30'u bir işleri olmasına rağmen aşırı ve orta düzeyde yoksulluk yaşamakta, genç çalışanların dörtte üçünden fazlası gayri resmî olarak istihdam edilmektedir. Küresel olarak gençlerin yaptıkları işler sıklıkla düşük ücret, sınırlı sosyal güvenlik ve kötü çalışma koşullarına sahiptir.³⁵⁰ Ülkemizde 2023 yılı Aralık verilerine göre 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı %15,5 olarak gerçekleşmiştir.³⁵¹ Gençlerin işgücüne katılım sorununun çözümü için okuldan işgücü piyasasına geçiş aşamalarında yeterince ödüllendirilen ve kaliteli deneyimler

³⁴⁴ Avrupa Konseyi, 7 Sayılı Tavsiye Kararı, CM/Rec(2016), s.3.

³⁴⁵ TÜİK, İstatistiklerle Gençlik 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Genclik-2023-53677> (E.T. 25/5/2024).

³⁴⁶ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.90.

³⁴⁷ TÜİK, İstatistiklerle Gençlik 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Genclik-2023-53677> (E.T. 25/5/2024).

³⁴⁸ ASHB'nin 20.03.2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

³⁴⁹ TEDMEM, Bir Bakışta Eğitim 2023: Türkiye Üzerine Değerlendirme ve Öneriler, s.10.

³⁵⁰ ILO, Global Employment Trends for Youth 2020, Genava, 2020, s.24.

³⁵¹ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

edinilmesine imkân tanıyan staj ve çıraklık basamaklarının geliştirilmesi ve gençleri insan onuruna yaraşır bir yaşam standardına ulaşmada nitelikli işlere erişmekten alıkoyan engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Cumhurbaşkanlığı tarafından gençlerin niteliklerini geliştirmek, staj imkânlarını artırmak, işgücü piyasasına geçişlerini ve kariyer olanaklarına erişimini kolaylaştırmak üzere staj faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, üniversiteli gençlerin yarı zamanlı olarak istihdam edilmesi ve ülkemizdeki büyük projelerle ilgili olarak gençlere farkındalık kazandırılması yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda pilot uygulaması 2020 yılında yapılan *Ulusal Staj Programı* ile 2020 yılında 6.500, 2021 yılında 90.000, 2022 yılında ise 110.000 öğrenciye staj imkânı sunulmuştur. 2023 yılında başvuru sayısı 407.000'i aşan Program'da Eylül sonu itibarıyla 290.000'den fazla gence staj teklifi iletilmiş ve 175.000'den fazlası staja başlamıştır.³⁵² Programa katılımın yıldan yıla artış gösterdiği dikkate alındığında, bu uygulamanın önemli bir ihtiyacı karşıladığı, gençlerin staj imkânından olumlu çıktılar edindikleri değerlendirilmektedir.

NEET gençler arasında yapılan bir saha araştırmasında (2022); gençlere ekonomik ihtiyaçlarını ne derece karşılayabildikleri sorulduğunda, sıklıkla ekonomik bağımsızlıklarını elde edememiş olmanın getirdiği zorluklardan, ekonomik olarak ayakta kalabilme mücadelesinden, sosyal ve kültürel aktiviteler ile kendilerini gerçekleştirebilecekleri diğer ihtiyaç kalemlerine daha az ve tedbirli harcama yapabildiklerinden yakındıkları görülmüştür.³⁵³ KYK'nın üniversite öğrencilerine sağladığı kredi ve burslar ile bunların miktarı, yukarıda bahsedilen sorunların aşılmasında önem arz etmektedir. GSB, 2024 yılı itibarıyla kesintisiz 12 ay boyunca, önlisans-lisans öğrencilerine 2.000 TL, yüksek lisans öğrencilerine 4.000 TL, doktora öğrencilerine 6.000 TL burs-kredi desteği yapılacağını açıklamıştır.³⁵⁴

2023 yılında gençlerin barınma sorunları, gençlik ve eğitim hakları ile bağlantılı olarak önemli bir gündem maddesi olmuştur. GSB'den alınan bilgilere göre 31/12/2023 tarihi itibarıyla 81 il, 266 ilçede ve 5'i KKTC'de bulunan 839 yurdun toplam yatak kapasitesi 956.539'dur. 2023-2024 eğitim ve öğretim döneminde yurt başvurusu yapan öğrencilerin %98'i yılsonu itibarıyla yurtlara yerleştirilmiştir. Yurtlarda 13.885 erkek ve 22.865 kız olmak üzere toplam 36.750 öğrenci öncelikli olarak barınmakta;³⁵⁵ bu öğrencilerden 21.352 kız, 12.586 erkek olmak üzere toplam 33.938 öğrenci özel durumları dolayısıyla ücretsiz barınmaktadır. 2023 yılında yapım, kiralama, kamulaştırma ve tahsis yoluyla 14 adet yurt binası hizmete açılmış³⁵⁶ ve 15 adet öğrenci yurdunun ihalesi yapılmıştır.³⁵⁷ Bakanlığın faaliyetleri ile öğrenci yurtlarında yaşanan kapasite artışları olumlu değerlendirilmekle birlikte ülkede yaşanan fahiş kira artışları nedeniyle barınma ve konut hakkına erişimde öğrencilerin daha fazla güçlük çektiği, bu nedenle öğrenci yurtlarının kapasite artışının

³⁵² Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, s.345.

³⁵³ Sivil Toplum Araştırmaları Derneği, NEET Gençler Araştırması: NEET Gençlerin İnsan Onuruna Yaraşır Yaşam Sürme Hakkına Erişimi, 2022, s.67, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-10/neet-gencler-arastirmasi.pdf> (E.T. 8/3/2024).

³⁵⁴ GSB'nin 12/2/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-6933828 sayılı yazısı.

³⁵⁵ Ayrıca, Bakanlığa bağlı yurtlara; anne ve babası vefat etmiş 25 yaşını geçmemiş olanlar, depremzede öğrenciler, devlet koruması altında olanlar, gazi ve gazi çocukları, gönüllü güvenlik korucusu olarak çalışan, çalışırken vefat eden veya emekliye ayrılanların çocukları, lise ve dengi öğrenimlerini ASHB Yetiştirme Yurtlarında barınarak tamamlayanlar, devlet koruması altında olanlar, lise ve dengi öğrenimlerini Darüşşafaka Lisesinde tamamlayanlar, milli sporcu belgesine sahip olanlar, Sağlık Kurulu Raporu ile %40 ve üzeri engelli olduğu tespit edilenler, ÖSYM tarafından yapılan öğrenci seçme ve yerleştirme sınavlarında her puan türünde ilk yüze girenler, şehit eşi ve çocukları, şehidin çocuğu yoksa bekar kardeşleri öncelikli olarak yerleştirilmektedir.

³⁵⁶ 2023 yılında hizmete açılan yurtlar; "Aydın Koçanlı Yurt Projesi, Balıkesir Merkez (Bigadiç) (2.Kısım) Yurt Projesi, Iğdır Merkez Yurt Projesi, İstanbul Avcılar Yurt Projesi, İstanbul Maltepe Yurt Projesi, İstanbul Beşiktaş Yurt Projesi, İzmir Urla Yurt Projesi, Kahramanmaraş Elbistan Yurt Projesi, Manisa Yunus Emre Yurt Projesi, Manisa Akhisar Yurt Projesi, Mersin Yenişehir Yurt Projesi, Samsun Atakum Yurt Projesi, Diyarbakır Sur Yurt Projesi, Nevşehir Kozaklı Yurt Projesi" dir.

³⁵⁷ GSB'nin 12/2/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-6933828 sayılı yazısı.

istikrarlı olarak sürdürülmesinin gerektiği, ayrıca barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik alternatif çözümlerin de üretilebileceği ifade edilmelidir.³⁵⁸

Gençlik haklarının korunması ve toplumsal hayata katılımlarının artırılması için gençlik merkezlerine³⁵⁹ bağlı olarak okullarda, üniversitelerde, yurtlarda, spor salonlarında ve talebe göre belirlenecek olan mahallelerde genç ofisler kurulmaktadır. 2023 yılında, GSB'nin iş birliği protokolleri kapsamında 45 yeni genç ofis hizmete açılmış, Türkiye genelinde genç ofis sayısı 360'a ulaşmıştır. Bununla birlikte gençlerin kişisel gelişimlerine, özgüvenlerine ve planlı yaşam alışkanlıklarına destek olmak ve insani değerler konusunda farkındalık yaratmak için gençlik kampları da düzenlenmektedir.³⁶⁰ 2023 yılı itibarıyla 13 deniz ve 37 doğa kampı olmak üzere toplamda 50 kamp tesisinde gençlere kendilerini geliştirme ve birbirleriyle kaynaşma imkânı sunulmuştur.³⁶¹

Karar alma mekanizmalarına katılım, gençlik hakları bağlamında önemli konu başlıklarından biridir. Dünya genelinde gençlerin siyasi pozisyonlardaki temsili yeterli düzeyde değildir. Dünya çapında parlamenterlerin %2'sinden azı 30 yaş altındadır.³⁶² 2023 yılında Türkiye'de yapılan genel seçimlerde 30 yaş altında 5 kişi milletvekili seçilmiş ve meclisteki genç milletvekili sayısının tüm sandalye dağılımına oranı %0,83 civarında kalmıştır.³⁶³ Gençlerin toplumsal hayata daha etkin katılımını sağlamak için karar alma mekanizmalarında daha fazla genç temsilcilere yer verilmesi ve gençlerin bu süreçlere katılımlarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığının "2015 Yılı Faaliyet Raporu"nda gençlik organizasyonlarını ve gençliği ulusal ve uluslararası düzeyde temsil edecek, aralarında eş güdümü sağlayacak bir çatı kuruluşa ihtiyaç duyulduğu ve bu kapsamda çıkarılacak olan Yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden itibaren Gençlik Konseyinin faaliyetlerine başlanacağı ifade edilmiştir.³⁶⁴ Gençlerin toplumsal karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması, kamu politikalarının gençlerin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda şekillenmesine katkı sağlaması için Ulusal Gençlik Konseyi'nin kurulmasının gerektiği değerlendirilmektedir. On İkinci Kalkınma Planı'nda (2024-2028) "*demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü sivil toplumu geliştirici ve güçlendirici düzenlemeler yapılacağı*" amaçlanan politika ve tedbirler arasındadır.³⁶⁵

³⁵⁸ TİHEK: Erzurum İl İnsan Hakları İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, 2022, <https://www.tihe.gov.tr/public/editor/uploads/1662626710.pdf> (E.T. 19/2/2024).

³⁵⁹ Gençlik merkezlerinin temel amacı; gençliğin kişisel ve sosyal gelişimini destekleyici çalışmalar yapmak, genç gruplarının ihtiyaçlarını da dikkate alarak gençlerin yeteneklerinin keşfedilmesini sağlamak, gençlerin karar alma ve uygulama süreçleri ile sosyal hayatın her alanına katılımını sağlamaya yönelik çalışmalar gerçekleştirmek, iyi olma halinin artırılmasına yönelik faaliyetler yürütmek, her türlü bağımlılık ve zararlı alışkanlıklardan korumaya yönelik önleyici faaliyetler gerçekleştirmektir.

³⁶⁰ Gençlik kamplarının yanı sıra gençlerin kişisel birikimine artı bir değer katan farklı temalarda tematik kamplar da düzenlenmektedir. 2023 yılında düzenlenen kamplar; Çadır Kampı, Siber Güvenlik Kampı, LYS Kampı, Umut Kampı, Sevgi Kampı, Anne-Kız Kampı, Baba-Oğul Kampı, Bilim Kampı, Ramazan Kampı, Engelsiz Kamp, Milli Mücadele Kampı, Sağlık Kampı, Sosyal İçerme Kampı, Sosyal Uyum Kampı, Bağımlılıkla Mücadele Kampı, Yurtdışı Türkler Kampı, İslam İşbirliği Teşkilatı Gönüllülük Kampı, İslam İşbirliği Teşkilatı Genç Gönüllüler Kültürlerarası Öğrenme Paylaşım Kampı, İslam İşbirliği Teşkilatı Medya Eğitim Kampı İslam İşbirliği Teşkilatı Gençlik Forumu Kampı ve Kitap Okuma Kampı, Şehit Aileleri Kampı'dır.

³⁶¹ GSB'nin 12/2/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-6933828 sayılı yazısı.

³⁶² BM, "What challenges and discrimination do young people face?" <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Youth/YouthrightsbriefingOHCHR.pdf> (E.T. 29.01.2024).

³⁶³ "TBMM'nin yeni döneminde en genç milletvekilleri" <https://www.haberturk.com/tbmm-nin-yeni-doneminde-en-genc-milletvekilleri-3592105> (16/5/2023). Habertürk, (E.T. 29/1/2024).

³⁶⁴ Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2015 İdare Faaliyet Raporu, 2016, s. 81.

³⁶⁵ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), s. 228.

Bu kapsamda gençlik ve spor alanında faaliyet gösteren STKve benzeri yapıların desteklenmesi gerekmektedir.

2011 yılında bağımsız bir bakanlık yapısı olarak yeniden kurulan Gençlik ve Spor Bakanlığı gençliğin ilgi, ihtiyaç ve sorunlarını saptamak, çözüm ortakları ile eşgüdüm ve işbirliği içinde çalışarak kişisel, sosyal ve sportif alanlarda destekleyici politikalar oluşturmak ve projeler üretmek ve desteklemek, böylece yenilikçi, özgüven sahibi, milli ve manevi değerlerin bilincinde, uluslararası temsil yeteneği olan lider gençler yetiştirmek misyonuyla görevlendirilmiştir. Bu kapsamda 2012/4242 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı olarak onaylanan, 27/1/2013 tarihli ve 28541 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi, hükümetin gençlik alanındaki önceliklerini tanımlayan en önemli referans politika belgesidir. Bu politika belgesinin zamanla değişen toplumsal dinamikler, teknoloji ve küresel gelişmeler göz önünde bulundurularak dönemsel şekilde yenilenecek şekilde ve güncel olarak yayımlanması gerektiği değerlendirilmektedir.

Gençlik hakları kapsamında ele alınması gereken önemli sorunlardan biri madde bağımlılığıdır. BM Uluslararası Uyuşturucu ve Suç Ofisi’nin 2023 Dünya Uyuşturucu Raporuna göre küresel ölçekte 2021 yılında 296.000.000 kişinin uyuşturucu kullandığı, bu sayının 2020’de 284.000.000 olduğu ve bir yılda uyuşturucu kullanma oranının %18 arttığı kaydedilmiştir. Raporda ayrıca, erken yaşta başlayan uyuşturucu kullanımının yetişkinlere kıyasla bağımlılığı hızlandırdığı ve ilerleyen yaşlarda ciddi sorunlara yol açtığı vurgulanmıştır.³⁶⁶ Türkiye’de 2023 yılında Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM) sayısı 39; Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi (ÇEMATEM) sayısı ise 12’dir.³⁶⁷ 2023 yılında bağımlılıkla mücadele kapsamında gençlik merkezleri, yurtlar ve spor tesislerindeki 500.000’den fazla genç ve sporcu ile GSB bünyesinde görevli 50.851 personele farkındalık eğitimleri verilmiştir.³⁶⁸ Özellikle dezavantajlı gruplar için bağımlılığı önlemek amacıyla diğer kamu kurumları tarafından da benzer çalışmalar yapılmasının önem arz ettiği, gençler arasında artan madde bağımlılığı sorununun üstesinden gelmek için uygulanan bilinçlendirme programlarının çeşitlendirilmesi ve gençlerle çalışan uzman sayısının artırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Gençlik haklarının geliştirilmesi açısından farklı kültürel ve ekonomik koşullardaki gençlerin entegrasyonunu desteklemesi ve sosyalleşmelerine katkıda bulunması sebebiyle gençlerin sportif faaliyetlere katılımının artırılması önem taşımaktadır. Türkiye’de GSB tarafından, halkın düzenli beden eğitimi ve spora ilgisini artırmak, çeşitli yaş gruplarında sağlıklı yaşam tarzını teşvik etmek, yaz aylarında suda boğulma vakalarını önlemek ve katılımcıların fiziksel ve sosyal becerilerini geliştirmek için “Yüzme Bilmeyen Kalmasın Projesi” başlatılmıştır. 2023 yılında 1.325.818 kadın, 1.442.712 erkek olmak üzere toplam 2.768.530 kişiye temel yüzme eğitimi verilmiştir. Projenin başlangıcından itibaren 8.075.086 kişi projeden yararlanmıştır. Ayrıca MEB’e bağlı okullarda 2021-2022 eğitim ve öğretim yılı ikinci döneminde uygulanmaya başlanan ilkokul öğrencilerine yönelik beden eğitimi ve oyun dersinde atletizm, badminton, basketbol, güreş, hentbol, judo, karate, masa tenisi, okçuluk, taekwondo, voleybol, yüzme ve tenis spor dallarında uygulamalı olarak

³⁶⁶ “BM, dünya genelinde 2021’de her 17 kişiden birinin uyuşturucu kullandığını bildirdi” (26/6/2023). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-dunya-genelinde-2021de-her-17-kisiden-birinin-uyusturucu-kullandigini-bildirdi/2931084> (E.T. 20/2/2024).

³⁶⁷ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-64199- sayılı yazısı.

³⁶⁸ GSB’nin 12/2/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-6933828 sayılı yazısı.

eğitimler verilmiştir. 01/10/2022 tarihinde imzalanan "İlkokullarda Spor Dalı Eğitimi Protokolü" kapsamında Türkiye genelinde en az 1.000 okulda beden eğitimi ve oyun derslerinde spor dalı eğitimlerinin verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁶⁹ GSB tarafından 2023 yılında 1.052 amatör milli sporcuya karşılıksız burs verilmiştir. GSB ile MEB arasında imzalanan protokol kapsamında 2022-2023 eğitim öğretim yılında 733.401 çocuk (3. sınıf öğrencisi) "Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Programı"nın test ölçümlerine katılmış ve spora yatkın olduğu belirlenen 7.643 öğrenci "Sporcu Eğitimi ve Gelişimi Programı"na davet edilmiştir.³⁷⁰

Bilişim teknolojisi, günümüzün en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir ve gelecekte birçok mesleğin bu teknoloji ile bağlantılı olacağı öngörülmektedir. Bu nedenle gençler için kodlama eğitimi giderek daha fazla önem kazanmaktadır. GSB tarafından yürütülen Gençkod Projesi ile yılda yaklaşık 20.000 gence eğitim verilmekte olup, 2023 yılının Ocak-Ekim ayları arasında proje kapsamında gerçekleştirilen 2.821 faaliyete 6.411 genç katılım sağlamıştır. 2016 yılından bu yana GSB ve UNICEF işbirliğinde uygulanan Sosyal Uyum ve Gençlik Katılımı Projesi kapsamında, 81 ildeki gençlik merkezlerinde "Genç UPSHIFT"³⁷¹ Programı yürütülmektedir.³⁷²

Dezavantajlı sosyoekonomik koşullar ile istismar ve şiddet deneyimleri sonucu oluşan fiziksel, duygusal ve sosyal travmalar, gençlerin ruhsal sağlık sorunlarına karşı duyarlılığını artırmaktadır. Bu çerçevede, gençlerin ruhsal ve bedensel sağlığının korunması için duygusal zekâ gelişimlerinin desteklenmesi, psikolojik esenliklerinin teşvik edilmesi ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılması önem arz etmektedir. 2023 yılında GSB tarafından gençlerin psikolojik iyi oluş haline yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin daha etkin ve verimli gerçekleştirilebilmesi için "Psikososyal Destek Platformu" kurulmuştur. Psikososyal Destek Platformunda başlangıçta yurtlarda kalan gençlere psikolojik destek ve sosyal hizmet desteği verilmesi planlanmaktadır. İlerleyen dönemlerde söz konusu hizmetin hedef kitlesi ve kapsamı genişletilerek tüm gençlere hizmet verecek bir kapasiteye ulaşılması hedeflenmektedir. Psikososyal Destek Platformu, 2024 yılının ilk çeyreğinde pilot illerde uygulamaya konulacak ve yıl sonuna kadar tüm Türkiye'de yaygınlaştırılacaktır.³⁷³

³⁶⁹ GSB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024, s.178-182.

³⁷⁰ GSB'nin 12/2/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-6933828 sayılı yazısı.

³⁷¹ Genç UPSHIFT Programı, gençlerin ekonomik, sosyal ve kültürel alanda karşılaştıkları sorunlara yenilikçi katma değeri olan toplumsal bütünleşme ve refahı inşa edecek çözümleri üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları becerileri kazanmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Genç UPSHIFT, GSB ve UNICEF ve çeşitli STK'lar yürütücülüğünde bir sosyal girişim destek programıdır. Genç UPSHIFT Programı kapsamında, GSB'ye bağlı 162 gençlik merkezine bağlı, her bir merkezden 40 genç takım oluşturulacak, takımlar sosyal inavasyon odaklı çözümlerini, girişim fikirlerini; çevrimiçi eğitimler ve eğitmenleri, mentorları eşliğinde haftalık çalışmalarını tamamlayarak geliştireceklerdir. Detaylı bilgi için Program Kılavuzuna bkz. <https://gencupshift.org/resimler/klavuz1.pdf> (E.T. 20/2/2024).

³⁷² GSB'nin 12/2/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-6933828 sayılı yazısı.

³⁷³ GSB'nin 12/2/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-6933828 sayılı yazısı.

- 6 Şubat Depremleri ve Gençlik Hakları

6 Şubat depremlerinden etkilenen bölgelerde toplam nüfusun 2.600.000 genç nüfus oluşturmaktadır.³⁷⁴ Doğal afetler sırasında ya da sonrasında gençler arasında iyileşme ve dayanıklılığı desteklemek üzere kurumlar tarafından travma altındaki gençlerin nasıl etkilendiğinin ve ihtiyaçlarının nasıl ele alınacağını anlaşılması oldukça önemlidir.

Depremlerden sonra ortaya çıkan barınma sorununu gidermek için GSB'nin tüm yurtları depremzedelere tahsis edilmiştir. GSB yurtlarında toplam 487.339 depremzede misafir edilmiştir.³⁷⁵ 2023-2024 eğitim ve öğretim dönemi bakımından depremzede olduğu tespit edilen öğrencilere yurt yerleştirmelerinde öncelik verilerek ücretsiz bir şekilde barınmaları sağlanmıştır. 18.056'sı kız ve 10.329'u erkek olmak üzere toplamda 28.385 depremzede öğrenci yurtlarda ücretsiz barındırılmaktadır. Depremden etkilenen 9 ilde 14.250 yatak kapasiteli 11 adet yeni yurt inşaatı için proje çalışmaları devam etmektedir.³⁷⁶

Depremi akabinde özellikle travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete ve sınav stresi gibi ruhsal problemler gençlerin problemlerinin merkezinde yer almaya başlamıştır. Deprem bölgelerinde yürütülen "Sosyal Uyum ve Gençlik Katılımı Projesi" kapsamında KPSS hazırlık öğrencileri için sınav stresini yönetme üzerine motivasyon seminerleri verilmiştir. Afet bölgesindeki gençlik merkezleri ve genç ofislerde kişisel gelişimden, spora, sanattan bilime kadar geniş yelpazede eğitim ve faaliyetler yürütülmüştür. Bu kapsamda 62.410 faaliyetten 1.305.539 çocuk ve genç yararlanmıştır.³⁷⁷

Depremi gençler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla deprem bölgesinde gençler için gönüllülük çalışmaları organize edilmiştir. Hatay, Osmaniye, Adıyaman ve Kahramanmaraş'ta gönüllülerin çabalarıyla yürütülen *Gönül Mutfağı* isimli aşevinde her gün 3 öğün yemek çıkartılmıştır.³⁷⁸ Gönüllülük projeleri ile gençlerin deprem bölgesindeki yardım faaliyetlerine katılması ve bu şekilde gençlere ulusal dayanışma ruhunun aşılması önem taşımaktadır.

Deprem bölgelerinde sportif, sosyal ve kültürel faaliyetlere erişimin artırılması yoluyla gençlerin afet sonrası travmalarının hafifletilmesine yardımcı olunabileceği, ayrıca depremde etkilenen illerde genç istihdam eden işverenlere yönelik teşvik projeleri yürütülerek gençlerin diğer illere göç etmesinin önüne geçilebileceği değerlendirilmektedir. Bunların yanında deprem bölgelerinin yeniden inşasında sorumlu kurumlar tarafından gençlerin fikirlerine daha çok başvurulmalı ve karar alma mekanizmalarına etkin katılımları önemsenmelidir.

2.15. Engelli Hakları

Engelliler, insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde önyargılara dayalı olarak haklara erişim ve bu hakları kullanma konusunda birçok ayrımcı uygulama ile karşılaşmışlardır. Engelliler genellikle yardıma muhtaç,

³⁷⁴ UNFPA, "Türkiye Earthquake" https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/sitrep_en_t6.pdf (E.T. 20/2/2024).

³⁷⁵ GSB, "GSB Yurtları Tüm Depremzedelerin Hizmetinde" <https://gsb.gov.tr/haber-detay.html/971> (E.T. 20/2/2024).

³⁷⁶ GSB'nin 12/2/2024 tarihli ve 6933828 sayılı yazısı.

³⁷⁷ GSB'nin 12/2/2024 tarihli ve 6933828 sayılı yazısı.

³⁷⁸ Osmaniye, Kahramanmaraş, Adıyaman ve Hatay'da Bakanlığa bağlı yurt mutfaklarını aşevine çevrilerek; sivil toplum örgütleri, gönüllü kuruluşlar, kamu ve özel sektörün destekleriyle GSB öncülüğünde 4 ilde kurulan 'Gönül Mutfağı' organizasyonu yoluyla 16 hafta / 115 günde 33.000.000 kap yemek üretilip depremzedelere dağıtılmıştır. Kurulan lojistik merkezlerinde sadece yemek değil, 22.000 koli erzak, 5.000 uyku tulumu, 5.000'in üzerinde battaniye, 490.000 kahvaltı dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Gönül Mutfaklarında gönüllü şefler, gastronomi öğrencileri ve binlerce gönüllü genç görev almıştır.

karar verme yetisine sahip olmayan ve edilgen bireyler olarak algılanmış; bu durum, toplumsal dışlanma, sömürü ve şiddet gibi olumsuz muamelelerin hedefi olmalarına yol açmıştır. Günümüzde büyük ölçüde engelli bireylerin mücadeleleri ve hak talepleri sonucunda engelliliğin bir insan hakları meselesi olduğu anlayışı küresel çapta kabul görmüştür. EHİS'in 1'inci maddesine göre engelli kavramı "diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri" ifade etmektedir.

Engelli hakları kavramı; engelli bireylerin yaşam hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı ve çalışma hakkı gibi tüm insan haklarından eşit şekilde yararlanabilmeleri için ihtiyaç duyulan tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Engelli bireylerin haklara tam olarak erişiminin gerçekleştirilebilmesi ise toplumsal yaşamın tüm alanlarına eşit şekilde katılımı mümkündür.³⁷⁹ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ayrıntılı biçimde düzenlemesi, engellilik alanındaki ilerlemeyi göstermektedir. 6701 sayılı Kanun ile engelliliğe dayalı ayrımcılığın yasaklanması ve makul düzenleme yapılmamasının ayrımcılık kapsamına alması da, bu alanda hukuki bir çerçeve oluşturmuştur. Bu yasal düzenlemeler engellilik alanında önemli adımların atılmasına zemin hazırlamıştır.

2023 yılında Türkiye'de Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.414.643'ü erkek ve 1.097.307'si kadın olmak üzere 2.511.950'dir.³⁸⁰ Ülkemizde engelli bireylerin haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda yasal, kurumsal ve uygulamaya yönelik yapılması gerekenlerin hak temelli ve kapsayıcı bir anlayışla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Engelli bireylerin toplumsal yaşamın her alanına tam ve etkin katılabilmesi amacıyla atılması gereken adımların hak temelli ve kapsayıcı bir yaklaşımı güçlü iş birliği ve koordinasyonla gerçekleştirilmesi amacıyla 3/2/2023 tarihinde 2023/4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile 2023-2025 yıllarını kapsayan *Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı* yayımlanmıştır.³⁸¹ 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi kapsamında hazırlanan bu Plan, kimseyi geride bırakmama ilkesini takip etmektedir. Eylem Planında erişilebilir toplum, hakların korunması ve adalet, sağlık, eğitim, ekonomik güvence, bağımsız yaşam, afet gibi acil durumlar ve uygulama-izleme şeklindeki 8 amaç kapsamında 31 hedefe yönelik 107 eylem alanı için toplam 316 faaliyet belirlenmiştir.³⁸² Bununla birlikte Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Çalışma Grubu temsilcileri tarafından toplanan bilgi ve verilere dayalı olarak her bir politika alanında izleme ve değerlendirme raporu hazırlanarak ASHB'ye sunulması ve ASHB tarafından her bir politika alanını içeren ana raporun hazırlanarak yayınlanması öngörülmüşse de 2023 yılında anılan izleme ve değerlendirme raporunun kamuoyu ile paylaşılmadığı anlaşılmaktadır.

Engelli bireylerin, kendi yaşamlarını etkin bir şekilde yönlendirebilmeleri için sahip oldukları temel haklardan haberdar olmaları oldukça önemlidir. Engelli bireylerin temel hak ve özgürlükleri hakkında bilinçli olmaları, karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilme ve adalet taleplerini öne sürebilme kapasitelerini güçlendirecektir. 2023 yılında, ASHB tarafından engelli bireylerin haklarından daha etkin yararlanmalarını teşvik

³⁷⁹ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.94-95.

³⁸⁰ ASHB, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Nisan 2023), s. 16,
https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf (E.T. 18/3/2024)

³⁸¹ 3/2/2023 tarihli ve 32093 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2023/4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi.

³⁸² ASHB, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)"
https://www.aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf (E.T. 18/3/2024).

etmek için “Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi” yayınlanmıştır. Söz konusu Rehber; engellilerin sağlık kurulu raporu almaları, sağlık ve eğitim hakları, kamu veya özel sektörde istihdam sorunları, emeklilik hakları, vergi indirimleri, motorlu taşıt alımında sağlanan muafiyetler, engelli aylığı gibi sosyal yardımlar ve evde bakım hizmetleri konusunda kapsamlı bilgiler sunmaktadır.³⁸³

Engelli haklarında kaydedilen ilerlemelere rağmen engelli bireylerin topluma eşit katılımını engelleyen çeşitli zorluklar, hem ülkemizde hem de dünyada devam etmektedir. Bu sorunların başlıca nedenleri arasında uygulamadaki eksiklikler ve engelliliğe dair yetersiz farkındalık düzeyi bulunmaktadır. Uygulayıcıların mevzuata yeterince hakim olmamaları ve engelli bireylere yönelik önyargılar da uygulama sorunlarına yol açmaktadır. Bu nedenle engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların sebebinin araştırılması ve etkili denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesi için önem arz etmektedir.³⁸⁴

Engelliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele bağlamında engelli bireylerin engel durumlarının çeşitliliğine ve düzeyine bağlı olarak farklılaşan ihtiyaçları gözetilerek tedbirler alınması ve düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Söz konusu tedbirler alınırken engelli bireyler ve/veya engelli bireyleri temsil eden STK'lar ile birlikte çalışılması kritik öneme sahiptir. Bu önemden hareketle engellilik alanında faaliyet gösteren STK'ların kapasitelerinin geliştirilmesine öncelik verilmeli ve iş birliği olanakları çeşitlendirilmelidir.

Kapsayıcı eğitim hakkı, engelli çocukların eğitime erişiminde temel bir haktır ve engelli öğrencilerin bu haktan yararlanması önem taşımaktadır. Özel eğitim ihtiyacı olan çocukların her tür ve kademedeki eğitimlerini öncelikle kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla akranları ile birlikte aynı sınıfta tam zamanlı veya özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak sürdürmeleri esas olmalıdır. Ülkemizde özel eğitim ihtiyacı olan çocukların gelişim alanlarındaki özellikleri, eğitim ihtiyaçları ile yeterlikleri doğrultusunda hizmet sunan özel eğitim kurumları açılmaktadır. Zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemleri nedeniyle örgün eğitim kurumlarından yararlanamayanlar için evde eğitim hizmeti sunulmakta, sağlık problemi nedeniyle sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören öğrenciler için de hastane sınıflarında eğitim hizmeti verilmektedir. Hastanede eğitim hizmetleri, sağlık kuruluşları bünyesinde valiliklerce açılan hastane sınıflarında sunulmaktadır. Hastane sınıfına gelemeyecek durumdaki öğrencilere ise odalarında eğitim hizmeti sağlanmaktadır. 2023 yılında 548 öğrenci hastanede eğitim hizmetinden yararlanmıştır. Evde eğitim hizmetinden yararlanan öğrenci sayısı ise 2023 yılı sonunda 10.980 olarak açıklanmıştır.³⁸⁵ Resmî özel eğitim okulları ile özel eğitim sınıflarına kayıtlı olan öğrenciler ile yaygın eğitim hizmetinden yararlanan özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin evlerinden okul ve kurumlara; okul ve kurumlardan evlerine ücretsiz olarak taşınması sağlanmaktadır. 2022-2023 eğitim öğretim yılında Taşıma Yoluyla Eğitime Erişim Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde yürütülen öğrenci taşıma uygulaması kapsamında toplam 128.346 özel eğitim öğrencisi taşınmış, ilgili taşımalara ilişkin yüklenicilere aktarılmak üzere il ve ilçe millî eğitim müdürlüklerine 2.550.485.453,94 TL ödenek gönderilmiştir.³⁸⁶

³⁸³ ASHB, “Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi”, 2023.

https://www.aile.gov.tr/media/131394/engelli_bireyler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf (E.T. 18/3/2024).

³⁸⁴ TIHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, Ankara, s.96.

³⁸⁵ MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2023 Yılı Bilgilendirme Raporu, s.35.

³⁸⁶ MEB, Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2024, s.65.

2023 yıl sonu itibarıyla MEB'den kurum açma izni ile iş yeri açma ve çalışma ruhsatı olarak faaliyet gösteren 3.272 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi bulunmakta olup bu kurumlarda eğitim alan öğrenci sayısı 518.492'dir.³⁸⁷ ASHB tarafından koruyucu ve önleyici bir hizmet modeli olarak geliştirilen Ücretsiz Bakım Hizmeti kapsamında dezavantajlı grupların özel kreş ve gündüz bakımevi ile özel çocuk kulüplerinden ücretsiz yararlanmaları sağlanmış ve 2023 yılında 2.759 çocuk bu hizmetten faydalanmıştır.³⁸⁸

EHİS'in 9'uncu maddesinin birinci fıkrası erişilebilirliği bağımsız olarak ele almaktadır. İlgili maddede, erişilebilirliğin fiziki çevre, bilgi ve iletişim teknolojileri, ulaşım, halka açık tesisler ve hizmetlere erişim gibi birden fazla alanda sağlanması gerekliliği düzenlenmektedir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un geçici 2'nci ve 3'üncü maddelerinde de, kamu kurum ve kuruluşlarına ait yapılar, halka açık alanlar ve belediyelerce sunulan toplu taşıma hizmetlerinin erişilebilir olması gerektiği *düzenlenmiş* fakat bu yerlerin engellilerin erişilebilirliğine uygun hâle getirilmesi için bir geçiş süreci öngörülmüştür. Erişilebilirliğin sağlanması için öngörülen süreler TBMM'nin kanun değişiklikleri ile 2005 yılından bu yana sürekli uzatılmakta iken 2023 yılında bu konuda bir gelişme yaşanmıştır. AYM tarafından 1/7/2022 tarihli ve 7417 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 47'nci maddesi ile 1/7/2005 tarihli ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un geçici 3'üncü maddesinin altıncı fıkrasının üçüncü cümlesinde bulunan "...dört yılı..." ibaresinin "...sekiz yılı..." olarak değiştirilmesinin iptaline karar verilmiştir.³⁸⁹ TİHEK tarafından yapılan basın açıklamasında da hukuki düzenlemelere ve AYM kararına ilişkin olarak, iptal kararının engelli bireylerin toplumsal hayata ve bağımsız yaşama tam ve eşit katılımı için ön koşul olan erişilebilirliğin sağlanması açısından oldukça önemli ve yerinde olduğu belirtilmiştir.³⁹⁰

TİHEK, UÖM görevi kapsamında kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları veya koruma altına alındıkları tüm merkezlere ziyaretler düzenlemekte ve bu mekanların engelli kişilerin koşullarına, insan onuruna, kötü muamele yasağına, makul düzenleme ve erişilebilirlik standartlarına uygun olup olmadığını incelemektedir. Gerçekleştirilen ziyaretlerde ASHB bünyesinde faaliyet gösteren sosyal hizmet kuruluşlarının erişilebilirlik standartlarına uyumu konusunda sık sık sorunlarla karşılaşmakta ve bu durum raporlanmaktadır. Örneğin İstanbul, Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Takip Ziyareti Raporunun tavsiyeler bölümünde; erişilebilirlik konusundaki mevzuata ilişkin çalışmalarda birincil rolü bulunan, erişilebilirliğe ilişkin denetimlerde aktif ve etkin görevler yürüten ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile alanın diğer paydaşlarına erişilebilirliğe dair rehberlik konumunda bulunan Bakanlığın kendi bünyesinde

³⁸⁷ MEB'in 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

³⁸⁸ ASHB, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, 2024, s.71.

³⁸⁹ AYM, E: 2022/110, K: 2023/115, 19/9/2023. AYM kararında "Kanun'un anılan maddelerinde umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarının engellilerin erişilebilirliğine uygun hâle getirilmesi için öngörülen sürenin devamlı uzatılmasının engellilerin toplum içinde yer almaları, iş gücüne katılmaları ve bireysel olarak yaşayabilmeleri imkânını olumsuz etkileyeceği açıktır. (...) söz konusu alanların ve toplu taşıma araçlarının engellilerin erişilebilirliğine uygun hâle getirilmesi için öngörülen sürenin devamlı uzatılması Kanun'da öngörülen denetim mekanizmasını işlevsiz hâle getireceği gibi Kanun'un öngördüğü yükümlülükler uymayanlar hakkında idari yaptırım uygulanması imkânını da ortadan kaldırmaktadır. Süre uzatımının devamlılık kazanması ise söz konusu alanları ve toplu taşıma araçlarını engellilerin erişilebilirliğine uygun hâle getirilmesi yükümlülüğü bulunanların yükümlülüklerini yerine getirme hususunda istekli davranmamasına yol açacak niteliktedir" gerekçelerine yer verilmiştir.

³⁹⁰ TİHEK, "Bazı Hizmetlerin Engellilerin Erişilebilirliğine Uygun Hale Getirilmesi İçin Öngörülen Süreyi Uzatan Kuralın İptaline İlişkin AYM Kararı Hakkında Basın Açıklaması" <https://www.tihe.gov.tr/bazi-hizmetlerin-engellilerin-erisilebilirligine-uygun-hale-getirilmesi-icin-ongorulen-sureyi-uzatan-kuralin-iptaline-iliskin-aym-karari-hakkinda-basin-aciklamasi> (E.T. 18/3/2024).

engellilere yönelik hizmet vermekte olan kuruluşlarının, erişilebilirlik bağlamındaki problemlerinin giderilmesi için Türkiye genelinde çalışmalarını yoğunlaştırması hususları tavsiye edilmiştir.³⁹¹

ASHB, gerek doğrudan yürüttüğü hizmetlerde gerekse diğer kurumlar tarafından sunulan hizmetlerde, engelli bireylerin eşit koşullarda haklarını kullanabilmeleri için önemli politikalar geliştirmektedir. Bu amaçla hazırlanan ilk Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı 2016-2019 tarihleri arasında uygulanmıştır. Uygulama süresi 3/12/2019 tarihinde sona eren Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planına (2016-2019) ilişkin sorumlu kurumlarca yapılan çalışmaların izlenmesi ve değerlendirilmesi çerçevesinde durum raporu hazırlanmıştır. Hazırlanan rapor dört bölümden oluşmuş ve raporda otizm spektrum bozukluklarının kavramsal çerçevesi, mevcut durum ve uygulamaları, tedbirlere yönelik sorumlu/ilgili kurumların yaptıkları faaliyetler ile izleme ve değerlendirmeye ilişkin önerilere yer verilmiştir.³⁹² TİHEK'in 2021 Yılı Raporu'nda "İkinci bir Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı'nın hazırlanması ve uygulamaya konması" tavsiyesine yer vermiştir.³⁹³ Bu konuda 2023 yılında ilerleme kaydedilmiş ve ASHB tarafından Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı (2023-2030) hazırlanarak kamuoyu ile paylaşılmıştır. II. Ulusal Otizm Eylem Planı, kamu hizmetlerinin öncelikli amaçlarını belirlemektedir. Plan kapsamında, bir yıl içinde hayata geçirilecek kısa vadeli faaliyetler, 1-3 yıllık orta vadeli hedefler, 3-6 yıllık uzun vadeli hedefler ve 7 yıla yayılan sürekli amaçlar yer almaktadır.³⁹⁴ 2023 yılında TİHEK tarafından UÖM görevi kapsamında, İstanbul Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezine takip ziyareti gerçekleştirilmiş ve hazırlanan ziyaret raporunda ASHB için sunulan tavsiyede "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planında yer verilen amaç ve hedefler ile bunlara ilişkin takvimlendirme gözetilerek, otizm spektrum bozukluğu olan bireylere hizmet veren ihtisaslaşmış otizm gündüz bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin çalışma usul ve esaslarının belirlenmesi için öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların tekemmül ettirilmesi" gerektiği vurgulanmıştır.³⁹⁵ Bu kapsamda 2030 yılına kadar tamamlanması öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların bir an evvel tamamlanması gerektiği değerlendirilmektedir.

Eğitime ve istihdama sınırlı erişim gibi toplumsal olgular nedeniyle engelli bireylerin yoksul bir yaşam sürme riskleri daha yüksektir. Ülkemizde 2007'den bu yana ASHB tarafından engellilere evde bakım yardımı yapılmaktadır. Bu kapsamda evde bakım yardımı alan engelli sayısı 2007'den bu yana her yıl istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. 2023 yılında bir önceki yıla göre bir miktar artışla 560.647 engelli evde bakım yardımı almaya devam etmiştir.³⁹⁶ EHİS doğrultusunda engellilerin bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma haklarının korunması için destek sistemi uygulamalarının yalnızca bakım ücreti kavramına indirgenmemesi gerektiği ifade edilmelidir. Uygulamada, engelli bireylerin öz bakım işlerini üstlenen ailelerin maddi olarak desteklenmesine ve fiziksel rehabilitasyon hizmetlerine daha fazla odaklanması nedeniyle, engelli bireyleri günlük yaşamda bağımsızlaştıracak ergoterapi uygulamaları ihmal edilebilmektedir.

³⁹¹ TİHEK, İstanbul, Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Takip Ziyareti Raporu, Rapor No:2024/38, Ankara, 2024, para. 75-76.

³⁹² ASHB, Sorumlu ve İlgili Bakanlık/Kurumların Tedbirleri Gerçekleştirme Durum Raporu, 2020, https://www.aile.gov.tr/media/103597/i_ulusal_otizm_eylem_plani_durum_raporu_2020.pdf (E.T. 18/3/2024).

³⁹³ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s. 85.

³⁹⁴ ASHB, II. Ulusal Otizm Eylem Planı, https://aile.gov.tr/media/134582/otizm_eylem_plani.pdf (E.T.18/3/2024).

³⁹⁵ TİHEK, İstanbul Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Takip Ziyareti Raporu, Rapor No:2024/38, Ankara, 2024, para. 75-76.

³⁹⁶ ASHB, 2024 Bütçe Sunumu, <https://www.aile.gov.tr/media/147628/butce-sunumu.pdf> (E.T. 18/3/2024).

Engelli bireylerin sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri ve yeteneklerini etkin şekilde gerçekleştirebilmeleri için engellilik grubuna göre sonda ve hasta bezi gibi medikal malzemelere veya baston, tekerlekli sandalye gibi kişisel hareketliliği sağlayan araçlara erişim önem taşımaktadır. Engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu bu malzemelere Sosyal Güvenlik Kurumunun ne kadar ve hangi koşullarda ödeme yapacağı Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) ile düzenlenmektedir. Alanda faaliyet gösteren çok sayıda STK tarafından, engelli bireylerin temin ettikleri medikal malzeme, tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz, özel besinler ve sarf malzeme bedeli geri ödemesinin, mevcut piyasa koşullarının çok altında olduğu ifade edilmektedir. Bu durum sonucunda ise engelli bireyler yüksek bir mali yük altında kalmakta ve maddi durumlarının yeterli olmaması halinde ihtiyaç duydukları malzemelere erişememektedir. Engelli bireyler, gereksinim duyduğu özel besinlere veya sonda, ortez, protez gibi medikal malzemelere erişememeleri halinde ciddi sağlık sorunları yaşama riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Aynı şekilde baston, işitme cihazı, tekerlekli sandalye gibi yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelen malzemelere erişemeyen ya da düşük kalitede malzemeleri kullanmak durumunda kalan engelli bireyler, toplumsal yaşama etkin şekilde katılamayacak ve haklara erişimde güçlük yaşayacaktır. Bu sebeple SUT kapsamında gerçekleştirilen medikal malzeme bedeli geri ödemelerinde, artan fiyatlar ve mevcut ekonomik koşullar da göz önüne alınarak bir güncellemeye gidilmesi önem arz etmektedir.³⁹⁷

Sosyal devlet ilkesi, diğer birçok alanda olduğu gibi ulaşım hizmetleri açısından da dezavantajlı bireylere yönelik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için tedbirler alınmasını gerektirmektedir. Yaşlı bireylerin topluma katılımları desteklenerek gereken fırsatların tanınmasının insan haklarının gereklerinden olduğu hatırd tutularak ücretsiz toplu taşıma imkânı öngören mevzuatın uygulanmasının temin edilmesi ve sorumlu özel kuruluşların ve belediyelerin bu konuda denetlenmesi önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra seyyar sandık uygulamasının yaygınlaştırılması engellilerin siyasi haklarını kullanabilmesi için önemlidir. Seyyar sandık uygulamasının kırsal bölgelerde ve köylerde yaygın olmaması özellikle sağlık durumu nedeniyle sandığa gidemeyecek durumda olan yaşlı ve engellilerin siyasi haklarını kullanamamalarına sebep olmaktadır. Seyyar sandık uygulamasının adil ve kapsayıcı olacak şekilde yaygınlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.³⁹⁸

- 6 Şubat Depremleri ve Engelli Hakları

Engelli bireylerin olağan zamanlarda insan hak ve özgürlüklerine erişimde yaşadığı dezavantajlar, afet süreçlerinde daha da şiddetlenmektedir. Büyük ölçekli afet dönemlerinde, toplumun geri kalanıyla kıyaslandığında engelli bireylerin başkaca pek çok olumsuzlukla mücadele etme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.³⁹⁹

Deprem felaketinden sonra ASHB ve Uluslararası Down Sendromu Federasyonu iş birliğinde; depremden etkilenen illerde yaşayan başta down sendromlular olmak üzere; otizm spektrum bozukluğu, serebral palsy, zihinsel engelli vb. gruplardan oluşan engelli bireylerin gün içinde nitelikli vakit geçirecekleri ve ailelerin günlük bakım sorumluluğunu paylaşacak bir sosyal destek modeli olarak Mola Evleri Projesi hayata geçirilmiştir. Depremden etkilenen engelli bireylerin içermeci bir anlayışla toplumsal yaşama katılımlarını sağlayarak dep-

³⁹⁷ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.99.

³⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz. s.51.

³⁹⁹ Detaylı değerlendirmeler için bkz. TİHEK Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, s.50-54.

rem sonrası günlük rutine dönüşlerini kolaylaştırmak için sosyalleşmeleri, oyun ihtiyaçlarının giderilmesi ve eğitsel çalışmaların yürütülmesine yönelik faaliyetlerin yapıldığı konteyner tipi merkezler hizmete açılmıştır. Bu kapsamda Malatya'da 2, Adıyaman'da 2, Elazığ'da 1 ve Şanlıurfa'da 1 olmak üzere toplam 6 Mola Evi faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte ASHB'de görevli işaret dili tercümanları ile farklı STK'lar ve gönüllü işaret dili tercümanlarından oluşan 120 kişilik ekip, depremde etkilenen işitme engelli bireylerle daha hızlı iletişim kurmak ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere sahada çalışmalara katılmıştır. Bu kapsamda depremde etkilenen yaklaşık 2.100 işitme engelli bireye taleplerini karşılamak, farklı kurum ve kuruluşlarla iletişimlerini sağlamak üzere tercümanlık hizmeti verilmiştir.⁴⁰⁰

Sağlık Bakanlığı tarafından Hatay ve Malatya illerinde otizm spektrum bozukluğu tanılı kişilerin aileleri ile kaldıkları Otizm Konteyner Kentleri kurularak sağlık, erken müdahale, gelişim takibi ve ruh sağlığı hizmeti aynı konteyner içinde verilmiştir.⁴⁰¹

Engelli depremzedeler bölgede oluşturulan geçici barınma merkezlerinde (çadır kent ve konteyner kentler) bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Uluslararası Af Örgütü, deprem bölgelerine yaptığı saha ziyaretleri neticesinde geçici barınma yerlerinin büyük bir bölümünün engelliler için yetersiz koşullara sahip olduğu, engellilerin kullanımını zorlaştıran ortak tuvalet ve duşlara sahip çadır kamplar nedeniyle erişilebilirlik standartlarının karşılanamadığı, söz konusu barınma koşullarının kişilerin öz bakımlarını gerçekleştirmede eşit kabiliyete sahip olmalarını engellediği tespitlerini paylaşmıştır.⁴⁰² Bu doğrultuda depremzedeler için kurulmuş kamplardaki tuvalet ve duşlar gibi yerlerin, hareket kısıtlılığı olan ya da hiç hareket kabiliyeti olmayan kişiler için erişilebilir olması ve yeni tasarlanacak veya inşa edilecek yerlerde bu kişilerin haklarının ve ihtiyaçlarının en başından itibaren gözetilmesi önem taşımaktadır.

Deprem felaketi, engelli çocukların eğitim hakkına erişimde sorunlar yaşamasına yol açmıştır. Depremlerden sonra TİHEK'e Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER) çıkarma sürecinin deprem sebebiyle askıda kaldığı ve mağduriyet yaşandığı iddiaları ile başvuru yapılmıştır. TİHEK söz konusu başvuruyu; Sağlık Bakanlığı tarafından deprem gibi mücbir sebep teşkil eden durumlarda deprem bölgesinde yaşayan engelli bireyler ve bilhassa da engelli çocuklar için ÇÖZGER işlemlerinin tamamlanması amacıyla mevcut olan düzenleme ve uygulamalarda istisna tanınmaması ve gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle engelliliğe dayalı dolaylı ayrımcılık yasağı kapsamında ele almış ve başvuranın nesnel olarak haklılaştırılmayan dezavantajlı bir duruma düştüğünü ve engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini belirterek Bakanlık hakkında 10.000 TL idari para cezası uygulanmasına ve bu cezanın uyarı cezasına dönüştürülmesine karar vermiştir.⁴⁰³

2.16. Çevre Hakkı

Çevre hakkının sürdürülebilirliği konusunun insan hakları gündeminde yer alması ile birlikte küresel çapta çevre hakkına dair düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Çevre hakkı, ilk kez *Stockholm Bildirgesinde* düzenlenmiş, daha sonra çeşitli deklarasyonların etkisi ile Türkiye dâhil birçok ülkenin ulusal mevzuatında yer edinmiştir. 2030 SKA da gezegen için hedeflenenin "sürdürülebilir tüketim ve üretim de

⁴⁰⁰ ASHB'nin 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

⁴⁰¹ Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

⁴⁰² Uluslararası Af Örgütünün 28/2/2024 tarihli ve ADM2024/09 sayılı yazısı.

⁴⁰³ TİHEK, K. No: 2023/844, 26/1/2024.

dahil olmak üzere gezegeni bozulmadan korumak, doğal kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde yönetmek ve iklim değişikliğine karşı acil eyleme geçerek şimdiki ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını desteklemek olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁰⁴ Brundtland Raporu olarak da bilinen Ortak Geleceğimiz Raporu'nda; nüfus, beşeri kaynaklar, beslenme güçlükleri, canlı türleri, ekosistem, enerji, sanayileşme, barış, güvenlik, gelişme ve çevre politikaları konusunda tavsiyelere yer verilmiş ve çevre hakkının temel bir insan hakkı olduğu vurgusu yapılmıştır.⁴⁰⁵ Bu bağlamda, önemine binaen çoğu uluslararası platform ve hukuki belge çevre hakkı sorunlarını gündeme getirmektedir. Özellikle büyük işletmelerin uygulamalarının gezegenin ekolojik bütünlüğünü tehdit ederek temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkı dâhil olmak üzere insan haklarını ihlal ettiği ve devletlerin iklimi, çevreyi ve insan haklarını ihlal eden işletmeleri izleme, önleme ve cezalandırmada başarısız oldukları sıklıkla dile getirilen hususlardır.⁴⁰⁶

2023 yılında, BM bünyesinde Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) bilim insanlarının hazırladığı Sentez Raporu 6. Değerlendirmesi onaylanmıştır. İklim krizinin yol açtığı kayıpların ve neden olduğu zararların giderek artacağına dair risklere odaklanan Raporda; dünyada yaklaşık 3,6 milyar insanın iklim krizine karşı aşırı kırılgan bölgelerde yaşadığı ifade edilmektedir.⁴⁰⁷ 2023 yılında çevre hakkı bakımından uluslararası düzeyde yaşanan diğer bir önemli gelişme, Dubai'de BM İklim Değişikliği Konferansının (COP 28) düzenlenmesi olmuştur. COP 28'e rekor sayıda temsilci ile katılım sağlayan Türkiye'nin imzacı olduğu girişimler ise "İklim Kulübü, Dayanıklı Gıda Sistemleri, Sürdürülebilir Tarım ve İklim Eylemine ilişkin Emirlik Deklarasyonu, Buzul Dostları Grubu, Çimentoda Atılım, İklim İçin Mangrov İttifakı, COP 28'de Eğitim ve İklim Değişikliği Ortak Gündemi Bildirgesi, İklim ve Sağlık Deklarasyonu, İklim Eylemi İçin Yüksek Hedefli Çok Düzeyli Ortaklıklar Koalisyonu" olmuştur.⁴⁰⁸

Türkiye, çevre hakkını tanıyan bir dizi uluslararası anlaşmanın tarafı olmuş, başta Anayasa olmak üzere ulusal mevzuatında çevre hakkını güvence altına almıştır. Anayasa, doğrudan sağlıklı bir çevre hakkını tanımakta ve devleti çevreyi korumak ve geliştirmek için tedbirler almakla yükümlü kılmaktadır. Çevreyi korumak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla ilgili kanunlarla mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, 1983 yılında çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu; hava ve su kirliliği, atık yönetimi ve çevresel etki değerlendirmeleri gibi konuları düzenlemektedir. Ayrıca, belirli çevre konularını ele alan başka kanun ve yönetmelikler de bulunmaktadır. Örnek olarak; 1956 yılında çıkarılan 6831 sayılı Orman Kanunu, orman yönetimi ve korunmasını düzenlemektedir. 2005'te yürürlüğe giren 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, toprak kirliliğini önlemeyi, kontrol etmeyi ve kirlenmiş alanların rehabilitasyonunu teşvik etmeyi amaçlamaktadır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁴ BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, <https://sdgs.un.org/2030agenda> (E.T. 13/3/2024).

⁴⁰⁵ BM, "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future", 1987, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

⁴⁰⁶ BM Özel Raportörü, "Expert seminar on the responsibility of business enterprises to respect the human right to a clean, healthy and sustainable environment", A/HRC/55/41, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/265/05/pdf/g2326505.pdf?token=uWdVUoo8isCsdMhSgF&fe=true>

⁴⁰⁷ IPCC, Climate Change 2023 Synthesis Report, 2023, https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf (E.T. 12/3/2024).

⁴⁰⁸ ÇŞİB, Ülkemizin COP 28'de Katıldığı Girişimler" <https://iklim.gov.tr/ulkemizin-cop28de-katildigi-girisimler-haber-4196> (E.T. 12/3/2024).

⁴⁰⁹ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.105.

Uluslararası örgütlerin düzenlediği toplantılarda sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevre politikaları belirlenirken özellikle *çevresel etki değerlendirmesinin* (ÇED) bu politikaların uygulama araçlarından biri olduğuna işaret edilmektedir.⁴¹⁰ *Ülkemiz açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği*'nin 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (e) bendine göre ÇED, gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ya da olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları ifade etmektedir. ÇED, çevre hakkının korunması açısından kritik öneme sahiptir, nitekim AYM de *ÇED kapsamı dışında tutulan maden arama faaliyetlerinin biyolojik çeşitlilik üzerinde ya da doğada değişiklikler meydana getirebileceğini ve bunların uzun dönemli etkilerinin olabileceğini*, arama faaliyetleri için mevcut risklerin ortadan kaldırılabilmesi ve önlenmesi için ÇED'in öngörülmesinin aynı zamanda Anayasa'nın 56'ncı maddesi gereğince Devlete verilen yükümlülüğün bir parçası olduğunu belirtmektedir.⁴¹¹ *ÇŞİB'nin* verilerine göre 2023 yılı içerisinde 511 adet ÇED olumlu 10 adet ÇED olumsuz 238 adet ÇED iptal kararı verilmiştir.⁴¹²

Türkiye'nin de içinde bulunduğu Akdeniz Havzası, küresel iklim değişikliğine karşı yerkürenin en hassas bölgelerindendir. Bu havzada gerçekleşecek sıcaklık artışları; orman yangınlarının sayısında ve etkisinde artışa, kuraklık ve bundan kaynaklı biyolojik çeşitlilik kaybına ve tarımsal verimin azalmasına yol açacaktır. Hastalık ve ölümlere neden olma gibi ağır sonuçları da göz önüne alındığında kuraklığın tarım üzerindeki olumsuz etkilerine karşı insan hakları perspektifiyle kapsamlı politika ve çalışmaların yürütülmesi hayati önemi haizdir. Türkiye'de Paris Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte iklim değişikliği ile mücadele çalışmaları büyük bir ivme kazanmıştır. Ancak yürürlükte olan mevzuatın yalnızca iklim değişikliği ile ilgili hükümleri içeren bir yapıda bulunmaması nedeniyle konunun ulusal ve küresel düzeydeki aciliyetine binaen müstakil bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.⁴¹³ Bu bağlamda, iklim değişikliğine yönelik politika, hedef ve düzenlemelerin yer aldığı *İklim Değişikliği* konusunu ihtiva eden müstakil bir kanuni düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmekte olup kamuoyuna yansıyan taslak Kanun'un yasalaşmasının önem taşıdığı ifade edilmelidir.

ÇŞİB tarafından 2022 verilerine dayalı olarak 2023 yılında yayımlanan Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu'nda 30 ilde su kirliliğinin, 26 ilde hava kirliliğinin, 21 ilde atıkların, 3 ilde gürültü kirliliğinin, 1 ilde erozyonun öncelikli çevre sorunları olduğu belirtilmiştir.⁴¹⁴

Çevre hakkı başlığı altında ülkemizin hava kirliliği sorununa ayrıca değinilmelidir. Paris Anlaşmasını imzalayan ülkemizin "2053 Net Sıfır Emisyon" hedeflerine ulaşması açısından özellikle kış aylarında ve insan sağlığının doğrudan etkilendiği şehir merkezlerinde, mevcut binalarda ve yeni yapılacak toplu konut

⁴¹⁰ Hakan Yaş, "Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulamasının Genel Bir Değerlendirmesi", *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 11/1, 2018, s.29.

⁴¹¹ AYM, E: 2006/99, K: 2009/9, 15/1/2009.

⁴¹² *ÇŞİB'in* 27/2/2024 tarihli ve E-97206510-602.05-8894222 sayılı yazısı.

⁴¹³ "İklim Kanunu teklifi, yeni yasama döneminde TBMM gündemine gelecek" (25/8/2023). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/iklim-kanunu-teklifi-yeni-yasama-doneminde-tbmm-gundemine-gelecek/2975896> (E.T. 13/3/2024).

⁴¹⁴ ÇŞİB, "Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu" https://webdosya.csb.gov.tr/db/icerikler/turk-ye-cevre-sorunlari-ve-oncel-kler_2022_3_ver3.logoduzenlendi-20230901135641.pdf (E.T. 13/3/2024).

projelerinde; özellikle jeotermal, güneş, rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz enerji teknolojilerinin kullanımı, ülkemizde ısınma amaçlı bireysel fosil yakıt kullanımından kaynaklı hava kirliliğinin önlenmesi büyük önem arz etmektedir. ÇŞİB'nin **365 hava kalitesi izleme istasyonu ile tüm illerin hava kalitesi 7/24** takip edilmektedir. 2023 yılında Bakanlık tarafından yapılan açıklamada; son beş yılın verilerine göre ortalama hava kalitesinde % 16 iyileşme sağlandığı, buna göre; Kükürt dioksit parametresinde % 46 oranında, Karbon monoksit parametresinde % 18 oranında, Azot dioksit parametresinde % 3 oranında, Ozon parametresinde % 8 oranında iyileşme olduğu ifade edilmiştir.⁴¹⁵

Su kirliliği, başta nehirler ve kıyı bölgeleri olmak üzere Türkiye'deki diğer önemli çevre sorunudur. BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin 15 No.lu Genel Yorumu ile su hakkının ilk defa bir insan hakkı olarak tanınması söz konusu olmuştur.⁴¹⁶ AB su politikasının anayasası olarak kabul edilen Su Çerçeve Direktifi'nin (2000/60/EC) 1'inci maddesi ise suyun diğerleri gibi ticari bir ürün değil, korunması ve savunulması gereken bir miras olduğunu belirtmektedir.⁴¹⁷ Sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak küresel çevre sorunlarının çözümüne katkı sağlamak amacıyla su kirliliğini önlemek, kontrol etmek, standartları yükseltmek için çalışmalar yürütülmelidir. Su hakkının güvence altına alınması açısından *özellikle atıksu yönetiminin önemli bir rolü olduğu ifade edilmelidir.* ÇŞİB verilerine göre ülkemizde, 2023 yılı itibarıyla kent-sel atıksu arıtma tesisi sayısı 1209'a ulaşmıştır. Bu tesislerin 320'si ileri biyolojik arıtma, 833'ü biyolojik arıtma, 4'ü kimyasal arıtma ve 52'si de ön arıtma sonrası derin deniz deşarjı tesisidir. Atıksu arıtma tesislerinin yapımı ve işletilmesinde denetim, teknik bilgi ve kapasite eksikliği gibi mevcut engellerin giderilmesine yönelik çalışmalar hızlandırılacak, standartlara uygun işletilmesine ilişkin destek mekanizmaları ve atıksu arıtma tesisi çamuru bertarafı kapsamında alternatif sistemler geliştirilecektir. On İkinci Planı (2024-2028) çerçevesinde, atıksu arıtma tesislerinin yapımı ve işletilmesinde denetim, teknik bilgi ve kapasite eksikliği gibi mevcut engellerin giderilmesine yönelik çalışmaların hızlandırılması ve standartlara uygun işletilmesi için destek mekanizmaları oluşturulması ve atıksu arıtma tesisi çamurunun bertarafı için alternatif sistemler geliştirilmesi hedeflenmektedir.⁴¹⁸ Küresel iklim değişikliğinin en çok su kaynaklarını etkileyecek olması ve döngüsel ekonomi ilkelerine göre atıksuyun da bir su kaynağı olduğunun kabul edilmesi nedeniyle arıtılan atıksuların yeniden kullanımının yaygınlaştırılması stratejik hedef olarak belirlenmiş olup, bu çerçevede halihazırda %5,30 olan arıtılmış atıksuların yeniden kullanım oranının, 2024 yılında %6'ya, 2028 yılında %11'e, 2030 yılında ise %15'e çıkarılması hedeflenmektedir. Atıksu arıtma tesislerinin etkin çalıştırılmasını sağlanması ve alıcı ortamın su kalitesinin yükseltilmesi ve doğal kaynakların korunması amacıyla Atıksu Arıtma Tesisi Enerji Teşviki Yönetmeliği 11/11/2023 tarihli ve 32366 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴¹⁹

Deniz kirliliği ile mücadele açısından Türkiye, *Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi* (Barselona Sözleşmesi) ve *Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi* (Bükreş Sözleşmesi)

⁴¹⁵ ÇŞİB, "81 İlin Hava Kalitesi Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağı ile 7 Gün 24 Saat Takip Ediliyor" <https://www.csb.gov.tr/81-ilin-hava-kalitesi-ulusal-hava-kalitesi-izleme-ag-i-ile-7-gun-24-saat-takip-ediliyor-bakanlik-faaliyetleri-38711> (E.T. 12/3/2024).

⁴¹⁶ Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, "Su Hakkı" 15 No.lu Genel Yorum, 20/1/2023.

⁴¹⁷ Directive 2000/60/EC Of The European Parliament And Of The Council, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb-2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF (E.T. 28/3/2024).

⁴¹⁸ ÇŞİB, İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), s.138-146.

⁴¹⁹ ÇŞİB'in 27/2/2024 tarihli ve E-97206510-602.05-8894222 sayılı yazısı.

çerçevesinde kıyıdaş ülkeler arasında işbirliği çalışmaları gerçekleştirmektedir. Söz konusu Sözleşmelerin Ek Protokolleri kapsamında ise yasal bağlayıcılığı haiz kararlar yerine getirilmektedir. 2023 yılında Akdeniz (Antalya verilerine göre) ve Ege Denizi'nde (Aydın, Balıkesir ve Edirne verilerine göre) yüzme sularının çoğunlukla çok iyi, Karadeniz ve Marmara Denizi'nde (Balıkesir, Bursa, Kocaeli ve Yalova verilerine göre) iyi kalite sınıfında olduğu, ancak Marmara Denizi'nde kötü sınıfa (C sınıfı) giren yüzme sularının oranının diğer denizlerden fazla olduğu tespiti yapılmıştır. Deniz kirliliğine neden olan en önemli faktörlerden birini küresel çapta deniz çöplerinin mevcudiyeti oluşturmaktadır. Deniz çöpleri kıyıya veya deniz ortamına boşaltılmış, atılmış veya bırakılmış kalıcı, işlenmiş katı materyaller olarak tanımlanmaktadır. Deniz çöpleri okyanus, deniz ve nehirler ile bu ekosistemlerde yaşayan ve bu ekosistemler ile etkileşim içinde bulunan canlıların sağlığını tehdit eden küresel bir sorundur. Bu etkilerinden dolayı, ulusal ve uluslararası alanda da öncelikli konular arasında yer almaktadır. Ülkemizde deniz çöplerine ilişkin il eylem planları, 28 kıyı ilinin tümü için illerdeki sorumlu kurum, kuruluş ve STK'ların katılım ve katkıları ile 5 yıl süreli olarak hazırlanmıştır. İl eylem planlarında; ilin coğrafi kapsamı ve ilin genel durumu göz önünde bulundurularak deniz çöpleri açısından riskli alanların belirlenmesi, araştırma, izleme ve değerlendirme çalışmaları, bölgeye özgü çözümler oluşturulması, kaynağının ve mevcut durumun tespit edilerek çöplerin temizlenmesi, oluşumunun önlenmesine ilişkin planlar ve halkın bilinçlendirilmesi faaliyetleri yer almaktadır. Bu başlıklar altında 28 kıyı ili için hazırlanan il eylem planları; internet ortamında kamuoyu ile paylaşılmıştır. Sıfır Atık Mavi hareketi ve deniz çöpleri il eylem planlarının uygulanmasıyla 2023 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 220.000 ton deniz çöpü toplanarak bertaraf edilmiştir.⁴²⁰

Çevre hakkı kapsamında ele alınması gereken önemli bir başlık da ülkemizde meydana gelen orman yangınlarıdır. 2023 yaz aylarında Çanakkale'de; 16 Temmuz'da Kızılkeçili Köyü yakınında çıkan orman yangınında 1.300 hektar, 22 Ağustos'ta Kayadere Köyü yakınında çıkan orman yangınında ise 2.100 hektar olmak üzere toplam 3.400 hektar, yani yaklaşık 4.500 futbol sahası büyüklüğünde ormanlık alan yanmıştır. 2023 yılı Eylül ayında İzmir'in Menderes ilçesinde çıkan orman yangınlarında görev alan üç, Kütahya'da bir, Gaziantep'te bir ve Temmuz ayında yine İzmir'in Menderes ilçesinde çıkan orman yangınlarında bir kişi olmak üzere toplam altı Orman Genel Müdürlüğü çalışanı yaşamını yitirmiştir.⁴²¹ 2023 yılında TBMM tarafından Orman Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, kabul edilerek yasalaşmış, böylece orman yangınlarında hayatını kaybeden orman personeli ile diğer kamu görevlileri ve gönüllülerin şehitlik statüsüne alınması düzenlenmiştir.⁴²² Orman yangınlarıyla mücadele açısından iklim değişikliğine dayanıklı ormanların kurulması, yangınlarla mücadele edilmesine yönelik yönetim planlarının geliştirilmesi ve kuraklık, sel-taşkın, orman yangını ve heyelan konularında tahmin ve erken uyarı sistemlerinin kurulması ve bunların operasyonel hale getirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Öte yandan 2023 yılında ülkemiz ve dünya; iklim krizinin etkisiyle sıklığı giderek artan ani ve şiddetli yağışların neden olduğu sel felaketlerine tanık olmuştur. 15 Mart'ta özellikle Adıyaman ve Şanlıurfa'yı etkileyen seller nedeni ile 21 kişi, 5 Eylül'de İstanbul ve Kırklareli'nde şiddetli yağışlar sebebiyle meydana gelen sel fe-

⁴²⁰ ÇŞİB'in 27/2/2024 tarihli ve E-97206510-602.05-8894222 sayılı yazısı.

⁴²¹ "Yangında yaralanan orman işçisi hayatını kaybetti" (12/7/2023). Milliyet,

<https://www.milliyet.com.tr/gundem/yanmaran-orman-iscisi-hayatini-kaybetti-kahreden-detay-ortaya-cikti-6975244> (E.T. 13/3/2024).

⁴²² "Orman işçisine "şehit" statüsü" (2/8/2023). NTV Haber, https://www.ntv.com.tr/turkiye/orman-iscisine-sehit-statusu,t8J_mD2k2Em4oNLtsK61EQ (E.T. 13/3/2024).

laketi nedeniyle 8 kişi, 20 Kasım'da yaşanan sel felaketi nedeniyle Batman, Zonguldak ve Diyarbakır illerinde toplam 8 kişinin hayatını kaybettiği açıklanmıştır.⁴²³

Atık yönetimi, çevre hakkı bağlamında ele alınması gereken önemli konular arasındadır. Atıkların doğru bir şekilde geri dönüşüm ve geri kazanım süreçlerinden geçirilmeden bertaraf edilmesi, maddi kaynakların ve enerji kaynaklarının ciddi şekilde kaybedilmesine sebep olabilmektedir. Dünya nüfusu ve yaşam standartlarının artmasına paralel bir biçimde tüketim de artmakta, bu durum da doğal kaynaklar üzerinde baskı yaratmaktadır. Sınırlı olan doğal kaynakların artan taleplere yetişebilmesi mümkün olmadığından doğal kaynakların verimli kullanımı son derece önemlidir. Bu bağlamda, son yıllarda sıfır atık uygulamalarının hem bireysel hem de kurumsal düzeyde yaygınlaşmasını sağlayan "Sıfır Atık Projesi" 2023 yılında devam ettirilmiştir.⁴²⁴ 2017 yılından bu yana ülkemizde sıfır atık yönetim sistemine geçen bina ve yerleşke sayısı yaklaşık 180.000'e ulaşmış, sıfır atık konusunda yaklaşık 20.300.000 kişiye eğitim verilmiştir. 2017'de %13 olan geri kazanım oranı 2021 yılında %27,2'ye 2022 yılında ise %30,13'e yükselmiştir. 2035 yılında bu oranın %60'a çıkarılması hedeflenmektedir.⁴²⁵

- 6 Şubat Depremleri ve Çevre Hakkı

6 Şubat depremlerinden sonra İskenderun'da oluşan ciddi bir çöküntü nedeniyle bölgede sel baskınları yaşanmış, ülke genelinde pek çok yamaçta heyelan riski ortaya çıkmıştır. Bu nedenle gerek yeni yapılaşma alanları gerekse mevcut altyapı açısından yeni risk faktörleri mutlaka göz önüne alınmalı ve depremlerin uzun dönem jeolojik etkileri hakkında detaylı araştırmalar yapılmalıdır.⁴²⁶

6 Şubat depremleri nedeniyle hava kirliliği ve toz partiküllerinin salınımı da önemli çevresel etkilere neden olmuştur. Sismik aktiviteler çeşitli altyapı türlerine, binalara, sanayi kuruluşlarına önemli ölçüde zarar vermiş, bunun sonucunda atmosfere zararlı, kirlenici ve partikül madde salınımı gerçekleşmiştir. Bu kirlenici ve partikül acil sağlık tehlikelerine yol açmakla kalmamış, aynı zamanda hava kalitesini de kalıcı şekilde etkilemiştir.⁴²⁷

Deprem felaketinin akabinde hasarlı binaların yıkımı ya da tadilatı nedeniyle oluşan atık ve molozların oluşturduğu çevre kirliliği de önemli sorunlardan biridir.⁴²⁸ Asbest Söküm Uzmanları Derneği; geçmişte asbestin yapı sektöründe sıkça kullanılan bir malzeme olduğunu, çimento levhaları, çatı ve yer kaplamaları ile ısı ve su yalıtımı gibi pek çok noktada kullanıldığını ancak 2010 yılının sonlarında bu maddenin kullanımının yasaklandığını, depremlerin gerçekleştiği bölgede yıkılan binalarda bulunan asbestin havaya karışmış olabileceğini belirtmiştir. Bu duruma önlem olarak hafriyat alanlarının yer altı suları, tarım alanları ve yüzey sularından uzakta olması gerektiğini, molozların dağ gibi yığılması yerine serme metoduyla tabaka tabaka yayılmaları gerektiğini ekle-

⁴²³ Tema Vakfı, "TEMA Vakfı 2023'ün Çevre Olaylarını Değerlendirdi" <https://www.tema.org.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/tema-vakfi-2023-un-cevre-olaylarini-degerlendirdi> (E.T. 13/3/2024).

⁴²⁴ <https://sifiratik.gov.tr/sifir-atik/sifir-atik-nedir>, (E.T. 2/5/2023).

⁴²⁵ ÇŞİB'in 27/2/2024 tarihli ve E-97206510-602.05-8894222 sayılı yazısı.

⁴²⁶ "Geological impact of Turkey-Syria earthquake slowly comes into focus", The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2023/feb/10/geological-impact-of-turkey-syria-earthquake-slowly-comes-into-focus> (E.T. 14.03.2024).

⁴²⁷ "Turkey's Toxic Dust", Reuters, <https://www.reuters.com/graphics/TURKEY-QUAKE/TOXINS/znnvbmryzvl/> (E.T. 15/3/2024).

⁴²⁸ Adıyaman Belediye Başkanlığının 25/1/2024 tarihli ve E-3477441300093522 sayılı yazısı.

miştir.⁴²⁹ Bölgede yaşayanların sağlığı açısından yaratacağı olumsuz etkiler dikkate alınarak enkaz kaldırma ve yeniden yapılanma çalışmalarında asbest, toz ve inşaat sektörüne özgü risklere yönelik tedbirlere önem verilmesi gerekmektedir.

Yıkım faaliyetleri kapsamında alınacak önlemler bağlamında bölgedeki yerel yönetimler önemli bir rol üstlenmiştir. Örneğin Elazığ Belediyesi, depremde hasar gören binaların yıkımı öncesinde asfalta toprak serme gibi tedbirler ve yıkım esnasında sulama işlemini yaparak toz emisyonunu önlemiş,⁴³⁰ Şanlıurfa Belediyesi ise çevre illere yardım kapsamında Adıyaman ilinde, görevli 100 personel ile 17:00-02:00 saatleri arasında enkaz çalışmalarında çevre kirliliğinin oluşmasını engellemiş ve ana arterlerin temizliğini yapmıştır.⁴³¹

2.17. Terörle Mücadele

Türkiye, temel insan haklarının ihlali olan terör sorunu ile uzun yıllardır mücadele etmektedir. Her türden terör faaliyeti; aynı zamanda insan haklarını, temel özgürlükleri ve demokrasiyi yok etme amacını taşımaktadır. Terör, devletlerin toprak bütünlüğüne ve güvenliğine tehdit oluşturmakta, yasal hükümetleri destabilize etmekte, çoğulcu sivil toplumu zayıflatmakta ve devletlerin ekonomik ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Demokratik devletlerin terörizme karşı kendi değerlerini ve vatandaşlarını savunma hakları bulunmaktadır. Güvenlik hakkı, aynı zamanda temel bir insan hakkı olduğundan devletler bireyleri terör eylemlerinden korumakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, bireylerin terör eylemlerinden korunması için önlemler almayı ve terör eylemlerinin faillerini adalet önüne çıkararak insan haklarını güvence altına almayı kapsamaktadır.⁴³²

İnsan haklarını temelden tehdit eden terör örgütleri ile kararlı mücadele, 2023 yılında da barış ve güvenliğin sağlanması için ülkenin önceliklerden biri olmuştur. Türkiye; FETÖ, PKK, YPG, DHKP-C, DAESH ve TIKKO gibi çok sayıda örgütle eş zamanlı olarak mücadelesini sürdürmektedir. Geçmiş yıllara kıyasla terör örgütlerinin faaliyetleri, eylemleri ve tehlikelilik potansiyellerinde önemli derecede azalma sağlanmıştır.⁴³³

Milli Savunma Bakanlığı (MSB), milli güvenlik ve savunma siyaseti doğrultusunda; milli ve yerli silah sistemleri ile teçhiz edilmiş, küresel erişime sahip, kara, deniz, hava, siber ve uzay alanlarında harekât icra edebilen, caydırıcı bir Silahlı Kuvvetler tesis etmeyi, bu gücü çağdaş teknikler, stratejiler ile kullanacak nitelikli personeli temin etmeyi ve yetiştirmeyi, savunma ve güvenlik politikaları oluşturulmasına katkı sağlamayı, Türkiye'nin bekasını hak, alaka ve menfaatlerini anavatan, mavi vatan ve semalarımızın ötesinde korumayı, Türk Silahlı Kuvvetlerini mevcut ve muhtemel her türlü tehdit ve tehlikeye karşı etkin, caydırıcı ve saygın hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda, icra edilen operasyonlar neticesinde 24/7/2015 tarihinden itibaren 2024 yılına kadar 40.007 terör örgütü mensubu etkisiz hale getirilmiştir. 2023 yılı içerisinde 2.226 terörist etkisiz hale getirilmiştir. Ülkemizin milli güvenliğine yönelik tehditlere karşı, BM Söz-

⁴²⁹ "Deprem bölgesinde asbest riski oluşmaması için sulama hayati önem taşıyor" (22/2/2023).Anadolu Ajansı

<https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/deprem-bolgesinde-asbest-riski-olusmamasi-icin-sulama-hayati-onem-tasiyor/2827572> (E.T. 15/3/2024).

⁴³⁰ Elazığ Belediye Başkanlığının 27/2/2024 tarihli E74998567622.0265631 sayılı yazısı.

⁴³¹ Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanlığının 28/2/2024 tarihli ve E-34947379-815-245730 sayılı yazısı.

⁴³² M. Refik Korkusuz, "Birleşmiş Milletler Kararları Işığında 'İnsan Hakları ve Terörizm' İlişkisine Genel Bir Bakış", TİHEK I. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek Bildiriler Kitabı, Ankara, 2018, s. 543.

⁴³³ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.109.

leşmesi'nin 51'inci maddesinde belirtilen kendini savunma hakkı çerçevesinde; Kuzey Irak ve Suriye'nin kuzeyinden ülkemize yapılan saldırıların önlenmesi maksadıyla birçok sınır ötesi harekât icra edilmiş, bu harekâtlar ile terör örgütüne büyük darbe vurulmuş ve sınır güvenliğimiz sağlanarak terör koridorunun oluşması engellenmiştir. MSB tarafından sınır ötesinde yapılan tüm operasyonlarda, sivil halkın can ve mal güvenliği ile çevre, altyapı, tarihi ve kültürel mekanlara zarar verilmemesi için azami dikkat ve hassasiyet gösterildiği ifade edilmiştir.⁴³⁴

İçişleri Bakanlığının verilerine göre, 2023 yılında polis sorumluluk bölgesinde terör örgütlerine yönelik olarak 8.827 operasyon gerçekleştirilmiş, bu operasyonlarda 16.255 şahıs gözaltına alınmış, bu kişilerden 2.211'i tutuklanmıştır. Terör örgütü PKK'nın hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki mensuplarına yönelik olarak sürdürülen kararlı mücadele neticesinde örgütün yurt içi ve yurt dışındaki hareket ve eylem kabiliyeti azaltılmıştır. Örgüte katılım, son yıllarda olduğu gibi 2023 yılında da düşüş eğilimi göstermiştir. 2023 yılı içerisinde PKK/KCK terör örgütünün kırsal alanına 6'sı çocuk olmak üzere toplam 56 şahıs katılmıştır. Katılımların %14'ü çocuktur.⁴³⁵

Terör örgütü mensuplarınca dağa kaçırılan çocukları için 3/9/2019'da nöbet tutmaya başlayan "Diyarbakır Anneleri", 2023 yılı içerisinde de nöbetlerine devam etmiştir. Çocukları PKK terör örgütü tarafından kandırılan/kaçırılan çocukların ve gençlerin aileleri nöbetlerini kararlılıkla sürdürmektedir.⁴³⁶ Diyarbakır Annelerinin evlat nöbetleri sayesinde PKK'nın kaçırdığı çocuklar ve yürüttüğü propaganda ile ağına düşürdüğü gençler kaçarak ailelerine kavuşmuştur. Dünyada benzeri görülmeyen Diyarbakır Annelerinin nöbeti çevre illerdeki annelerin destek olması ile dalga dalga büyümüş bölgede teröre karşı bilincin artmasına ve ailelerin hislerine tercüman olunmasına vesile olmuştur.

Türkiye uluslararası arenada terör örgütleriyle mücadele için diplomatik ve yasal düzlemde bazı adımlar atmıştır. İsveç'in Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyelik başvurusu ve Türkiye'nin talebi doğrultusunda İveç hukukunda yasal boşlukların giderilmesine dair atılan adımlar, NATO organizasyonu içerisinde Türkiye'nin terör örgütleriyle mücadelesindeki hassasiyetlerinin idrak edilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu kapsamda Türkiye ile İsveç arasında ikili güvenlik mekanizmasının kurulması ve NATO tarihinde ilk kez terörle mücadele özel koordinatörünün atanması kararları alınmıştır.⁴³⁷

2.18. İdari Hak Arama Mekanizmaları ve Etkililiği

Anayasa'da yetkili makamlara başvurma hakkı, dilekçe hakkı ve hak arama hürriyeti güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 36'ncı maddesi, hak arama özgürlüğüne ilişkin yargısal süreçlerde adil yargılama ve muhakeme faaliyetlerini düzenlemektedir. Buna ek olarak, Anayasa'nın 40'inci maddesi, temel hakların korunmasına yönelik genel bir düzenleme getirmektedir. Bu madde kapsamında Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama gecikmeden başvurma hakkına sahiptir.

⁴³⁴ MSB'nin 27/2/2024 tarihli ve E-30680866-030.03-3269196 sayılı yazısı.

⁴³⁵ İçişleri Bakanlığının 3/4/2024 tarihli ve E226596170007857 sayılı yazısı.

⁴³⁶ "Diyarbakır anneleri evlatlarına kavuşmak istiyor" (9/10/2023). <https://www.aa.com.tr/tr/diyarbakir-annelerinin-evlat-nobet/diyarbakir-anneleri-evlatlarına-kavusmak-istiyor-/3012819> (E.T. 15/2/2024).

⁴³⁷ SETA, 2023'te Türkiye Raporu, s.197.

Anayasa'nın 36'ncı maddesinde düzenlenen hak arama özgürlüğü, yalnızca yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunmada bulunmaktan ibaret değildir. Aynı zamanda idari başvuru yollarını ve duruma göre kurumlara başvuru yollarını da kapsamaktadır. Başka bir deyişle hak arama özgürlüğü; adaletin sağlanması, hakların elde edilmesi ve haksızlıkların giderilmesi amacıyla yasama ve yürütme organlarına başvurma hakkını da kapsamaktadır. Son yıllarda, uluslararası mekanizmalar, ulusal yargı dışı hak arama yollarının geliştirilmesine daha fazla önem vermiştir. Bu yaklaşım, hak arama özgürlüğünün sınırlarının genişletilmesi amacını taşımaktadır.

Dünyada giderek yaygınlaşan idari hak arama mekanizmaları, idare ile bireyler arasında yaşanan ve insan hakkı ihlaline yol açan eylem ve işlemlere karşı yargı dışı bir denetim yolu olarak nitelendirilmektedir. Bu idari mekanizmalar, hak arama özgürlüğü kapsamında, yargısal mercilere alternatif olarak geliştirilmiştir. Bu mekanizmalar; hızlı karar alma süreçleri, adalet hizmetlerine erişimi kolaylaştırma ve ücretsiz başvuru imkânı gibi belirgin niteliklere sahiptir. Türkiye'de insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla TİHEK, KDK, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Hasta Hakları Kurulları ve Kolluk Gözetim Komisyonu gibi çeşitli idari hak arama mekanizmaları faaliyet göstermektedir.⁴³⁸

Bağımsız ve özerk bir kurum olarak TİHEK, 6701 sayılı Kanun uyarınca insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, ayrımcılıkla mücadele etme ve OPCAT kapsamında UÖM görevlerini ifa etmektedir. Bunlara ek olarak TİHEK, hükümete ve TBMM'ye yıllık raporlar sunarak, tespit edilen sorun alanlarına yönelik önerilerde bulunmaktadır. UÖM kapsamında kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı ya da koruma altına alındığı merkezlere haberli ya da habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmektedir. Kurum, ayrımcılık yasağı ve UÖM görevi kapsamında başvuru üzerine ya da resen; diğer insan hakları ihlali iddialarında ise yalnızca resen inceleme yapmaktadır. Ayrımcılık yasağı ihlallerinde Kurumun idari para cezası verme yetkisi de bulunmaktadır.⁴³⁹ 2023 yılında TİHEK'e 2830 adet başvuru yapılmıştır. Ayrımcılıkla Mücadele görevi kapsamında 560, UÖM görevi kapsamında 1234, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi görevi kapsamında 476 başvuru yapılmıştır. Bu başvurular, Kurumun temel görev alanları bakımından kategorilere ayrılarak ilgili birimlerce incelenmiştir. Kuruma iletilen 560 dilekçe ise çeşitli başvuru ve talepleri içermektedir.⁴⁴⁰

TİHEK, UÖM görevi kapsamında kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı veya koruma altına alındığı merkezlere haberli ya da habersiz ziyaretler gerçekleştirmektedir. 2023 yılında kurum türü ve coğrafi dağılım göz önünde bulundurularak toplam 66 alıkonulma merkezi ziyaret edilmiştir. UÖM kapsamında gerçekleştirilen ziyaretler sonrasında hazırlanan ziyaret raporlarında, ziyaret edilen merkezlere ilişkin tespitler ve değerlendirmeler bulunmakta ve ilgili kurum ve kuruluşlara yöneltilen tavsiyelere yer verilmektedir. TİHEK'in karar organı olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu tarafından kabul edilen raporlar, Kurumun resmî internet sitesinde kamuoyuna sunulmaktadır. TİHEK tarafından hazırlanan ziyaret raporlarında tespit edilen eksikliklerin giderilmesine yönelik olarak ilgili kurumlara verilen tavsiyelerin takibi düzenli bir şekilde gerçekleştirilmektedir.⁴⁴¹

⁴³⁸ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s. 112.

⁴³⁹ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s. 112.

⁴⁴⁰ TİHEK, 2023 Faaliyet Raporu, s. 67-84.

⁴⁴¹ TİHEK, 2023 Faaliyet Raporu, s. 67-84.

Bir diğer idari hak arama mekanizması da KDK'dır. KDK, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir.⁴⁴² KDK başvuru incelemeleri neticesinde kurumlara tavsiyelerde bulunmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarının kanunları yorumlama ve uygulama şekilleri ve kamu görevlilerinin tutumları ve davranışları sonucunda ilgililerin menfaatin ihlal edilmesi halinde, mahkemeye başvurmadan önce KDK'ya başvuru yapılabilir. KDK'nın tavsiyeleri ile birçok sorunun pratik yöntemlerle ve daha kısa bir şekilde çözüme kavuşturulduğu görülmektedir. KDK, 2023 yılında toplam 19.317 başvuru almıştır. KDK tarafından 2023 yılında 2.364 başvuru dosyası dostane çözüm yoluyla çözüme kavuşturulmuş, muhtelif konulardaki başvurularda 1.384 tavsiye ve 588 kısmen tavsiye-kısmen red kararı verilmiştir. 2023 yılı için idarelerin alınan tavsiye kararlarına uyma oranı %77,51 olarak açıklanmıştır. 2023 yılında KDK tavsiyelerine uyma oranında bir önceki yıla göre yaklaşık %12'lik olumlu bir değişim yaşanmıştır.⁴⁴⁴

İdari hak arama mekanizması olarak ele alınması gereken bir diğer mekanizma ise İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarıdır. Kurullar, illerde valilik ve ilçelerde kaymakamlık bünyesinde oluşturulan kurumsal yapılardır. Kurulların çalışma usul ve esasları, 23/11/2003 tarihli ve 25298 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiştir.⁴⁴⁵ İl ve ilçelerde yetkili idarelerce gündeme getirilen konuların değerlendirilmesi, insan hakları ihlal iddialarının incelenmesi, insan haklarının korunması, hak ve özgürlüklerinin önündeki engellerin kaldırılması ve bu engellerin incelenerek çözüm önerilerinde bulunulması Kurulların görevleri arasında yer almaktadır.⁴⁴⁶ Ancak Kurulların çalışma esasları bakımından çok sayıda sistematik sorunun mevcut olduğu bilinmektedir. Rapor kapsamında Valiliklerin iletmış olduğu görüş yazılarında da Kurullara yönelik sorunlara ve çözüm önerilerine işaret edilmiştir.

Bu rapor kapsamında iletilen mevzuata ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri: 6701 sayılı Kanun'un "*Cumhurbaşkanlığı tarafından yeni bir düzenleme yapılincaya kadar il ve ilçe insan hakları kurulları faaliyetine devam eder*" hükmünde belirtilen düzenlemenin hayata geçirilmesi ya da doğrudan 6701 sayılı Kanun'da yapılacak bir değişiklikle TİHEK ve Kurullar arasındaki teşkilat düzeninin netleştirilmesi,⁴⁴⁷ ilgili Yönetmelik'in 21 yıl önceki koşullara göre hazırlanması ve hukuki dayanağındaki belirsizlikler nedeniyle güncellenebileceği,⁴⁴⁸ Kurulların sürekliliğini, uzmanlaşmasını ve etkinliğini artırmak için özel personel ve kadro

⁴⁴² 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, T. C. Resmî Gazete, 28338, 29/6/2012, m. 5.

⁴⁴³ KDK, <https://www.ombudsman.gov.tr/BizeHangiKonulardaBasvurabilirsiniz> (E.T. 10/3/2024).

⁴⁴⁴ KDK, 2023 Yılı Yıllık Raporu, s.54-82.

⁴⁴⁵ İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik,

⁴⁴⁶ TİHEK, Ulusal Hak Arama Mekanizmaları Rehberi, Ankara, 2022, s.26.

⁴⁴⁷ Niğde Valiliğinin 21/2/2024 tarihli ve 40435 sayılı yazısı.

⁴⁴⁸ Elazığ Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 50364 sayılı yazısı, Siirt Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 31887 sayılı yazısı, Niğde Valiliğinin 21/2/2024 tarihli ve 40435 sayılı yazısı, Batman Valiliğinin 19/2/2024 tarihli ve 39845 sayılı yazısı, Çorum Valiliğinin 16/2/2024 tarihli ve 58395 sayılı yazısı, Bayburt Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 18383 sayılı yazısı, Tokat Valiliğinin 16/1/2024 tarihli ve 39612 sayılı yazısı, Manisa Valiliğinin 2/2/2024 tarihli ve 77428 sayılı yazısı, Sinop Valiliğinin 12/2/2024 tarihli ve 27259 sayılı yazısı, Bursa Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 149418 sayılı yazısı, Kırklareli Valiliğinin 24/1/2024 tarihli ve 49336 sayılı yazısı, İstanbul Valiliğinin 15/2/2024 tarihli ve 596896 sayılı yazısı.

tahsisinin gerektiği,⁴⁴⁹ Kurulların incelediği başvurular için yaptırım yetkisinin öngörülebileceğidir.⁴⁵⁰ Uygulamaya ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri: İl insan hakları başvuru kutularının etkinliğini kaybetmesi ve başvuruların artık dijital ortamda yapılabilmesi nedeniyle zaman ve emek tasarrufu sağlamak için bu uygulamanın kaldırılması,⁴⁵¹ Kurullara yapılan başvurular için Kadın Destek Uygulaması (KADES) uygulamasına benzer bir mobil uygulama geliştirilmesinin faydalı olacağı,⁴⁵² Kurulların iş ve işlemlerinin bütünlük içinde yürütülmesi için, çalışma alanlarını, toplantı tutanaklarını, karar alma süreçlerini, raporlamayı, inceleme-araştırma raporlarını, denetim ve ziyaret formları örneklerini içeren bir çalışma rehberi hazırlanıp dağıtılabileceği,⁴⁵³ TİHEK tarafından Kurul üyelerine yönelik belirli periyotlarla yüz yüze eğitim faaliyetleri düzenlenmesi,⁴⁵⁴ Kurulların sahada vatandaşla yüz yüze çalışmalarının teşvik edilmesi⁴⁵⁵ ile Kurullar hakkında sivil toplum örgütlerine gerekli bilgilendirmeler yapılarak daha çok etkinlik ve etkileşim sağlanması gerektiği⁴⁵⁶ şeklinde olmuştur. Kurulların mali durumuna ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri: İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulu üyelerinin çalışmalarına imkânlar ölçüsünde huzur hakkı ücreti ödenmesine yönelik düzenleme yapılabileceği,⁴⁵⁷ Kurulların ayrı bir bütçelerinin bulunmaması nedeniyle yürütülen çalışmalarda bazı sorunların ortaya çıktığı,⁴⁵⁸ örneğin insan hakları konulu panel, konferans gibi etkinliklere katılacak akademik ve idari personel temini açısından bu tür faaliyetlerde görev alan kişilere ödeme yapılması ve ödenek tahsisine ilişkin düzenleme yapılması gerektiği⁴⁵⁹ veya 10 Aralık Dünya İnsan Hakları Günü kapsamında düzenlenen yarışmalarda dereceye giren öğrencilere verilecek ödüllerin karşılanabilmesi için ödenek tahsisinin faydalı olacağı⁴⁶⁰ ifade edilmiştir. Bu raporda değinilen hususların bir kısmının, TİHEK tarafından 2022 yılında yayımlanan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Analiz Raporu'nda kapsamlı bir şekilde ele alındığı da ifade edilmelidir.⁴⁶¹

⁴⁴⁹ Konya Valiliğinin 13/2/2024 tarihli ve 118487 sayılı yazısı.

⁴⁵⁰ Elazığ Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 50364 sayılı yazısı, Batman Valiliğinin 19/2/2024 tarihli ve 39845 sayılı yazısı, Bayburt Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 18383 sayılı yazısı, Amasya Valiliğinin 16/1/2024 tarihli ve 33849 sayılı yazısı, Manisa Valiliğinin 2/2/2024 tarihli ve 77428 sayılı yazısı, Bursa Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 149418 sayılı yazısı

⁴⁵¹ Zonguldak Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 33941 sayılı yazısı, Siirt Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 31887 sayılı yazısı, Nevşehir Valiliğinin 21/2/2024 tarihli ve 37772 sayılı yazısı, Bayburt Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 18383 sayılı yazısı, Iğdır Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 36804 sayılı yazısı, Konya Valiliğinin 13/2/2024 tarihli ve 118487 sayılı yazısı, Kastamonu Valiliğinin 1/2/2024 tarihli ve 34255 sayılı yazısı, Tokat Valiliğinin 16/1/2024 tarihli ve 39612 sayılı yazısı, Amasya Valiliğinin 16/1/2024 tarihli ve 33849 sayılı yazısı, Manisa Valiliğinin 2/2/2024 tarihli ve 77428 sayılı yazısı, Kırklareli Valiliğinin 24/1/2024 tarihli ve 49336 sayılı yazısı.

⁴⁵² Ağrı Valiliğinin 25/1/2024 tarihli ve 40582 sayılı yazısı.

⁴⁵³ Çorum Valiliğinin 16/2/2024 tarihli ve 58395 sayılı yazısı, Malatya Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 105985 sayılı yazısı.

⁴⁵⁴ Malatya Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 105985 sayılı yazısı, Ağrı Valiliğinin 25/1/2024 tarihli ve 40582 sayılı yazısı, Bursa Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 149418 sayılı yazısı.

⁴⁵⁵ Samsun Valiliğinin 24/1/2023 tarihli ve 75750 sayılı yazısı.

⁴⁵⁶ Bursa Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 149418 sayılı yazısı.

⁴⁵⁷ Kayseri Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 98140 sayılı yazısı, Zonguldak Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 33941 sayılı yazısı, Ankara Valiliğinin 19/2/2024 tarihli ve 308264 sayılı yazısı, Çorum Valiliğinin 16/2/2024 tarihli ve 58395 sayılı yazısı, Kastamonu Valiliğinin 1/2/2024 tarihli ve 34255 sayılı yazısı, Tokat Valiliğinin 16/1/2024 tarihli ve 39612 sayılı yazısı, Manisa Valiliğinin 2/2/2024 tarihli ve 77428 sayılı yazısı, Sinop Valiliğinin 12/2/2024 tarihli ve 27259 sayılı yazısı, Malatya Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 105985 sayılı yazısı, Afyonkarahisar Valiliğinin 22/1/2024 tarihli ve 38475 sayılı yazısı, Kırklareli Valiliğinin 24/1/2024 tarihli ve 49336 sayılı yazısı.

⁴⁵⁸ Ankara Valiliğinin 19/2/2024 tarihli ve 308264 sayılı yazısı, Manisa Valiliğinin 2/2/2024 tarihli ve 77428 sayılı yazısı, Malatya Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 105985 sayılı yazısı.

⁴⁵⁹ Konya Valiliğinin 13/2/2024 tarihli ve 118487 sayılı yazısı.

⁴⁶⁰ Kastamonu Valiliğinin 1/2/2024 tarihli ve 34255 sayılı yazısı.

⁴⁶¹ TİHEK, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Analiz Raporu, 2022.

Bir diğer idari mekanizma, Kolluk Gözetim Komisyonudur. Kolluk Gözetim Komisyonu, kolluk şikâyet sisteminin daha etkili ve hızlı işlemlerini sağlamak, saydamlığını ve güvenilirliğini geliştirmek üzere; Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı teşkilâtında görev yapan kolluk personelinin işledikleri iddia edilen suçlardan veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarından dolayı idari merciler tarafından yapılan ya da yapılması gereken iş ve işlemler ile kolluk görevlileri hakkındaki memnuniyet bildirimlerinin merkezi bir sistemde kayıt altına alınması ve izlenmesi amacıyla kurulmuştur.⁴⁶² TİHEK Başkanı'nın da üyesi olduğu Kolluk Gözetim Komisyonu, bireysel başvuru alma yetkisine de sahiptir. 6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik kapsamında kolluk görevlileri hakkında yapılan şikâyetler ve memnuniyet bildirimleri kolluk birimlerine yazılı veya sözlü olarak doğrudan yapılabileceği gibi telefon, mektup, faks, elektronik posta, çevrimiçi form aracılığıyla da yapılabilmektedir. Kolluk görevlilerinin disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarıyla ilgili ihbar ve şikâyetlerin Komisyona intikal etmesi veya Komisyon tarafından resen öğrenilmesi üzerine Komisyon, Kurul Başkanlığından söz konusu ihbar veya şikâyetlerin öğrenildiği tarihten itibaren 30 gün içinde disiplin soruşturması açılmasını isteyebilir. Bu istem üzerine Kurul Başkanlığınca genel disiplin hükümlerine göre işlem yapılmaktadır.⁴⁶³

Türkiye'de ulusal ya da yerel düzeyde olmak üzere yukarıda belirtilenlerin dışında çok sayıda idari hak arama mekanizması bulunmaktadır. Hastaneler bünyesinde oluşturulan Hasta Hakları Birimleri, Danıştay ve Yargıtay bünyesinde oluşturulan İnsan Hakları Komisyonları, Türkiye'de yer alan idari hak arama mekanizmalarına örnek olarak zikredilebilir. Özellikle toplumda insan hakları bilincinin yerleşmesi ve hak temelli bir toplumun inşası açısından söz konusu mekanizmaların varlığı önem arz etmekte olup bu mekanizmaların güçlendirilmesi, etkinliğinin ve tanınırlığının artırılması için gerekli desteğin sağlanması gerekmektedir.⁴⁶⁴

15/7/2016 tarihinde FETÖ mensuplarının gerçekleştirilen darbe girişiminin akabinde 685 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, OHAL kapsamında doğrudan kanun hükmünde kararnameler ile tesis edilen, kamu görevinden çıkarma, yurtdışı öğrencilikle ilişkin kesilmesi, emekli personelin rütbelerinin alınması ile kurum ve kuruluşların kapatılması işlemlerine ilişkin başvuruları değerlendirip karara bağlamak üzere oluşturulan ad hoc bir hak arama mekanizması olarak görev yapmıştır. OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonunun görev süresi, Ocak 2023'te sona ermiştir. OHAL Komisyonuna görev süresi boyunca 127.292 başvuru yapılmış olup başvurulardan 17.960'ında kabul kararı veren Komisyon, yapılan değerlendirmeler neticesinde 109.332 dosya hakkında da ret kararı almıştır. Böylece Komisyon görev süresi içerisinde başvuruların tamamını karara bağlamıştır. OHAL Komisyonu, görev süresi içerisinde yaptığı çalışmaları, oluşturulan veri inceleme ve değerlendirme sistemi ile karar örneklerini, faaliyet raporu hazırlayarak kamuoyunun bilgisine sunmuştur.⁴⁶⁵

⁴⁶² 7/8/2019 tarihli ve 30855 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (Kolluk Gözetim Komisyonu Yönetmeliği), m.1.

⁴⁶³ Kolluk Gözetim Komisyonu Yönetmeliği, m. 13.

⁴⁶⁴ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.116.

⁴⁶⁵ "OHAL Komisyonu çalışmalarını tamamladı" (12/1/2023). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ohal-komisyonu-calismalarini-tamamladi/2785704> (E.T. 10/3/2024).

03

BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME
VE TAVSİYELER

3. Genel Değerlendirme ve Tavsiyeler

İnsan onurunun korunması ve insanca bir yaşamın tesis edilmesi için insan haklarının korunması ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ulusal ve uluslararası müktesebatta korunan haklar ve koruma mekanizmaları ile oluşturulan insan hakları rejimi, "bütün insanların özgür, onur ve haklar bakımından eşit olduğu" düşüncesi üzerine kuruludur.

İnsan hakları alanındaki gelişmelere rağmen, günümüzde her alanda istenilen seviyeye ulaşıldığını iddia etmek mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, mevzuat ya da uygulamadan kaynaklanan ihlallerin tespit edilmesi ve izlenmesi, insan hakları politika ve uygulamalarının etkinliğinin değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Paris Prensipleri ve 6701 sayılı Kanun tarafından Kuruma verilen görevler ve ulusal düzeyde insan haklarının durumunu izleme ve raporlama misyonu doğrultusunda gerçekleştirilen bu raporlama neticesinde insan hakları alanında yasal güvenceler ve idari uygulamalar nezdinde müspet ilerlemeler olduğu görülmüştür. Raporun değerlendirme bölümündeki tespitlerin ve aşağıda sıralanan önerilerin,⁴⁶⁶ ülkemizde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yönündeki çabalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

- Yaşam Hakkı

- İş kazalarının önlenmesi, çekirdek hak niteliğinde olan yaşam hakkının korunması yükümlülüğünün önemli bir unsurunu teşkil etmektedir. Türkiye'de iş kazaları sonucunda 2021 yılında 1.371, 2022 yılında 1.443 ve 2023 yılında 1.489 çalışanın yaşamını yitirdiği⁴⁶⁷ göz önüne alındığında, ulusal iş güvenliği politikalarının geliştirilmesi ve denetim faaliyetlerinin artırılması gerektiği değerlendirilmektedir. İş kazalarının önlenmesi açısından devletin koruyucu ve düzenleyici rolünün güçlendirilmesi ve piyasa odaklı yaklaşımın yanında insan hakkı odaklı yaklaşımın da dikkate alınması önem arz etmektedir. Ayrıca, mevcut yasal düzenlemelerin kapsamının genişletilmesi ve 6331 sayılı Kanun'daki istisnaların kaldırılması yoluyla bu alanda ilerleme sağlanabileceği ifade edilmelidir.

⁴⁶⁶ Genel Değerlendirme ve Tavsiyeler bölümünde, konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla raporun ana bölümünde takip edilen başlık ve konu sıralamasına bağlı kalınmadan değerlendirmeler ve tavsiyeler sıralanmıştır.

⁴⁶⁷ ÇSGB'nin 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

♦ Karayolu trafik kazaları tek başına tüm dünyada meydana gelen ölümlerin %2,1'ini oluşturmakta, ölüm nedenleri arasında 11'inci sırada gelmektedir. SKA'nın 11.2 No.lu hedefi ile; 2030 yılına kadar yol kullanıcılarının ihtiyaçlarına önem verilerek trafik güvenliğinin artırılması, toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesiyle güvenli, ekonomik erişilebilir ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerine erişiminin sağlanması hedeflenmektedir. Türkiye'de 2021 yılında 187.963, 2022 yılında 197.261 ve 2023 yılında 235.071 adet ölümlü-yaralanmalı trafik kazası gerçekleşmiştir.⁴⁶⁸ İçişleri Bakanlığı tarafından 2021-2030 Karayolu Trafik Güvenliği Strateji Belgesi'nde yer verilen tedbirler titizlikle uygulanmaktadır. Buna karşın ülkemizde trafik kazaları hâla önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Raporlama kapsamında yapılan incelemeler sonucunda, kaza mahallinden sağlık tesislerine kadar yardım zincirindeki tüm halkaların güçlendirilmesi, güvenli yaya ve bisiklet yolları oluşturulması ile uygun maliyetli toplu taşıma hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi uzun vadeli hedefler doğrultusunda, ulaşım planlaması ve güvenlik tedbirlerinin bir bütün olarak ele alınması gerektiği tespitlerine ulaşılmıştır. Bununla birlikte moto kurye kazaları ve ölümlerinin önlenmesi için raporun ilgili bölümünde değinilen bilinçlendirme ve uygun altyapı tedbirlerinin uygulanması önerilmektedir.

♦ 2023 yılında Türkiye'de bebek ve çocuk ölümleri bir önceki yıla göre %4,31 oranında azalmıştır.⁴⁶⁹ Bu olumlu gelişme sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi, anne ve çocuk sağlığına yönelik programların güçlendirilmesi ve aşılama oranlarının artırılması gibi faktörlerin bir araya gelmesi ile elde edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu uygulamaların hassasiyetle sürdürülmesi önem taşımaktadır.

♦ 6 Şubat depremlerinin etkileri yaşam hakkının korunması bağlamında incelendiğinde, afet dönemlerinde kamu kurumları, özel kurumlar, yardım kuruluşları ve vatandaşlar arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla AFAD'ın daha güçlü bir yapılanmaya

kavuşturulması gerektiği ve gönüllü arama kurtarma derneklerinin teşvik edilmesi ve sayılarının artırılmasının önemli olduğu tespitlerine ulaşılmıştır. TİHEK'in Deprem İzleme Raporu'nda belirtildiği üzere deprem sonrasında, özellikle çocuklar gibi belirli grupların ihtiyaçlarına odaklanma eğiliminin yüksek olması nedeniyle çocuklara yönelik yardımlarda stok fazlası oluşurken yaşlılar gibi grupların ihtiyaçları konusunda yeterli farkındalığın bulunmadığı ve yardım malzemelerinin farklı grupların

⁴⁶⁸ TÜİK, Karayolu Trafik Kaza İstatistikleri, 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Karayolu-Trafik-Kaza-Istatistikleri-2023-53479> (E.T. 20/5/2024).

⁴⁶⁹ Turkey Infant Mortality Rate 1950-2024, <https://www.macrotrends.net/countries/TUR/turkey/infant-mortality-rate> (E.T. 8/2/2024).

ihtiyaçları doğrultusunda çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Yaşam hakkının korunması ile bağlantılı olarak, yapıların depremlere dayanıklılığının artırılması için iskân ve yapı ruhsatlarının verilmesi süreçlerinin mevzuata uygunluğunun bağımsız denetim mekazımları tarafından kontrol edilmesi gerekmektedir. Depremde yıkılan binaların iskân ve/veya yapı ruhsatlarının verilmesinde görev alan ve yapım sürecinde gözetim ve denetimle yükümlü olanlardan sorumluluğu olanların belirlenerek etkin soruşturma yükümlülüğünün yerine getirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte afet hazırlık yatırımlarının artırılması, risk azaltma önlemlerinin uygulanması, erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi ve mobil uygulamalar ve diğer iletişim platformları aracılığıyla deprem izleme ağları kurulması önerilmektedir. Müteahhitlerin teknik kapasite ve tecrübelerinin artırılması, bu kapsamda müteahhit olabilmek için eğitim ve sertifika şartı gibi tedbirlerin uygulanması gerektiği değerlendirilmektedir.

- İşkence ve Kötü Muamele Yasağı

- ◆ 2023 yılında ceza infaz kurumlarında tutulanların haklarının korunması amacıyla Çevrimiçi Psiko-sosyal Destek Projesi uygulanmış, ödül ve disiplin uygulamaları hakkında eğitim ve mevzuat çalışmaları yapılmış ve Ebeveyn-Çocuk Görüşme Odaları oluşturulmuştur. Hükümlü ve tutukluların teknolojik gelişmelerden faydalandırılması ve hak ihlali iddialarının azaltılması hedefleri doğrultusunda Adalet Bakanlığı tarafından ACEP yürütülmeye devam etmektedir. ACEP sayesinde hükümlülerin yeni teknolojik uygulamalardan istifade etmesi sağlanarak rehabilitasyonlarına destek olunmaktadır. Bu nedenle mevcut durumda 159 kurumda⁴⁷⁰ altyapı ve kurulum işlemleri tamamlanan projenin diğer ceza infaz kurumlarına yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar olumlu karşılansaktadır.
- ◆ 2023 yılında bir önceki yıla göre ülkemizdeki ceza infaz kurumlarının mevcudu %14,65 oranında azalmıştır.⁴⁷¹ Avrupa ülkelerine kıyasla ceza infaz kurumlarında tutulan sayısının hâla yüksek olması sebebiyle kalabalıklaşma sorununun çözümüne dair çalışmaların sürdürülmesi gerektiği ifade edilmelidir. Bu raporlama neticesinde, 6 Şubat depremlerinin ardından bazı ceza infaz kurumlarında yaşananlar dolayısıyla alıkonulma merkezleri için kapsamlı afet planları hazırlanması ve düzenli olarak tatbikatlar yapılması gerektiği tespit edilmiştir.
- ◆ Deprem sonrası yaşanan olayların ardından ceza infaz kurumlarında bu tür olaylara karşı önceden hazırlıklı olunması amacıyla kapsamlı afet sonrası planlarının oluşturulması ve düzenli tatbikatlar yapılması gereklilikleri ortaya çıkmıştır.

- Göç Olgusu ve Sığınma Hakkı

- ◆ BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin raporunda⁴⁷², Türkiye'nin yabancıların eğitim, sağlık ve istihdam alanlarındaki haklarını genişleterek uluslararası standartlara uygun politikalar izlediği vurgulanmıştır. Benzer şekilde uluslararası kuruluşların insan hakları raporlarının çoğunda Türkiye'nin yabancı haklarını koruma konusundaki tutumu takdir edilmekte ve diğer ülkelere örnek gösterilmektedir.

⁴⁷⁰ Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 4/4/2024 tarihli ve E-81509476-3373/60058 sayılı yazısı.

⁴⁷¹ Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 4/4/2024 tarihli ve E-81509476-3373/60058 sayılı yazısı.

⁴⁷² UNHCR, "Global Trends: Forced Displacement in 2020", 2021.

- ◆ Coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca göç hareketlerinin önemli geçiş noktası olan Türkiye, düzensiz göçün hedef ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle düzensiz göç hareketleri bağlamında insan hak ve özgürlüklerine saygılı, uluslararası standartlara uygun iyi uygulama örnekleri ile güncel gelişmelerin sürekli gözden geçirildiği proaktif bir göç yönetiminin benimsenmesi önem arz etmektedir. Avrupa'da radikal sağ eğilimlerin yükselmesi, yabancılara yönelik nefret söylemlerinin yaygınlaşması ihtimalini artırmaktadır. Ayrımcılık ve nefret söylemiyle mücadelede, yabancılarla ilgili kamu spotları hazırlanarak televizyon ve sosyal medya platformlarında yayınlanması, sosyal medyada provokatif söylemlere karşı hızlı ve bilgilendirici yanıtlar verilmesi ve provokasyonlara karşı daha etkin müeyyideler uygulanması önerilmektedir.
- ◆ Kayıt dışı istihdam edilen işçilerin kısa ve uzun vadede başta sağlık ve malullük sigortası olmak üzere birçok önemli hak kaybına uğraması söz konusudur. Bu durumun önüne geçilebilmesi için geçici koruma statüsünde olan bireylerin çalışma izni şartlarının kolaylaştırılması ve kayıt dışı istihdama yönelen işverenlere yönelik caydırıcı tedbirlerin uygulanması gerektiği değerlendirilmektedir.

- Adil Yargılanma Hakkı

- ◆ Son yıllarda yürürlüğe giren yasal düzenlemeler ve yargı paketleri ile hak arama yolları genişletilmiş, tutukluluk süreleri soruşturma aşamasında sınırlandırılmış, seri muhakeme, basit yargılama ve e-duruşma gibi yeni yöntemler benimsenerek mahkemelerde görülen davaların daha hızlı sonuçlandırılması hedeflenmiştir. 2023 yılında *7. Yargı Paketi* olarak anılan düzenlemelerle yargılama süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüştür.⁴⁷³ Bu gelişmeler, Türkiye'de adil yargılanma hakkının güçlendirilmesi ve yargı sisteminin etkinliğinin artırılması yönündeki kararlılığı göstermektedir.
- ◆ Ülkemizde insan haklarının korunması amacıyla bugüne kadar birçok yapısal dönüşüm gerçekleştirilmiştir. AYM'ye bireysel başvuru hakkının getirilmesi bu alandaki en köklü ve etkili düzenleme olmuştur. Bireysel başvuru yolunda alınan kararlar yalnızca bireylerin mağduriyetlerin giderilmesini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda insan hakları bilincinin yerleşmesine de destek olmaktadır. Türkiye'de bireysel başvuru incelemesi neticesinde verilen ihlal kararları nedeniyle olarak ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ulusal hukukta insan haklarının korunmasına yönelik gerçekleştirilen yapısal dönüşümlere rağmen, AİHM uygulamasında olduğu gibi AYM kararlarının yerine getirilmesini takip eden ayrı bir mekanizmanın kurulmamış olması, bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.⁴⁷⁴
- ◆ Adil yargılanma hakkının korunması için adli yardım hizmetlerinin çeşitlendirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Barolar tarafından adli yardım hizmeti sunulması, hukuk devleti ilkesi ve insan haklarının korunması açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle adli yardım sisteminin yalnızca

⁴⁷³ Göçmen kaçakçılığı suçu için verilen cezanın alt sınırı üç yıldan beş yıla çıkarılmış, on yıl veya daha az süreli hapis cezasına mahkum olan veya infaz sürecinde adli para cezası hapis cezasına çevrilen kadın hükümlünün, çocuğunun hasta olması halinde infazının bir yıla kadar ertelenebileceği düzenlenmiştir. Yargının iş yükünü azaltma amacını taşıyan arabuluculuk kurumunun kapsamı genişletilerek kiralanın taşınmazların ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler hariç olmak üzere kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar, taşınır ve taşınmazların paylaştırılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin uyuşmazlıklar, Kat Mülkiyeti Kanunu'ndan kaynaklanan uyuşmazlıklar, komşu hakkından kaynaklanan uyuşmazlıklar arabuluculuk kapsamına alınmıştır.

⁴⁷⁴ Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 24/1/2024 tarihli ve 2024/146 sayılı yazısı.

avukatlık hizmeti ile sınırlı kalması yerine; hukuki farkındalık, hukuk danışmanlığı ve mahkeme dışı forumlarda savunuculuğu da kapsayan geniş çerçeveli bir adli yardım hizmetinin geliştirilmesine gerektiği değerlendirilmektedir.

- İfade ile Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü

- ◆ İfade ile toplanma ve örgütlenme özgürlükleri bağlamında; ayrımcılık ve nefret söyleminin önlenmesi ile kamunun haber alma hakkı arasında adil bir dengenin kurulması amacıyla, demokratik bir toplumda zorunlu bir ihtiyaca cevap vermediği sürece yayın yasağı uygulamalarından kaçınılması, internete erişim engeli tedbirleri uygulanırken AYM içtihadının göz önüne alınması ve il bazında karar verilen eylem ve etkinlik yasakları tedbirine ancak gerektiğinde ve ölçülü olarak başvurulması gerektiği değerlendirilmektedir.
- ◆ Ahlaki değerleri ihlal eden, şiddet, ayrımcılık ve kötü alışkanlıkları özendiren programlar bireysel ve toplumsal düzeyde birçok soruna yol açabilmektedir. Toplumun kültürel, ahlaki ve psikolojik dengelerini korumak, özellikle çocuklar ve gençler gibi hassas gruplar üzerinde oluşabilecek olumsuz etkileri en aza indirmek açısından yayın içeriklerinin denetimi kritik öneme sahiptir.

- Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı ve Kişisel Verilerin Korunması Hakkı

- ◆ Özellikle çocukların haklarının korunması amacıyla afet dönemlerinde kişisel verilerin paylaşımını çok boyutlu bir şekilde ele alan bir mevzuata ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir.

- Seçme ve Seçilme Hakkı

- ◆ Engelli bireylerin seçimlere eşit katılımını teşvik etmek amacıyla fiziksel engelli seçmenlere kolay ve bağımsız erişim sağlayacak şekilde oy verme merkezleri için yeterli alanın tahsis edilmesi ve görme engellilerin de yardımsız oy verebilmesini kolaylaştırmak üzere mevcut araçların revize edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.
- ◆ Seyyar sandık uygulamasının kırsal bölgelerde ve köylerde yaygın olmaması özellikle sağlık durumu nedeniyle sandığa gidemeyecek durumda olan yaşlı ve engellilerin siyasi haklarını kullanamalarına sebep olmaktadır. Seyyar sandık uygulamasının adil ve kapsayıcı olacak şekilde yaygınlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

- Çalışma Hakkı

- ◆ Raporlama neticesinde, özel politika gerektiren gruplara dâhil olan bireylerin istihdama etkin katılımlarının sağlanması ve sahip oldukları becerilerin günümüz ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi gerektiği tespitlerine ulaşılmıştır. Bununla birlikte çalışma hakkının korunması amacıyla; sendikal hakların etkin bir şekilde kullanılabilmesine yönelik önlemler alınması, raporun ilgili bölümünde belirtilen işçi sendikalarının dile getirdiği iş ve sosyal güvenlik hukuku yargılamalarında yaşanan aksaklıkların çözümü için mevzuat ve uygulamaya dönük önlemlerin alınması, mobbing mağdurları için destek mekanizmalarının geliştirilmesi, çalışma hayatında özel hayata saygı hakkının korunması

için caydırıcı tedbirler alınması ve teknolojinin sağladığı imkânlardan da faydalanılarak çalışanların bezdirilmesinin önlenmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği değerlendirilmektedir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun disiplin hukukuna ilişkin düzenlemelerinde mobbingin tanımına ve hangi eylemlerin mobbing kapsamına girdiği konusuna da açıklık getirerek mobbingin disiplin suçu kapsamına alınması kamu çalışanlarının mobbingden korunması için önemlidir.

- Eğitim Hakkı

- ◆ Eğitim hakkı bakımından, erken çocukluk eğitiminin genişletilmesi ve ilkokula hazırlık düzeyinin iyileştirilmesine yönelik çalışmaların artırılması gerektiği tespit edilmiştir. Eğitim hakkına bağlantılı olarak dünyada ve ülkemizde giderek yaygınlaşan akran zorbalığı sorununa yönelik bilinçlendirme faaliyetlerinin artırılmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.
- ◆ 6 Şubat depremlerinden etkilenen bölgelerde çocukların eğitime erişiminin güvenli ortamlarda sağlanması için bina yapımına yönelik yatırımların artırılması ve mevcut bina yapım faaliyetlerinin hızlandırılması gerekmektedir. Bölgede ikili öğretime geçen okulların azalan ders saatleri dolayısıyla bu okullarda öğrenim gören öğrencilere telafi programlarının uygulanması önerilmektedir.

- Sağlık Hakkı

- ◆ Kadınların sağlık hizmetlerinden yararlanamamalarının önündeki engellerin kaldırılması amacıyla bilgilendirme çalışmaları yapılması ve özellikle kırsal kesimde yaşayan kadınlara yönelik sağlık hakkı eğitimlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.
- ◆ Beyaz Kod uygulaması bazı durumlarda hasta ve hasta yakınlarının damgalanmasına ve kendilerine önyargıyla yaklaşılmasına neden olabilmektedir. Sağlıkta şiddetin önlenmesi ile sağlık hizmetlerine erişim hakkı arasında makul bir denge kurulması gerekmektedir. Bu nedenle Beyaz Kod uygulamasının sağlık hizmetlerine erişim hakkını engellemeyecek şekilde düzenlenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.
- ◆ Sağlık hakkı bağlamında TİHEK'in önceki yıllık raporlarında da vurgulandığı üzere ülkemizde "ruh sağlığı" konusunda müstakil bir kanuni düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.⁴⁷⁵
- ◆ 6 Şubat depremlerinden etkilenen bölgelerin sağlık tesisi ihtiyacının karşılanması için yatırım programında yer alan kalıcı sağlık tesislerinin faaliyete geçirilmesi önem taşımaktadır.

- Çocuk Hakları

- ◆ 2023 yılında çocuk hakları alanında yaşanan olumlu gelişmelerden biri *Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planının (2023-2028)* hazırlanması olmuştur. Eylem Planı, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından kapsamlı hedefleri ve çeşitli alanlarda uygulanacak stratejileri içermektedir. 2023 yılında bu alandaki bir diğer gelişme ise Çocuklar Güvende Ekiplerinin Çalışma ve Esaslarına İlişkin Yönerge'nin yürürlüğe konulması olmuştur. Sokakta çalıştırılan veya çalıştırılma

⁴⁷⁵ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s.68.

riski olan çocukların haklarının korunması bakımından gelecek yıllarda Çocuklar Güvende Ekiplerinin güçlendirilmesinin önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

- ◆ Raporlama neticesinde, sorumlu kurumlar tarafından çocuk işçiliği ile mücadelede başta sürdürülebilir finansal destekler olmak üzere sosyal politikaların belirlenmesi ve okul kayıt oranları ile çocuk işçiliği arasındaki bağlantıyı gözeten münhasıran bu konuda ihtisaslaşmış denetim mekanizmaları oluşturulması gerektiği tespit edilmiştir. TÜİK evlenme istatistiklerine göre çocuk yaşıta evlenen kızların sayısı yıllara göre azalma eğiliminde olsa da 2023 yılı verileri göz önüne alındığında erken veya zorla evliliklerin önlenmesi için alınan tedbirlerin sürdürülmesi gerektiği ifade edilmektedir.
- ◆ Çocukların internet ve dijital teknolojilerin kullanımı sırasında karşılaşılabilecekleri zararlı içerikler, siber zorbalık, kişisel verilerin korunması için önlemler alınması ve farkındalık çalışmaları yürütülmesi gerekmektedir. Ülkemizde “çocuk hakları” temelli bütüncül bir kanuni düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir.

- Kadın Hakları

- ◆ 2023 yılında kadın haklarının korunması açısından yaşanan olumlu gelişmelerden biri *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planının* açıklanması olmuştur. 2023 yılında yayımlanan *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele* konulu 2023/16 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi de kadına yönelik şiddet sorunu hakkında önemli düzenlemeler ihtiva etmektedir. 2023'te ASHB tarafından başlatılan kadın konukevlerinin ihtisaslaşmasına yönelik çalışmalar olumlu karşılanmaktadır.
- ◆ Kadın haklarının korunması açısından kadına yönelik şiddetin önlenmesine dair meri mevzuatın etkin bir şekilde uygulanması ve toplumsal farkındalığı artırıcı faaliyetlerin yürütülmesi oldukça önemlidir. İstihdamda cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadele politikalarının genişletilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.
- ◆ Kadınların işe başlama ve bitiş saatlerini kendi ihtiyaçlarına göre belirleyebilmeleri, dijitalleşmenin avantajlarını kullanarak kısmi zamanlı da olsa uzaktan çalışabilmeleri gibi düzenlemeler yapılmasının kadınların iş yaşamı ve özel yaşam arasında denge kurmalarını kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir. Çalışanların 4857 sayılı Kanun'un “*Kısmî süreli ve tam süreli iş sözleşmesi*” başlıklı 13'üncü maddesinin beşinci fıkrasında düzenlenmiş olan kısmi süreli çalışma talebi hakkında fiili olarak yararlanabilmeleri için detaylarının belirleneceği bir yönetmelik çıkarılması gerektiği değerlendirilmektedir.
- ◆ Çocukların yetiştirilmesi, ailenin yaşlı ve hasta bireylerinin bakımı, ev işleri gibi hayatın devamlılığı için vazgeçilmez görevleri üstlenen ev hanımlarının sosyal güvenlik haklarının güçlendirilmesi için ev hanımlarının prim ödeme gün sayısının azaltılması, primlerinin bir kısmının devlet tarafından karşılanması gibi düzenlemeler yapılmalıdır.
- ◆ 6 Şubat depremlerinden etkilenen bölgelerde yaşayan kadınların yeniden yapılandırma uygulamalarına eşit bir şekilde dâhil edilmesi ve bu bölgelerdeki kadınlar için uzun vadeli ekonomi politikaları geliştirilmesi de önem arz etmektedir.

- Yaşlı Hakları

- ◆ 2023 yılında Türkiye'nin yaşlı haklarına verdiği önemi yansıtan ve benimsenen kapsamlı yaklaşımın MIPAA ile uyumlu olduğu değerlendirilen *Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023/2028)* açıklanmıştır.
- ◆ Yaşlı haklarının koruması için yaşlılara yönelik ekonomik desteklerin artırılması ve yaşlı yoksulluğun önlenmesine yönelik politikaların sürdürülmesi ve katılım ilkesi gereğince yaşlı bireylerin sosyal olanaklarının iyileştirilmesi yoluyla topluma katkıda bulunmalarının sağlanması gerektiği değerlendirilmektedir. Yaşlı bireylerin sosyal ve kültürel etkinlikler ile turizm, rekreasyon ve sportif faaliyetlere katılımının desteklenmesi önem arz etmektedir. 2023 yılında özel ulaşım hizmetlerinde yaşlıların haklarının sınırlandırılmasına dair yaşanan hukuk dışı girişimler göz önüne alınarak yaşlıların kazanımlarının korunması için gerek kamu gerekse özel sektörün denetlenmesi önerilmektedir.
- ◆ 2023 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından hayata geçirilen YAŞAM'ların personel ve evde sağlık ekibi araç sayısının artırılmasının önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Son olarak, TİHEK'in önceki yıllık raporlarında vurgulandığı üzere yaşlı haklarına ilişkin müstakil bir kanuni düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmelidir.⁴⁷⁶

- Gençlik Hakları

- ◆ 2023 yılında GSB; gençlik kampları, sosyal ve sportif faaliyetler ve gönüllülük faaliyetleri ile gençlerin sosyal ve kültürel haklarının güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur.⁴⁷⁷ Bakanlığın "Sen de gönül ver" sloganıyla başlattığı gönüllü arayan kuruluşlarla gönüllü olmak isteyen bireyleri bir araya getiren Gönüllüyüz Biz Platformu www.gonulluyuzbiz.gov.tr internet sitesi, bu faaliyetlere örnek gösterilebilir. Gençlerin toplumsal hayata katılımının desteklenmesi amacıyla gençlik projelerine yönelik desteklerinin çeşitlendirilmesi ve artırılması önerilmektedir.
- ◆ Gençlerin toplumsal karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması, kamu politikalarının gençlerin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda şekillenmesine katkı sağlaması için Ulusal Gençlik Konseyi'nin kurulmasının gerektiği değerlendirilmektedir. On İkinci Kalkınma Planı'nda (2024-2028) da amaçlanan politika ve tedbirler kapsamında gençlik ve spor alanında faaliyet gösteren STK ve benzeri yapıların desteklenmesi gerekmektedir.
- ◆ Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesinin zamanla değişen toplumsal dinamikler, teknoloji ve küresel gelişmeler göz önünde bulundurularak dönemsel şekilde yenilenecek şekilde ve güncel olarak yayımlanması gerektiği değerlendirilmektedir.
- ◆ Gençleri madde bağımlılığından korumak amacıyla bilinçlendirme çalışmaları yürütülmesi ve gençlerle çalışan profesyonel sayısının artırılması önem taşımaktadır. Gençlerin iyilik halinin ve ruh sağlığının korunması amacıyla aile, okul, akran grubu, toplum ve iş yeri düzeyindeki risk faktörlerini ele

⁴⁷⁶ TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, s.125.

⁴⁷⁷ GSB tarafından 2023 yılında; Deneyap Teknoloji Atölyeleri, Teknoloji Hamlesi – Genç Kod ve Gençlik Merkezi Takımları TEKNOFEST 2023, "Limitless Makers" Programı 3.0, İklim Farkındalığı ve Gençlik Hareket, Vizyon Kulüpleri, Gençler Arası Kültür ve Sanat Yarışmaları, Genç Ne Sever Platformu, Sosyal Medyadan Sosyal Meydana Etkinliği, Psikososyal Destek Çalışmaları yürütülmüştür.

alan kapsamlı politikalar geliştirilmesi de önerilmektedir. 6 Şubat depremlerinden etkilenen bölgelerde sportif, sosyal ve kültürel faaliyetlere erişimin artırılması yoluyla gençlerin afet sonrası travmalarının hafifletilebileceği değerlendirilmektedir.

- ◆ Raporlama kapsamında yapılan incelemelerde, “üniversite öğrencilerinin barınma sorunu ve genç işsizlik oranları” olmak üzere iki sorunun gençlik hakları bağlamında öne çıktığı anlaşılmıştır. GSB’nin faaliyetleri neticesinde öğrenci yurtlarında yaşanan kapasite artışları olumlu değerlendirilmekle birlikte ülkede yaşanan fahiş kira artışları nedeniyle barınma ve konut hakkına erişimde öğrencilerin daha fazla güçlük çekmesi nedeniyle öğrenci yurtlarının kapasite artışının istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi gerektiği, ayrıca barınma ihtiyacının karşılanması için alternatif çözümlerin üretilebileceği değerlendirilmektedir. İşsizlik sorunu bağlamında, üniversitelerin eğitim kalitesinin iyileştirilmesi ve eğitim düzeyindeki artışın işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla örtüşmesi için çalışmalar yapılmasının, genç işsizliğinin azaltılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, beyin göçü sorunun azaltılması için nitelikli işgücünün ülkemizde kalmasına ve geri dönüşleri sağlamaya yönelik çalışmalara da önemiyet verilmelidir.

- Engelli Hakları

- ◆ ASHB tarafından engellilerin ihtiyaçları doğrultusunda toplumsal hayata tam ve etkin katılımı ile bağımsız bir şekilde yaşayabilmeleri için eğitimden sağlığa, erişilebilirlikten bakım ve rehabilitasyona, ekonomiden sosyal hayata katılıma kadar birçok alanda önemli çalışmalar yapılmıştır. 2023 yılında engelli haklarının korunması çerçevesinde *Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı (2023-2025)* yürürlüğe girmiş ve *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı (2023-2030)* hazırlanmıştır.
- ◆ Engelli hakları bağlamında, Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planında belirlenen amaç ve hedefler ile bunlara ilişkin takvimlendirme gözetilerek, 2030 yılına kadar tamamlanması öngörülen otizm spektrum bozukluğu olan bireylere hizmet veren ihtisaslaşmış otizm gündüz bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin çalışma usul ve esaslarının belirlenmesi için öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların bir an evvel tamamlanması gerektiği ifade edilmelidir.
- ◆ Engelli bireylerin toplumsal hayata etkin katılımı ve temel haklarından yararlanabilmeleri için hayatın her alanında erişilebilirliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple, engellilik alanında faaliyet gösteren STK’ların kapasiteleri geliştirilmeli ve iş birliği olanakları çeşitlendirilmelidir. Engelli bireylerin sosyal ve kültürel etkinlikler ile turizm, rekreasyon ve sportif faaliyetlere katılımının desteklenmesi önem arz etmektedir. Engelli haklarının sınırlandırılması girişimlerinin önlenmesi amacıyla gerek kamu gerekse özel sektörün denetlenmesine önemiyet verilmelidir. Bu raporlama kapsamında yapılan incelemelerde, engelli bireylerin günlük yaşamlarını kolaylaştıracak ergoterapi uygulamalarına daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği tespit edilmiştir.
- ◆ Engelli bireylerin kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri ve bunlar tarafından yetkilendirilenler tarafından sunulan hizmetle-

re erişilebilirliği konusunda bazı sorunlar yaşandığı gözlemlenmektedir. Özellikle ASHB bünyesinde faaliyet gösteren sosyal hizmet kuruluşlarının erişilebilirlik standartlarına uyumu konusunda sorunlarla karşılaşmakta ve bu konu TIHEK'in UÖM görevi kapsamında hazırladığı ziyaret raporlarına da yansımaktadır.⁴⁷⁸ ASHB'nin erişilebilirlik konusunda topluma liderlik etme ve örnek olması gerektiği, bu görevi yerine getirmesinin hem güven hem de etkinlik açısından önemli olduğu vurgulanmalıdır. Bu nedenle ASHB bünyesinde engellilere yönelik hizmet veren kuruluşların erişilebilirlik problemlerinin giderilmesi amacıyla çalışmalar yapılması gerekmektedir. 2023 yılı genel seçimlerinin ardından, görme engellilerin yardımsız oy kullanmalarını kolaylaştıran araçların geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte engellilerin seçme hakkını etkin bir şekilde kullanabilmeleri için hastalığı veya engeli sebebiyle yatağa bağımlı seçmenlere ilişkin veriler dikkate alınarak⁴⁷⁹ seyyar sandık uygulamasından faydalanmayı talep eden engellilerin yeni bir sağlık raporu ibraz etmeleri şartı yerine; e-devletteki veriler kullanılarak bu sürecin basitleştirilmesi, etkin bir duyuru-bilgilendirme sisteminin oluşturulması, ayrıca sandığa gidemeyecek durumda olan yaşlı ve engellilerin siyasi haklarını kullanabilmeleri için seyyar sandık uygulamasının adil ve kapsayıcı olacak şekilde yaygınlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

- ◆ Engelli hakları ile bağlantılı olarak, 6 Şubat depremlerinden etkilenen bölgelerdeki kamu kurum ve kuruluşlarına ait resmî yapıların, tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanlarının ve umuma açık hizmet veren her türlü yapının erişilebilirliğe uygun inşa edilmesi ve bu konuda etkin bir denetim mekanizmasının oluşturulması önem taşımaktadır.
- ◆ Ulusal Engelli Veri Sistemi'nde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısının 2.511.950 ve ağır engeli olan kişi sayısının 775.012⁴⁸⁰ olduğu göz önünde bulundurulduğunda gündüzlü hizmetlerden yararlananların sayısının olması gerekene göre oldukça az olduğu ve gündüzlü hizmetlerin yaygınlaştırılması gerektiği kanaatine varılmaktadır.

- Çevre Hakkı

- ◆ Sürdürülebilir bir gelecek için iklim değişikliği ile mücadele konusunda kapsamlı politikaların hayata geçirilmesi ve eylem planları ile strateji belgelerinin titizlikle uygulanması gerekmektedir. İklim değişikliği konulu taslak düzenlemenin yasalaşması, iklim değişikliği ile mücadele bakımından önemli bir adım olacaktır.
- ◆ Çevre kirliliğinin ve deniz kirliliğinin önlenmesi yönündeki çalışmaların sürdürülmesi ve ormanların korunması için gerekli her türlü tedbirin alınması gerekmektedir. Ayrıca, Sıfır Atık Projesi'nin 2035 yılı hedeflerine ulaşılması amacıyla toplumun her kesiminde sürdürülebilir tüketim ve atık yönetimi bilincini artırmayı hedefleyen kapsamlı bir strateji hayata geçirilmelidir. 6 Şubat depremlerinin yol

⁴⁷⁸ TIHEK, İstanbul, Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Takip Ziyareti Raporu, Rapor No:2024/38, Ankara, 2024, para. 75-76.

⁴⁷⁹ ASHB verilerine göre 2023 yılı sonu itibarıyla ağır/tam bağımlı durumdaki engellilerin alabildiği evde bakım yardımına müstehak engelli sayısı 560.060'dır. Buna karşılık YSK tarafından 2023 yılı seçimlerinde (14 Mayıs) hastalığı veya engeli sebebiyle yatağa bağımlı seçmenlerin oy kullanabilmeleri için oluşturulan seyyar sandık sayısı 924 olup, 11.196 kişiye bu sandıklarda oy kullanma imkânı sağlanmıştır.

⁴⁸⁰ A.g.e., s. 16.

açtığı su kirliliği, hava kirliliği, toprak kirliliği, ekosistemin bozulması, biyoçeşitlilik kaybı ve inşaat atıkları gibi olumsuz çevresel etkilerin giderilmesi amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların işbirliği ile hazırlanacak kapsamlı bir çalışma planının sistematik olarak uygulanması önem arz etmektedir.

- İdari Hak Arama Mekanizmalarının Etkililiği

- ◆ Türkiye’de insan hakları alanında idari kurumsallaşma çalışmaları doğrultusunda oluşturulan hak arama mekanizmaları, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından merkezi bir öneme sahiptir. 2023 yılında, TIHEK’in önceki yıllık raporlarında vurgulandığı üzere idari hak arama mekanizmaları arasında yer alan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının mevzuat eksikliği ve uygulama süreçlerindeki sorunlar devam etmiştir. Bu sebeple Kurulların hukuki yapılarının netleştirilmesi ve dayanak mevzuattaki boşlukların giderilmesi gerekmektedir. İdari hak arama mekanizmalarının erişilebilirliğini ve etkinliğini artırmak için çocuk dostu şikâyet mekanizmaları oluşturulması ve mevcutların güçlendirilmesi önem arz etmektedir.
- ◆ Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisine saygıyla arz olunur.

Kaynakça

a) Kurum Yazıları

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün 4/4/2024 tarihli ve E-81509476-3373/60058 sayılı yazısı.

Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 13/2/2024 tarihli ve 62461015-3.10.46.2022 sayılı yazısı.

Adalet Bakanlığının 8/3/2024 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı yazısı.

Adıyaman Belediye Başkanlığının 25/1/2024 tarihli ve E3477441300093522 sayılı yazısı.

Afyonkarahisar Valiliğinin 22/1/2024 tarihli ve 38475 sayılı yazısı.

Ağrı Valiliğinin 25/1/2024 tarihli ve 40582 sayılı yazısı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 20/3/2024 tarihli ve E-72079556-040.99-10723629 sayılı yazısı.

Amasya Valiliğinin 16/1/2024 tarihli ve 33849 sayılı yazısı.

Anayasa Mahkemesinin 25/1/2024 tarihli ve 2024/146 sayılı yazısı.

Ankara Valiliğinin 19/2/2024 tarihli ve 308264 sayılı yazısı.

Batman Valiliğinin 19/2/2024 tarihli ve 39845 sayılı yazısı.

Bayburt Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 18383 sayılı yazısı.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun 22/2/2024 E-96454180-045.99-11049 sayılı yazısı.

Bursa Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 149418 sayılı yazısı.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 19/4/2024 tarihli ve E-28061488-604.03-28580 sayılı yazısı.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 23/2/2024 tarihli ve E-54723196-000-344412 sayılı yazısı.

Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının 27/2/2024 tarihli ve E-97206510-602.05-8894222 sayılı yazısı.

Çorum Valiliğinin 16/2/2024 tarihli ve 58395 sayılı yazısı.

Elazığ Belediye Başkanlığının 27/2/2024 tarihli E74998567622.0265631 sayılı yazısı.

Elazığ Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 50364 sayılı yazısı.

Gençlik ve Spor Bakanlığının 27/3/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-7334194 sayılı yazısı.

Iğdır Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 36804 sayılı yazısı.

İçişleri Bakanlığının 3/4/2024 tarihli ve E226596170007857 sayılı yazısı.

İstanbul Valiliğinin 15/2/2024 tarihli ve 596896 sayılı yazısı.

İŞKUR Genel Müdürlüğünün 26/2/2024 tarihli E-90302961-804-00015560196 sayılı yazısı.

Kastamonu Valiliğinin 1/2/2024 tarihli ve 34255 sayılı yazısı.

Kayseri Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 98140 sayılı yazısı.

Kırklareli Valiliğinin 24/1/2024 tarihli ve 49336 sayılı yazısı.

Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2024 tarihli ve E-90152618-804.99-0000178430 sayılı yazısı.

Konya Valiliğinin 13/2/2024 tarihli ve 118487 sayılı yazısı.

Malatya Valiliğinin 14/2/2024 tarihli ve 105985 sayılı yazısı.

Manisa Valiliğinin 2/2/2024 tarihli ve 77428 sayılı yazısı.

Milli Eğitim Bakanlığının 8/3/2024 tarihli ve E-66968699-40.05-98451740 sayılı yazısı.

Milli Savunma Bakanlığının 27/2/2024 tarihli ve E-30680866-030.03-3269196 sayılı yazısı.

Nevşehir Valiliğinin 21/2/2024 tarihli ve 37772 sayılı yazısı.

Niğde Valiliğinin 21/2/2024 tarihli ve 40435 sayılı yazısı.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun 13/2/2024 tarihli ve E-44096195-040.05-70976 sayılı yazısı.

Sağlık Bakanlığının 19/3/2024 tarihli ve E-11045126-641.99- sayılı yazısı.

Samsun Valiliğinin 24/1/2023 tarihli ve 75750 sayılı yazısı.

Siirt Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 31887 sayılı yazısı.

Sinop Valiliğinin 12/2/2024 tarihli ve 27259 sayılı yazısı.

Sosyal Gelişim ve Dayanışma Derneğinin 5/1/2024 tarihli ve 2024/425 sayılı yazısı.

Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanlığının 28/2/2024 tarihli ve E-34947379-815-245730 sayılı yazısı.

Tokat Valiliğinin 16/1/2024 tarihli ve 39612 sayılı yazısı.

TÜRK-İŞ'in 15/2/2024 tarihli ve 2024-331/3612 sayılı yazısı.

Türkiye Barolar Birliğinin 29/2/2024 tarihli ve E- 16949670-804-31659 sayılı yazısı.

Uluslararası Af Örgütü'nün 28/2/2024 tarihli ve ADM2024/09 sayılı yazısı.

Yargıtay Başkanlığının 8/2/2024 tarihli ve 99113045/2024/170/1299 sayılı yazısı.

Yüksek Seçim Kurulunun 26/2/2024 tarihli ve E.16644421-730.10-251171 sayılı yazısı.

Zonguldak Valiliğinin 20/2/2024 tarihli ve 33941 sayılı yazısı.

b) Kaynaklar

AGİT (2023), 14/4/2023 ve 28/5/2023 DKİHB Seçim Gözlem Heyeti Nihai Raporu.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ankara.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Ankara.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025, Ankara.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Avrupa Komisyonu (2023). 2023 Türkiye Raporu, Strazburg.

Avrupa Konseyi (2016). 7 Sayılı Tavsiye Kararı, CM/Rec(2016)7.

BM İnsan Haklar Yüksek Komiserliği (2018). Youth and human rights, A/HRC/39/33.

BM İnsan Hakları Komitesi (1983). Düşünce Özgürlüğü, 10 No.lu Genel Yorum.

BM İnsan Hakları Komitesi (2011). 34 No.lu Genel Yorum.

BM İnsan Hakları Konseyi (2023). Yaşlılara Yönelik Şiddet, İstismar ve İhmal Bağımsız Uzman Raporu, A/HRC/54/26.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2011). Monitoring Human Rights in the Context of Elections.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2021). A Handbook on International Human Rights Standards on Election, Professional Training Series No. 2/Rev.1.

Bozkurt E. (2002). "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 7/1, 2002.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028).

- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı* (2024). Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), Ankara.
- Çocuk Hakları Komitesi (2023). Türkiye'ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu, CRC/C/TUR/CO/4-5.
- Dünya Sağlık Örgütü (2021). Global Report On Ageism.
- Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (2023). "Su Hakkı" 15 No.lu Genel Yorum.
- Eren C. S. (2020). "İnternette Erişimin Engellenmesi Uygulaması Hakkında Anayasa Mahkemesi İçtihadı", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 37/2.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı. 2016. 2015 İdare Faaliyet Raporu.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı (2024). 2023 Faaliyet Raporu, Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2019). 2018 Türkiye Nüfus Araştırması.
- Hakeri H. ve Ünver Y. (2022). *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- ILO (2020). *Global Employment Trends for Youth 2020*, Genava, 2020.
- IOM (2023). Türkiye ve Suriye 2023 Depremleri – Destek Faaliyeti Raporu.
- İnan M. ve Demir M. (2018). "Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Kamu Politikaları: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/2.
- İŞKUR (2024). 2023 Faaliyet Raporu, Ankara.
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Kadına Yönelik Şiddete İlişkin (1992). 19 No.lu Genel Yorum, A/47/38.
- Kamu Denetçiliği Kurumu (2024). 2023 Yılı Yıllık Raporu.
- Karataş E. O. (2022). "Çocuk Odaklı Haberlerin Ana Akım ve Alternatif Medyada Sunumu: İzmir Depremi Örneği", *Uluslararası Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi (MEDİAJ)*, 5/2.
- KDK (2024). 2023 Yılı Yıllık Raporu, Ankara.
- Kılıç M. (2020). "Pandemik Tehdit Karşısında Sağlık Hakkının Sosyo-Legal Dinamiği", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2.
- Kiriş H. M. (2015). "Türkiye'de Seçim Sandığı Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi", *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20).
- Korkusuz M. R. (2018). "Birleşmiş Milletler Kararları Işığında 'İnsan Hakları ve Terörizm' İlişkisine Genel Bir Bakış", *TİHEK I. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek Bildiriler Kitabı*, Ankara.
- Kurye Hakları Derneği (2024). 2023 Moto Kurye Ölümleri Raporu.

MAZLUMDER (2023). 6 Şubat 2023 Depremleri Gözlem, Tespit, Değerlendirmeler ve Zarara Uğramış Kişilerin Hak Arama Süreçleri Raporu.

MEB (2024). Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara.

MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2024). 2023 Yılı Bilgilendirme Raporu, Ankara.

Öncü G. A. (2019). "Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı", Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 8, Avrupa Konseyi.

Ören E.D.T. vd. (2021). "Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetine ve Bakıma Erişimi ile İlgili Yaşadıkları Sorunlar", İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 6/3.

Roagna I. (2012). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkının Korunması", Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Avrupa Konseyi Strazburg.

Sağlık Bakanlığı (2019). Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması, Ankara.

SETA (2023). İstatistiklerle Deprem Bölgesindeki Yaşlılar.

SETA (2024). 2023'te Türkiye Raporu.

Şahin C. (2019). "Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.21, Özel S.

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (2011). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 6, Ankara.

TİHEK (2019). II. Uluslararası Ailenin Korunması Hakkı Sempozyumu Sonuç Bildirisi (29-30 Nisan 2019 Ankara), Ankara.

TİHEK (2022). Çocukların Adalet Erişim Hakkı Raporu, Ankara.

TİHEK (2022). İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Analiz Raporu, Ankara.

TİHEK (2022). İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, Ankara.

TİHEK (2022). Türkiye Yaşlı Hakları Raporu, Ankara.

TİHEK (2022). Ulusal Hak Arama Mekanizmaları Rehberi, Ankara.

TİHEK (2023). Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, Ankara.

TİHEK (2023). İşkence ve Kötü Muamele Karşı Ulusal Önleme Mekanizması 2022 Yılı Raporu, Ankara.

TİHEK (2023). Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Bağlamında Ayrımcılık Yasağı İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü, Ankara.

TİHEK (2024). İstanbul, Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Takip Ziyareti Raporu, Ankara.

TİHEK (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

TİHEK (2024). İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2022, Ankara.

Türk Eğitim Derneği Düşünce Kuruluşu (2023). Bir Bakışta Eğitim 2023: Türkiye Üzerine Değerlendirme ve Öneriler.

UNDP & UNHCR (2021). Bölgesel Mülteci Dayanıklılık Planı, Kalıcı Çözümlere Hazırlık Kapsamında Geçim Kaynaklarına Erişimin İyileştirilmesi için Öneriler 2021-2022.

UNDP & UNHCR (2023). 3RP Bölgesel Mülteci & Dayanıklılık Planı Türkiye Ülke Bölümü 2023-2025.

UNHCR (2021). Global Trends: Forced Displacement in 2020.

Uygur G. (2023). Deprem Bölgelerinde Toplumsal Cinsiyet Analizi: Kadınların Adalet ve Adli Yardıma Erişimi, Avrupa Birliği-Avrupa Konseyi.

Yaş H. (2018). "Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulamasının Genel Bir Değerlendirmesi", Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, 11/1.

Yıldırım F. E. (2023). "6 Şubat 2023 Depreminde Türkiye'de Twitter'ın Kullanımı" Intermedia International e-Journal December, 10/19.

Yılmaz, F. (2022). "Yükselen Bir Fenomen: Türkiye'den Avrupa'ya Beyin Göçü", Perspektif Dergisi, 316.

Adalet Bakanlığı, 2023 Yılında 227 Bin 200 Kişi Hakkında SYOK Verildi, <https://www.adalet.gov.tr/2023-yilinda-227-bin-200-kisi-hakkinda-syok-verildi> (E.T. 26/1/2024).

Adalet Bakanlığı, Adalet Bakanlığı 2024 Yılı Bütçesi TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Kabul Edildi, <https://www.adalet.gov.tr/adalet-bakanligi-2024-yili-butcesi-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda-kabul-edildi> (E.T. 23/4/2024).

Adalet Bakanlığı, Deprem Nedeniyle Yıkılan veya Ağır Hasar Gören Binalarla İlgili Delil Toplama veya Delil Tespiti Hakkında Bilirkişilik Kılavuzu, <https://bilirkisilik.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/kilavuzu14022023080803> (E.T. 7/4/2024).

Adalet Bakanlığı, Doğal Afet Bölgelerinde Afetten Kaynaklanan Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümü ve Bazı İşlemlerin Kolaylaştırılması Konulu Yazı, <https://higm.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/160220231812305.pdf> (E.T. 26/1/2024).

Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10> (E.T. 7/2/2024).

Adalet Bakanlığı (2021). İnsan Hakları Eylem Planı, <https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf> (E.T. 7/2/2024).

AGİT (OSCE), Office for Democratic Institutions and Human Rights <https://www.osce.org/odihr> (E.T. 20/3/2024).

Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> (E.T. 15/1/2024).

ASHB, Sorumlu ve İlgili Bakanlık/Kurumların Tedbirleri Gerçekleştirme Durum Raporu, 2020, https://www.aile.gov.tr/media/103597/i-ulusal_otizm_eylem_plani_durum_raporu_2020.pdf (E.T. 18/3/2024).

ASHB, Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi, 2023. https://www.aile.gov.tr/media/131394/engelli_bireyler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf (E.T. 18/3/2024).

ASHB, Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025) https://www.aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf (E.T. 18/3/2024).

ASHB, Engelli ve yaşlılarımızın ücretsiz şehir içi ulaşımı için yapılan gelir desteği ödemelerimiz sürüyor, <https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanimiz-goktas-engelli-ve-yasli-larimizin-uccretsiz-sehir-ici-ulasimi-icin-yapilan-gelir-destegi-odemelerimiz-suruyor/> (E.T. 27/2/2024).

ASHB, 2024 Bütçe Sunumu, <https://www.aile.gov.tr/media/147628/butce-sunumu.pdf> (E.T. 18/3/2024).

ASHB, Afet Döneminde Çocuklara Yaklaşım Rehberi, https://www.aile.gov.tr/media/131751/psd_rehber_20230315_poz_baski_web-1.pdf (E.T. 24/3/2024).

ASHB, II. Ulusal Otizm Eylem Planı, https://aile.gov.tr/media/134582/otizm_eylem_plani.pdf (E.T.18/3/2024).

Avrupa Konseyi, "Bullying" <https://www.coe.int/en/web/children/bullying> (E.T. 15/2/2023).

Avrupa Konseyi (2016) Çocuk Hakları Stratejisi (2016-2021), <https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-cocuk-haklar-stratejisi-2016-2021-/1680931c9b> (E.T. 21/2/2024).

BM Özel Raportörü, Expert seminar on the responsibility of business enterprises to respect the human right to a clean, healthy and sustainable environment, A/HRC/55/41, <https://documents.un.org/doc/un-doc/gen/g23/265/05/pdf/g2326505.pdf?token=uWdVU008isCsdMhSgF&fe=true>

BM Türkiye, UN Women Erken Yaşta ve Zorla Evliliklere Karşı Mücadele İl Eylem Planları Çalıştayı düzenledi, <https://turkiye.un.org/tr/245142-un-women-erken-ya%C5%9Fta-ve-zorla-evliliklere-kar%C5%9F%C4%B1-m%C3%BCcadele-i%C3%87l-eylem-planlar%C4%B1-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Ftay%C4%B1> (E.T. 21/2/2024).

BM, Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, 1987, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

BM, What challenges and discrimination do young people face?, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Youth/YouthrightsbriefOHCHR.pdf> (E.T. 29.01.2024).

BM, Who Are the Youth?, <https://www.un.org/en/global-issues/youth> (E.T. 8/3/2024).

BM, World Social Report 2023: Leaving No One Behind In An Ageing World Report, <https://desapublications.un.org/publications/world-social-report-2023-leaving-no-one-behind-ageing-world> (E.T. 27/2/2024).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Deprem Dezenformasyon Bültenleri, <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/11-subat-bulten.pdf> (E.T. 8/4/2024).

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, <https://www.csgeb.gov.tr/cgm/cimup/> (E.T. 21/2/2024).

ÇSGB, Bakanlık, Deprem Ardından Çeşitli Tedbirleri Uygulamaya Koydu, ÇSGB, <https://www.csgeb.gov.tr/haberler/bakanligimiz-depremin-ardindan-cesitli-tedbirleri-uygulamaya-koydu/> (E.T. 5/3/2024).

ÇSGB, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) Eylem Planı, Ocak - Haziran 2022 Dönemi İzleme ve Değerlendirme Mevcut Durum Dokümanı, s.1-2, <https://www.csgeb.gov.tr/media/89897/cocuk-isciligi-ile-mucadele-ulusal-programi-eylem-plan-2017-2023-ocak-haziran-2022-mevcut-durum-dokumani.pdf> (E.T. 21/2/2024).

ÇŞİB, Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu, https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/turk-ye-cevre-sorunlari-ve-oncel-kler_2022_3_ver3.logoduzenlendi-20230901135641.pdf (E.T. 13/3/2024).

ÇŞİB, 81 İlin Hava Kalitesi Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağı ile 7 Gün 24 Saat Takip Ediliyor, <https://www.csb.gov.tr/81-ilin-hava-kalitesi-ulusal-hava-kalitesi-izleme-agi-ile-7-gun-24-saat-takip-ediliyor-bakanlik-faliyetleri-38711> (E.T. 12/3/2024).

ÇŞİB, Ülkemizin COP 28'de Katıldığı Girişimler, <https://iklim.gov.tr/ulkemizin-cop28de-katildigi-girisimler-haber-4196> (E.T. 12/3/2024).

Directive 2000/60/EC Of The European Parliament And Of The Council, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb-2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF (E.T. 28/3/2024).

Göç İdaresi Başkanlığı, Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>, (E.T. 28/2/2024).

Göç İdaresi Başkanlığı, Yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayısı, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (E.T. 12/2/2024).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019-2023 Stratejik Planı, <https://www.goc.gov.tr/stratejik-planlar> (E.T. 11/4/2024), s.7.

GSB, GSB Yurtları Tüm Depremzedelerin Hizmetinde, <https://gsb.gov.tr/haber-detay.html/971> (E.T. 20/2/2024).

HSK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/0403202413092023-yili-faaliyet-raporu.pdf> (E.T. 2/4/2024).

ILO, Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı (2021-2025) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_774760.pdf (E.T. 21/2/2024).

IPCC, Climate Change 2023 Synthesis Report, 2023, https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf (E.T. 12/3/2024).

İklim Değişikliği Bağlamında Çocuk Hakları ve Çevreye İlişkin 26 No.lu Genel Yorum, <https://www.tihk.gov.tr/public/editor/uploads/RIGY1fw8.pdf> (E.T. 21/2/2024).

İstanbul 1 No.lu Barosu, Hukuk Öğrencileri için Yaz Programı, <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=18056&Desc=Hukuk-%C3%96%C4%9Frencileri-i%C3%A7in-YAZ-PROGRAMI> (E.T. 14/2/2024).

İŞKUR Bülten, Şubat 2023, <https://media.iskur.gov.tr/66766/iskur-bulten-124-sayi.pdf> (E.T. 5/3/2024), s.5,7.

İŞKUR, 2023 Yılı Aralık Ayı İstatistik Bülteni, <https://media.iskur.gov.tr/79380/12-aralik-2023-aylik-istatistik-bulteni.pdf> (E.T. 7/3/2024).

MEB, 2023 Eğitim Vizyonu, https://caybasi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/26105410_vizyon2023.pdf (E.T. 17/2/2023).

Sağlık Bakanlığı, GRİ KOD Uygulamasında Sona Gelindi, <https://www.saglik.gov.tr/TR,99948/gri-kod-uygulamasinda-sona-gelindi.html> (E.T. 8/2/2024).

SGK, <https://www.sgk.gov.tr/Content/Post/7b0b48c6-ceba-472b-8011-c4a9b3125133/Is-Kazasi-2022-07-21-09-56-51> (E.T. 17/3/2024).

SGK, Kahramanmaraş’ta Meydana Gelen Depremlerden Etkilenen Bazı Yerler İçin Mücbir Sebep Halinin Uzatılmasına İlişkin Duyuru, <https://www.sgk.gov.tr/Duyuru/Detay/Kahramanmarasta-Meydana-Gelen-Depremlerden-Etkilenen-Bazi-Yerler-Icin-Mucbir-Sebep-Halinin-Uzatilmasina-Iliskin-Duyuru-2023-11-30-01-49-35> (E.T. 5/3/2024).

Sivil Toplum Araştırmaları Derneği, NEET Gençler Araştırması: NEET Gençlerin İnsan Onuruna Yaraşır Yaşam Sürme Hakkına Erişimi, 2022, s.67, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-10/neet-gencler-arastirmasi.pdf> (E.T. 8/3/2024).

Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği, Sağlıkta Şiddet 2023, https://imdat.org/media/raporlar/2023_SAGLIKTA_SIDDET_RAPORU.pdf (E.T. 17/3/2024).

MEB, 2022 PISA Türkiye Raporu. https://pisa.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_01/26152640_pisa2022_rapor.pdf (E.T. 18/2/2024).

TBMM, 28. Dönem Milletvekilleri Sandalye Dağılımı, <https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi> (E.T. 10/4/2024).

Tema Vakfı, TEMA Vakfı 2023'ün Çevre Olaylarını Değerlendirdi, <https://www.tema.org.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/tema-vakfi-2023-un-cevre-olaylarini-degerlendirdi> (E.T. 13/3/2024).

TİHEK, 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Gününe İlişkin Basın Açıklaması, <https://www.tihek.gov.tr/20-kasim-dunya-cocuk-haklari-gunune-iliskin-basin-aciklamasi> (E.T. 21/2/2024).

TİHEK, Bazı Hizmetlerin Engellilerin Erişilebilirliğine Uygun Hale Getirilmesi İçin Öngörülen Süreyi Uza-tan Kuralın İptaline İlişkin AYM Kararı Hakkında Basın Açıklaması, <https://www.tihek.gov.tr/bazi-hizmetlerin-engellilerin-erisilebilirligine-uygun-hale-getirilmesi-icin-ongorulen-sureyi-uzatan-kuralin-iptaline-ilis-kin-aym-karari-hakkinda-basin-aciklamasi> (E.T. 18/3/2024).

TİHEK, Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu 2023 Yılı Toplantısına Katılım Sağlandı, <https://www.tihek.gov.tr/cocuk-haklari-izleme-ve-degerlendirme-kurulu-2023-yili-toplantisina-katilim-saglandi> (E.T. 21/2/2024).

TİHEK, Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Projesi Saha Ziyaretine Katılım Sağlandı, <https://www.tihek.gov.tr/mevsimlik-tarimda-cocuk-isciliginin-onlenmesi-projesi-saha-ziyaretine-katilim-saglandi>, (E.T. 21/2/2024).

TİHEK, Özel Halk Otobüslerinden Ücretsiz Faydalanma Hakkına İlişkin Basın Açıklaması <https://www.tihek.gov.tr/ozel-halk-otobuslerinden-ucretsiz-faydalanma-hakkina-iliskin-basin-aciklamasi> (E.T. 27/2/2024).

TİHEK, Erzurum İl İnsan Hakları İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, 2022, <https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1662626710.pdf> (E.T. 19/2/2024).

Turkey Infant Mortality Rate 1950-2024, <https://www.macrotrends.net/countries/TUR/turkey/infant-mortality-rate> (E.T. 8/2/2024).

TÜİK, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2023", (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%20ikamet%20eden%20n%C3%BCfus,9'unu%20ise%20kad%C4%B1nlar%20olu%C5%9Fturdu>). (E.T. 20/3/2024).

TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanna-Istatistikleri-202353707#:~:text=Bin%20n%C3%BCfus%20ba%C5%9F%C4%B1na%20d%C3%BC-C5%9Fen%20evlenme,binde%206%2C63%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti>. (E.T. 27/3/2024).

TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679> (E.T. 5/5/2024).

TÜİK, İstatistiklerle Gençlik 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2023-53677> (E.T. 25/5/2024).

TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675> (E.T. 24/3/2024).

TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2023-53710&dil=1> (E.T. 27/3/2024).

TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Aralık 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-Aral%C4%B1k-2023-49379&dil=1> (E.T. 7/3/2024).

TÜİK, Karayolu Trafik Kaza İstatistikleri, 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Karayolu-Trafik-Kaza-Istatistikleri-2023-53479> (E.T. 20/5/2024).

Türkiye Barolar Birliği, "Avukat Sayıları" <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/2023-avukat-sayilari-31122023-84464> (E.T. 26/1/2024).

Uluslararası Af Örgütü, "Türkiye: Deprem bölgesinde polis ve jandarma ihlalleri", <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-deprem-bolgesinde-polis-ve-jandarma-ihlalleri-iskence-ve-diger-turde-kotu-muamele-yapildi-siddetli-saldirilar-onlenmedi> (E.T. 12/2/2024).

UNAMA, Human Rights In Afghanistan 15 August 2021 – 15 June 2022, 2022. https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_human_rights_in_afghanistan_report_-_june_2022_english.pdf (E.T. 6/4/2024).

UNFPA, Türkiye Earthquake, https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/sitrep_en_t6.pdf (E.T. 20/2/2024).

UNFPA, UNFPA, Türkiye'deki Depremlerden Etkilenen Kadın ve Kız Çocukları için Sahada, <https://turkiye.unfpa.org/tr/unfpa-depremlerden-etkilenen-kadin-ve-kiz-cocuklari-icin-saha> (E.T. 25/3/2024).

UNICEF Türkiye, UNICEF'in Türkiye'deki insani yardım çalışması: binlerce çocuğun hayatı risk altında, <https://www.unicefturk.org/yazi/depremden-etkilenen-cocuklar-icin> (E.T. 24/3/2024).

c) Gazete

"6 Şubat depremlerinde neden en yeni binalar bile yıkıldı, yapı denetim sistemindeki sorunlar neler?"(5/2/2024). BBC, 6 Şubat depremlerinde neden en yeni binalar bile yıkıldı, yapı denetim sistemindeki sorunlar neler? - BBC News Türkçe (E.T. 30/4/2024)

"65 yaş ve üstü için ücretsiz seyahatin bittiği iddiası" <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/aktuel/65-yas-ve-ustu-icin-uccretsiz-seyahatin-bittigi-iddiasi-1816425> (21/8/2023). Anadolu Ajansı, (E.T. 27/2/2024).

"7. Yargı Paketi çalışmaları tamamlandı", (2/1/2023). TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/7-yargi-paketi-calismalari-tamamlandi-iste-detaylar-735102.html> (E.T. 29/2/2023).

"Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Göktaş: Kadınlara esnek ve uzaktan çalışma modeli üzerinde çalışıyoruz" (23/11/2023). <https://www.aa.com.tr/tr/politika/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakani-goktas-kadinklara-esnek-ve-uzaktan-calisma-modeli-uzerinde-calisiyoruz/3062809> Anadolu Ajansı, (E.T. 27/2/2024).

"Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından deprem bölgelerindeki refakatsiz çocuklara ilişkin açıklama" (9/2/2023). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligindan-deprem-bolgelerindeki-refakatsiz-cocuklara-iliskin-aciklama/2812849> (E.T. 24/3/2024).

"Akran zorbalığını akademisyenlerle masaya yatırıyor" <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/meb-akran-zorbaligini-akademisyenlerle-masaya-yatiriyor/2793468> (21/1/2023) Anadolu Ajansı, (E.T.16/2/2024).

"Aydın KYK yurdunda asansör düştü: 1 öğrenci hayatını kaybetti" (26/10/2023). TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/aydin-kyk-yurdunda-asansor-dustu-1-ogrenci-hayatini-kaybetti-807018.html> (E.T. 5/4/2024).

"Bakan Göktaş: Şiddeti önleme ve izleme merkezlerimizle 1 milyon 618 bin kişiye hizmet verdik", (23/11/2023). TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-goktas-siddeti-onleme-ve-izleme-merkezlerimizle-1-milyon-618-bin-kisiye-hizmet-verdik-815145.html> (E.T. 27/3/2024).

"BM, dünya genelinde 2021'de her 17 kişiden birinin uyuşturucu kullandığını bildirdi" (26/6/2023). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-dunya-genelinde-2021de-her-17-kisiden-birinin-uyusturucu-kullandigini-bildirdi/2931084> (E.T. 20/2/2024).

"Cumartesi Annelerinin Galatasaray Meydanı'nda basın açıklamasına onay çıktı" (23/5/2024). Habertürk, <https://www.haberturk.com/cumartesi-annelerinin-galatasaray-meydaninda-basin-aciklamasina-onay-cikti-3689114> (E.T.30/5/2024).

"Deprem bölgesinde asbest riski oluşmaması için sulama hayati önem taşıyor" (22/2/2023). Anadolu Ajansı <https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/deprem-bolgesinde-asbest-riski-olusmamasi-icin-sulama-hayati-onem-tasiyor/2827572> (E.T. 15/3/2024).

"Deprem bölgesinde ders saati süreleri ne kadar olacak?"(8/9/2023). Memurlar.Net, <https://www.memurlar.net/haber/1075952/deprem-bolgesinde-ders-saati-sureleri-ne-kadar-olacak.html> (E.T. 11/3/2024).

"Deprem bölgesindeki 7 kentte 728 konteyner sınıfta geleceğe hazırlanıyorlar" (23/11/2023) TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/egitim/deprem-bolgesindeki-7-kentte-728-konteyner-sinifta-gelecege-hazirlaniyorlar-815129.html> (E.T. 11/3/2024).

"Depremde can kaybı 50 bin 783" (22/4/2023). TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/depremde-can-kaybi-50-bin-783-762132.html> (E.T. 8/2/2024).

"Diyarbakır anneleri evlatlarına kavuşmak istiyor" (9/10/2023). <https://www.aa.com.tr/tr/diyarbakir-annelerinin-evlat-nobeti/diyarbakir-anneleri-evlatlarina-kavusmak-istiyor-/3012819> (E.T. 15/2/2024).

"Ekşi'ye 3'üncü kez erişim engeli getirildi" (15/12/2023). Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/eksiye-3uncu-kez-erisim-engeli-getirildi-7049553> (E.T. 29/2/2024).

"Geological impact of Turkey-Syria earthquake slowly comes into focus", The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2023/feb/10/geological-impact-of-turkey-syria-earthquake-slowly-comes-into-focus> (E.T. 14.03.2024).

"Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma" suçlamasıyla soruşturma başlatıldı"(12/2/2023). Habertürk, <https://www.haberturk.com/oguzhan-ugur-hakkinda-halki-yaniltici-bilgiyi-alenen-yayma-suclamasiyla-sorusturma-baslatildi-3565055> (E.T. 29/2/2024).

"Hatay'da ağır hasarlı binaların kontrollü yıkımı sürüyor" (31/10/2023) <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/hatayda-agir-hasarli-binalarin-kontrollu-yikimi-suruyor/3038452> Anadolu Ajansı, (E.T. 15/1/2024).

"İklim Kanunu teklifi, yeni yasama döneminde TBMM gündemine gelecek" (25/8/2023). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/iklim-kanunu-teklifi-yeni-yasama-doneminde-tbmm-gundemine-gelecek/2975896> (E.T. 13/3/2024).

"OHAL Komisyonu çalışmalarını tamamladı" (12/1/2023). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ohal-komisyonu-calismalarini-tamamladi/2785704> (E.T. 10/3/2024).

"Orman işçisine "şehit" statüsü" (2/8/2023). NTV Haber, https://www.ntv.com.tr/turkiye/orman-iscisi-ne-sehit-statusu,t8J_mD2k2Em40NLtsK61EQ (E.T. 13/3/2024).

"Suriyeli kadın işçiler: 6 bin liraya kayıt dışı çalışmak zorundayız" (13/9/2023). BBC, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cyd912v0111o> (E.T. 13/4/2024).

"Suriyelilerin ülkelerine gönüllü geri dönüşü sürüyor" <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/suriyelilerin-ulkelere-gonullu-geri-donusu-suruyor/2906617> (26/5/2023). Anadolu Ajansı, (E.T. 12/2/2024).

"TBMM'nin yeni döneminde en genç milletvekilleri" <https://www.haberturk.com/tbmm-nin-yeni-doneminde-en-genc-milletvekilleri-3592105> (16/5/2023). Habertürk, (E.T. 29/1/2024).

"Turkey's Toxic Dust", Reuters,<https://www.reuters.com/graphics/TURKEY-QUAKE/TOXINS/zvnbmyrzv/> (E.T. 15/3/2024).

"Yangında yaralanan orman işçisi hayatını kaybetti" (12/7/2023). Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/yanginda-yaralanan-orman-iscisi-hayatini-kaybetti-kahreden-detay-ortaya-cikti-6975244> (E.T. 13/3/2024).

d) Kararlar

AİHM, Castells/İspanya, B. No: 11798/85, 23/4/1992.

AİHM, Costello-Roberts/Birleşik Krallık, B. No:47-C, 25/03/1993.

AİHM, Fatih Çakır ve Merve Nisa Çakır/Türkiye, B.No. 54558/11, 2018.

AİHM, Stogmüller/Avusturya, B. No: 1602/62, 10/11/1969.

AİHM, Ünal Tekeli/Türkiye, B. No: 29865/96, 16/11/2004.

AYM, E: 2006/99, K: 2009/9, 15/1/2009.

AYM, E: 2022/110, K: 2023/115, 19/9/2023.

AYM, E: 2022/155, K: 2023/38, 22/2/2023.

AYM, E: 2023/37, K: 2023/140, 26/7/2023.

AYM, Artı Media Gmbh, B. No: 2019/40078, 14/9/2023.

AYM, Bekir Coşkun, B. No: 2014/12151, 4/6/2015.

AYM, Keser Altıntaş Başvurusu, B. No: 2023/18536, 25/7/2023.

AYM, Melahat Karkin, B No: 2014/17751, 13/10/2016.

AYM, Mohamma Salem Pashto ve Nazı Salem, B. No: 2019/26339, 17/05/2023.

AYM, R.V.Y. A.Ş. Başvurusu, B. No: 2013/1429, 14/10/2015.

AYM, Turan Günana, B. No: 2013/3550, 19/11/2014.

AYM. Fatma Julia Ekinciler, B. No: 2013/2758,17/2/2016.

TİHEK, B. No: 2023/207, 26/1/2023.

TİHEK, K. No: 2023/610, 25/9/2023.

TİHEK, K. No: 2023/769, 4/10/2023.

TİHEK, K. No: 2023/785, 15/11/2023.

TİHEK, K. No: 2023/844, 26/1/2024.

TİHEK, K. No: 2024/922, 3/9/2024.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
Mithatpaşa Cad. No: 52 | 06650 | Kızılay/ANKARA
Tel.: +90 312 422 78 00

www.tihek.gov.tr

/tihekkurumsal

/tihek_kurumsal

/tihekkurumsal

/tihekkurumsal